

॥ श्री रस्तु ॥

रसशाणा औपधाश्रमना आद्य आश्रयदाता
गोडलना नामदार महाराज साहेब

नेकनामदार महाराज श्री

भगवत्सिंहजी महादूर

छ.सी.अस.आध; छ.सी.आध.ध; अक्ष.अक्ष.री; अक्ष.री;
अक्ष.आर.अस.ध; अक्ष.आर.सी.पी.ध; वगैरे

गोडलना आदर्श महाराज साहेब.

राजवेद्य जीवराम कालिदास शास्त्री.

Rajvaiddya Jivaram Kalidas Shastri,

ત્રીજી આવૃત્તિની ભૂમિકા

આર્યોનું રસાયન શાસ્ત્ર એ એક અપૂર્વ ચમત્કારોથી ભરેલી ગહન વિદ્યા છે. આયુર્વેદ નિદાન ચિકિત્સા શાસ્ત્ર, જરા મરણ દૂર કરનાર રસાયન શાસ્ત્ર, દુઃખ દારિદ્ર મટાડી વિવિધ ઐશ્વર્ય આપનાર ધાતુવાદ શાસ્ત્ર, આ લોક પરલોકના કલ્યાણની સિદ્ધિ આપનારાં સર્વ સાધનો વગેરેનો તે ભંડાર છે એ સ્વતઃસિદ્ધ થયેલી જગતના વિદ્વાનોએ માન્ય રાખેલી વાતો છે. આર્ય રસાયનશાસ્ત્રના પ્રવર્તક અને સંશોધક નિલનાથ ચંદ્રસેન સોમદેવ ગોવિંદ સિદ્ધ નાગાભૂત્તન આદિ પૂર્વાચાર્યોએ પારદનેજ દુઃખ પાર કરનારો સિદ્ધ કરેલ છે. સુવર્ણ વિગેરે ધાતુ ઉપધાતુ રસ ઉપરસ આદિને ઉપચારની મુખ્ય સામગ્રી તરીકે સ્વીકારેલ છે. પૂર્વ આચાર્યોએ રચેલા રસતંત્રોમાં પારદ ધાતુ ઉપધાતુ રસ, ઉપરસ આદિના ચમત્કારિક પ્રયોગો બુદ્ધિને મુંઝાવી છે. પૂર્વકાળમાં રસ સંપ્રદાય પવર્તેલા હતા કેવળ પારદથીજ ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષની પ્રાપ્તિને આચાર્યોએ સિદ્ધ કરી બતાવી છે. અને રસ સિદ્ધ કરવો એજ પરમ પુરૂષાર્થ છે એમ સિદ્ધ કરેલ છે. આયતનં ત્રિદાનાં મૂલં ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં ॥ શ્રેયઃપરં કિમન્યચ્છરીરમજરામરં વિદ્યાયૈકં ॥ એકોસૌ રસરાજઃ શરીરમજરામરં કુન્તે. ॥

ભારતવર્ષને સુવર્ણ ભૂમિનું સ્થાન આપનાર એજ રસાચાર્યો છે. આ શાસ્ત્રના આદિપ્રવર્તક મહાદેવ અને પાર્વતી અથવા હૈરવ અને હૈરવી દેવી છે. અને તેઓના અનુયાયી અથવા શિષ્યોએ આર્યાવર્તમાં બધે રસધર્મ ફેલાવી ભારતના પ્રત્યેક પ્રદેશને ઉજ્જવળ કર્યો છે. સ્વદેશ અને ધર્મના અભિમાની આર્યનરપતિઓનાં સામ્રાજ્ય તપતાં હતાં ત્યારે આર્યોનાં તેજ બળ બુદ્ધિ પ્રભાવ વીર્ય પરાક્રમ વિગેરે આર્ય રસાયન શાસ્ત્રના પ્રતાપેજ જગતમાં પસરેલાં હતાં એ પ્રાચીન સાહિત્યો પૂરવાર કરે છે. બૌદ્ધયુગમાં વેદધર્મી બ્રાહ્મણો દે આચાર્યોને રાજ્યના આશ્રયને અભાવ થવાથી બૌદ્ધલોકો આ વિદ્યામાં કુશળતા ધરાવવા લાગ્યા હતાં તથા તેઓએ પોતાના ધર્મના પ્રચાર સાથે આ શાસ્ત્રના ગ્રંથો નિર્માણ કર્યા હતા. તેમાં બ્રાહ્મણોનો તથા સનાતન ધર્મી રસાચાર્યોનો મોટો હિસ્સો હતો. દેહસિદ્ધિ અને લોકસિદ્ધિમાં તેઓએ અપૂર્વ સાદૃશ્ય મેળવ્યું હતું. તે વખતના અન્ય-ભંડાર હજી પણ હિંદના પ્રાચીન ગ્રંથ સંગ્રહ સ્થાનોમાં તીબેટ ભૂતાન

નેપાળ સ્વીડન ઇંગ્લાંડ અમેરિકા જર્મની વગેરે દેશોમાં સાક્ષીભૂત અખંડિત છે. આર્યોની એ પ્રાચીન સાહિત્ય સામગ્રી ધન સત્તા અને બીજા પ્રલોભનથી વિપુલ પ્રમાણમાં વિદેશ ગંધ છે જઘ્મ રહી છે. હિંદમાં સમ્રાટ સરકાર કે દેશી રાજ્યો આ પ્રાચીન સમૃદ્ધિની - શોધખોળ પ્રત્યે ઉદાસીન રહે છે સારે એજ પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી યુરોપ અનેક આવિષ્કાર કરી પોતાની પ્રજાને વિવિધ પ્રકારે બળવાન બનાવી જગતમાં અગ્રસ્થાન મેળવે છે. કહેવાય છે કે જર્મનીમાં હિંદનાં રસાયન શાસ્ત્રોના શોધખોળ પાછળ લાખો રૂપિયા ખર્ચાય છે તેમાંથી અનેક આ વિષ્કાર કરવામાં આવે છે અને પોતાની પ્રજાને તેના લાભ અપાય છે સારે આર્થ પ્રજા પોતાનાંજ એ શાસ્ત્રોના લાભથી વંચિત રહે છે તેના કારણુ રપષ્ટ છે તે આર્યાવર્તનું દુર્દૃવ છે.

ભરતખંડનાં દેશી રાજ્યો એટલાં બધાં સમૃદ્ધ છે કે તેઓ ધારે તો આપણા વિવિધ સાહિત્યની શાખાઓના સંશોધન કરવાની સંસ્થાઓ કાઢી દેશની આબાદી અને ઉત્પત્તિમાં મોટા ફાળો આપી શકે અને એજ આર્યોનાં શાસ્ત્રોથી આર્યોની પ્રાચીન દીર્ઘિતને ફરીવાર શિખરે ચઢાવે ભરતખંડ પોતાના પૂર્વ ગૌરવને પ્રાપ્ત કરવાની એ આશામાં નિષ્ફળ નહીં થાય.

કાઠીઆવાડ સોરઠ-સૌરાષ્ટ્ર-દેવતાઓનું રાજ્ય કહેવાય છે અને તે સર્વ પ્રકારે ઉચિતજ છે. ઋષિમુનિજનોયે પવિત્ર ગણેલું સોમનાથ પાટણુ, શ્રી કૃષ્ણની રાજધાની મૂળ દ્વારકા દ્વારિકાપૂરી, યોગીઓનું સ્થાન જુનાગઢ ગીરનાર પર્વત અને શત્રુંજય માત્રીમાતા પાટણુવાવ સુદામાપુરી જ્યાં પવિત્ર તીર્થ સ્થાનો સૌરાષ્ટ્રમાં છે. કાશીના ઝાંપા મુધી પ્રસિદ્ધિ પામેલા અને ભરતખંડમાં પોતાની વિદ્યાથી દિગ્વિજય કરનારા ગ્રાહણોને અને દિલ્લીના સમ્રાટો મુધી પોતાનાં શૌર્ય પરાક્રમોથી અગ્રસ્થાન પામનારા ક્ષત્રિયોને ઉત્પન્ન કરનાર સોરઠ દાસાર ગ્રાહણવાડ ગોદેલવાડ વગેરે પ્રદેશોથી શોભતું સૌરાષ્ટ્ર કાઠીઆવાડ પ્રાચીન કાળથી માંડી આજ મુધી પોતાનું સ્થાન જાળવી રહ્યું છે. એ પ્રાચીન વિનુત્તિઓમાં એક રસપ્રકાશ મુધાકરના કર્તા ભટ્ટ દમનાભના પુત્ર મયોધર ભટ્ટ નામના વિદ્વાન જુનાગઢમાં ઉત્પન્ન થયા છે. તેઓ જ્ઞાતે શ્રીગોડ આદિપુ દત્તા. ઈ. સ. ૧૩૦૦ લગભગમાં તેઓ જુનાગઢમાં ઉત્પન્ન મુએલ એમ આજના વિદ્વાનો માને છે, પણ આ અન્યકારનો વધુ પડિચય મળતો નથી. આ અંગમાં પારદના સંસ્કાર, રસખંધ, ભરત પ્રકાર,

સ્વર્ણાદિ ધાતુ મહારસ ઉપરસ રત્નાદિનાં લક્ષણ ગુણ શોધન મારણ, રસના ૧૦૦ પ્રયોગો યંત્ર મૂળા પુટ રસૌપધી ધાતુકૌતુક સુવર્ણ રૌપ્ય બનાવવાના પ્રયોગો વાજકરણ સ્તંભક ઔષધો આદિ વિવિધ ૧૩ અધ્યાયમાં વર્ણવ્યા છે. રોગોપચાર-ચિકિત્સા કરનારાઓને તથા વિવિધ પ્રકારના પારદના અને રસાયનના પ્રયોગ કરનારાઓને આ અન્ય ધણી ઉપયોગી માર્ગદર્શક છે. આમાંના ધણી પ્રયોગો અન્યકારે પોતે અનુભવેલા વર્ણવ્યા છે તેથી આ અન્યની મૌલિકતા વધે છે.

આ અન્યની ૨ જે હસ્ત લિખિત પ્રત અમારી પાસે છે તેમાંની એક દક્ષિણી વિદ્વાન સ્વ. શ્રી નારાયણ પ્રભાકર વિનોદ વડોદરાવાસી પાસેથી મળેલી બન્ને સરખાવતાં પાઠમાં દોઢ દોઢ જગોએ ફેર હતા તેમાં થોડા લાગેલા પાઠ સ્વીકારેલા છે. થોડાં વર્ષ પહેલાં વૈધરાજ જલદવજી ત્રીકમજી આચાર્યે છપાવેલા આ ગ્રંથમાં આ ગ્રંથકારને વિધિ સક્ત બતાવ્યા છે સારે અમારી પાસેની બન્ને પ્રતમાં શિવભક્ત લખ્યા છે. પ્રાચીન પ્રત્યેક રસાયન શાસ્ત્રના આચાર્યો શિવભક્તજ હતા એ ઐતિહાસિક સત્ય છે એટલે અમારે પાઠ વધુ માન્ય છે.

આ અન્યની ૨ જી આવૃત્તિ ધણી વર્ષથી ખલાસ થઈ ગયેલી છતાં પ્રેસમાં કામના ભરાવાને લઈ આ ૩ જી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થતાં વાર લાંબી છે. અને અમારા સંખ્યાબંધ ગ્રાહકોને ધણી મહીના વાટ જોવી પડી છે પણ તેનો જલ્દતો આ ૩ ત્રીજી આવૃત્તિમાં જ સુધારા વધારા રાજવૈદ્ય કરેલા છે તેમાં વળી રહે છે આગલી આવૃત્તિઓમાં સોનું રૂપ બનાવવાના તથા યંત્ર મૂળા વગેરેનાં ભાષાંતર આપ્યાં ન હોતાં તે આમાં આપેલાં છે સિદ્ધૌપધીઓ દિવ્યૌપધીઓ રસૌપધીઓ વગેરેના અર્થ આપ્યા છે અન્યકારે યંત્રોના નામજ આપ્યાં છે સારે રાજવૈદ્ય દરેક યંત્રની બનાવટ બીજા ગ્રંથોમાંથી લઈ તેના ભાષાંતર આપ્યા છે. કાગળ છપાઈ વગેરેમાં પણ હાલની કાગળની મોંઘવારી છતાં સુધારો કર્યો છે એમ આ ૩ ત્રીજી આવૃત્તિ રસશાળાના ગ્રાહકોને અને રસશાળાના સાહિત્યના પ્રેમીઓને સતોષ આપશે એવી ખાતરી રાખું છું.

રસવૈદ્ય મહેશ્વર જીવરામ રાજવૈદ્ય,
રસશાળા ઔષધાશ્રમ, ગોંડલ-ઝાઠીઆવાડ.

अनुक्रमणिका

अध्याय १

विषय	पृष्ठ
अन्धकारानु मंगलाचरण	१
विषयानुक्रम	"
पारद उत्पत्ति	२
पारदना १८ संस्कार	३
पारदना ५ दोष	४
पारदना ७ मेल	"
पारदना १ दो संस्कार स्वेदन	"
" २ नो " भर्जन	५
" ३ नो " भूषण	६
" ४ यो " उत्थापन	"
" ५ मे " पातन	"
उध्वपातन	"
अधःपातन	"
तिर्थक्ष पातन	७
" ६ ठो " शोधन	८
" ७ मे " नियामन	"
" ८ मे " दीपन मुष्णोत्पादन	९
" ९ मे " अभ्रकभास	११
नक्षत्र अभ्रकसत् नक्षत्र	१२
पारदना १० मे संस्कार आरण्य	१२
" ११ मे " गर्भद्वि	१३
" १२ मे " पालाद्वि	"
" १३ मे " नक्षत्र	"
नक्षत्र अभ्रक तेजो अभ्रक नक्षत्र	१५
पारदना १४ मे संस्कार सारण्य	१५
पारदना १५ मे संस्कार कामण्य	१५
" १६ मे वेधन	१६
वेध करनारा तेल	२०
वेधना भेद लक्षण	"
लेप वेध	"
क्षेप वेध	"
कुंत वेध	"
धूम वेध	"
सण्डवेध	"
पारदना १७ मे संस्कार रंजन	२१
" १८ मे " सेवन	२२

विषय

पृष्ठ

सारण्यकर्मा भाटे मुस	१७
सारण्य तेल	१८
कंक	"
पीन	"
पारदना १५ मे संस्कार कामण्य	"
" १६ मे वेधन	१६
वेध करनारा तेल	२०
वेधना भेद लक्षण	"
लेप वेध	"
क्षेप वेध	"
कुंत वेध	"
धूम वेध	"
सण्डवेध	"
पारदना १७ मे संस्कार रंजन	२१
" १८ मे " सेवन	२२

अध्याय २

नदीक्षुदीथी पारद आंधवाना प्रयोग	२४
भुक्तिआंध १	"
" २	२५
" ३	२६
" ४	"
" ५	२७
दीराना सत्वथी पारद आंधन	६
दीरानी भस्मथी पारद आंधन	७
अभ्रक सत्वनी द्वितीय पारद आंधन	८
दीरानी द्वितीय पारद आंधन	९
सुवर्ण द्वितीय	१०
सोनाथी	११
आदीथी	१२
भोग्युथाथी	१३

વિષય	પૃષ્ઠ.
ધાતુખીનથી	૧૪ ૩૫
કાંતલોહથી	૧૫ ૩૬

અધ્યાય ૩

હિંગળામાંથી પારદ કાઢવો	૩૮
પારદ ભસ્મ એત-રસકપૂર	"
પારદ ભસ્મ અરુણ વર્ણુ ઉદય ભારકર	૩૯
પારદની તલ ભસ્મ લાલ	૪૦
પારદની માણિક રંગની ભસ્મ	"
ઉદયત્રમાં પકાવેલી પાચુણુ	"
ગધક જ્વરિત પારદ ભસ્મ	૪૧
પારદ ભસ્મ કૃષ્ણ	૪૨
"	"
"	"
"	૪૩
" એત	૪૪

અધ્યાય ૪

આક ધાતુ	૪૬
સોનાનું શોધન	"
સોનાની ભસ્મ વિધિ ૧-૨-૩-૪	૪૮
" ગુણ	"
રૂપાના બેદ	૪૯
રૂપાનું શોધન	૪૯
રોપ્ય ભસ્મ ૧-૨	"
તામ્રબેદ શોધન	૫૦
તામ્ર ભસ્મ વિધિ ૧-૨	૫૨
સોમનાથી તામ્ર-૩	"
તામ્ર ભસ્મ વિધિ-૪	"
તામ્ર ભસ્મના ગુણ	૫૩
લોહના બેદ	૫૪
લોહ શોધન લોહ ભસ્મ વિધિ ૧-૨-૩	૫૫
" ગુણ	"
ખંબ શોધન મારણુ	૫૬
નાગ સીમું શોધન મારણુ ગુણ	૫૮
પિત્તળ બેદ શોધન મારણુ ગુણ	૫૯

વિષય	પૃષ્ઠ.
કાંસાની ભસ્મ શોધન મારણુ-ગુણ	૫૯
વતલોહ કૃતિ શોધન મારણુ ગુણ	૬૦

અધ્યાય ૫

આક મહારસ	૬૧
અમ્લકના બેદ	૬૨
અમ્લક શોધન	૬૨
અમ્લક ભસ્મ વિધિ ૧-૨-૩-૪	૬૪
" ગુણ	"
અમ્લક સત્વ પાતન	"
" ભસ્મ ગુણ	"
"	૬૬
રાગવર્ત શોધન ભસ્મ ગુણ	૬૭
વૈકાંત લક્ષણ શોધન ભસ્મ ગુણ	૬૮
મોરચુધાનું શોધન મારણુ ગુણ	૬૯
મોરચુધાની ચીટી	"
સુવર્ણ માસિક શોધન મારણુ ગુણ	૭૦
રોપ્ય માસિક શોધન ગુણ	૭૨
ચિલાહત પરીક્ષા શોધન મારણુ ગુણ	
પ્રયોગ	૭૪
ખાખરીયું રસક (જસન) લક્ષણ	
શોધન મારણુ ગુણ	૭૬

અધ્યાય ૬

આક ઉપરસ	૭૮
હરતાળ લક્ષણ શોધન સત્વ	૭૯
ફટકડી	"
મનશીળ	"
સુરમાના બેદ	૮૧
ગધક	૮૨
" પ્રયોગ ચૂર્ણ	૮૩
" " લેપ	૮૪
" " તેલદ્રુતિ	"
કુંકુમ-પીળિયો શોધન ગુણ	૮૫
હીરાકરસી	૮૬
નવસાર	"

વિષય	પૃષ્ઠ.	વિષય	પૃષ્ઠ.
કેડી	૮૭	શંખોદર આઝમાં	"
હોંગળો	"	આનંદ ભેરવી ગુડી	૧૦૫
ગેર	૮૮	અતિસાર ભેરવી	"
અંબર	"	કનક સુંદર તાવ આઝ મંદામિ	"
ગિરિસિંદુર	૮૯	કપૂર મુંદરી ગોળી સંગ્રહણી	૧૦૬
બોદાર	"	અતિસાર નાશન પ્રયોગ	"
બિડ જનનું મીઠું	"	મલપાચની વટી આઝ	૧૦૭

અધ્યાય ૭

નવરત્નો	૯૦	પાંડુકુદાર-પાંડુરોગ	"
માણિક જન ગુણ	૯૧	પાંડુનાશન ૧—૨	૧૦૯
પરવાળાં	"	પાંડુસૂદન	૧૧૦
પર્લા પાનાં	૯૨	મૃગાંક પોટલી ક્ષય	"
પોખરાજ	"	હેમ ગર્ભ પોટલી	૧૧૧
હીરાની પરીક્ષા	૯૪	" "	૧૧૨
હીરાની ભરમ વિ. ૧—૨—૩	૯૫	રાજમૃગાંક	"
વજ્ર રસાયન	"	લોકનાથ પોટલી	"
વજ્ર પોટલી	"	સુચિકા ભરણુ સન્નિપાત સર્પદંશ	૧૧૪
વજ્ર રસાયન છ પ્રકારની સિદ્ધિઆપનારૂં	"	પંચવક્ત્ર રસ ૧ સન્નિપાત	૧૧૪
નીલમ જન ગુણ	૯૬	" ૨ "	૧૧૫
ગોમેદમણિ	"	ઉન્મત્ત રસ નસ્ય	"
ચંદ્રામણિ	૯૭	સન્નિપાનાંજન	"
બધાં ઝવેરાનોમાં એજ-કથક	૯૮	કનકસુંદર સન્નિપાત સર્પદંશ કુષ	૧૧૬
રત્નોની દુનિ	૯૯	સન્નિપાત ભેરવ	"

અધ્યાય ૮

નવરંગમ ૧ તાવમાં	૧૦૦	વાતનાશન ૮૦ વા	"
" ૨ "	૧૦૧	વિરેલી-લુધાખ	૧૧૮
મહાનવગંકુશ વાલુકા પાત્ર	"	છન્નજામેદી લુધાખ	"
નવર રિ રસ વાલુકા પાત્ર	"	અમિરસ બૃહત્ (સ્વયમમિ) ઉધરસ	૧૧૯
તરુનનવર રિ રસ	૧૦૨	અમિ દીપન	"
નવરંગી ગોળી	"	વદનિ સ્ત	"
નવર કંતન રસ	૧૦૩	સર્પાવર્ત આસ ઉધરસ	૧૨૦
નવર રિ રસ	૧૦૩	સ્વચ્છંદ ભેરવ આઝ	"
સૂર્ય રસ-નાવમાં	"	ત્રિવિક્રમ પધરાવળ પથરી	"
પ્રતિજ્ઞા વચન સન્નિપાત	૧૦૪	તાલકેશ્વર કુષ	૧૨૧
		કુષકુદાર	"

વિષય	પૃષ્ઠ.
કુટુંબ	૧૨૨
સર્વભક્ત ચર્યુ કુટુંબ	૧૨૨
શ્વેતકુટુંબ લેખ	૧૨૩
સર્વેશ્વર રસ સર્વકુટુંબ	૧
સ્વચર્યુધીરી રસ	૧૨૪
મેહબાદ પ્રમેહ ગજકેસરી	૧
મહાવદ્ધનિ (મહાસિ) રસ વાનારોગ	૧૨૫
વિદ્યાધર રસ ઉદરરોગ	૧
ત્રિનેત્રરસ હરસ	૧
શકગજકેસરી	૧૨૬
અમિતુડી અજીવ્ય	૧
અજીવ્ય કટક	૧૨૭
મંથાન ભૈરવ કકરોગ	૧
મહાકાશ આસ ખાંસી	૧
હેમપર્પટી સમામૃત પર્પટી સંગ્રહણી	૧૨૮
અમિકુમાર કૂંપી ઉદરરોગ	૧૨૯
અગ્નિધ્વજ કૂંપી હૃદય રોગ ઉદરરોગ	૧
ઉદરધન રસ	૧૩૦
સ્થોભ્યાપકર્પણ રસ	૧
વાતમેહાંતક	૧
પ્રમેહાંકુશ	૧૩૧
મેહારિ	૧
સ્થૂળરાજ ગજકેસરી -	૧
સિદ્ધ પંચાનન	૧૩૨
શીતારિ-શીતવાત	૧
કુમુદેશ્વર ક્ષય	૧
યદમહર	૧૩૩
પૂર્ણ-દુ ક્ષય વાતકક	૧
સ્વચર્યુપત્ર	૧૩૪
સર્વ મુંદર	૧
વિદાય શમન સનિપાત	૧
પિત્તકૃત્તન-પિત્તરોગ	૧૩૫
શ્વેતકુટુંબ	૧
મેહનાશન	૧
મેહાંકુશ	૧
શ્રુત્યુજ્ય રસાયન-આયુધ્ય વધે	૧

વિષય	પૃષ્ઠ.
કૃમિ વિરોધની વટી	૧
અમરકલા નિધિ ક્ષય	૧૩૬
ભાસ્કરોદય	૧
કામદેવ-વાયકર	૧૩૮
કંદર્પમુંદર	૧
રાજભૂગાંક રસ ક્ષય	૧૩૯
અમૃતસુંદર વાના રોગ	૧૪૦
ખેચરી ગુટી-દેહલોહથી	૧
અમરમુંદર આયુધ્ય વધે	૧
તાલકરાજ રસ સર્વરોગ	૧૪૧
અમરભરી ભિદ્ પથરી	૧
અમરભરી ભેદક	૧૪૨
ત્રિપુર ભૈરવ ઉદરરોગ	૧
અમરમારહરંગન-નસ્ય	૧
અમરમારહરંગન	૧
નવરહરંગન	૧૪૩
કૃમ્યકુશ રસ જીવડાં	૧
ક્ષયચોલી-અશ્વચોળી	૧

અધ્યાય ૯

દિવ્ય ઓષધીયું પારદને આંધનારી	૧૪૬
રસોષધીયું	૧૪૮
મહોષધીયું	૧૪૯
સિદ્ધોષધીયું	૧૫૧

અધ્યાય ૧૦

યંત્ર	૧૫૩
દોષો-પલ્લભલી-પાતન-ધટી-ગર્ભયંત્ર	૧૫૪
પ્રક્રિયા-જલ-કમ્પ-ખરવ-કમર-ચિપિટ	૧૫૫
ગુલા-ક્ષવણ ક્રોધિકા અન્તરાસિક યંત્ર	૧૫૫
ધૂપ-નાલિયંત્ર જળમુદ્રા-અગ્નિમુદ્રા-અસ્ત- વિદ્યાધર કુટુંબ-વિદનયંત્ર	૧૫૬
રૂડી-સોમાનલ-ગગન-કિના-વાયુકા-પાતાલ	૧૫૭
ભૂધર-સારણી દિપિકા રચાલી-ભરમ યંત્રો	૧૫૭
દસપાક યંત્ર	૧૫૮

વિષય	પૃષ્ઠ.
મૂળા-મુસ	"
યોમ-ગાર-વર-વર્ણન-રૂપ-ગિહ-વજ્ર-	"
વૃન્તાક-ગોસ્તની-મદ્ય-પકવ-મહા-	"
મંગૂપ-મર્ભ-મુસલ એટલી જાતની મુસ	૧૬૦
કોઢી-કોઢી	૧૬૧
અંગાર-પાતાલ-ગાર-તિર્થક પ્રથમન	"
એટલી કોઢીયું	૧૬૨
પુટ-ભડી	"
મહા-ગજ-વારાહ-કુકુટ-કપોત-ગોવર	"
મદ્ભાડ-વાહુકા-ભૂધર-સાવક-એટલા-પુટ	૧૬૪

અધ્યાય ૧૧

સોનું બનાવવાના પ્રયોગો	૧૬૭
પ્રયોગ—૧	"
" ૨-૩-૪-૫	૧૬૮
" ૬-૭-૮-૯-૧૦	૧૭૦
" ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫	૧૭૨
" ૧૬-૧૭-૧૮-૧૯-૨૦	૧૭૪
રૂપું ચાંદી બનાવવાના પ્રયોગો	૧૭૬
પ્રયોગ ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯	"
" ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪	"

વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૫-૧૬-૧૭	૧૭૬-૧૮૪
કૃત્રિમ બનાવટી મોતીની કૃતિ	"
જીવાં મોતીમાંથી મોટાં મોતી બનાવવા	"
બનાવટી પરવાળા કરવાની રીત	૧૮૫

અધ્યાય ૧૨

વાનરી વટી (વાકર)	૧૮૫
સતાવર્ષાદિ વાજકરોવલેહ	"
મુંગાટકાદિ	૧૮૬
કામદીમિકર	"
માધાદિ	૧૮૭

અધ્યાય ૧૩

વીરસ્તંભકરી વટી ૧	૧૮૮
શુકસ્તંભકરી વટી ૨	"
રેતસ્તંભકરી વટી ૩	૧૮૯
વીરસ્તંભકરી લેપ વટી ૪	"
શુકસ્તંભન ચૂર્ણ	"
અન્યકર્તાનું વંશ વર્ણન	૧૯૦
રસશાળા ઔષધાશ્રમના પુસ્તકો અને	"
ઔષધોની જાહેરાત	૧૯૧

॥ ॐ नमः शिवाय ॥

रससिद्ध यशोधर विरचिन

रसप्रकाश सुधाकरः

अध्याय १

ग्रंथकारं मंगलाचरण ।

शशिकलाकलितं हि श्रुमाननं शिवनिधानमथो ऋषिपूजितम् ।

जननपालनसंहरणात्कफं हरिहरं प्रथमं प्रणमाम्यहम् ॥ १ ॥

कुमुदकुन्दसिताम्भारिणीं विमलमौक्तिकद्वारमुशोभिताम् ।

सकलसिद्धगणैरपि सेवितामहरहः प्रणमामि च शारदाम् ॥ २ ॥

वदनकुंजरमभ्रदलश्रुतिं त्रिनयनं च चतुर्भुजवामनम् ।

कनकरत्नमुशोभितशेखरं गणपतिं प्रथमं प्रणमाम्यहम् ॥ ३ ॥

गिरिशायाम सदा महद्दक्षुतं संकलरोगविघातकरं परम् ।

सकलसिद्धिसमूहविशारदं प्रणतपापहरं भवपारदम् ॥ ४ ॥

अङ्कशाथी शैलायमान, भङ्गदत्तपुङ्गव भुजवाणा, गजगता हस्तायुता स्थानकक्ष्म
ऋषिभ्यो भूतयेका, उत्पति पालन नाश करवाभां समर्थ अथ महदेव अने विष्णुने प्रथम
प्रथम ईई धुं. श्वेन. हभगपुत्र के उल्लसपुत्र सरभां श्वेन वस्त्र धारण करनारां, २१००
भोतीना सारथी मुशोभिन, अधा सिद्धोषे सेवेशां, शारदाभ्याने प्रलाम ईई धुं. महदेवना
तेजस्व अरुण सक्तिवाणा, समग्र देवता संसार करनारा, अधी सिद्धि (देवसिद्धि अने
देवसिद्धि) ना अधिष्ठाना, पञ्चे सायनास भ. लुभोनां प्रायेने हरवाणा, गन्ध मरुना
हृन्मभाथी भुक्ता करनारा, देवदेवाग्रणी पारद देवने प्रलाम ईई धुं. (१ + ४)

आ ग्रंथमां दाखल करेला विषयो.

प्रथमं पारदेवत्पतिं कथयामि यथातथम् ।

ततः शोधनकं तस्य तथाष्टादश कर्म च ॥

चतुर्धा वंशविज्ञानं भस्मत्वं मृतकस्य च ।

घातूनां शोधनं चैव मारणं गुणवर्णनम् ॥

अष्टौ महारसाः सम्पक् प्रोच्यन्तेव मया खलु ।

तथा चोपरसानां हि गुणाः शोधनमारणम् ॥

द्वितीयांतं च सर्वेषां कथयामि सविस्तरम् ।

रत्नानां गुणदोषश्च तथा शोधनमारणम् ॥

क्रायणं रंजनं च व द्रुतशैलनकं रसे ।
 रसांश्च शतसंख्याकान्कथयामि सविस्तरात् ॥
 औष्णीनां समाख्याता मेदाश्चत्वार एव च ।
 दिव्यौषधो रसौषध्यः सिद्धौषध्यस्तथा पराः ॥
 महौषध्य इति प्रोक्ता यंत्राण्यथ पुटानि च ।
 भूषःश्चैव हि धातूनां कौतुकानि समासतः ॥
 बाजीकरणयोगाश्च शुक्रतंतमकरास्त ।
 नातिसंक्षेपविस्तरात् ग्रंथेस्मिन् परिकल्पिताः ॥ ५+१२ ॥

१ प्रथम अध्यायमां—पारदोत्पत्ति पारदशोधन अने अटार संस्कारे, २ मा मां
 २ सप्तम्ये आर प्रकारे, ३ मा अध्यायमां पारदरसमनी विधि शुष्ण, ४ मा मां धातुशोधन भारण
 शुष्ण, ५ मा मां अठ महरस शोधन भारण शुष्ण, ६ मा मां आठ उपरसशोधन भारण
 शुष्ण इति, ७ मा मां नव रत्नोना शुष्ण होय शोधन भारण परीक्षा, ८ मा मां १०० रस
 औषध, ९ मा मां दिव्यौषधी, १० मा मां सिद्धौषधी, महौषधीयो, १० मा मां यंत्र भूषा डोडी
 पुट, ११ मा मां धातुकोतुक, १२ मा मां वाङ्मर पौष्टिक औषध, १३ मा मां वीर्यस्तंभक
 प्रयोगे। ये प्रमाणे विषयो आ अर्थमां, अहु दुःखमां पण नहीं, अहु चिरतारथी, पण नहीं
 ये प्रमाणे डोडोने। (५+१२)

हिमालयात्पश्चिमदिग्दिग्भागे गिरीन्द्रनामा रुचिरोस्ति भूधरः ।
 तत्सन्निधानेऽतिमुष्टकूपे साक्षाद्रसेन्द्रो निवसत्ययं हि ॥
 कुमारिकारूपगुणेन युक्ता स्वलंकृता बाहवरेऽधिरूढा ।
 तत्रागता कूपमवेक्षमाणा निवर्तिता सा महता जवेन ॥
 मभावितः मृतवदधतुर्षु ककुप्सु भूमौ पतितो हि नूनम् ॥

परितः पर्वतात्सम्यक् क्षेत्रं द्वादशयोजनम् ।
 विस्तीर्णं च मुष्टकं हि मृतकस्य समीरितम् ॥
 तन्मृदः पातने यंत्रे पातितः खलु रोगहा ।
 जायते रुचिरः साक्षादुच्यते पारदः स्वयम् ॥
 कृपाङ्गिनिःमृतः मृतधतुर्दिक्षु गतो द्विजः ।
 सत्रियो वैद्यगृध्रौ च चतुर्धा जायते खलु ॥
 श्वेता कृष्णा तथा पीता रक्ता वै जायते छविः ।
 प्राच्यां याम्यां प्रतीच्यां च कौबेर्षां च दिशि क्रमात् ॥
 श्वेतः श्वेदविधाने स्यात्कृष्णो देहकरस्तथा ।
 पीतरगः स्वर्णकर्ता रक्तो रोगविनाशकृत् ॥

સર્વં એકીકૃતાં એવં સર્વકાર્યકરાઃ સદા ।

સેવિતાઃ સર્વરોગત્રાઃ સર્વસિદ્ધિવિધાયકાઃ ॥

इत्थं मृतोद्भवं द्वात्वा न रोगैर्वाध्यते सलु ।

શોધિતો મારિતથૈવ ક્રામિતઃ સારિતઃ શુભઃ ॥ ૧૩ + ૨૧ ॥

દિમાલયમાં દાખલ થયા પછી પશ્ચિમ દિશાએ ગિરીન્દ્ર નામનો પર્વત છે તેની આલુ-
બાળમાં પારના કુવા છે. સુવર્ણાદિ ધાતુ તરફ શુદ્ધ પારદનું સ્વભાવિક આકર્ષણ થતું હોવાથી
તે કાળમાં સ્વર્ણાકર રુક્ત કુમરિકાને 'ધોડાપર' જેસારીને કુવા પામે લઇ જતા અને તે કન્યા
તરફ આકર્ષિત બહાર આવેલા પારને લઇ લેતા આ વાત દરેક સિદ્ધપુરો પોતાના ગ્રંથમાં
સ્વીકારેલ છે તેથી તેમાં કંઈ રહસ્ય હોતું નોંધએ પારદના કુવાની વાત અમે તો સત્યજ
માનીએ છીએ, આજુબુધી ગિરિરાજ દિમાલયમાં સખ્યા બધે શિખરે તથા તેને લગતા પર્વતો
માનવી પ્રાણીથી અગમ્ય છે તે પછા કાંઈ વિભાગમાં તેવા શુદ્ધ પારદના કુવાઓ દૂરીગ
દિમાલયનું પ્રસક્ત દર્શન કરનારા પશ્ચિમના ધુરધર વિકાનો પણ મુન્ડ બની જાય છે, અને
માનવી હૃદય તે અંદેશમાં કુદિન જળ્યાંય છે. દિમાલયમાં કરનારા રહેનારા સાધુ મહાત્માઓનાઃ
કહેવા પ્રમાણે લાં ધણાં રથગોમાં એવી રેલી મળી આવે છે કે તેને એ ધડાનું ડમરૂપન કરી
હાડનાં પારો નીકળે છે. બીજી ધાતુઓ પણ દિમાલયમાં અસખ્ય રથગોમાં છે અને દિમા-
લયના ઔદ્યોગિક સ્થળ તરીકે પસંદ કરી તેમાં શોધખોળ કરવામાં આવે તો એક દિમાલય
પર્વત આખા આર્વાચનને ધનસંપત્ત કરી શકે એમ છે એવું અનેક સાધુ પુરોહિત કહેવું છે.
દિમાલયમાં સખ્યાબધે અગમ્ય રથગો છે કે જ્યાં રસસદ્ મહા પુરોહિત અમર દેવદાગા
બની દુનિયાનું નિરીક્ષણ કર્યા કરે છે અને ભારતવર્ષની ઉત્તમ અવનતિના ચક્રને તપાસે છે.

દિમાલયની પશ્ચિમે 'ગિરીન્દ્ર નામનો (કૈલાસનિકટવર્તી) શિખર છે તેની આસપાસ
૪૮ ગાંઠ મુખીનો પ્રદેશ પારદનું રચાનક ગણાય છે. તે જમીનની માટી સાથે મિશ્રિત પારદ
રહેશે હોય છે અને ઉર્જાપાતન યંત્રદ્વારા હાડવાથી મટીથી છુદો પડે છે. સિદ્ધ પુરોહિ
કહે છે કે એ પારદમાં સફેદ કાળી-પીળી અને લાલ ગ્રંથ હોય છે પૂર્વ દિશા તરફના પારદમાં
સફેદ ગ્રંથ હોય છે. દક્ષિણ દિશા તરફનામાં કાળી પશ્ચિમ દિશા તરફનામાં પીળી અને ઉત્તર
દિશા તરફનામાં લાલ ગ્રંથ હોય છે. અને તે પ્રમાણે ચેત કાળો, પીળો, મહો એમ પારો
કહેવાય છે. સફેદ પારદ રૂપ કિયામાં, કાળો ગદપણ મરણ મહાડવામાં, પીળો સુવર્ણ,
કરવામાં અને લાલ રોમ મહાડવામાં ઉપયોગી છે.

હાલમાં તો પારો પરદેશથી આવે છે. દિમાલયમાં કે દિંદુરચાનના બીજા વિભાગમાં
તેની શોધખોળ થતી નથી. જો કે કેટલાક જમાના પહેલાં પારદ વિગેરે ધાતુઓ આ દેશમાં
વિપુલ થાતી પણ હાલમાં તો દેશ ખનીજ પદાર્થો માટે પરદેશો ઉપર મોટે ભાગે આધાર
રાખે છે. હાલમાં દિગજો યજ્ઞ પરદેશી આવે ત્યારે કામ ચાલે છે. અપ્પે સરેમર કરતા મોટે
બગર પારદ લેવા અથવા દિગજામાંથી પારો કાઢી કામ આરંભતું. (૧૩+૨૧)

પારદના આઠ સંસ્કાર થયવા કર્મ—

स्वेनं मर्दनं चैव मूर्च्छनं स्पातदुत्पिबम् ।

પાતનં રોચનં સમ્યક્ નિયામનમુદીપને ॥

તથાન્નક્રાસમાન ચારણં ચ ક્રમેણ હિ ।

ગર્ભદ્રુતિર્વાલ્દ્રુતિઃ પ્રોક્તં જારણકં તથા ॥

સારણં ક્રામણં પ્રોક્તં વેષકર્મ ચ રંજનમ્ ।

સેવનં પારદસ્વાય કર્માણ્યષ્ટાદશૈવ હિ ॥

અદેશતો મયાત્રૈવ નામાનિ કથિતાનિ વૈ ॥૨૨+૨૫॥

૧—સ્વેદન.	૫—પાતન.	૯—અન્નક્રાસમાન	૧૪—સારણ.
૨—મર્દન.	૬—રોધન.	૧૦—ચારણ.	૧૫—ક્રામણ.
૩—મૂર્ચન.	૭—નિયમન.	૧૧—મર્દદ્રુતિ.	૧૬—વેષન.
૪—ઉત્થાપન.	૮—દીપન.	૧૨—આલ્દ્રુતિ.	૧૭—રંજન.
		૧૩—મરણ.	૧૮—સેવન.

એ પ્રમાણે પારદના ૧૮ સંસ્કારો કહ્યા છે (૨૨+૨૫)

પારદના પાંચ દોષ.

દોષા પંચ સમુદ્દિષ્ટાઃ પારદાનાં મિપગ્ધરૈઃ ।

મલો વિપં તથા વર્હિર્મદો દર્પથ વૈ ક્રમાત્ ॥

મૂર્છા મૃત્યુ મદં ચૈવ સ્ફોટં કુર્યુશ્ચિરોન્નમ્ ॥ ૨૬ ॥

પારદમાં પાંચ દોષ છે. મળદોષથી મૂર્છા આવે, વિપદોષથી મરણ, અગ્નિદોષથી મદ, મહદોષથી અને વિસ્ફોટક અને દર્પદોષથી માથું-મગજ લગે. માટે રોધન કરી વાપરવે. (૨૬)

પારદમાં સાત મેલનાં પદ્ધતિ દોષ.

કંચુકાઃ સપ્ત સૂતસ્ય કથયામિ યથાર્થતઃ ।

નામાનિ કથયામ્યેષાં દેવીશાસ્ત્રાનુસારતઃ ॥

મૂર્છાલજલશુલ્વાયોનાગવંગસમુદ્ભવાઃ ।

સૂતકે કંચુકાઃ સપ્ત તતથૈવ વિપોષમાઃ ॥

દ્વાદશૈવ હિ દોષાઃ સ્યુયૈથ નિષ્કાસિતા દ્વિજૈઃ ।

તેષાં હિ રસસિદ્ધિઃ સ્યાદપરે યમસન્નિષાઃ ॥

તસ્માદ્દોષાપહરણં કર્તવ્યં મિપગુત્તમૈઃ ॥ ૨૭+૨૯ ॥

પારદમાં, માટી, પથરા, પાણી, ત્રાણું લોહું સીમું, ખંજ એના મેલનાં સાત પદ્ધતિ દોષ છે, અને તેથી તે મેલવાળો પારદ વાપરવાથી માથું નુકસાન થાય છે. માટે પાંચ દોષ અને સાત મેલનાં પદ્ધતિ પારદને શુદ્ધ કરીને વાપરવે તે શિવાય કશુંદો અતો નથી પારદને આ રીતે શુદ્ધ કર્યા વિના વાપરનારા વેદો જન્મરાજ જેવા સમજવા. (૨૭ + ૨૯)

૧ પહેલો સંસ્કાર સ્વેદન.

તત્ર સ્વેદનકં કુર્યત્થાવચ્ચં શુભે દિને ।

મૃતસ્ય સ્વેદનં કાર્યં દોષાયત્રેણ વાર્તિકૈઃ ॥

હારો ચામ્ડેન સદિતો તથા ચ પટુપંચકમ્ ।
 ત્રિકટુ ત્રિફલા ચૈવ ચિત્રકેણ સમન્વિતા ॥
 પુષ્પકાસીસસૌરાષ્ટ્રયૌ સર્વાણ્યેવ તુ મર્દયેત્ ।
 ઓપધાનિ સમાંશાનિ રસાદૃષ્ટમભાગતઃ ॥
 કૃત્વાન્ધમૂષાં તેષાં તુ તન્નધ્યે પારદં સિપેત્ ।
 ત્રિગુણેન મુવસ્ત્રેણ મૂર્જપત્રેણ ચેષ્ટયેત્ ॥
 ગુણેન કાષ્ઠત્વળે વૈ વદ્ધાં તુ રસપોટલીમ્ ।
 લઘ્વાયમાનાં માળ્હે તુ તુપવારિમપૂરિતે ॥
 ત્રિદિનં સ્વેદયેત્સમ્યક્ સ્વેદનં તદુદીરિતમ્ ॥૩૦+૩૫॥

યવક્ષારાદિ ચૂર્ણ—ચવખાર, સાહખાર, અમ્બચેન, મુંક પીપર, મરી, દરડે બેઘાં
 આમળાં, ચિત્રક, હીરાકસી, ફટકરી એ બધાં સમભાગે ખાંડી રાખવાં. પારદ શેર ૪ લેવો
 અર્ધો શેર ઉપસો બુકો લાઇ લીલુનો રસ નાખી ઘુટી એક અર્ધમૂઝમાં પારા ભરવા પછી
 એ મૂસને ગ્રેવા કપડાથી ઘીડી તેના ઉપર બોળપત્ર ઘીડી દેવા ખાંધી દોલાવત્રમાં ત્રણ દિવસ
 આફ આપવો તેમાં ધાન્યાન્ધ મુરકો ભરવો. એ સ્વેદન સંસ્કાર થયો. (૩૦+૩૫)

૨ વંજો મર્દન સંસ્કાર.

અથ મર્દનકં કર્મ યેન શુદ્ધતમો રસઃ ।
 પ્રજાયતે વિસ્તરેણ કયયામિ યથાતથમ્ ॥
 સ્વલ્પે ત્રિમર્દયેત્મૃતં દિનૅાનિ ત્રીણિ ચૈવ હિ ।
 અથ સ્વલ્પમમાણં હિ વચ્ચે તત્ર મયાધુના ॥
 કલાંગુલસ્તદાયમથોત્સેધોપિ નવાંગુલઃ ।
 વિસ્તરેણ તથા કુર્યાન્નિવ્રત્તવેન પદંગુલમ્ ॥
 દ્વયંગુલઃ પૃષ્ઠવિસ્તારો મર્યેતિમસુણીકૃતઃ ।
 અર્ધચંદ્રાકૃતિથાપિ મર્દકોત્ર દશાંગુલઃ ॥
 મૃતઃ પદ્મપલ્લસસ્મિન્ત્મર્દયેન્કાંજિકૈસ્સ્વદમ્ ।
 વદિર્મલ્લવિનાશાય રસરાજં તુ નિશ્ચિતમ્ ॥
 રુણકાંજિકતોયેન લાલયેત્તદનન્તરમ્ ॥ ૩૬+૪૧ ॥

ખરસનું પમાણ—ગનાવટ, લાંબી ૧૬ આંગળ, હાંબી ૬ આંગળ, પટેલી ૬
 આંગળ, હાંબી ૬ આંગળ, ગરી ૨ આંગળ, વચમાં લીંબી અર્ધચંદ્ર જેવા આકારની બની
 દશ આંગળનો એવી ખરસમાં.

૨૦ નોશા પારદ અને અડી નોશા ઉપરું યવક્ષારાદિ ચૂર્ણ નાખી ધાન્યાન્ધ નાખવું
 જાવું અને ઘુટવું ત્રણ દિવસ ઘુટવવું રાત્રે બીજા રાખવું દશેઘાં સવારે ઉપરું ચૂર્ણ નવું નાખવું

અનં ધાન્યામ્લ યગ્ને કલાકે નવુ નાખતુ જવું પછી ગરમ કરેલા ધાન્યામ્લથી પારદને ઘોળ નાખવો એટલે ઘીએ મર્દન સંસ્કાર થયો પારદ વધુ શોધવો હેવ તો ઘીછ અડોમાં વિશ વિશ તોલા ધુટાવવો. (૩૬+૪૧)

૩ ત્રીજો મૂર્છન સંસ્કાર.

અતઃપરં પ્રવક્ષ્યામિ પારદસ્ય તુ મૂર્છનમ્ ।

મૂર્છનં દોષરહિતં સપ્તકન્તુકનાશનમ્ ॥

સ્વર્જિકા યાવશૂકથ તથા ચ પટુપંચકમ્ ।

અમ્લોષધાનિ સર્વાણિ સૂતેન સહ મર્દયેત્ ॥

સ્વલ્પે દિનત્રયં તાવદ્યાવન્નપ્ત્વમાપ્નુયાત્ ।

સ્વરૂપસ્ય વિનાશેન મૂર્છનં તદિદોચ્યતે ॥

નિર્મલત્વમાપ્નોત્તિ ગ્રંથિમેદથ જાયતે ॥ ૪૨+૪૪ ॥

સાઠપાર, જવપાર, પંચકવણુ પ્રત્યેક પારદથી આઠમા લાગે-લઈ બધી જાતનાં ખાટા પદાર્થથી ધુટવું તથા દિવસ ધુટવાથી પારો તેમાં મળી જશે નહિપિછ થઈ જાય ત્યારે તે મૂર્છન સંસ્કાર થયો ગણાય આ સંસ્કાર કરવાથી પારદમાંનાં સાત કન્તુક પડ નાશ પામે છે. (૪૨+૪૪)

૪ ચોથો ઉત્થાપન સંસ્કાર.

અથોત્થાપનકં કર્મ પારદસ્ય મિપગ્નૈઃ ।

કરણીયં પ્રયત્નેન રસશાસ્ત્રસ્ય વર્તમાના ॥

દોલાયત્રે તતઃ સ્વેદઃ પૂર્વવદ્દિવસત્રયમ્ ।

સૂર્યાતપે મર્દિતોસૌ દિનમેકં શિલાતલે ॥

ઉત્થાપન મપેત્સમ્યક્ મૂર્છાદોષવિનાશનમ્ ॥ ૪૫+૪૬ ॥

પહેલા સંસ્કારની પેઠે દોલાયનમાં તથા દિવસ બાદ આપવી પછી એક દિવસ સૂર્યને તડકે પથ્થરની અડલમાં ધુટવો એટલે પારદ ત્રીજા સંસ્કારના મિશ્રણથી છુટો પડે આ સંસ્કાર થવાથી મૂર્છાદોષ નાશ પામે છે. (૪૫+૪૬)

૫ મો પાતન સંસ્કાર.

પાતનં हि महत्कर्म कथयामि सुविस्तरम् ।

त्रिधा पातनमित्युक्तं रसदोषविनोशनम् ॥

ऊर्ध्वपातस्त्वधःपातस्तिर्यक्पातः क्रमेण हि ।

ऊर्ध्वपातनम्—

ऊर्ध्वपातनयंत्रस्य नक्षत्रं तदिदोच्यते ।

મૃધ્મયી સ્યાન્નિકા કાર્યાં ચોચ્છિન્ના તુ પટંગુલ્ય ॥

મુખે સપ્તાંગુચાયામા પારતસ્તિદશાંગુચા ।
 ઇયન્માના દ્વિતીયા ચ વર્તવ્યા સ્થાલિકા શુભા ॥
 ક્ષારદ્વયં રામઠં ચ તથા હિ પટુપશ્ચક્રમ્ ।
 અન્લવર્ગેણ સંયુક્તં મૃતકં તૈસ્તુ મર્દયેત્ ॥
 છેપયેતેન કલ્કેન અઘઃસ્થાં સ્થાલિકાં શુભામ્ ।
 ઉપરિસ્થામધોચ્ચત્રાં દત્વા સંપુટમાચરેત્ ॥
 સમસ્મલવર્ણેનૈવ મુદ્રાં તત્ર પ્રકારયેત્ ।
 જુલ્યાં સ્થાલીં નિવેદયાથ ધાન્યાગ્નિં તત્ર કારયેત્ ॥
 તસ્યોપરિ જલાધાનં કાર્યં યામચતુષ્ઠયમ્ ।
 સ્વાંગશીતલતાં જ્ઞાત્વા ઋર્ધ્વગં ગ્રાહ્યેદ્રસમ્ ॥
 ઋર્ધ્વપાતનયંત્રં હિ તદેવં પરિકીર્તિતમ્ ।

અઘઃપાતનમ્—

પૂર્વેક્તાં સ્થાલિકાં સમ્યક્ વિપરીતાં તુ પંકિલે ।
 ગતે તુ સ્થાપિતાં ભૂમૌ જ્વાલયેન્મૃદ્ધિં પાવકમ્ ॥
 યામત્રિતયપર્યંતં અઘઃ પતતિ પારદઃ ।
 અઘઃપાતનયંત્રં હિ કીર્તિતં રસવેદિભિઃ ॥

તિર્યક્પાતનમ્—

પૂર્વેક્તૈરૌપધૈઃ સાર્ધં રસરાજં વિમર્દયેત્ ।
 તિર્યગ્ચક્રે રસં ક્ષિપ્ત્વા તન્મુખે ઘપરો યટઃ ॥
 કનીયાનુદરે હિંદ્રં હિંદ્રે ચાયસનાલિકામ્ ।
 નાલિકાં જલપાત્રસ્થાં કારયેચ ભિષગ્ચરૈઃ ॥
 અઘસ્તાદ્રસયંત્રસ્ય તીવ્રાગ્નિં જ્વાલયેદ્વુધઃ ।
 યામત્રિતયપર્યંતં તિર્યક્પાતો ભવેદ્રસઃ ॥
 યંત્રાણાં પાતનાનાં ચ ત્રિતયં મુકરં સ્વલ્લુ ।
 કથિતં હિ મયા સમ્યક્ રસાગમનિર્દર્શનાત્ ॥૪૭+૬૦॥

ઉર્ધ્વપાતન—ઉર્ધ્વો ઉડાડે, અઘઃપાતન—નીચે પાડે અને તિર્યક્પાતન—કાંસો પાડે ઉડાડે, એ પ્રમાણે તથા પ્રકારે પાતનાર્થમા પારદનો સંસ્કાર થાય છે.

ઋર્ધ્વપાતન—

૭ આંગળ ઉઠી, દેર આંગળ પડેલી અને તેનું મોં સાત આંગળ પડેલું એવી માટીની એ માટી મળશુન કાવતી. પછી એણે દીગ, પંચલત્તુ અને અટાદમાં પારદનો

ધુટી નીચેની માટલીને તળાથે ચોપડવો તેના ઉપર ખીજ માટલી ઉપી ઢાંકવી. એક માટલીના મોંની વચ્ચેનો સાધો રાખ, મીઠું, માટી, કપડું દિગેરથી જાંદી લેવો, ચુલે ચડાવી સાધારણ અગ્નિ આપવો ઉપલી માટલીને તળાથે પાણી રહે તેવી ચોતરફ બન્ને આંગળીની પાળ કરાવી. તેમાં એક નળ નાંખવા ને પાળમાં પાણી ભરવું, પાણી ગરમ થાય એટલે કાઢી નાખી, ખીજું નાખવું જવું. એ પ્રમાણે બાર કલાક અગ્નિ આપવો. પારદ ઉપલી માટલીને તળાથે ચોટશે તે હુશીવારીથી કાઢી લેવો (ઉપલી માટલીને ઉપરને તળાથે પાળ ન કરી હોય તો ચોવડું કપડું લીંમળથી ઉપર રાખવું)

અધઃપાતન—

પારદને ઉપર કહેલાં ઓસડીયામાં ધુટી ઉપલા યંત્રને તળાથે ચોપડવો અને પારા-વાળી માટલી ઉપર રહે તેમ રાખવી અને એક ખાડામાં નીચલી માટલીને એસતી કરવી ઉપલી માટલીને તળાથે અગ્નિ કરવો. ૯ કલાક અગ્નિ દેવાથી પારદ નીચલી માટલીમાં પડશે

તિર્યક્પાતન—

ઉર્ધ્વપાતનમાં કહેલાં ઓસડીયાં સાથે પારદને ધુટી એક ઘડાને તળાથે ચોપડી તે ઘડાની ઉપર ઢાંકણી ઢાંચી સાધી જાંદી તે ઘડાને ચુલે ચડાવવો ખીજો ઘડો એક લેવો તે જમીન ઉપર મુકવો અને તેના મોં ઉપર ઢાંકણી જાંદી લઈ જાળને મળામાં કાણું પાડી વચ્ચાણે લોઢાનું ભુંગળું નાખવું અને સધી જાંદી લેવી. ચુલ્લા ઉપરના ઘડા નીચે અગ્નિ બાળવો અને જમીન ઉપરના ઘડામાં ઠંડું પાણી ભરવું ઉંચાં ઘડામાં ઉડેલો પારદ ભુંગળાં વાટે પાણીવાળા ઘડામાં પડશે. લેવાનું ભુંગળું પાણીમાં જુડેલું રહે તેમ રાખવું અને પાણી ગરમ થાય તેમ કાઢી ઠંડું પાણી રેડાય તેમ કરવું. (૪૭+૬૦)

૬ છઠ્ઠો રોધન સંસ્કાર—

અધુના કથયિષ્યામિ રસરોધનકર્મ ચ ।

યત્કૃતે ચ પલત્વં હિ રસરાજસ્ય શામ્યતિ ॥

સિન્ધુદ્રવં દશપલં જલપ્રસ્થત્રયં તથા ।

ધારયેદ્ઘટમધ્યે ચ સૂતકં દોષવર્જિતમ્ ॥

પિપાનેન યથા સમ્યક્ મુદ્રિતં મૃત્સનયા સ્વહુ ।

નિર્વાતે નિર્જને દેશે ધારયેદ્ દિવસત્રયમ્ ॥

અનેનૈવ પ્રકારેણ રોધનં કુરુ વૈધરાટ્ ॥ ૬૧+૬૪ ॥

સિંધાલુંબ ૪૦ તોલામાં પાણી તોલા ૧૨૨ એક ઘડામાં નાખી તેમાં પારો નાખી ઘડાનું મોં બંધ કરી તેનું કપડામાટીથી જાંદી લેવું નિર્વાત નિર્જન સ્થાનમાં ત્રણ દિવસ રાખવું એટલે રોધન સંસ્કાર થયો તેથી પારામાંની ચપળતા મટી જાય છે. (૬૧+૬૪)

૭ સાતમો નિયમન સંસ્કાર—

અતઃપરં પ્રવક્ષ્યામિ પારદસ્ય નિયામનમ્ ।

જ્યસૈષ્ઠવસંયુક્તો ઘટસ્યો હિ રસોત્તમઃ ॥

દિનત્રયં સ્વેદિનથ વીર્યવાનપિ જાયતે ॥ ૬૫ ॥

छद्म संस्कार प्रभञ्जे त्रीणि क्षुण्णं अने पाप्मी, माद्येना धर्माभां हारी पारी नाप्मी
शुद्धे यापनी नृक्ष दिव्य छिद्राणुं पाप्मी अणुं न्यय तेम ननु नाप्नुं ननु ये नियमन
संस्कार यथे। (१५)

८ अष्टमः दीपनः—मुखोत्पादन संस्कारः बुभुक्षितः पारदः ।—१

अयेदानीं प्रवक्ष्यामि रसराजस्य दीपनम् ।
बुभुक्षा व्यापकत्वं च येन कृत्वा प्रजायते ॥
राजिका लवणोपेता मरिचं त्रिष्टुंक्रणे ।
कासीससंयुता कांसी कांजिकेन समन्वितैः ॥
दिनानि त्रीणि संस्वेद्य पथ्यान् क्षारेण मर्दयेत् ।
अनेनैव प्रकारेण दीपनं जायते ध्रुवम् ॥
तीव्रत्वं वेगकारित्वं व्यापकत्वं बुभुक्षुता ।
बलवच्च विशेषेण कृते सम्यक् प्रजायते ॥

दीपनः—मुखोत्पादनं बुभुक्षितः पारदः ।—२

मुखोत्पादनकं कर्म प्रकारो दीपनस्य हि ।
कथयामि समासेन यथावद्रसशोधनम् ॥
अष्टादशांशभागेन कनकेन च मृतकः ।
निम्बूरसेन संमर्द्यो वासरैकमतः परम् ॥
क्षारैश्च लवणै रम्यैः स्वेदितः कांजिकेन हि ।
सालिते कांजिकेनैव वक्त्रं भोक्तुं प्रजायते ॥

दीपनः—मुखोत्पादनं बुभुक्षितः पारदः ।—३

ताप्यसत्त्वं कलांगेन हेम्ना तद् द्विगुणेन च ।
तप्तमायससत्त्वेन तप्तेनाथ प्रमर्दयेत् ॥
व्यक्तं हि रसचुक्रेण क्षारेण चणकस्य हि ।
जंवीरपूरकनलैर्मर्दयेदेकविंशतिम् ॥
वासरे याममेकं तु मत्येकं हि विमर्दयेत् ।
यातुथानमुखं सम्यक् यात्येव हि न संशयः ॥
द्वितीयो दीपनस्यैवं प्रकारः कथितो मया ।
सूतस्याष्टौ च संस्काराः कथिता देहकर्मणि ॥
तथा च दश कर्माणि देहलोहकराणि हि ॥ ६६+७७ ॥

૮ મો દીપન સંસ્કાર ૧ જો પ્રકાર યુમુક્ષિત મુલકરણ.

રાષ્ટ્ર, સીંધાલુણ, મરી, સળગવો, ટંકણ, હીરાકસી, ફટકડી સમભાગે લઈ ૧૦૦ તોલા એ ભુકામાં ત્રણગુણું ધાન્યમ્મ અથવા સુરકો નાખી ત્રણ દિવસ બાષી પછી પારદને કાઢી લઈ તેમાં સાજીખાર નાખી એક દિવસ ઘુંટવું. એવી રીતે ત્રણ વખત કરવાથી દીપન સંસ્કાર થયો. આ સંસ્કાર કરવાથી પારદ યુમુક્ષિત થાય છે, બાપક બને છે, તીવ્ર થાય છે, શરીરમાં તત્કાળ ફેલાઈ જઈ ઉચ્ચ પ્રભાવને લીધે રોગ ઉપર તાત્કાલિક અસર નિપજવે છે અને વધુ બળવાન થાય છે.

દીપનસંસ્કાર ૨ જો પ્રકાર યુમુક્ષિત મુલકરણ.

પારદમાં આઠમા ભાગનો સોડાનો વરખ નાખવો, ઘુંટી મળી જાય એટલે લીંબુનો રસ નાખવું જવું અને ઘુંટવો. એક દિવસ એમ ઘુંટવા પછી ધાન્યમ્મમાં ક્ષાર, પચ્ચવણુ વિગેરે નાખી એક દિવસ બાષ બાપવો, પછી પારદને ધાન્યમ્મથી ઘાઈ નાખવો તો પારદને મુખ આવે છે, તીવ્ર યુમુક્ષિત થાય છે.

દીપનસંસ્કાર ૩ જો પ્રકાર યુમુક્ષિત રાક્ષસ મુલકરણ.

પારદને એક લોઢાની ખરણમાં નાખી જમીનમાં ચૂસ ગાળી તેના ઉપર લોઢાની ખરણ સરખી રહે તેમ જોડવી ખરણ નીચે ચુલામાં બકરીની લીંડીયું, ક્રોહાની ફાતરી વિગેરેનો અગ્નિ કરવો અને પારદમાં અદ્ધમાં શુવણમાલિકનું સત્ત્વ અને ચતુર્થાશ સોનું નાખી અમલ-વેનનો રસ, ચણુનો ખાર, બીજોરનો રસ બધાં ભેળાં કરી હમેશાં ત્રણ કલાક પારદને ઘુંટવો એવી રીતે ૨૧ દિવસ ઘુંટવાથી રાક્ષસમુખ પારદ થાય.

૫ પ્રમાણે ૮ સંસ્કાર થયા

ઉપર પ્રમાણે રોગ નાશ કરવા માટે રોગનાશક ઔષધોમાં મેળવવા માટે ઉપયોગી થાય તેવા આઠ સંસ્કાર પારદના કહેવાયા, આઠ સંસ્કારથી શુદ્ધ થયેલો પારદ તત્કાળ રોગો ઉપર અસર કરે છે અને મટાડે છે, આ આઠ સંસ્કાર પણ જોઈએ તેટલા વિસ્તારવાળા કે રહેલાઈથી સમજી શકાય તેવા નથી છતાં એ બધા તેટલા સરલ અર્થ કર્યા છે. બાકીના દશ સંસ્કાર દેહસિદ્ધિ-શરીરને અગર અમર બનાવવામાં અને લોહસિદ્ધિ-સ્વર્ણ રૌપ્ય કરણમાં ઉપયોગી છે. (૬૬-૭૭)

દરે પછીના સંસ્કાર ઔષધોપચારમાં ઉપયોગી નથી જો કે એ સંસ્કારોથી સિદ્ધ થયેલો રસ બધા રોગને મટાડે છે પણ તે સામાન્યરિતે વપરાશમાં આવતા નથી કારણ તે ધમ્મા કંટ અને મોટા ખર્ચ થઈ શકે તેવા છે તેથી તેમ દરેક સંસ્કારની કૃતિ આ ગ્રન્થમાં અપૂર્ણ અને, અગ્નિ, પાદ્માણી, વાગ્દાથી, અગ્રે, આગ્રહી, જે અગ્નિમાં ૧૦ મંત્રોચ્ચાર્યા અર્થે આપ્યા ન હોના પણ ધમ્મા કાંઠકોની તે બાળત માગળી આવવાથી આ વખતે અર્થ આપ્યા છે.

આ માનવાદને લગતા દેહ લોહસિદ્ધિના પારદના ૧૦ સંસ્કાર આ ગ્રન્થકારે લખ્યા છે તે ઉત્તમ છે અને ગ્રન્થકારના લખવા પ્રમાણે અનુભવ સિદ્ધ છે છતાં જે ગ્રન્થ અમારે હતાં અને મુંગદનાં છપાઈ છે તેમાં ધમ્મા કંટાણે પાંચેકો દોષ એમ લાગે છે તેથી તેની ૨-૪ દસ્તાવિજિત પ્રતો મળે તો મેળવી સરખાવી પછી વિગત પૂર્વક અર્થ આપવાની દૃષ્ટિથી આની બે આરુત્તિ છપાવી તેમાં અર્થ આપ્યા નહોતા અને આ ત્રીજી આરુત્તિ પ્રગટ થાય છે ત્યાંમુખી અમને આ આ પુનઃકૃતિ દસ્તાવિજિત વધુ પ્રતો મળી નથી છતાં કાંઠકોના આગ્રહને લીધે તથા પારદના મંત્રોચ્ચાર કરતી રાત્રીને કાંઈક માર્ગદર્શક થાય તે મટે તેના અર્થ આપું છું છતાં બાકીના દશે

સંસ્કારમાં મૂળ પાક બરાબર નથી એટલે હવે પછી વધુ દસ્તાવિજિન પ્રતો મળશે અને તેમાં અન્યકારે વિસ્તારથી ભ્રમરંદિત લખ્યું હશે તો મને ખાતરી છે કે પાકબેદને લઈ અર્થમાં દેરકાર કરતો પછી છતાં બન્યું નેટકું સરવ અને આંટી ધુટી નિનાનું ભાષાતર આ સંસ્કારોનું કહ્યું છે આ પ્રયોગો અપૂર્ણ અને પ્રમ બનક કેવા છે તેના ૨-૩ દાખલા નીચે પ્રમાણે આપું છું અને દરેક સંસ્કારની નીચે પણ તેની નોંધ કરી છે.

(૧) ૧ લા અધ્યાયના ૮૧ માં શ્લોકથી ચારણં આ સંસ્કાર શરૂ થાય છે અને ૮૧ માં શ્લોકમાં અન્યકાર લખે છે કે ગર્ભદ્રુતિનો ચારણ નામનો સંસ્કાર કહ્યું છે આમ કહી પછીના બે શ્લોકમાં ચારણ યોગ્ય અગ્રકસત બનાવવાની વિધિ લખી અને પછી અર્ધા શ્લોકમાં પારદમાં સરખેભાગે અગ્રકસતવળ ચારણ કરવું આમ લખીને તે સંસ્કાર પુરો કરે છે આ કંઈ ચારણ સંસ્કાર કે તે કરવાની પદ્ધતિ નથી અને તેટલું લખવાથી કાંઈ કરી શકે નહીં.

(૨) પછી ગર્ભદ્રુતિના મથાળાવાળી ક્રિયા આવે છે સારે તેમાં ગર્ભદ્રુતિની બનાવટ પણ લખી નથી અને ગર્ભદ્રુતિનો જરણ પ્રકાર પણ વર્ણવ્યો નથી આ ક્રિયા ૧ શ્લોકમાં પતાવતાં અન્યકાર જણાવે છે કે “આજીવીતે પારદમાં ત્રણ ગણું, જરણ કરવું વૈદોષે એ ગર્ભદ્રુતિનો જરણ સંસ્કાર કહ્યો” આમા ગર્ભદ્રુતિ કે ચારણ જરણ કંઈ આવ્યું નથી.

(૩) બાહ્યદ્રુતિની ક્રિયાની શરૂઆત ૮૫માં શ્લોકથી અન્યકાર કરે છે ૧૧ શ્લોકમાં અગ્રક સત્વની બાહ્યદ્રુતિ કહે છે પછી ૮૭ માં શ્લોકમાં અગ્રકદ્રુતિ સાથે પારદને સરખે ભાગે મેળવવાથી પારદનું બંધન થાય છે એમ લખી બાહ્યદ્રુતિ કે તેનું જરણ જે ગણિયે તે પુરૂ કરે છે અને દ્રુતિર્વાહ્યસ્ય કથ્યતે આ વાક્યથી બાહ્યદ્રુતિ પુરી થઈ એનો અર્થ કેટલાક વૈદો કરે છે પણ ઉપર પ્રમાણે બાહ્યદ્રુતિ પુરી થયા પછી તેમાં સમભાગે પારદ મેળવી બાંધવાની શું જરૂર છે અને બાંધવાનો આદો ક્યાં પ્રસંગ છે છતાં બાંધ્યા પછી કંઈ ક્રિયા કરવાની હોય તો તે પણ પછીના શ્લોકમાં નથી લખી અને અન્યકાર બાહ્યદ્રુતિ કર્મની અથડાંતા જણાવતાં લખે છે કે બાહ્યદ્રુતિની ક્રિયા શંકરની ભક્તિથી ગુરના પ્રસાદથી મહા ભૈરવના વંદનથી સિદ્ધ થઈ શકે છે એ બધું સાચું છે પણ આદી તે ક્રિયા તો પુરી જણાવવી જોઈએ તે નથી એમાં અન્યકારે દુકામાં પતાવ્યું હોય કે લેખન પરંપરાથી પાક દ્રુતિત થઈ ગયેલ કે પાકબેદ હોય એમ સમજાય છે.

આ રીતે ૯-૧૦-૧૧ અને ૧૨ સંસ્કારને સંસ્કાર કહી શકાય નહીં આ રીતે ૧૮ સંસ્કાર પુરા થયા સુધી ક્રિયાની અપૂર્ણતા અને ખામી લાગે છે છતાં વાંચનારાઓના સતોષ માટે અર્ધો આપું છું ખીજે જ્યાં જ્યાં ક્રિયાની અપૂર્ણતા લાગશે ત્યાં જણાવીશ.

॥ ૧ નવમઃ અગ્રકગ્રસમાન સંસ્કારઃ ॥

અયેદાનોં પ્રવક્ષ્યામિ મહાણં ચામ્રકસ્ય દિ ।

ફરોટિવિધિના સમ્યક્ કર્તવ્યં લોહસંપુટમ્ ॥

જલયંત્રસ્ય યોગેન વિદેન સહિતો રસઃ ।

મહાયત્યેવ ચામ્રસ્ય કવલાનિ ન સંદ્રયઃ ॥

અતો હિ જલયંત્રસ્ય લક્ષણં કથ્યતે મયા ।

॥ जलयत्रं तत्राभ्रसचचारणं ॥

सुवृत्तं लोहपात्रं च जलं तत्राढकत्रयम् ॥
 तन्मध्ये सुदृढं सम्पक् कर्तव्यं लोहसंपुटम् ।
 लोहसंपुटमध्ये तु निक्षिप्तं शुद्धपारदम् ॥
 विडेन सहितं चैव पोडशांशेन यत्नतः ।
 चतुःषष्ठ्यंशकं चाभ्रसत्वं संपुटके तथा ॥
 संपुटं मुदयेत्पश्चात् दृढया तोयमृत्स्नया ।
 बह्निमृत्तिकाया वापि संधिरोधं तु कारयेत् ॥
 क्षुल्यां निवेश्य तं यंत्रं जलेनोष्णेन पूरितम् ।
 क्रमादग्निः प्रकर्तव्यो दिवसार्धकमेव हि ॥
 एवं कृते ग्रासमानं भक्षयेन्नात्र संशयः ।
 अनेनैव प्रकारेण षड्ग्रासं भक्षयेद् ध्रुवम् ॥
 भक्षिते चाभ्रसत्वे तु सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।
 मानं मानविहीनेन कर्तुं केन न शक्यते ॥
 तस्मान्मया मानकर्म कथितव्यं यथोदितम् ।
 चतुःषष्ठ्यंशतो वीजं पारदान्मुखकारकम् ॥
 पश्चाद् द्वात्रिंशभागेन दातव्यं बीजमुत्तमम् ।
 ततःपोडशभागेन वीजस्य कवलं न्यसेत् ॥
 रसादष्टमभागेन दातव्यं विषयुत्तमैः ।
 चतुर्थेनाथ भागेन ग्रास एवं प्रदीयते ॥
 तथा च सप्तभागेन ग्रासेनैव च साधयेत् ।
 विडेन पोडशांशेन क्षुधितो जायते रसः ॥
 यदा जीर्णो भवेद् ग्रासः पातितश्च विडेन हि ।

॥ विडः ॥

कासीससिंधुलवणसौवर्चलसुराष्टिकाः ॥
 गंधकेन समं कृत्वा विडेयं बह्निमुद् भवेत् ॥७८-९२॥

॥ १० दशमः चारण संस्कारः ॥

अथ गर्भदृतेः कर्म चारणं गुणवर्धनम् ।
 कवयामि यथातथ्यं रसराजस्य सिद्धिदम् ॥

ताप्यसत्वाभ्रसत्वं च धोपाकृष्टं च ताम्रकम् ।
समभागानि सर्वाणि ध्यापयेत्त्वदिराग्निना ॥
भस्मिकोद्धितयेनैव यावदभ्रकशेषकम् ।
तदभ्रसत्वं मृतस्य चारयेत्समभागिकम् ॥ ९३ + ९५ ॥

॥ ११ पञ्चादशः गर्भद्रुति संस्कारः ॥

अनेनैव प्रकारेण त्रिगुणं जारणं रसे ।
गर्भद्रुतेर्जारणं हि कथितं भिषगुत्तमैः ॥ ९६ ॥

॥ १२ द्वादशः बाह्यद्रुति संस्कारः ॥

बाह्यद्रुतिविधानं हि कथ्यते गुरुमार्गतः ।
अभ्रसत्वं हि मूपायां वज्रवल्लीरसेन हि ॥
सौवर्चलेन संध्यातं रसम्पुं मजायते ।
अभ्रद्रुतेश्च मृतस्य समांशैर्मेलनं कृतम् ॥
तेन बंधत्वमायाति बाह्या सा कथ्यते द्रुतिः ।
बाह्यद्रुतिक्रियाकर्म शिवभक्त्या हि सिध्यति ॥
गुरोः प्रसादात्सततं महाभैरवपूजनात् ।
शिवयोरर्चनादेव बाह्या सिध्यति द्रुतिः ॥ ९७ + १०० ॥

॥ १३ त्रयोदशः जाण्ण संस्कारः ॥

अथ जारणकं कर्म कथयामि सुविस्तरम् ।
अभ्रकं ताप्यसत्वं च समं कृत्वा तु संघमेत् ॥
अभ्रशेषं कृतं यच्च तत्सत्वं चारयेद्रसे ।
एतं पूतिद्रुतेर्घ्नतसत्त्वं हि साधयेत् ॥
घातुत्वादविधानेन छेदकृत् देहकृन्न हि ।
गजचंगौ महाधोरावसेव्यौ हि निरंतरम् ॥
साधितं घ्नतसत्त्वं तद्रेतितं रजःसन्निभम् ।
बुभुक्षितरसस्यास्ये निक्षिप्तं बलमात्रकम् ॥
रसे गद्याणकस्यापि तुर्यभागः प्रकीर्तितः ।
ताम्रपात्रस्थमम्लं वै संधवेन समन्वितम् ॥
क्षीरेण सहितं वापि मदितं द्विदिनावधि ।
जातं तुल्यसमं नीलं करकं तत्प्रोच्यते बुधैः ॥

કલ્પકેનાનેન સહિતં મૂતકં ચ વિમર્દયેત્ ।
 દિનત્રયં તપ્તસ્ત્રલ્લે ઘૌતઃ પશ્ચાન્ન કાંજિકૈઃ ॥
 સ્થાપયેત્કાંસ્યપાત્રે તુ તદ્ધ્વાધો વિઢં ન્યસેત્
 રસસ્થાપ્તમભાગેન સંપુટં કારયેત્તતઃ ॥
 ભૂર્જપત્રૈર્મુસં રુઢ્વા મૂત્રેણેત્ર તુ વેષ્ટયેત્ ।
 સંપુટં વાસસાવેષ્ટ્ય દોલાયાં સ્વેદયેત્તતઃ ॥
 ગોમૂત્રેણામ્લવર્ગેણ કાંજિકેન દિનં દિનમ્ ।
 અશ્મપાત્રેઽથ લોહસ્ય પાત્રે કાચમયેયત્રા ॥
 ઉષ્ણકાંજિકતોયેન ક્ષાલયિત્વા રસં તતઃ ।
 દૃઢે ચતુર્ગુણે વસ્ત્રે સિપ્તવાધઃ પીઢનાદ્રસઃ ॥
 નિપતત્યન્યપાત્રે તુ સર્વેર્ષિ યદિ પારદઃ ।
 તદાન્નં જારિતં સમ્યક્ દણ્ડધારી ભવેદ્રસઃ ॥
 ગ્રાસમાને પુનર્દેયં અન્નવીજમનુત્તમમ્ ।
 અષ્ટગ્રાસેન સર્વં હિ જારયેદ્ ગુરુમાર્ગતઃ ॥
 એવં કૃતે સમં ચાન્નં મૂતકે જીર્ણિતિ ધ્રુવમ્ ।
 સ્વદસ્તેન કૃતં સમ્યક્ જારણં ન શ્રુતં મયા ॥
 સમાન્ને જારિતે સમ્યક્ દણ્ડધારી ભવેદ્રસઃ ।
 ચાલથ કથ્યતે સોપિ કિંચિત્કાર્યકરો ભવેત્ ॥
 દ્વિગુણે ત્રિગુણે ચૈવ કથ્યતેત્ર મયા સ્વલુ ।
 ચતુર્ગુણેન્નકે જીર્ણે કિશોરઃ કથ્યતે મયા ॥
 જીર્ણે પંચગુણે ચાન્ને યુવા ચૈવ રસોત્તમઃ ।
 પદ્મગુણે જારિતે ત્વન્ને દૃઢશ્રૈવ રસોત્તમઃ ॥
 સપ્તાષ્ટગુણિતે ચાન્નેસત્ત્વે જીર્ણેતિદૃઢકઃ ।
 સર્વસિદ્ધિકરઃ સોયં પારદઃ પારદઃ સ્વયમ્ ॥
 અનેનૈવ પ્રકારેણ સર્વલોહાનિ જારયેત્ ॥ ૧૦૧+૧૧૯ ॥

૯ મો અન્નક્રાસ-અન્નક્રમશઃ નામનો સંસ્કાર

અન્નક્રાસ દેવાથી પારદ સહેલાઈથી પડી શકાય છે, બાકી શકાય છે.

દરે અન્નક્રમશઃ નામનો સંસ્કાર કહેવામાં આવેલો.

જળપાત્રના ચોગથી ગ્રીષ્મ સાથેનો પારદ અન્નક્રમ નું બાકી કરે છે (કાળીયા દ્વે છે).

અને એક એક ગ્રાસ આપવામાં આવે તે ખાબ જાય છે પ્રથમ જળપાત્ર બનાવવાનું
 લખવામાં આવે છે.

જલચંદ્ર અને તેમાં અન્નકનું ચારણ

ગોળા કુંડળેનું લોહાનું કામ એક પત્રાનું કરાવતું તેમાં ૩ આટક પાણી નાખતું પછી એક લોહાનો મળજીન સાંધો દેખાય નહીં સાંધામાંથી પાણી પળુ ન નીકળે તેવો સંપુટ કરવો તે સંપુટમાં પારદથી ૧૬ ભાગનું મિઝ અને પારદથી ચોસદમાં ભાગનું અન્નકસત અને પારદ ત્રણે મેળવી નાખવાં પછી સંપુટના સાંધાને જળમૃત્તિકાથી અથવા વહન મૃત્તિકાથી બંધ કરવા ચોતરફ જળમૃત્તિકા ચોપડી અગ્નિમૃત્તિકા ચોપડી મુકાઈ ગયા પછી તે સંપુટે તે દગાઈમાં નાખી તેમાં ગરમ પાણી ભરી દગાઈને યુલે ચઢાવી ૬-૬ થકા સુધી મંદ મધ્ય તીવ્ર અગ્નિ આપવો એમ કરવાથી અન્નક સત્વને પારદ ખાઈ જાય છે એ પ્રેમાણે ૬ વખત અન્નક સત્વનું જરણ કરતું તો તે પારદ બધાં કામ કરે છે બધાં કામમાં વપરાય છે પ્રથમ પારદથી ૬૪ ભાગનું ખીજ એટલે અન્નકસત નાખી જરણ કરવાથી પારદનું ખુખ થાય છે પછી પારદથી ૩૨ માં ભાગનું અન્નકસત નાખી જરણ કરતું. પછી ૧૬ માં ભાગનું પછી ૮ માં ભાગનું પછી ૪ થા ભાગનું અને પછી પારદની બરાબર અન્નકસત જરણ કરતું દરેક વખતે મિઝ તો ૧૬ માં ભાગનું નાખતું જ્યારે ડ્રાસનું જરણ યઈ જાય ત્યારે પારદ બુખ્યો થાય છે છુલ્લુક્ષિત થાય છે.

વિઙ્—આ અન્નક જરણ કર્મમાં કહેલો મિઝ, હીસાકસી સંધાનુલ મીઠું, સંયમ ફટકડી અને ગધક સમભાગે મેળવવાથી થાય છે અને પારદને જડરામિ પેદા કરાવે છે જેથી અન્નકસતનું જરણ થાય છે.

જલમૃત્તિકા—આ અન્નક જરણ કર્મમાં કહેલી જલમૃત્તિકા નીચે પ્રમાણે કરવી આવળો ઉકાળો અવલેક જેવો વાટા કરવો તેમાં લોહાના કટોડાનો બારીક ભુકા તથા ગોળ અને યુનો મેળવવો અને ખુખ કરાવતું આ જળમૃત્તિકા પાણીથી ઓગળતી નથી કે તેને ઘોંઘ અંદર પ્રાણી જઈ શકતું નથી અને પારો ઉડી શકતો નથી અને મીઠુમુદા પથુ કહે છે.

અગ્નિમૃત્તિકા—આ જરણ કર્મમાં કહેલી અગ્નિમૃત્તિકા ની બનાવટ નીચે પ્રમાણે છે ખડી ખાણની ઘોળા માટી મીઠું લોહાનો કટોડો એ બધાંને ભેંસનાં કુધમાં ખુખ ઘુટવું આ અગ્નિમૃત્તિકા કહેવાય છે તે માટી સંપુટને ચોપડી હોય તો તેમાંથી પાણી અંદર જઈ શકતું નથી તેને વજ્ર મુદા પથુ કહે છે (૭૮+૬૨)

૧૦ મો સંસ્કાર ચારણ અન્નસત્વપાતન

તાપ્યસત્વ અન્નકસત પિત્તળ અને ત્રાંણુ બધાં સરખે ભાગે મુસમાં નાખી એ ધમલુથી તીવ્ર અગ્નિમાં મુકી ધમવાં કાપકા ખેરના નાખવા કેવળ અન્નકસત ખાઈ રહે ત્યારે સાચવી રાખવું આ અન્નકસત પારદમાં ગર્જકુનિદ્વારા ચારણ સંસ્કાર કરવામાં કામ આવે છે (૬૩+૬૫)

૧૧ મો સંસ્કાર ગર્ભદ્રુતિ ગર્ભદ્રુતિચારણ

ઉપર કહેલી રીતે અન્નકસત ૩ ગણ પારદમાં જરણ કરવું (૬૬)

૧૨ મો સંસ્કાર વાહદ્રુતિ, અન્નદ્રુતિદ્વારા પાગદ વેષન, અન્નસત્વની દ્રુતિ.

ગુફપરંપરાથી ચાલી આવેલી રીતે બાલકનિની ક્રિયા કરું છું અન્નકસત મુસમાં નાખી તેમાં વજ્રક્ષીનો રસ તથા સંયમ નાખી ધમાવવું તો તે અન્નકસત પ્રવાહીજ રહે છે

પારદ અને અન્નકસત સમભાગે મેળવવાથી પારદ બંધાય છે.

બાલદ્રુતિ ક્રિયાનું કર્મ ચંદ્ર ઉપર અનન્ય ભક્તિ રાખવાથી ગુરૂની કૃપાથી મદા ભરવને હમેશાં પ્રણામ કરવાથી ચંદ્રે પાર્વતીનું હમેશાં પૂજન કરવાથી સિદ્ધ યઈ શકે છે (૯૫+૧૦૦)

૧૩ મો સંસ્કાર જારણ કર્મ

હવે જ્વરણુ નામનું કર્મ વિનાર સાથે કહું છું અબ્રહ્મસત્વ અને તાપ્તસત્વ બેઠાં સરખે વળને લઈ મુસમાં નાખી ધમવું તાત્પસત્વ બળી જાય અને અબ્રહ્મસત્વ બાકી રહે એટલે તે સત્ત્વનું પાત્રમાં જ્વરણુ કંટું એજરીને અબ્રહ્મસત્વમાં શુદ્ધ નાગ અને શુદ્ધ બંગ સરખે વળને નાખી નાગ-બંગ બળી જાય લાંબુધી ધમવું અબ્રહ્મસત્વ બાકી રહે તેનું ધાતુવાદની રીતે જ્વરણુ કરવું તો તે પારદ લોહવેધી-ધાતુ વેધી થાય પણ દેહ વેધી ન થાય અર્થાત્ દીર્ઘાયુષ્ય માટે તેનું સેવન થાય નહીં. નાગ અને બંગ લયકર ધાતુ છે તેની વિધિવત વસ્તુ તૈયાર કર્યા વિના સેવવાથી નુકસાન થાય છે એ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું નાગ બંગના જ્વરણુથી તૈયાર કરેલા અબ્રહ્મસત્વને રેતી જેવો જણા ભુકો અગરથી કરીને પછી છુલુક્ષિત પારદ એક આની બારમાં એક વાદ્ય અબ્રહ્મસત્વનો ભુકો એ દિસાએ નાખી તેમાં જરૂર જેટલો દહક નાખી ૩ દિવસ સુધી તમ ખવડાવ્યા છુટવું પછી ખટાઈથી કે સુરકાથી ઘોષ નાખવું પછી કાચના ઠાસમાં પારદને મુકી ઉપર નીચે ખિડ પારદથી આઠમાં ભાગનું નાખી મંપુટ કરવું પછી ભોજપત્રથી તે સંપુટનું મો રોડી દઈ માથે દોરા વીટી પછી તે સંપુટને કપડામાં બાંધી દોલાયત્રમાં ગોમૂત ખટાઈ અને મુરકો દરેકમાં એક એક દી આઠ આપવી પછી પારદને પથરના ભોદાના કે કાચના ઠાસમાં નાખી ગરમ સુરકાથી ઘોષ નાખી મજજુત છુલકાને ચોરડું કરી તેમાં પારદ નાખી વળ દઈ ખીજા ઠાસમાં ચપટીથી નીચોવવું એટલે બધો પારદ નીકળી જશે સારે અબ્રહ્મ જ્વરણુ થયેલું માનવું તે પારદ હંડધારી થાય.

કહક—આમાં પારદ સાથે છુટવાનું દહક લખ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે બતાવવું ત્રાંવાના ઠાસમાં લીંબુનો રસ મિધાજીલુ અને દુધ નાખી ૩ દિવસ ઢાકી રાખવું હમેશાં ૨-૩ વખત હસાવવું જવું એટલે મોરચુથા જેવા વાદળી રંગની વસ્તુ થશે તે કહક કહેવાય આ કહક ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પારદમાં નાખી છુટવાનું છે.

ઉપર પ્રમાણે અબ્રહ્મસત્વ (તેને અબ્રખીગ પંચ કહે છે) એક વાર જ્વરણુ કર્યા પછી તેટલા અબ્રહ્મસત્વનો ભુકો નાખી ફરી જ્વરણુ કરવું એમ ૮ વખત કરેલી ક્રિયાથી જ્વરણુ કરવું એ રીતે પારદને વળને અબ્રહ્મસત્વનું જ્વરણુ થઈ જાય એટલે પારદ હંડધારી થાય છે તે પારદ બાગ કહેવાય છે તે કામ કરે છે પણ બહુ થોડું કામ કરે છે સતોપ કારક નહીં પારદથી જમણું ત્રણ ગણું અને ચાર ગણું અબ્રહ્મસત્વ જ્વરણુ થાય સારે પારદ કિશોર કહેવાય. પાંચ ગણું અબ્રહ્મસત્વ જ્વરણુ થાય સારે તે પારદ યુવા કહેવાય. છ ગણું જ્વરણુ થાય સારે જુદ્ધ. સાત ગણું કે આઠ ગણું જ્વરણુ થાય તો અતિવૃદ્ધ કહેવાય તે પારદ ધાર્યા પ્રમાણે બધી જનની સિદ્ધિ આપે છે દેહસિદ્ધિ લોહ સિદ્ધિના પારને પમાડે છે આ રીતે બધી ધાતુઓનું પારદમાં જનન કરાય છે આ હું મારે હાથે કરી લખુ છું માંભગીને લખતો નથી. (૧૦૧+૧૧૬)

નોંધ—આ તેરમો સરકાર અન્યકાર કાંઈક વિસ્તારથી લખ્યો છે પણ તેમાં આંટી ધુંગી વળી છે અન્ય વિસ્તારના ભયે તે વર્ણવેલ નથી.

૧૪ ચતુદશ: સારણ સંસ્કાર:

અવેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ વેધવૃદ્ધેશ્ચ કારણમ્ ।

મહાસિદ્ધિકરં યત્સ્યાત્સારણં સર્વકર્મણામ્ ॥

ધૂર્તપુષ્પસમાકારા મૂષાણ્ડગુલદીર્ઘિકા ।
 મુખે મુવિસ્તૃતા કાર્યા ચતુરંગુલસમ્મિતા ॥
 મૃષ્મયા સાપિ શુષ્કા ચ મધ્યેતિમસૂનીકૃતા ।
 અન્યા પિધાનિકા મૂષા મુનિન્ના હિદ્રસંયુતા ॥
 શુદ્ધં મુજારિતં મૂતં મૂષામધ્યે નિધાપયેત્ ।
 મત્સ્યકચ્છપમજ્જકજલૌકામેપમૂકરાઃ ॥
 ઇકોકૃત્યં વસામેપામેવં તૈલં તુ સારણમ્ ।
 શૂનાગધિદ્ તથા હૌદ્રં વાયસાનાં પુરીપકમ્ ॥
 તથૈવ ગલભાદીનાં મહિપીકર્ણયોર્મલમ્ ।
 રસસ્ય પોહશાંશેન ચૈતેપાં કલ્કમાદિશેત્ ॥
 પટેન ગાલિતં કૃત્વા તૈલમધ્યે નિયોજયેત્ ।
 સારણાર્થે કૃતં તૈલં તસ્મિન્ તૈલે સુપાચયેત્ ॥
 વીજં ચ કલ્કમિશ્રં હિ કૃત્વા મૂષોપરિ ન્યસેત્ ।
 પિધાનેન દ્વિતીયેન મૂષાવચ્ચં નિરૂધયેત્ ॥
 મસ્મના લવણેનૈવ મૂષાયુગ્મં તુ મુદ્રયેત્ ।
 મૂષિકાયાસ્ત્રિભાગં હિ સ્વનિત્વા વસુથાં સિપેત્ ॥
 તદ્ધ્વં ધ્યાપયેત્સમ્યક્ દર્દાગારૈઃ સ્વરામિના ।
 एवं સંજારિતં વીજં રસમધ્યે પતત્યલમ્ ॥
 વન્ધમાયાતિ સૂતેન્દ્રઃ સારિતો ગુણવાન્ ભવેત્ ।
 પ્રથમં જારિતશ્ચૈવ સારિતઃ સર્વસિદ્ધિદઃ ॥
 નો જારિતઃ સારિતશ્ચ કથં વન્ધકરો ભવેત્ ।
 ગુરુપદેશતો દૃષ્ટે સારણં કર્મ ચોત્તમમ્ ॥
 હસ્તાનુભવયોગેન કૃતં સમ્યક્ શ્રુતં નહિ ॥૧૨૦+૧૩૨॥

૧૪ મો સંસ્કાર સારણ કર્મ

હવે ૫૯૧ વેધ હલકી ધાતુમાંથી ઉઝી ધાતુ બનાવવી અને શુદ્ધિ ધાતુનો ૨૭
 વધારનો-વર્ણુ વિવર્ધન-સોનાને હલકા વધ.માંથી ઉઝા વધમાં લાવવું આ ક્રિયાનું મૂળ કારણ
 ૩૫ સારણુકર્મ ॥ અને આ સારણુ કર્મ મોટી સિદ્ધિ આપનાર છે બીજા બધાં કર્મોમાં
 મુખ્ય કર્મ છે તે કહ્યું છે.

સારણકર્મ માટે મૂસની યનાવટ

ધતુરાના કુશળા જેવા ધાટની આકે આંગળ લાંબી અને ૪ આંગળ મોટાના લાગમાં
 પોળી નીચે સાંકડી માટીની મુસ બનાવી સુકાવવી અંદરના લાગમાં મુલાળી કરાવવી ખડખડી
 ન થાવી જેથે એ મુસ ઉપર એક દાંડવાની મુસ ઉઠી અને વચમાં કાણું હોય એવી કરાવવી.

તે મુસમાં શુદ્ધ અને જરણ કરેલો ૧૩ સંસ્કાર કરેલો પારદ નાખવો તેમાં સારણુ તેલમાં કલક મેળવી બીજને કલક સાથે ઉપલી મુસમાં નાખી તેનાપર ઢાંકણું ઢાંકી પછી રાખ અને મીઠાથી બેઠ મુસને કપડ માટી કરી મુસના ૩ ભાગ જમીનમાં બંધ એવો ખાડો ખોદી મુસને તે ખાડામાં મુકી અડખે પડખે ધુક દાગી તેનાપર કોયલાનો તાપ આપવો ધમવું એ રીતે જરણ કરેલુ બીજ બધું પારદમાં પડે છે અને સારણુ કરેલો પારદ બંધાઈ જઈ શુંલુપાન થાય છે પ્રથમ જરણ કર્યા પછી સારણુ કરેલો પારદ સર્વ સિદ્ધિને આપે છે પ્રથમ જરણ ન કર્યા હોય અને સારણુ કરે તો બંધાય નહી. ગુરના ઉપદેશ પ્રમાણે આ સારણુકર્મ નજરે જોવું છે અને હાથના અનુભવથી ક્યું છે સાંભળેલું લખ્યું નથી.

સારણુતેલ—ઉપલી કિયામાં લખેલું સારણુતેલ માછલાં કરચલો ડેડાં જળો બકરાં અને મુવરની ચરખી એકત્ર કરી કાઢવામાં આવે એ તેલ સારણુતેલ કહેવાય.

નોંધ—આ તેલ કેવી રીતે કયા યંત્રથી કાઢવું અને તે તે જનાવરની કઈ વસ્તુ લેવી વગેરે ખુલાસો નથી.

કલક—આ સારણુકર્મમાં જે કલક નામ લખ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે બનાવવું અણુ-સીયાની ચરક મધ કાગડાની ચરક ટીકાની ચરક પારેવાની ચરક ભેસના કાનનો મેલ બધાં સાથે મેળવી રાખવાં.

બીજ—આ સારણુકર્મમાં બીજ નાખવાનું લખ્યું છે તે બીજ કોઈપણ ધાતુનું કરેલું હોવું જોઈએ પણ તે કયું બીજ કઈ રીતે તૈયાર કરી નાખવું એ કંઈ લખ્યું નથી આ ગુરમેદ રાખ્યો હોય કે આ ટેકાણે શ્લોકો કાઢેલ હોય પણ બીજની કિયા કે તે બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ મન્થકારે આ ટેકાણે કંઈ લખ્યું નથી આ સારણુકર્મમાં શ્લોકના અનુક્રમ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી કિયા સમગ્રય એમ નથી તેથી વાંચનાર સમજી શકે તે રીતે સારણુતેલ અને કલકને જુદાં પાડી અર્થ કર્યા છે. (૧૨૦+૧૩૨)

॥ ૧૫ પંચદશઃ ક્રામણ સંસ્કારઃ ॥

અથ ક્રામણકં કર્મ પારદસ્ય નિગચતે ।

શાસ્ત્રાત્કૃતં ન દૃષ્ટં હિ યથાવન્ ક્રામયેદ્રસમ્ ॥

કર્ણમલં મટિપીનાં સ્ત્રીદુગ્ધં ટંકણેન સમ્મિશ્રમ્ ।

પ્રતાન્યેવ સમાનિ ચ કૃત્વા દ્રવ્યાણિ મર્દયેચ દિનમ્ ॥

ચિપં ચ દરદથૈવ રસકો રક્તકાન્તકૌ ।

ઇન્દ્રગોપથ તુવરી માલિકં કાકવિટ્ તથા ॥

કલ્કમેતદધોર્ધ્વં દિ મધ્યે મૂતં નિષાપયેત્ ।

કાચર્ણ તતો દત્વા ચાન્ધમૂપાગતં ધમેત્ ॥

અનેન ક્રામણેનૈવ પારદઃ ક્રમતે ક્ષણાત્ ।

ઇદં ક્રામણકં શ્રેષ્ઠં નન્દિરાજેન ભાષિતમ્ ॥

તાપ્પસત્ત્વં તથા નાગં શુદ્ધં ક્રામણકં તથા ।

વીજાનિ પારદસ્યાપિ ક્રમતે ચ ન સંજયઃ ॥૧૩૩+૧૩૮॥

૧૫ મો કામળ સંસ્કાર

હવે પારદ્વું કામલુકર્મ કહેવામાં આવે છે. શાસ્ત્રને આધારે કરેલું છે અને નગરે નેચેલું છે તે નીચે પ્રમાણે કામલુકર્મ કરવું.

કૃદક—કામલુકર્મ માટે કૃદક નીચે પ્રમાણે કરવું બેસના કાનનો મેલ સ્ત્રીનું ધાતુલુ ટંદણ બધા સાથે ૧ દિવસ ઘુટવું પછી તેમાં વજનાગ લીંગજો ખાપરીયું ગેર કાંતલોહનો શુક્રો સંત્રોપ કૃદકડી મુવર્ણમાસિક કાગડાની ચરક બધા સમસાગે લઈ ઉપવા મિથુન સાથે ઘુટવા

આ કૃદક ઉપર નીચે અને વચમાં પારદ રાખી તેનાપર કાચનો ઝીણો શુક્રો દાખી અધમૂસમાં સીધું રાખી ધમલું આ કામલુ કર્મથી પારદ ક્ષણવારમાં બીજા ધાતુમાં આક્રમણ કરી શકે છે આ કામલુકર્મન દિશાએ કહેલ છે

તાપ્યસત્વ શુદ્ધ નાગ ધાતુઓનાં બીજ અને પારદ એ કામલુ કરનારી વસ્તુઓ છે.
(૧૩૩+૧૩૮)

॥ ૧૬ પોડશઃ વેધન સંસ્કારઃ ॥ -

અથ વેધવિધાનં હિ કથયામિ સુવિસ્તરમ્ ।
યેન વિજ્ઞાતમાત્રેણ વેધજ્ઞો જાયતે નરઃ ॥

॥ વેધકરાણિ તૈર્જ્ઞાનિ ॥

ધૂર્તતૈલમહેઃફેનં કંચુણીતૈલમેવ ચ ।
મુંગીતૈલં વિપં ચૈવ તૈલં જાતીફલોદ્ભવમ્ ॥
હયમારશિફાતૈલમશ્વેઃશોપકતૈલકમ્ ।
एतान्यन्यानि तैलानि विद्धि वेधकराणि, च ॥
શિદ્ધમૂતેન ચ સમં મર્દિતં વેધકૃદ્ ભવેત્ ।

॥ વેધ પ્રકારાસ્તદ્વજ્રગાનિ ॥

લેપવેધસ્તથા ક્ષેપઃ કુંતવેધસ્તથૈવ ચ ॥
ધૂમાશ્વયઃ શબ્દવેધઃ સ્પાદેવં પંચવિધઃ સ્મૃતઃ ।
સૂક્ષ્માણિ તામ્રપત્રાણિ કલધૂતભવાનિ ચ ।
કલકેન લેપિતાન્યેવ ધ્યાપયેદન્ધમૂપયા ॥
શીતીભૂતે તમુચાર્ય લેપવેધશ્ચ કથ્યતે ।
દ્રુતે તામ્રેયવા રૌપ્યે રસં તત્ર વિનિસિપેત્ ॥
વિધ્યતે તેન સહસા ક્ષેપવેધઃ સ કથ્યતે ।
દ્રાવ્યેનાગરૂપ્યં ચ તામ્રં ચૈવ તથાવરાન્ ॥
પારદોન્યતમે પાત્રે દ્રાવિતેત્ર નિયોજિતઃ ।
વેધતે કુંતવેધઃ સ્યાદિતિ શાસ્ત્રવિદોઽયુવન્ ॥

ધૂમસ્પર્શેન જાયંતે ઘાતવો દેપરૂપ્યકો ।

ધૂમવેધઃ સ વિજ્ઞેયો રસરાજસ્ય નિશ્ચિતમ્ ॥

વદ્ધે રસવરે સાક્ષાત્સ્પર્શનાજ્ઞાયતે રવઃ ।

તથૈવ જાયતે વેધઃ શબ્દવેધઃ સ કથ્યતે ॥૧૩૯+૧૪૦॥

૧૬ મો વેધન સંસ્કાર

આ સંસ્કારથી હલકી ધાતુનું જુદે જુદે પ્રકારે સુવર્ણ રૌપ્ય બનાવી શકાય છે. હવે વિસ્તારથી વેધન કર્મ કહું છું જે જાણવાથી મનુષ્ય વેધન કર્મનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે વેધ કરનારાં તેણે—ધાતુરાતું તેજ અશીણ માલકાંગણીનું તેજ ભાંગનું તેજ વજનાજ-નમકળનું તેજ કણેરના મળવું સમુદ્ર શોષનું તેજ આ અને બીજાં તેજ વેધ કરનારાં છે

આ તેજ સિદ્ધ પારદની સાથે સરખે ભાગે ધુટવાથી વેધ કરે છે.

વેધના મેદ અને લક્ષણો

લેપવેધ, ક્ષેપવેધ કુંતવેધ ધૂમવેધ અને શબ્દવેધ એમ વેધનાં ૫ પ્રકાર છે.

લેપવેધ—ત્રાંખાનાં કે સોનાનાં પાતળાં કાગળ જેવાં પત્રાં કરી જુદા જુદા કદકતો લેપ કરી અધ મૂસમાં ધમાવવામાં આવે સ્વાંગશીત થયે નીચે ઉતારવામાં આવે તે લેપ વેધ કહેવાય.

ક્ષેપવેધ—ગાળેલા ત્રાંખામાં કે ગાળેલી આંદીમાં સિદ્ધ પારદ નાખવામાં આવે અને તત્કાલ તેનું સોનું થઇ જાય તે ક્ષેપવેધ

કુંતવેધ—સીમું આંદી રૂપું ત્રાંખું અથવા બીજી ધાતુને ઝોગાળાને ગળવા આવે સારે ઝોગાળેલી ધાતુ પારદવાળા કામમાં રેડી દેવી અને તેથી સુવર્ણ થાય તે કુંતવેધ

ધૂમવેધ—પારદના ધુવાડાના સ્પર્શથી હલકી ધાતુની આંદી કે સોનું થઇ જાય તે ધૂમવેધ

શબ્દવેધ—આધિક્ષા પારદની ગોળાને ઝોગાળેલી ધાતુમાં નાખવાથી ચડેડાડી જેવો અરરરર શબ્દ થઈ ધાતુઝોનું સોનું થઇ જાય તે શબ્દવેધ કહેવાય છે. (૧૩૩+૧૪૬)

નિધ્યુ—આ ૧૬ મા સંસ્કારને અન્યકાર વિસ્તારથી લખવાનું કહે છે ૫ જાતના વેધ બતાવે છે સારે લખાણમાં જોશું તો એ દરેક જાતના વેધના તેજો માત્ર લક્ષણ બતાવ્યા છે તેની ક્રિયાઓ બતાવી નથી. સિદ્ધ પારદની સાથે લખેલાં તેજ સરખે ભાગે ધુટવાથી વેધ કરે છે આનો અર્થ શું ? કહું તેજ કેટલે વજને કઇ રીતે નાખવું ચોપડવું કે તે તેજમાં પારો છુડાડવો કે કઇ જાતનો પારો નાખવો સિદ્ધ પારદ એટલે ક્યો ? ઉપર કહેલા સંસ્કાર પૈકી શું ૧૫ સંસ્કાર દરેલો પારદ સિદ્ધ ગણવો એ તેજ સાથે ધુટવાથી પારદનું સોનું થાય કે બીજી ધાતુ પર લગાવી કાંઈ ક્રિયા કરવાથી થાય આવો કાંઈ જાતનો ખુલાસો ક્યો નથી એ બધાં તેજ વેધ કરનારાં છે ત્યાં તેજ બહુવચનમાં લખે છે અને પછી ધુટવાનું એક વચનથી એક વસ્તુ સાથે લખે છે તેમ સિદ્ધ પારદને કઇ યીજ સાથે ધુટવો તે કાંઈ લખ્યું નથી માત્ર ઉપર તેજ ગણાવ્યાં એટલે તેમાંના કાંઈ સાથે ધુટવાનું હશે એમ અનુમાન થાય છે આ કાંઈ પ્રયોગ નથી તેમ ૫ જાતના વેધ ગણાવ્યા તેજ ૫ જાતના વેધનાં લક્ષણ છે પ્રયોગ નથી કે પ્રયોગની રીતે વર્ણવ્યા નથી એકંદરે જોતાં આ વેધ સંસ્કાર એ સંસ્કાર નથી અને આટલા લખાણ ઉપરથી કાંઈ એ સંસ્કાર અમુક પાત્ર ન હોય સારે કરવાની તો વાતજ શું દરેકી. સારે આ સંસ્કારને મોટે અન્યકાર વિસ્તારથી વર્ણવ્યાનું લખે છે તો સંક્ષેપ કોને કહેતા દશે.

॥ ૧૭ સસદશઃ રંજન સંસ્કારઃ ॥

અયેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ રંજનં પારદસ્ય દ્વિ ।

રંજિતઃ ક્રામિતથૈવ સાક્ષાદ્દેવો મહેશ્વરઃ ॥

રંજનં લોહતામ્રાભ્યાં રસકેન વિધીયતે ।

તથા રક્તગણેનૈવ કર્તવ્યં શાસ્ત્રવર્ત્મના ॥

ગંધરાગેણ કર્તવ્યં પારદસ્યાથ રંજનમ્ ।

તામ્રેણ રક્તકાચેન રક્તસંધવકેન ચ ॥

અંધમૂપાગતં મૂર્તં રંજયેત્તામ્રકાદિભિઃ ।

ઇષ્ટિકાયંત્રયોગેન ગંધરાગેણ રંજયેત્ ॥

રસકસ્ય ચ રાગેણ તુલ્યાયેત્રસ્ય યોગતઃ ।

મર્દનાત્તીક્ષ્ણચૂર્ણેન રંજયેત્મૂતકં સદા ॥

તામ્રકલ્પકીકૃતેનૈવ સ્થાપયેત્સપ્તવાસરમ્ ।

રંજનં મૂતરાજસ્ય જાયતે નાત્ર સંશયઃ ॥

મૃષ્મૂપા ચ મકર્તવ્યા રક્તવર્ગેણ લેપિતા ।

તન્મધ્યે પારદં સિપ્ત્વા ધ્યાનાદ્રંજનકં ભવેત્ ॥

મયા સંક્ષેપતઃ મોક્તં રંજનં પારદસ્ય દ્વિ ।

શાસ્ત્રમાર્ગેણ વદુષા રંજનં દ્વિ નિર્દર્શિતમ્ ॥૧૫૦+૧૫૭॥

૧૭ મો સંસ્કાર રંજન પારદને રંગણ

હવે પારદનું રંજન કર્મ દેહું છું અને રંજન અને કામલુ સંસ્કાર કરેલા પારદ શાક્ષાન મહાદેવ ૩૫ છે.

રંજન સંસ્કાર લોહથી તામ્રથી અર્પણથી રક્તગણથી ગંધથી તામ્રથી લાસકાચથી લાસ કાચથી અથ મૂસમાં પારદને મુકી પારદને રંગાય છે. તામ્ર લાસ કાચ અને રક્ત સેવધથી રંગવું. ગંધથી ઈંદ્ર નામના યંત્રમાં રંગવું. અર્પણથી તુલાયંત્રમાં રંગવું. લોહ ચૂર્ણથી, ખસ યંત્રમાં છુટીને રંગવું. તામ્ર સાથે દેહ ૩૫ કરેલા પારદને ૭ દિવસ રાખી મુકવું તો પારદનું રંજન થાય છે.

માટીની મુસ કરી રક્તવર્ગથી અંદર ચોપડવું પછી તેમાં પારદને મુકી ધમવાથી રંજન થાય છે આ પ્રમાણે પારદનું રંજન કર્મ દેહુંકામાં મે દેહું છે રસ શાસ્ત્રમાં રંજન કર્મ ધણે પ્રકારે વર્ણવેલ છે.

નોંધ-આ અદ્યાર સંસ્કારમાં એક સંસ્કાર અન્યકાર વિસ્તારથી કે સમજ સકાય તે રીતે કહેલ નથી. ન્યાં પોતે વિસ્તારથી કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે ત્યાં પશુ ન સમજ સકાય તેવી અપૂર્ણ ક્રિયાઓ બતાવી છે. એટલે પારદના ૧૮ સંસ્કાર કરવા ઇચ્છનાર આ એક અન્યને આધારે કરી શકે એમ નથી. પ્રત્યેક ક્રિયા કર્મ કરવા એસે સારે અનેક આંટી છુટી આવી હોતી રહે

છે તે દરેક બાબતનું અન્યકારે સ્પષ્ટીકરણ કરવું જોઈએ તે આ અન્યમાં નથી જો આ અન્ય અંકિત ન હોય તો અન્યકારની અતિશય ખોટી છે અને જો અન્ય અપૂર્ણ હોય તો પૂર્ણપાઠ વાળી પ્રત મેળવ્યા પછીજ આ ૧૮ સંસ્કાર કરવાનો આધાર રાખી શકાય (૧૫૦+૧૫૭)

આ ૧૭ મો રંજન સંસ્કાર એ સંસ્કાર નથી પરંતુ રંજન સંસ્કારનાં લક્ષણ અને ભેદ બનાવ્યાં ગણાય અન્યકાર લખે છે કે રંજન સંસ્કાર લોહ તામ્ર રસક ગધરાગ રાતો કાચ રાતું સીંધાણુ વગેરેના યોગથી અંધ મૂળા ઇષ્ટિકાદ તુલાયત્ર વગેરે દ્વારા રંજન સંસ્કાર થઈ શકે છે આ સાથે તેની પ્રથમથી માંડીને છેવટ સુધીની ક્રિયા બતાવી નથી કે તોલ માપ વિધાન રીત વગેરે કંઈ લખેલ નથી શાસ્ત્રોમાં જોઈ લેવું એમ પણ કહે છે એટલે અન્યકારે આ સંસ્કાર વિધિવત લખ્યો નથી અને જે લખ્યું છે તેની માત્ર રૂપરેખા છે તેને આધારે કોઈ આ સંસ્કાર કરવા ધારે તો થઈ શકે એમ નથી જોયો ખીજા અન્યેને આધારે આ સંસ્કારની પ્રક્રિયા જાણતા હોય તેઓ જોના મગે કે આ બાબતમાં આ અન્યકાર શું કહે છે તો તેઓ આ સંસ્કારનાં લક્ષણો આમાંથી મેળવી શકે.

॥ ૧૮ અષ્ટાદશઃ સેવન સંસ્કારઃ ॥

અથ સેવનકં કર્મ પારદસ્ય દશાષ્ટમમ્ ।

કથ્યતેત્ર પ્રયત્નેન વિસ્તરેણ મયાધુના ॥

યત્નેન સેવિતઃ સૂતઃ શાસ્ત્રમાર્ગેણ સિદ્ધિદઃ ।

અન્યથા ભક્ષિતથૈવ ત્રિપવન્મારયેન્નરમ્ ॥

આદૌ તુ વમનં કૃત્વા પશ્ચાદ્રેચનમાચરેત્ ।

તતો મૃતાન્નં ભક્ષેત પશ્ચાત્સૂતસ્ય સેવનમ્ ॥

સમ્યક્ સૂતવરઃ શુદ્ધો દેહલોહકરઃ સદા ।

સેવિતઃ સર્વરોગગ્રઃ સર્વસિદ્ધિકરો ભવેત્ ॥

યાવન્માનેન લોહસ્ય ગચ્ચાણે વેધકૃદ્ભવેત્ ।

તાવન્માનેન દેહસ્ય ભક્ષિતો રોગહા ભવેત્ ॥

રાજિકાથ પ્રિયંગુશ્ચ સર્પપો મુદ્ગમાપકૌ ।

રક્તિકા ચળકૌ વાથ વહ્નમાત્રો ભવેદ્રસઃ ॥

એવા માત્રા રસે પ્રોક્તા સર્વકર્મવિજ્ઞારદૈઃ ।

અનુપાનેન ધુંજીત પર્ણશ્વન્ડિકયા સહ ॥

ઇત્યં મંસેવિતે મૃતે સર્વરોગાદિમુચ્યતે ।

મર્વપાપાદિર્નિર્મુક્તઃ પ્રાપ્નોતિ પરમાં મતિમ્ ॥ ૧૫૦+૧૬૫

॥ પ્રથમોઽધ્યાયઃ સમાપ્તઃ ૧ ॥

૨૮ મો સંસ્કાર સેવન

દવે અગરમે સેવન સંસ્કાર પ્રવત્ન પૂર્વક વિસ્તારથી કરું છું

શાસ્ત્રોક્ત રીતે સંજ્ઞાગથી પારદનું સેવન કર્યું હોય તો સિદ્ધિ આપે છે નહિતર એરની પેઠે મનુષ્યને મારી નાખે છે પ્રથમ વખત કરાતી પછી વિદેયન લુલાય આપી પછી અગ્રક લક્ષ્મ ખવરાવતી પછી પારદનું સેવન કરાવતું સારી રીતે શુદ્ધ થયેલો પારદ દેહને વગર જેવો દીર્ઘજીવી બનાવે છે બધા રોગોનો નાશ કરે છે અને સર્વસિદ્ધિ આપે છે એક ગદીપાણી ધાનુને જોટલા પ્રમાણનો પારદ વેંથી સુવર્ણ બનાવે તેટલા પ્રમાણમાં પારદનું સેવન કરવાથી કોઈપણ રોગનો નાશ થાય.

રાષ્ટ્ર પ્રિયથુ સરસવ મગ અદ્ધ ચણેડી ચણેડો કે વાજ એ પ્રમાણે પારદની લુદી લુદી માત્રા છે મનુષ્યના શરીરનો બાધા બળ જોઈ માત્રા અપાય છે અને રાષ્ટ્ર જોટલી માત્રાથી શરૂ કરી વાજ જોટલી વધારી ચક્રાય છે નાગરવેલના પાનના અનુપાનથી અપાય છે એ રીતે પારદનું સેવન કરવાથી બધા રોગ મટે છે અને પારદનું સેવન કરનાર મનુષ્યને પરલોકમાં પણ ઉત્તમ ગતિ મળે છે. (૧૩૭-૧૪૪)

નોંધ—આ સંસ્કાર પણ અપૂર્ણ છે પ્રથમ તો પારદનું સેવન કરવું એને પારદનો સંસ્કાર કેમ અન્યકારોયે કહેવ છે એજ મળે નથી હોતરું છતાં તેને સંસ્કાર ગણીયે તો પણ એ પારદ કયો સેવવો કઈ રીતે કેટલા સંસ્કાર કરેલો પારદ સેવવો કયા અનુપાન સાથે સેવવો શું પથ્ય પાળવું કેવી ભુત્ય થાય તો કેવી વિક્રિયા થાય તેનું નિવારણ શું કરવું સેવન કરવાનો પ્રારંભ કયાં પછી શરીરમાં શું શું પરિવર્તનો એક પછી એક થયા મરે છે તે વખતે સેવન કરનારે મનની સ્થિતિ કેવી રાખવી સેવન કરી લીધા પછી છેવટે બધે ક્યારે કરવો બધે કરવા વખતે શરીરમાં શું પરિવર્તન થયેલું લાગશે અને એકંદર સેવન કરવાનું કળ શું મળશે તત્સ્ય મૂઝપુરોપેણ દિવ્યં ભવતિ કાંચનં આ પરિણામ કેટલી માત્રા સેવન કર્યું આવશે વગેરે બાબતનો વિસ્તારથી ખુલાસો અન્યકારે કરવો જોઈએ. માત્ર ૫-૧૦ શ્લોક લખી કાટયા તેમાં તેણે દરેક સંસ્કાર વખતે પ્રવત્ન પૂર્વક વિસ્તારથી કરું છું આ કરેલી પ્રતિજ્ઞા ખોટી પડે છે આના કરતાં આ છેવટના ૧૦ સંસ્કાર લખ્યા ન હોત તો આદે હતું લખવાથી કાંઈ ફાળ નથી.

इति श्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढबास्तज्येन

विरचिते रसप्रकाश मुद्राकरे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ દ્વિતીયોઘ્યાયઃ ૨ ॥

પારદબંધઃ

અયેદાનીં પ્રવક્ષ્યામિ રસરાજસ્ય વંધનમ્ ।

અનુભૂતં મયા કિંચિત્ ગુરુણાં હિ પ્રસાદતઃ ॥

॥ પારદબંધ મેદાઃ લક્ષણં ॥

વંધશ્ચતુર્વિધઃ પ્રોક્તો જલૌકા લોટપાટકૌ ।

તથા ભસ્માભિઃ સાક્ષાત્કથિતોપિ રસાગમે ॥

પક્ષવન્થો જલૌકા સ્યાત્પિષ્ટીસ્તમ્ભસ્તુ લોટકઃ ।

પાટઃ પર્પટિકાવન્થો ભસ્મ ભૂતિસમો ભવેત્ ॥

॥ પારદબંધસાધનાનિ ઉત્તમાદિ મેદાઃ ॥

મૂલિકાન્ન મણિશ્ચૈવ સ્વર્ણકં નાગવંગકે ।

ચત્વાર एते સૂતસ્ય વન્ધનસ્યાથ કારણમ્ ॥

ઉત્તમો મૂલિકાવન્થો મણિવન્થસ્તુ મધ્યમઃ ।

અધમો ધાતુવન્થસ્તુ પૂતિવન્થોધમાધમઃ ॥

દ્રુતિવંધઃ પંચમોસૌ દેહલોહકરઃ સદા ।

અન્નદ્રુતિવિશેષેણ વિજ્ઞેયોસૌ ભિષગ્વરૈઃ ॥ ૧+૬ ॥

બીજો અધ્યાય

પારદવંધન.

હવે પછી પારદનું બંધન બાંધવાના પ્રયોગો કહ્યું છે જે કાર્ષક ગુરુના પ્રસાદથી અનુભવમાં આવ્યું છે. પારદ આર રૂપે બંધાયેલો ગણાય છે. જલૌકા, લોટ પાટ, અને ભસ્મ. બીજી વસ્તુઓના સંયોગે સાથે અગ્નિમાં પકવવામાં આવે તે જલૌકાબંધ કહેવાય. અગ્નિમાં પકવવાથી પારદનો લોટ જેવો ભુકો થઇ જાય અને અગ્નિમાં ઉડે નહીં તે પિષ્ટિબંધ કહેવાય. પર્પટીની પદ્ધતિથી પકવવામાં આવે તે પાટ અને રાખ જેવો થઇ જાય તે ભસ્મબંધ કહેવાય છે. વનસ્પતિ જડીબુટી, હીરા, માણેક વિગેરે મણિ—ગ્લ, હીરા, સોનું અને સીસું કણક એ આર વિભાગની ઓળખથી પારદ બંધાય છે. જડીબુટીથી બાંધવામાં આવે તે ઉત્તમ છે. હીરાથી બાંધવામાં આવે તે મધ્યમ છે. સોનું વિગેરેથી બાંધવામાં આવે તે સામાન્ય છે. અને સીસું કણકથી બાંધવામાં આવે તે હવગ્રમાં હવગ્ર છે. રસસિદ્ધિયે પાચનો એક દ્રુતિબંધ કહ્યો છે. તે અન્નક વિગેરે બીજોની જેવી રીતે દ્રુતિ થાય છે તેમ કરવામાં આવે છે. અને તેવા રૂપમાં રહે છે. એ દ્રુતિબંધ દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ આપનારો છે. (૧+૬)

જડીબુટીથી પારદ બાંધવાના પ્રયોગો

મૂલિકાબંધઃ ૧

જડીબુટીથી પારદ બાંધવાનો પ્રયોગ ૧ છે

ક્રમપ્રાપ્તમિદં વક્ષ્યે મૂલિકાબંધનં રસે ।

શુદ્ધો રાક્ષસચક્રચ્ચ રસશાન્નકનારિતઃ ॥

ઇંદુરીમૂલનિર્યાસે મર્દિતઃ પારદસ્ચહમ્ ।
 તત ઉદ્ધૃત્ય વસ્ત્રેણ વંધનં કારયેદ્ બિપક્ ॥
 કાંજિકે સ્વેદનં કુર્યાન્નિયતં સપ્તવામરમ્ ।
 પાચિતં ચાન્નમધ્યે તુ કર્તવ્યં વત્સરાવધિ ॥
 તતો ધૂર્તફલે ન્યસ્તં સ્વેદયેચ્છતસંલ્યયા ।
 પાચિતોસૌ મદ્ધાતૈલે ધૂર્તતૈલેન્નરાશિકે ॥
 વદ્ધસ્તુ તેન વિધિના કઠિનત્વં પ્રજાયતે ।
 વંગસ્ય રત્તંભનં સમ્યક્ કરોત્યેવ ન સંશયઃ ।
 ધારિતોસૌ મુખે સાક્ષાદ્વીર્યસ્તંભકરઃ સદા ।
 મૂલિકાવંધનં હેકં કથિતં પારદસ્ય વૈ ॥૬+૧૧॥

જડીબુટીથી પાન્દ વાંધનાનો પ્રકાર ૧ લે

આઠે સંસ્કાર કરેલો અથવા અગ્રદન્નરિત પારદ લેવો. પછી ઇંગોરીયાના મૂળના
 રસમાં ત્રણ દિવસ ધુટવો. પછી બીડા કપડામાં પોટથી બાંધવી અને દોશાપત્ર દ્વારા ધાન્યામ્બથી
 સાત દિવસ પછી બાફ આપવી. પછી અન્ન રંધણ તેમાં એક વર્ષ મુઘી પકાવવો. પછી ધતુરાના
 ડોડવામાં નાખી પુટપાકથી સો વખત પકાવવો. પછી ધતુરાના તેલમાં પકાવી ધાન્યના ટગશમાં
 એક માસ રાખી મુકવો એટલે બંધાય છે. તે પારદ બંગુ સ્નામ્બન કરે છે (પાણી શોષે છે)
 મોમાં રાખવાથી વીર્યસ્તંભન કરે છે (૬ + ૧૧).

મૂલિકાવંધનઃ ૨

અથાપરઃ પ્રકારો દિ વન્ધનસ્યાપિ પારદે ।
 નાગાર્જુનીમૂલરસમર્દયેદિનસપ્તકમ્ ॥
 મુલવર્ચણસંભૂતૈર્નિવકાષ્ઠેન પેપિતઃ ।
 નવનીતસમસ્તેન જાયતે પારદસ્તતઃ ॥
 વસ્ત્રેણ વંધનં કૃત્વા ફલે ધૌર્તે નિવેશયેત્ ।
 ગૌમયૈર્વૈષ્ટિતં તથ કરીપાઘૌ વિપાચયેત્ ॥
 લાવકારણ્યે પુટે સમ્યક્ ક્રમદ્વદ્યા શતં પુટેત્ ।
 માસત્રયપ્રમાણેન પાચયેદન્નમધ્યતઃ ॥
 પશ્ચાત્પુટશતં દ્વ્યાચ્છગ્નેનાથ પૂર્વવત્ ।
 અનેનૈવ પ્રકારેણ વચ્યતે મૃતકઃ સદા ॥
 દૃષ્ટમલ્યયયોગોયં કથિતઃ સાધકાય વૈ ।
 ધારિતોસૌ મુખે સમ્યક્ વીર્યસ્તંભકરઃ પરમ્ ।
 વંગસ્તંભકરોપ્યેવં વદ્ધઃ મૃતવરોપ્પલમ્ ॥૧૨+૧૮॥

જહોવુટીયા પારદ બાંધવાનો પ્રકાર ૨ જો

પયરાની ખરવામાં આઠ સંસ્કાર કરેલો પારદ નાખ્યો, પછી દુધેડીનાં, મૂળીયાને મોમાં ચાવી રસ કરી તે રસ પારદ નાખતું જતું અને લીંમડાના બનાથી ધુટધુ ઝેમ ૭ દિવસ ધુટવાથી માખણુ જેવો થઈ જશે પછી કપડામાં બાંધી ધતુરાના ડોડવામાં નાખવો ગાવનાં જાણુનો થર દઈ આડયાં જાણુથી લાવક નામનો લઘુપુટ દેવો મો પુટ ધતુરાના ડોડવામાં અપાઈ રહે એટલે ત્રણ મહિના સુધી અન્નમાં પકાવવો પછી આડયાં જાણુના ૧૦૦ પુટ દુધીના રસથી આપવા તો પારદ બંધાય છે. આ પ્રયોગ નજરે નેચેલો અને અનુભવેલો છે. મોમાં રાખવાથી વીર્યસ્તંભક કરે છે. અંજનું પ્રાણી શોષે છે (૧૨+૧૮)

નોંધ—ત્રણ મહિના અન્નમાં પકાવવો એટલે શું રધાના અન્નમાં અને દાણાના ઢગલામાં કે દાણાના ડોહારમાં ખેતી ગખવો એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ ગ્રન્થકારે કરેલું નથી.

મૂલિકાવંધઃ ૩

શુદ્ધં સુજારિતાશ્રં વૈ મૂતકં ચ વિમર્દયેત્ ।
 અર્કમૂલરસેનવ વાસરૈકં પ્રપલ્તતઃ ॥
 વજ્રમૂપા તતઃ કાર્પાં સુદઢા મસ્ટણીકૃતા ।
 અર્કમૂલભવેનૈવ કલ્કેન પરિલેપિતા ॥
 મૂપામધ્યે રસં મુત્તવા ચાન્ધયેદન્પમૂપયા ।
 યામાર્થ ધ્માપિતઃ સમ્ક રસસ્થોટઃ પ્રજાયતે ॥
 સ્વાંગશીતં પરિજ્ઞાય રસસ્થોટં સમુદરેત્ ।
 વર્ષમાત્રં પૃતો વ્યગ્રે વલીપાલિતનાશનઃ ॥
 સર્વસિદ્ધિકરોપ્યેપ મૂલિકાવદ્ પારદઃ ।
 મૂલિકાવંધનં સત્યં કૃતં નાગાર્જુનાદિભિઃ ।
 સર્વસિદ્ધિકરં શ્રેષ્ઠં સર્વકાર્યકરં સદ્ ॥ ૧૯+૨૩ ॥

જહોવુટીયા પારદ બાંધવાનો પ્રકાર ૩ જો

અન્નક ભરમની ખરોખર શુદ્ધ પારદ લઈને સાથે ધુડી એક દિવસ આકડાનાં મૂળના રસમાં ધુટવો પછી વન્ડમૂપા લઈ તેમાં આકડાના મૂળનો રસ મોપડો તેમાં પારદ નાખી તેના ઉપર બીજ વજ્રમૂપા ટાંકી સંધિલેપ કરી ડોહ કલાક ધમાવવાથી પારદનો ખોટ—ખગર થાય એક વર્ષ મોમાં રાખવાથી વળીવા પગીયાં મટે, જહોવુટીયા પારદ બાંધવાના પ્રયોગો નાગાર્જુન જેવાં સિદ્ધ પુરોષે કર્યા હતા, (૧૯+૨૩)

મૂલિકાવંધઃ ૪

શુદ્ધં રમવરં મન્યક્ તથૈવામ્બરખસિતમ્ ।
 જત્વહ્મીરમૈઃ પથાન્મર્દયેદિનમસ્તકમ્ ॥

તસ્યાઃપ્રકલ્પયેન્મૂપાં મૃતકં તત્ર નિશ્ચિપેત્ ।
 અન્યસ્યામન્થમૂપાયાં મૃતમૂપાં નિસ્થયેત્ ॥
 પુટં તત્ર પ્રદાત્ત્વં એકેનારણ્યકેન ચ ।
 પુટાન્યેવં પ્રદેયાનિ એકૈકૌત્પલ્યદ્વિતઃ ॥
 અનેનૈવ પ્રકારેણ પુટાનિ ત્રીણિ દાપયેત્ ।
 વન્ધમાપ્નોતિ મૃતેન્દ્રઃ સત્યં ગુરુત્ત્વો યથા ॥૨૪+૨૭॥
 જડીવુટીથી પારદ વાંધવાનો પ્રકાર ૪ થો

અગ્રક અક્ષિ—અગ્રકગરિત પારદ લેવો પછી જળકુંભીના રસમાં સાત દિવસ ધુટવો પછી જળકુંભીની છુમ્મટીની મૂસ બનાવી મુકાવરી તેમાં પારદ નાખવો પછી એ મૂસ ઉપર બીજી જળકુંભીની મૂસ ટાંકી તે ઝપુટ બીજી અધમૂસામાં મુકવું અને કપડામાટી કરી લેવી, પછી એક અડાયા ઢાણાનો અગ્નિ આપવો ફરીવાર ઉપરનો કબો પેટ કરી બે ઢાણાનો અગ્નિ દેવો અને એવીજ રીતે ત્રીજી વખત ૩ ઢાણાનો અગ્નિ આપવો મુકવું વચન છે કે પારદ બંધાશે (૨૪+૨૭)

મૂલિકાયંધઃ ૬

ચૂર્ણીકૃતાનિ સતતં ધૃતવીજાનિ યત્નતઃ ।
 મૂતરાજસમાન્યેષ્વમૂર્ધ્વયન્ત્રેણ પાતયેત્ ॥
 એકવિંશતિવારાણિ તતઃ સ્થલે નિધાપયેત્ ।
 શુદ્ધીપત્રનિર્યાસે મર્દયેદ્દિનસપ્તકમ્ ॥
 શૃંગરાજરસેનૈવ વિપક્ષર્પરકેન ચ ।
 પાઠારસેન સંમર્ધ્ય લજ્જાલુસ્તરસેન ચ ॥
 ઘ્યદં ઘ્યદં ચ સંમર્ધ્ય વન્ધમાયાતિ નિશ્ચિત્તમ્ ।
 દોલાયંત્રેણ સંસ્થેય સપ્તાહં ધૃતજે રસે ॥
 વિપમૂષોદરે ધૃત્વા માંસે મૂકરસંભવે ।
 મર્જયેદ્ધૃતૈત્તેલેન સપ્તાહાજ્ઞાયતે સુખમ્ ॥
 કઠિનો વજ્રસદૃશો જાયતે નાત્ર સંશયઃ ।
 ક્ષીરં શોષયતે નિત્યં કૈતુકાર્થે ન સંશયઃ ॥
 ચીર્યં વંગં સ્તમ્ભયતિ સત્યં સત્યં ન સંશયઃ ।
 પ્રકારાઃ કથિતાઃ પંચ મૂતરાજસ્ય વંધને ॥૨૮—૩૪ ॥

જડીવુટીથી પારદ વાંધવાનો પ્રકાર ૫ થો

ધતુરાનાં બીને ખાડી ભુકો કરવો પછી આઠ શ્રેંકાર કરવો પારદ થઇ તેની બરાબર એ ભુકો નાખી એક દિવસ ધુટી બર્ધ પાનન વાંધથી પારદને ઢાડી લેવો એવી રીતે વખતો

વખત ધતુરાના બીનો ભુકા નાખી એકવિંશ વખત ઉડાડવા પછી ખરલમાં નાખી ઇંગોરિયાનાં પાનના રસમાં સાત દિવસ ઘુંટવો પછી ભાંગરાનો રસ વિષખાપરાનો રસ કાળીપાદનો રસ અને રીસામણીનો રસ એ દરેકમાં ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી ઘુંટવો પછી ધતુરાના રસમાં દોલાયત્રથી સાત દિવસ બાફ આપવો પછી વિષખાપરની લુગદીની મૂસ કરી તેમાં પારદ નાખી તે મૂસને સુપરના માંસમાં નાખી ધતુરાના તેલમાં તળવું એવી રીતે સાત દિવસ કરવાથી પારદ વળે જોવો કંકણ થાય છે દુધમાં નાખવાથી દુધ સુકાઈ જાય છે અને જોનારને કૌતુક ઉપજે છે વીર્યનું સ્તંભન કરે છે બંગનું પાણી શોષે છે (૨૮+૩૪),

નોંધ—ધતુરાના તેલમાં ઘણા પ્રયોગ અચકારે લખ્યા છે પણ તે કેવી રીતે કાઢવું બૂધરયત્રથી કે પીલીને કે ખીજી રીતે તે જણાવ્યું નથી.

વજસત્ત્વેન જ્ઞાનવેદી રસચંદ્રઃ ?

વજ્રવંધં દ્વિતીયં તુ ક્રમેણૈવ યંથાતથમ્ ।

રસશાસ્ત્રાણિ વહુધા નિરીક્ષ્ય પ્રવદામ્યહમ્ ॥

વજ્રસત્ત્વં તથા સૂતં સમાંશં કારયેદ્ બુધઃ ।

રસપાદસમં હેમ ત્રયમેકજ મર્દયેત્ ॥

વંધ્યાકર્કોટિકામૂલરસેનૈવાથ ભાવયેત્ ।

તથા ધૂર્તરસેનાપિ ચિત્રકસ્ય રસેન વૈ ॥

કામ્બોજીરસકેનાપિ તથા નાડીરસેન વૈ ।

આસાં નિયામિકાનાં ચ રસં વસ્ત્રેણ ગાલયેત્ ॥

મૂર્યાતપે દિનૈકૈકં ક્રમેણાનેન મર્દયેત્ ।

અંધમૂપાગતં ગોલં મુદ્રયેદ્દદમુદ્રયા ॥

લોહસંપુટકે પથ્થાન્નિશ્ચિતં મુદ્રિતં દદમ્ ।

ઘટિકાઢ્યમાનેન ધ્માપિતં ભક્તયા સ્વહુ ॥

સ્યાંગશીતલકં જ્ઞાત્વા ગૃહ્ણીયાતાં ચ મૂપિકામ્ ।

ઠત્ત્વન્યોત્ત્વન્ય ચત્ત્વેન મૂતમસ્મ સમાહરેત્ ॥

કાચતંકણયોગેન ધ્માપિતં તં ચ ગોલકમ્ ।

વેધતે શતવેધેન મૂતકો નાત્ર સંશયઃ ।

વજ્રસ્યો નિધનં દન્યાદ્દેહલોહકરો ભવેત્ ॥૩૫+૪૩॥

હીરાના સત્રથી પારદ વંધન ૬

પ્રદેલી દ્રિયા મૃગિકાઅંધ-વનખનિથી પારદ બાધવાનો કલો હવે હીરાથી પારદ બાધવાનો વજ્રચંદ્રનો પ્રકાર પાંજું રસશાસ્ત્રો જોઈને કહ્યું છું.

હીરાનું સત્ર અને પારદ ગમબાજે લેવાં અને પારદથી ચોથા ભાગનું સોનું લેવું ત્રણેને સાથે પાંચકોટાલીના મળના રમથી, ધતુરાના રસથી, ચિત્રકના રસથી, કંબોજના રસથી, નાડીના

રસથી એ પ્રત્યેક વનરપતિના રસને કપડે ગાળી દરેકના રસમાં એક પછી એક સુરજને તડકે ઘુટવું પછી અધમુસમાં એ ગોળાને મુઠી દ્રઢમુદ્રાથી છાંદી તે મુસને લોઢાના સંપુટમાં મુઠી મળજીત કપડમાટી કરી એ ધડી એટલે ૪૮ ચીનીટ સુધી ધમલુથી ધમી અગ્નિ આપવો પછી સ્વાંગશીત થવા દઇ તે મુસને કાઢી લઇ ખોતરી ખોતરીને પારદની બરમ કાઢી લેવી પછી કાચ અને ટંકણુ નાખી ધમી ગોળા કરવો તે ગોળા એ વજ્રખંધ હીરાથી બધાયેલો પારો છે. ૧૦૦ તોલા ત્રાંચા કે ચાંદીને ૧ તોલો આ પારદ વેધે છે—સોનું બનાવે છે જે આ પારદની ગોળા મોમાં હમેશાં રાખવામાં આવે તો શરીરને વજ્ર જેવું બનાવે અને મરણનો ભય ટાળે (૩૫+૪૩)

નોંધ—આ વજ્રખંધમાં પારદ લખ્યો છે તે કેવો લેવો અને હીરાનું સત્ત કપરીતે કરવું સોનું કેવું લેવું બરમ કે વરખ કે કટકા શોધિલું કે વગર શોધિલું તે કાંઈ જણાવ્યું નથી.

વજ્રમસમયોગેન રસચંધઃ ૭

વજ્રમસમ તથા મૃતં સમં કૃત્વા તુ મર્દયેત્ ।

ત્રિનેમિકાવજ્રવહ્ની સહદેવી રસેન ॥

સ્નુહિક્ષીરેણ રાસાદં સૂર્યધર્મે સુતીવ્રકે ।

રસગોલં સુવૃત્તં તુ શુષ્કં ચૈવાથ લેપયેત્ ॥

કાકમાચીરસેનૈવ લાંગલીસ્વરસેન દિ ।

ગોજિહ્વિકારસેનૈવ સદ્વારં પ્રલેપયેત્ ॥

વજ્રમૂપાગતં ગોલં મુદ્રયેદ્દદ્દમુદ્રયા ।

લોહસંપુટમૂપાયામન્થિતં મધ્યસંસ્થિતમ્ ॥

સપ્તમૃત્કર્પટૈઃ સમ્યગ્લેપિતં મુદ્દં કુરુ ।

ધ્માપિતં દૃઢમંગારૈસ્ત્રસથં શીતલીકૃતમ્ ॥

મિત્વા મૂપાગતં મૃતં ચોટં નક્ષત્રસન્નિભમ્ ।

સર્વકાર્યકરં શુભ્રં રક્ષિતં વેધકૃદ્ધવેત્ ॥ ૪૪—૪૯ ॥

હીરાની મસમથી પારદ વંધન ૭

હીરાની બરમ અને પારદ સમભાગે લઇ સાથે ઘુટવું પછી ત્રણ ધારી વજ્રવહ્નીના અને સહદેવીના રસથી તથા ડાંડલીયા થોરના દુધથી સાત દિવસ સુધી આકરે સુરજને તડકે ઘુટવું પછી તે પારદનો ગોળા કરી સુકાવી તેના પર કાકમાચી લાંગલી અને ગોજીહ્વનો રસ સાત વખત ચોપડવો પછી તે ગોળાને વજ્ર મૂપામાં મુઠી મળજીત મુદ્રાથી પેક કરવો પછી તેને લોઢાના સંપુટમાં મુઠી પેક કરવું તેના પર સાત કપડ માટી કરવી પછી અંગારાપર મુઠી ધમાવવું તે પછી સ્વાંગશીત થયે એ સંપુટને ખોલી તેમાંથી નક્ષત્ર જેવો ચળકતો પારદનો ગોળા કાઢી લેવો તે ધાતુનો વેધ કરે અને મોમાં રાખવાથી સેંકડો વર્ષનાં આયુષ્ય આપે (૪૪+૪૬)

નોંધ—આ પ્રયોગમાં પારદ કેવો લેવો ત્રિનેમી વજ્રવહ્ની રસ સહદેવી રસ અને સ્નુહી દુધથી સાત દિવસ સુરજને આકરે તડકે ઘુટવાનું લખ્યું છે પણ પ્રત્યેકના રસમાં સાત સાત

દિવસ ધુંટવું કે ત્રણે મળીને માત્ર દિવસ ધુંટવું એ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ થતું નથી. તેમ પારદના ચોળા ઉપર કાકરાથી લાંગલી અને ચોટ્ટાડાનો રસ સાત વખત ચોપવાનું લખ્યું છે તે પ્રત્યેકનો રસ સાત સાત વખત ચોપવો કે ત્રણેનો રસ રળીને સાત વખત ચોપવો એ વાતનો ખુલાસો મળતો નથી તેમ કાકરા ઉપર કટ્ટો વખત ધમાવવું એ સમયની મુદત લખી નથી આ રીતે આ પ્રયોગમાં શંકા છે.

અમ્નદ્રુત્તા રસચંચ: ૮

અમ્નકદ્રુતિભિઃ સાર્થં મૃતકં ચ ચિમર્દયેત્ ।

સમાંશેન શિલાપૃષ્ઠે યામત્રયમનારતમ્ ॥

કસ્તૂરીધનસારાભ્યાં કૃષ્ણાગરુસમન્વિતમ્ ।

શર્કરાલથુનાભ્યાં ચ રામટેન ચ સંયુતમ્ ॥

પલાશચીજસ્ય તથા તત્પ્રમુનરસેન હિ ।

તીદણાંશુનાથ મૃદિતં દ્રુતિભિઃ સહ મૃતકમ્ ॥

મિલત્યેવ ન સંદેહઃ કિમન્યૈર્વહુમાપિતૈઃ ।

તતો શુઝારસેનૈવ શ્વેતદૃશીયકસ્ય ચ ।

લાંગલ્યાશ્ચ રસૈસ્તાવચાવદ્રવતિ વન્ધનમ્ ॥

તતઃ પ્રકાશમૂપાયાં પઞ્ચાંગારૈર્ધમેત્સણમ્ ।

વન્ધમાયાતિ વેગેન યથા મૂર્ધોદયેષ્વજમ્ ॥

અમ્નદ્રુતિસમાયોગે રસેન્દ્રો વચ્યતે સ્વહુ ।

શિવમક્તો ભવેત્સાક્ષાત્સત્યવાક્ સંયતેન્દ્રિયઃ ॥

શિવયોર્મેલનં સવ્યક્ તસ્ય હસ્તે ભવિષ્યતિ ।

રસાગમેષુ યત્પ્રોક્તં વંધનં પારદસ્ય ચ ।

કથિતં તન્મયા સ્પૃષ્ટં નાનુભૂતં ન ચૈષ્ટિતમ્ ॥ ૫૦-૫૮॥

અમ્નકની દ્રુતિથી પારદ બંધન ૮

અમ્નકની દ્રુતિ સાથે પારદ સરખે વળને લાદને ૩ પોર ધુંટવો પછી કસ્તૂરી કપૂર કૃષ્ણાગરુ સાકર લસણ હીંગ ખાખરાનાં બીનો રસ અને ખાખરાનાં કુલના રસમાં આકરે તડકે ધુંટવાથી દ્રુતિ સાથે પારદ મળી જાય છે એમાં સશય નથી વધુ કહેવાની જરૂર નથી. પછી ચણોડીનો રસ ઘોળા કુલના સાટોડાનો રસ અને લાંગલીનો રસ એનાથી પારદ બંધાઇ જાય લાંબુધી ધુંટવા કરવું પછી ખુલી ઉઘાડી મુખમાં પંચાંગારથી થોડી વાર ધમવું જેમ સૂર્યોદયથી અંશુજ નામનું કમળ બંધાઇ જાય બીડાઇ જાય તેમ પારદ બંધાઇ જાય છે. અમ્નક દ્રુતિના ચોળથી એ રીતે પારદ બંધાય છે શિવની લકિતમાં જે પ્રીતિ રાખે છે સલવાણી ખોલે છે ઇન્દ્રિયું નિયમમાં રાખે તેને હાથે અમ્નક દ્રુતિરૂપ પાર્વતીનું અને પારદરૂપ શકરનું મેલન તેને હાથે થઇ શકશે રસ-આગમમાં-રસ શાઓમાં પારદનું બંધન જે રીતે કહેવાયું છે તે મે સ્પષ્ટ રીતે કહેવા છે આ પારદ બંધન મેં અનુભવ્યું નથી કે તે કરવાનો યત્ન પણ કર્યો નથી (૫૦+૫૮)

નોંધ—આ પ્રયોગમાં પારદ-કેવો લેવો તેનો ખુલાસો નથી પણ અનુમાન થાય છે કે આક સંસ્કાર કરેલો પારદ લેવો જોઈએ પચાંગાર એટલે ક્ષ જનનો કટલા માપનો અગ્નિ આપવો તે લખ્યું નથી.

વજ્રદ્રુત્વા રસવંચઃ ૯

વજ્રાણાં વ્રહ્મજાતીમાં દ્રુતિર્વલ્લપમાણિકા ।
 તોલકં શુદ્ધમૃતં ચ મર્દયેત્કન્યકારસે ॥
 તાવત્તં મર્દયેત્સમ્યગ્યાવત્ પિટ્ટી પ્રજાયતે ।
 કૃત્વા મૂર્ષાં સર્પાં શુદ્ધાં દહનોપલ્નિર્મિતામ્ ॥
 તન્મધ્યે પિટ્ટિકાં મુક્ત્વા પિટ્ટીમાનં વિપં ત્વહેઃ ।
 વિધાનં તાદૃશં કૂર્યાન્મુક્તં તેનાથ સ્વયયેત્ ॥
 કાંમ્યભાજનમધ્યે તુ સ્થાપયેન્મૂષિકાં શુભામ્ ।
 ભાજનાનિ ચ ચત્વારિ ચતુર્દિશુ ગંતાનિ ચ ॥
 ચિત્રં ધર્મપ્રસંગેન વન્ધમાયાતિ પારદઃ ।
 યામાત્કરાતપે નિત્યં શિવેનોક્તમતિસ્ફુટમ્ ॥
 વજ્રદ્રુતિસમાયોગાત્મતો વંચનકં વ્રજેત્ ।
 સર્વેષાં મૃતવન્ધવાનાં શ્રેષ્ઠં સત્યમુદારિતમ્ ॥ ૫૯-૬૪ ॥

હોગની દ્રુતથી પારદ વંચન ૯

આદ્યાશુ જનનીના એટલે ધોળા હીરાની દુનિ એક વાજ લેવી અને શુદ્ધ આક સંસ્કાર કરેલો પારદ ૧ તોલો લઈ બેઠને કુંવારના રસમાં ઘુટવું બેઠ એક થઈ પિટ્ટી થઈ જાય લાંબુધી ઘુટવું.

પછી અગ્નિ પાણાશુ-ચક્રમકના પાણાની સરખી સારી લીસી મુસ કરવી તેમાં ઉપલી પિટ્ટી મુકવા અને પિટ્ટીને વચ્ચે સંરખવું એ નાખવું પછી મુસના મોઢાના માપનું લોકલું કરી રાખ્યું હોય તે શીટ થાય તેમ ટાંકી જાંઠી લઈ પછી એક કાંસાના વાટકમાં તે મુસ મુખી પછી તે કામને તડકે મુઠી તેની નજીક આર દશે કાંસાના વાટક મુસની સામાં મોઢાં આવે તેમ મુકવા એટલે તે કાંસાના વાટક મારફત મુરજાના તડકાનો તાપ મુસને લાગશે અને તેથી અગ્નિયખી વચ્ચે પારદ બધાઈ બંધે દુભેશાં સખત તડકે મુઠી આ રીતે નાપ આપવો આ પ્રમાણે વજ્રદ્રુતિના યોગથી પારદ બધાઈ જાય છે એમ શંકરે કહેલ છે બધા પારદને બાંધવાના પ્રયોગોમાં આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે અને સ્વલ છે આ બધાએલો પારદ બધા ધારેલા ઉપર પ્રમાણેનાં કામ આપે છે આલખ્ય લાંબું કરે છે ધાતુને વેધે છે.

નોંધ—આ પ્રયોગમાં હીરાની દુનિ કેમ કરવી અને ક્ષ રીતે કરેલી હીરાની દુનિના યોગથી આ પ્રયોગ કરવો એ લખાવ્યું નથી જો આ પ્રયોગ કાઢ્યે કરવો હોય તો કાઢપણુ રીતે હીરાની દુનિ જનાવી આ પ્રયોગ કરવો. (૫૬+૬૪)

દિવસ છુટતું કે ત્રણે મળીને માન દિવસ છુટતું એ વાતનું કપટીકેવળ થતું નથી. તેમ પારદના ગોળા ઉપર કાકમાચી લાંગલી અને ગોળાકાનો રસ માન વખત ચોપડવાનું લખ્યું છે તે પ્રત્યેકનો રસ સાત સાત વખત ચોપડવો કે ત્રણેનો રસ મળીને સાત વખત ચોપડવો એ વાતનો ખુલાસો મળતો નથી તેમ કાકમાચી ઉપર કેટલો વખત ધમાવવું એ સમયની મુદત લખી નથી આ રીતે આ પ્રયોગમાં શંકા છે.

અમ્નદ્રુલ્યા રસધંવઃ ૮

અમ્નકદ્રુતિભિઃ સાર્થં મૃતકં ચ વિમર્દયન્ ।

સમાંશેન શિન્દાપૃષ્ઠે યામગ્રયમનારતમ્ ॥

ક્ષતૂરીધનસારાભ્યાં કૃષ્ણાગન્તસમન્વિતમ્ ।

શર્કરાલથુનાભ્યાં ચ રામઠેન ચ સંયુતમ્ ॥

પલાશવીજસ્ય તથા તત્તમમૂનરસેન ઠિ ।

તીક્ષ્ણાંશુનાથ મૃદિતં દ્રુતિભિઃ સદ્ મૃતકમ્ ॥

મિલત્યેવ ન સંદેહઃ કિમન્વૈર્વહુમાપિતૈઃ ।

તતો ગુઝારસેનૈવ શ્વેતવૃશીવકસ્ય ચ ।

લાંગલ્યાશ્ચ રસૈસ્તાવદ્યાવદ્ભવતિ વન્ધનમ્ ॥

તતઃ પ્રકાશમૂપાયાં પશ્ચાંગારૈર્ધમેતક્ષણમ્ ।

વન્ધમાયાતિ વેગેન યથા મૂર્ધોદયેમ્બુજમ્ ॥

અમ્નદ્રુતિસમાયોગે રસેન્દ્રો વધ્યતે સ્વલુ ।

શિવભક્તો ભવેત્સાક્ષાત્સત્યવાક્ સંયતેન્દ્રિયઃ ॥

શિવયોર્મેલનં સમ્યક્ તસ્ય હસ્તે ભવિષ્યતિ ।

રસાગમેષુ ચત્પ્રોક્તં ધંધનં પારદસ્ય ચ ।

કથિતં તનમયા સ્પર્ષં નાનુભૂતં ન ચેષ્ટિતમ્ ॥ ૫૦-૫૮॥

અમ્નકની દ્રુતિથી પારદ વંશન ૮

અમ્નકની દ્રુતિ સાથે પારદ સરખે વળને લઈને ૩ પોર છુટવો પછી ક્ષતૂરી કપૂર કૃષ્ણાગર સાકર લસણ હીંગ ખાખરાનાં ખીનો રસ અને ખાખરાનાં કૃષ્ણા રસમાં આકરે તડકે છુટવાથી દ્રુતિ સાથે પારદ મળી જાય છે એમાં સંશય નથી વધુ કહેવાની જરૂર નથી. પછી ચણાકીનો રસ ઘોળા કુલના સાટાકાનો રસ અને લાંગલીનો રસ એનાથી પારદ બંધાઇ જાય લાંમુધી છુટવા કરવું પછી ખુલી ઉઘાડી મુસમાં પંચાંગારથી થોડી વાર ધમવું જેમ મૂર્ધોદયથી અંધુજ નામનું કમળ બંધાઇ જાય ખીડાઇ જાય તેમ પારદ બંધાઇ જાય છે. અમ્નક દ્રુતિના યોગથી એ રીતે પારદ બંધાય છે. શિવની લક્ષિતમાં જે પ્રીતિ રાખે છે સસવાણી બોલે છે ઇન્દ્રિયું નિયમમાં રાખે તેને હાથે અમ્નક દુનિરૂપ પાર્વતીનું અને પાગદ્વય શંકરનું મેક્ષન તેને હાથે થઇ શકશે રસ-આગમમાં-રસ શરતોમાં પારદનું બંધન જે રીતે કહેવાયું છે તે મે સ્પષ્ટ રીતે કહેલું છે આ પારદ બંધન જે અનુસન્ધ્યું નથી કે તે કરવાનો ચત્ન પશુ કર્યો નથી (૫૦+૫૮)

નોંધ—આ પ્રયોગમાં પારદ-કેવો લેવો તેનો ખુલાસો નથી પણ અનુમાન થાય છે કે આઠ સંસ્કાર કરેલો પારદ લેવો બેદરેક પંચાંગાર એટલે કંઈ જાતનો કેટલા માપનો અગ્નિ આપવો તે લખ્યું નથી.

વજ્રદ્રુત્વા રસવંચઃ ૯

વજ્રાણાં વ્રહ્મજાતીમાં દ્રુતિર્વલ્લપમાણિકા ।
તોલકં શુદ્ધમૂતં ચ મર્દયેત્કન્યકારસે ॥
તાવત્તં મર્દયેત્સમ્યગ્યાવત્ પિષ્ટી પ્રજાયતે ।
કૃત્વા મૂપાં સમાં શુદ્ધાં દહનોપલનિર્મિતામ્ ॥
તન્મધ્યે પિષ્ટિકાં મુક્ત્વા પિષ્ટીમાનં વિપં ત્વહેઃ ।
વિધાનં તાદૃશં કૂર્યાન્મુસં તેનાથ સ્વયંયેત્ ॥
કાંધ્યમાજનમધ્યે તુ સ્થાપયેન્મૂપિકાં શુભામ્ ।
ભાજનાનિ ચ ચત્વારિ ચતુર્દિશુ ગંતાનિ ચ ॥
ચિત્રં ધર્મપ્રસંગેન વન્ધમાયાતિ પારદઃ ।
યામાત્સ્વરાતપે નિત્યં જિવેનોક્તમતિસ્ફુટમ્ ॥
વજ્રદ્રુતિસમાયોગાત્મૂતો વંધનકં વ્રજેત્ ।
સર્વેષાં મૃતવન્ધાનાં શ્રેષ્ઠં સત્યમુદીરિતમ્ ॥ ૫૯-૬૪ ॥

હોગની દ્રુતિથી પારદ વંચન ૯

આજ્ઞાથી જાતીના એટલે ઘોળા હીરાની દ્રુતિ એક વાજ લેવી અને શુદ્ધ આઠ સંસ્કાર કરેલો પારદ ૧ તોલો લઈ બેદરેક કુંવારના રસમાં ઘુટવું બેદર એક ચંદ્ર પિષ્ટી થઈ જાય લાંબુધી ઘુટવું.

પછી અગ્નિ પાપાણ્ય-ચક્રમકના પાણીની સરખી સારી લીસી મુસ કરવી તેમાં ઉપલી પિષ્ટી મુકવા અને પિષ્ટીને વજ્રને સરેખતું ઝેર નાખવું પછી મુક્તના મોહાના માપન હાંકણું કરી રાખ્યું હોય તે શીટ થાય તેમ હાંપી જાંદી લઈ પછી એક કાંસાના વાટકામાં તે મુસ મુખી પછી તે કામને તડકે મુકી તેની નજીક ચાર દશે કાંસાના વાટકા મુસની સામાં મોહાં આવે તેમ મુકવા એટલે તે કાંસાના વાટકા મારફત મુરજાના તડકાનો તાપ મુસને લાગશે અને તેથી અગ્નિયળી વચ્ચે પારો બંધાઈ જશે હમેશાં સખન તડકે મુકી આ રીતે તાપ આપવો આ પ્રમાણે વજ્રદ્રુતિના યોગથી પારદ બંધાઈ જાય છે એમ શંકરે કહેલ છે બંધા પારદને બંધાવાના પ્રયોગોમાં આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે અને સલ છે આ બંધાયેલો પારદ બંધા ધારેલા ઉપર પ્રમાણેનાં કામ આપે છે આજ્ઞા લાંબું કરે છે ધાતુને વેલે છે.

નોંધ—આ પ્રયોગમાં હીરાની દ્રુતિ કેમ કરવી અને કંઈ રીતે કરેલી હીરાની દ્રુતિના યોગથી આ પ્રયોગ કરવો એ જણાવ્યું નથી બે આ પ્રયોગ કાદબે કરવો હોય તો કાદબાણ રીતે હીરાની દ્રુતિ જાતની આ પ્રયોગ કરવો.-(૫૯-૬૪)

છાણાં ખડકનાં કે ગળપુટ ઉપર ૩૬ દલાક છાણાં ખડકના કરી બાળવા કરવા આ રીતે આ પ્રયોગમાં ઘણી શકેઓ છે પણ કરવા બેસીયે સારે એક પછી એક રીતે ફેરફાર કરતા ખરી રીત હાથ આવે છે સિદ્ધ પ્રયોગો ઘણી વખત આવા આંત્રી ધુટી વાળાજ અન્ધકારો બનાવે છે તેમાં એમનો ગમે તે હેતુ હોય.

સુવર્ણેન રસચંધઃ

ધાતુવન્ધસ્તુતીયોસૌ સ્વહસ્તેન કૃતો મયા ।
તદ્દં કથયિष्याમિ સાધકાર્થે યથાતથમ્ ॥
ભૂર્જવત્મ્મપત્રાણિ કારયેત્કનકસ્ય ચ ।
તાન્ધેવ કોલમાત્રાણિ પલમાત્રં તુ મૃતકમ્ ॥
મર્દયેન્નિમ્બુકદ્રાવૈર્દિનમેકમનારતમ્ ।
તતસ્તદ્રોલકં કૃત્વા સર્પરોપરિ વિન્યસેત્ ॥
તુલ્યામારોપણં કાર્યં ધાન્યામ્લેન નિર્પિચયેત્ ।
પિષ્ટિસ્તંભસ્તુ કર્તવ્યો નિયતં ત્રિદિનાવધિ ॥
તતો ધૂર્તરસેનૈવ સ્વેદયેત્સપ્તવાસરાન્ ।
શ્વેતા પુનર્નવા ચિંચા સહદેશી ચ નીલિકા ॥
તથા ધૂર્તવધૂં ચૈવ લાંગલી મુરદાલિકા ।
સૂતચંધકરા શ્રેષ્ઠા પ્રોક્તા નાગાર્જુનાદિભિઃ ॥
પ્રતાસાં સ્વરસૈઃ પંક્રૈલેપયેત્મ્મતગોલકમ્ ।
ત્રિગુણૈર્ભૂર્જપત્રૈસ્તુ વેષ્ટયેત્તદનંતરમ્ ॥
વલ્લેણ પોટલીં વધ્વા સ્વેદયેન્નિમ્બુકદ્રવૈઃ ।
યામત્રયં મયત્નેન ધૌતઃ પથ્થાદ્ ગવાં જલૈઃ ॥
તતો ધૂર્તફલાન્તસ્યં પાચયેદ્દહુભિઃ પુટૈઃ ।
લાવકાલ્યૈઃ સુમતિમાન્ શોષનઃ સૂર્યકાંતિવત્ ।
જાયતે નાત્ર સંદેહો વદ્ધઃ શિવસમો ભવેત્ ॥૭૧-૭૯॥

સોનાથી પારંદની ગોઝી કાઢી

હવે ધાતુથી પારંદ બાંધવાનો નીચે પ્રકાર જે મેં પોતાને હાથે કરેલ છે તે વથાર્થ રીતે કહું છું. જોલપત્ર જેવાં પાતળાં સોનાનાં પત્રાં કરાવતાં તોલો ૧ પત્રાંમાં ૪ તોલા અષ્ટ-સંસ્કારિત પારંદ નાખી લીધુના રસ સાથે એક દિવસ અખંડ ધુટયા પછી તેનો ગોળો વાળો એક ડીપમાં કે કુંડામાં મુકવો તે કુંડાને ચુલે ચડાવી નીચે ધીમે તાપ આપવો અને ઉપર ધાન્યામ્લ સિંચ્યા કરવું એમ ત્રણ દિવસ ત્રણ રાત અગ્નિ આપવો અને ધાન્યામ્લ થોડું થોડું નાખ્યા કરવું પછી ઘણાના રસનો ૭ દિવસ બાદ આપી ગોળો વાળવી પછી ઘોળી સાટોડી, આંગલી, સહદેશી ત્રણે લાંબ કળગદી કુંડાવેલ એ એસડીયાંની તેના જ રસમાં લુગદી કરી

ઉપલી ગોળી ઉપર ચોપડી તેના ઉપર ત્રેવડું બોળપત્ર વીંટું તેની કપડામાં પોટલી બાંધવી પછી લીંબુ રસની ૯ કલા. આફ આપવી પછી એ ગોળીને ગૌમૂત્રથી ઘેાઢ નાખવી પછી ધતુરાના ડોડવામાં એ ગોળી મુકી લઘુપુટથી પકાવવો એ પ્રમાણે ૧૦૦ ડોડવામાં પકાવવાથી મૂર્ધકાંતિ જેવો ચળકતી ગોળી થાય સિવ સરખું કચાણકરે બધી સિદ્ધિ આપે મોમાં રાખવાથી આયુષ્ય વધે વીર્ય સ્તંભન થાય છે. (૭૧+૭૯)

રૌપ્યેણ રસચંદ્ર:

અષ્ટમાંશેન રૂપ્યેન સૂતકં હિ પ્રમર્દયેત્ ।
 ચાંગેરીસ્વરસેનવ પિષ્ટિકાં કારયેદ્ બુધઃ ॥
 સ્લેઠં વધ્વા તુ ચિપચેત્ ધૂર્તતૈલે ત્રિવાસરાન્ ।
 તથા ચ કંઠુણીતૈલે કરવીરજટોદ્ભવે ॥
 જાતીફલોદ્ભવેનાપિ વત્સનાગોદ્ભવેન ચ ।
 મુંગ્યુદ્ભવેન ચ તથા સમુદ્રશોપકસ્ય ચૈ ॥
 દેવદારુભવેનાપિ પાચયેન્મતિમાન્ મિષક્ ।
 પથાત્સુતીક્ષ્ણમદિરા દાતઞ્ચા તુ તુપાગ્નિના ॥
 દિનાનિ સપ્તસંખ્યાનિ મુલમુત્પથતે ધ્રુવમ્ ।
 શુક્રસ્તમ્ભકરઃ સમ્યક્ ક્ષીરં પિવતિ નાન્યથા ॥૮૦+૮૪॥

ચાંદીથી પારદ બાંધવે

અષ્ટસંસ્કારિત પારદ તોલા ૮ માં શુદ્ધ ચાંદીની બારીક ભુકી અથવા ચાંદીનો વરખ તોલો ૧ નાખી ખાટી છુણીના રસમાં ઘુટી ભુકી જેવું થાય એટલે એજ રસમાં ગોળી બાળવી પછી તે ગોળીને ધતુરાના તેજમાં ત્રણ દિવસ પકાવવું પછી માલકાંકણીનું તેલ કચેરનાં મૂળનો રસ જળપકાવવું તેજ વઢનામનું તેજ ભાંગનું તેજ સમદરશોળનું તેજ દેવદારનું તેજ પ્રત્યેકમાં અઢેક દિવસ પકાવવું પછી જલદ મદિરા સાત દિવસ સુધી થોડી થોડી રેડતું જાવું અને ખરલ નીચે ફાનગના અગ્નિ બાગનાં તો તે પારદની ગોળી ઉત્તમ રીતે બધાય અને તેને ભુખ ઉત્પન્ન થાય દુધમાં એ ગોળી નાખવાથી દુધ મુકાઈ જાય મોંમાં રાખવાથી વીર્યસ્તંભન થાય (૮૦+૮૪)

તુત્યેન-તુત્યોત્થ તામેણ રસચંદ્ર:

લોહપાત્રે મુવિસ્તોર્ણે તુત્યકસ્યાન્નવાલકમ્
 અષ્ટમંસ્કારિતં મૂતં તમ્મિત્રિસિપ્ત્ય માગ્રયા ॥
 તુત્યર્જ્જેન સંચ્છાપ્ય પૂરયેન્નિષુકદ્રવેઃ ।
 પિપાનેન મુગ્યં રુઢ્વા લોહપાત્રસ્ય યત્નતઃ ॥
 નિર્વાતે નિર્જને દેને ત્રિશિનં સ્થાપયેત્તતઃ ।
 ડગ્ગસાંજિકયોગેન ક્ષાન્ત્યેદ્દદુનો મિષક્ ॥

नवनीतसमो वर्णः मृतकस्यापि दृश्यते ।
 रसखोटं ततो बध्वा स्वेदयेत्काजिकैस्त्वहम् ॥
 अश्मचूर्णस्य कणिकामध्ये खोटं निधाय च ।
 जलसेकः प्रकर्तव्यः शोतीभूतं समुद्धरेत् ॥
 अनेनैव प्रकारेण त्रिवारं पाचयेद् ध्रुवम् ।
 कठिनत्वं प्रयात्येव सत्यं गुरुवचो यथा ॥
 ततो धूर्तफलानां हि सहस्रेणापि पाचयेत् ।
 मुखमुत्पद्यते सन्यक् वीर्यस्तम्भकरोप्ययम् ॥ ८५ + ९१ ॥

मेरुधुवानां त्रिधात्री पारद वांघवे

लोढानी कडाधमां मेरुधुधाने वाटी पाण इरती वयमां आड सस्कारवाणे पारद नाभी
 पारद उपर मेरुधुधाने लुङ्का दाडी तेना उपर धीमे धीमे लोभुने रस रेडवे पछी कडाया
 उपर दाकळुं दांकी पवन के भायुसनी आयग्न न होय त्या संलाणथी ते कडापाने त्रलु द्विस
 सुधी राभी मुकुं पछी येथे द्विसे गरम धान्याभ्यथी पटाधथी २१ वप्पत घोष नाभ्युं अटवे
 पारे भापयु जेवे यष्ट जशे पछी तेनी गोणी वाणी कपडाभां गांधी त्रलु द्विस धान्याभ्यनी
 पाड आपवी पछी गोणी वाणी कपडाभां गांधी वगर शुक्रवेदा युताना कटकाभां मुडी उपर
 धीमे धीमे पाणी लाटुं कंडुं थये कडी लेतुं अथ त्रलु वप्पत युताभां शुक्रावतुं कडुलाश आवी
 जशे पछी धतुराना अेक हम्गर डोडवाभां अेक पछी अेक अेक इरी पडाववे अटवे तेने मुप
 आशे अर्थात ह्म मां भुङ्गाथी ह्मने शेथी लेशे भोभा राभवाथी वीर्यस्तम्भन थशे (८५+९१)

घातुयीजेन रसबंधः

बीजं—वंगतीक्ष्णे समे कृत्वा ध्यापयेद्भज्रमूपया ।
 बङ्गामुत्तारयेत्सम्यक् तीव्राङ्गारैः प्रयत्नतः ॥
 अनेनैव प्रकारेण त्रिगुणं बाहयेत्त्रिषु ।
 प्रयोगः—बीजं श्राणप्रमाणं हि मृतं पलमितं भवेत् ॥
 मर्दयेत्कन्यकाद्रावैर्दिनमेकं विशोपयेत् ।
 गोलस्य स्वेदनं कार्यमहोभिः सप्तभिस्तथा ॥
 त्रिफला कायमध्ये तु त्रियामं स्वेदयेत्सुधीः ।
 कुमार्याः स्वरसेनैवं भृंगराजरसेन हि ॥
 भृंगीरसेन च तथा त्रिदिनं स्वेद्यमेव हि ।
 एकैकेनौषधेनैवं काचकूप्यां निवेदयेत् ॥
 खटीपटुशिवाभक्तं पिष्ट्वा वक्त्रं निरुन्धयेत् ।
 स्वातं त्रिहस्तमात्रं स्याल्लक्ष्मीपूर्णं तु कारयेत् ॥

मध्ये तु काचघटिकां सुरापूर्णां निवेशयेत् ।

भूमिस्थां मासयुग्मेन पश्चादेनां समुदरेत् ॥

वद्धं सूतवरं ग्राह्यं शुभ्रं चंद्रप्रभानिभम् ।

सुखस्थं कुरुते सम्यक् दृढवज्रसमं वपुः ॥

कामिनीनां शतं गच्छेद्वलीपलितवर्जितः ।

देवीशास्त्रानुसारेण धातुवद्धरसोप्ययम् ।

प्रकाशितो मया सम्पक् नात्र कार्या विचारणा ॥९२-१०१॥

घातु बीजथी पारद बांधवो.

‘कक्ष’ अने ‘तीक्ष्ण’ लोह’ समभागे लघु वज्रभूसमां जलद अंगाराथी धमबुं येदले दोढाभां कक्ष उतरी जरी अथी रीते दोढाथी त्रयुगण्णी कक्ष उतारवी पीवरावची अत्येक वभते स्वांगशीत यवा हेतुं अे भीज यथुं.

अे भीज तोले ०१, पारद अष्टसंस्कारित तोला ४ नाभी कुंवारना रसभां अेक द्विस धुंदी सुकावतुं पछी कपडाभां चोदली आंधी सान द्विस त्रिङ्गुलाना कवाथभां दोढाथ’त्रथी आइ आपवी पछी कुंवारना रसभां ३ अहूर आइ आपवी लांगरानो रस लांगरानो रस अत्येकभां ३ तथु द्विस आइ आपवी पछी काञ्ची शीशीभां नाभी तेभां जलद भट्टिरा जरवी पछी शीशीनुं भो’ अडीभाटी भीहुं हरउे योआनो लोह विजेरथी जंहेतुं पछी तथु हाथ ओरस ओरस उडो आडो ओढी तेभां घोडनी लाइ अर्ध नांये अर्ध’ उपर अने वयभां शीशीं भुडी आडा उपर पुड वाणी लेवी अे भट्टिना सुधी रहेवा छ डोढी लेतुं अर्ध सरभी अणभती पारदनी गेणी काढी लेवी भोभा राभवाथी शरीर वज्र जेतुं मज्जुत थाय सो कामिनीगामी अथ शकाय वृद्ध पञ्च युवान थाय आ अयोग देवीशास्त्रभां कळो छे ते भे’ प्रकाशभां भुक्थो छे (९२+१०१)

कांतलोहेन रसबंधः

रसेन्द्रः कांतलोहं च तीक्ष्णलोहं तथैव च ।

अभ्रसत्त्वं तथा ताप्यसत्त्वं हेमसमन्वितम् ॥

समांशानि च सर्वाणि मर्दयेन्निबुक्रद्वैः ।

निपेचयेदेकदिनं पश्चाद् गोलं तु कारयेत् ॥

पव्वमूपा प्रकृत्यया गोलं गर्भे निवेशयेत् ।

गोजिह्वा काफमाची च निर्गुही दुग्धिका तथा ॥

कुमारी मेघनादा च मधुसैधवसंयुता ।

एतासां स्वरमेनैव स्वेदयेद्बहुना भिपक् ॥

यावद्दृढत्वमापाति तावत्स्वेधं तु गोल्यक्म् ।

यत्रे घृतं जरामृत्युं निरन्ति च न संशयः ॥

સર્વરોગાન્નિહત્યાયુ વયઃ સ્તંભયતે ધ્રુવમ્ ।

કર્મે કળ્થે તથા હસ્તે ધારિતા મસ્તકેપિ વા ।

અભિચારાદિદોષાશ્ચ ન ભવન્તિ કદાચન ॥૧૦૨+૧૦૭॥

કાંતલોહથી પારદ વાંધવો.

અષ્ટસંસ્કારિક પારદ કાંતલોહ તીક્ષ્ણલોહ અથકસત્વ સુવર્ણમાશ્નિક સત્વ સુવર્ણ અર્ધા સરખે ભાગે લઘુ સાથે મેળવી લીંછુના રસમાં ઘુંટી ધીમે તાપે તપાવી તપાવી લીંછુના રસમાં આખો દિવસ યુગાવવા પછી ગોળી વાળી પકવમૂષામા મુકવું અને ભોંપાયરી પીલુડી નગોટ દુધેલી કુંવાર તાંદળને એ પ્રત્યેકનો રસ મધ સંધવ એ દરેકનો યુવો ગોળી કંઈયુ થતાં મુધી દેવો આ ગોળી મેંભો રાખવાથી ગદપણુ આવતું નથી અર્ધા રાગ મટે છે યુવાવસ્થા ટકી રહે છે કાને ડોકે હાથે કે માથે બાંધવાથી કાષ્ઠપણુ અભિચાર—કામણુ લાગુ થતું નથી.
(૧૦૨+૧૦૭)

ઉપસંહારઃ

ચતુર્વિધાન્યેવ તુ વ્યન્યનાનિ શ્રીસૂતરાજસ્ય મયોદિતાનિ ।

કુર્વંતિ યે તત્ત્વવિદો મિપગ્ધરા રાજ્ઞાં ગૃહે તેપિ ભવન્તિ પૂજ્યાઃ ॥૧૦૮॥

ઈતિ પરમરહસ્યં સૂતરાજસ્ય ચોક્તં રસનિગમમહાવેર્લભ્યમેતત્સુરત્નમ્ ।

સકલગુણવરિષ્ઠા વાદિનઃ કૌતુકજ્ઞા નિજહૃદિ ચ સુકળ્થે ધારયિષ્યંતિ તજ્ઞાઃ ॥૧૦૯॥

ઉપર પ્રમાણે મેં ચાર પ્રકારનાં પારદબંધન કર્યાં એ વૈદો આ પ્રયોગ કરે છે તેઓ રાત્ર્યર્ધા માન પામે છે રસશાસ્ત્ર રૂપી મહા સમુદ્રમાંથી રત્ન સરખું પારદતું આ રહસ્ય કૌતુકજ્ઞ યુગુવાન ધાતુવાદી (ધાતુવાદ કુશળ—રસાયનશાસ્ત્રી કીમીયાગર વૈદોયે) પોતાને હૈયે અને કંઠે રાખવું એવી મારી બક્ષામણુ છે (૧૦૮+૧૦૯)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागदवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाश सुधाकरे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ તૃતીયોધ્યાયઃ ૩ ॥

અથ મયા રસમસ્ય નિગદ્યતે સ્વલપારદશાસ્ત્રનિયોગતઃ ।

સસિતકૃષ્ણસુષીતકલોહિતં ભવતિ વર્ણચતુષ્ટયભૂષિતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાં રસશાસ્ત્રાનું અવલેકન કરી હવે પછી હું જુદી-જુદી રીતે રસભરમ-પારદભરમનો વિધિ કહીશ તે ભરમ શ્વેત કાળી પીળી અને લાલ ચાર રંગની થાય છે.

હિંગુલાત્પારદનિષ્કાસનમ્

હંસપાકદરદઃ સુશોભિતો નિશ્ચિલનિમ્બરસેન વિમર્દિતઃ ।

નિયતયામચતુષ્ટયમ્લકે યનરસે સમભાગવિલોહિતઃ ॥

દમસ્કાભિધંયંત્રનિવેશિતસ્તદનુ લોહરજઃ સ્વટિકાસમમ્ ।

સુપયસા લવણેન વિમર્દિતં કુરુ ભિપગ્વરયંત્રસુરોધનમ્ ॥

નિયતયામચતુષ્ટયવહ્નિના મૃદુ સમં રસમત્ર ત્રિપાચયેત્ ।

ઉપરિ તત્ર જલેન નિષિઠ્ચયેદિતિ ભવેદ્દરદાદરમૂતકઃ ॥

અગ્નિલશોધયરેણ ચ વૈ, યથા સ્વલકઠજ્જુકદોષત્રિવર્જિતઃ ।

વહુલદોહરોપિ ભવેત્તથા ભવતિ શુદ્ધતમો દરદોદ્ભવઃ ॥૨+૫॥

હિંગુલામાંથી પારદ કાઢવાની રીત

દંસપાક નામનો (૩મી) હીંગાળો લેવો તેને લીંઘડાના પંચાંગના સ્વરસમાં ઘુંટી સુકાવ્યા પછી ૧૨ કલાક ખાટા લીંછુના રસમાં ઘુંટી સુકાવવો પછી પારદ જેટલું કપૂર મેળવી ઘુંટી હમરૂંત્રમાં નાખી લોહાનો કોટાડો ખડી દુધ, મીઠું, એ ચીજના મિશ્રણથી હમરૂંત્રનો સાંધો ઘાંઘી લઈ સુકાવી ૧૨ કલાક અખંડ ધીમે અગ્નિ આપવો હમરૂંત્રના ઉપલા માટલાને બદલારે તળે પાણીનાં બીનાં પોનાં મુકવાં સ્વાંગથીત થયે સંભાળથી પારદ કાઢી લેવો આ પારદ સાત કંચુક સાત મળના ૫૩ વિનાનો સરકારિન પારદ જેવો અને રાગ મટાડવામાં ઉત્તમ ગણાય છે બહુ શુદ્ધ છે માટે દરેક ઔષધમાં વાપરવો (૨+૫)

પારદ ભસ્મ શ્વેત-રસ કપૂરં

વિમલમૂતવરો હિ પલાટકં તદનુઘાતુસ્વટીપટ્ટકાંક્ષિકાઃ ।

પૃથગિમાશ્ચ ચતુષ્પલમાગિકાઃ સ્ફટિકચુદ્ધપલાટકસમ્મિતાઃ ॥

સદ્ જલેન વિમર્શ ચ યામલં લવણકામ્લજલેન વિમિશ્રિતાઃ ।

ઉદિતયાતુગણસ્ય ચ મૂષિકાં કુરુ વિપં વિનિવેશય તત્ર વૈ ॥

દમસ્કાભિધંયંત્રવરેણ તં દ્વિદશયામમથું પચ વહ્નિના ।

પચનપિત્તકફક્ષયહારકઃ સમ્પ્રલોગહરઃ પરમઃ સદા ॥

ગતપતેર્વ્યવદ્ વચ્ચદો નૃણાં દ્વિજપતીક્ષણવન્નયનમદઃ ।

સુવતિકામવિચ્છન્નવિષાયકો ભવતિ મૂતવરઃ સુલદઃ સદા ।

મયનમારરમઃ કિંઞ કાન્તિદસ્ત્યસ્તિલકુષ્ટહરઃ કથિતો મયા ॥૬+૯॥

શુદ્ધ પારદ તોલા ૩૨, ખડી માટી તોલા ૧૬, સૈંધવ તોલા ૧૬, પાપડીયો ખારો તોલા ૧૬, ફટકડી તોલા ૩૨ અધાને સાથે ખરલ કરી પાણીમાં ઘુટી સુકાવી પછી સીધા-લુણવાળા લીંધુના રસમાં ઘુટી વજનમાં નાખી તેમાં વજનાગ પારદથી ૧૬ મા ભાગનો નાખી તે મૂળાને ડમર્યત્રમાં મુકી સંધિઅધ કરી ૩૬ કલાક અખંડ અગ્નિ આપવો. આ ભસ્મ વાચુ પિત કફનો નાશ કરે સર્વ રોગ ઉપર અનુપાન પરત્વે વપરાય હાથી સરખુ બળ વધે, ગરુડના બેવું આંખનું તેજ થાય, લુવાન ઓળોના કામ વિદ્યાસમાં સતોષ આપે કાંનિ વધે અધાં કુદ રક્તદોષનો નાશ થાય બીમસેની કપૂર ૧ રતી સાથે ૦૧ રતી આ રસની માત્રા અપાય. (૬+૮)

નોંધ—આમાં વજનાગનું પ્રમાણુ તથા આ રસની અને બીમસેની કપૂરની માત્રા અન્યકારે લખી નથી.

પારદસ્ય અરુણવર્ણ ભસ્મ (ઉદયભાસ્કર :)

વિગતદોષકૃતૌ રસગંધકૌ તદનુ લુંગરસેન પરિષ્કૃતૌ ।
મહરયુગ્મમિતં ચ શિલાતલે રવિકરેણ વિમર્થ વિચૂર્ણિતૌ ॥
રુચરિકાચઘટીવિનિવોશિતો સિકતયંત્રવરેણ દિનત્રયમ્ ।
કુરુમિપગ્નવર્વાન્હમધસ્તતઃ સ ચ ભવેદરુણઃ કમલચ્છવિઃ ॥
ઉદયભાસ્કરનામરસો હયં ભવતિ રોગવિધાતકરઃ સ્વયમ્ ।
મગધજામધુના સદ્ ગુણિકાત્રયમિતશ્ચ સદા પરિસેવિતઃ ॥
લલિતકામવિધાવભિલાપુકઃ સ્થવિરકોપિ રતૌ તરુણાયતે ।
ગદહરો વલદોપિ હિ વર્ણદો ભવતિ કર્મવિપાકજરોગહા ।
સકલમૂતકશાસ્ત્રવિમર્શનાદ્વિજવરેણ મયા પ્રકટીકૃતઃ ॥૧૦+૧૪॥

પારદની કેસરો રંગની ભસ્મ—ઉદય ભાસ્કર રસ

શુદ્ધ પારદ અને શુદ્ધ ગંધક સમભાગે લઈ બીજોરના રસમાં ૭ કલાક ઘુટી તડકે સુકવી સુંદર અગનશીલીમાં નાખી વાચુકાયત્રમા ત્રણ દિવસ ત્રણ રાત પકાવવું તેથી અરુણ રંગની ઉત્તમ ભસ્મ થશે આ રસનું નામ ઉદય ભાસ્કરે પણ છે સર્વ રોગમાં અનુપાનભેદથી અપાય છે લીંડીપીપરનો છુકો બે વાલકા ત્રણ રતી ભસ્મ નાખી બે પડિકાં કરવાં મધ સાથે સવાર સાંજ ચાટવાથી વૃદ્ધ પણ તરુણ સરખો બળવાન થાય છે. સુંદર કામવિદ્યાસમાં આનંદ ઉપજાવે છે અધા વ્યાધિને હરે છે બળ આપે છે કાંતિ વંધારે છે પારદ રસશાસ્ત્રના રહસ્ય ૩૫ આ ઉદય ભાસ્કર એ બનાવ્યો છે આમાં પારદ અષ્ટસંસ્કારિત વાપરવાથી વધુ ગુણકારી થાય છે. (૧૦+૧૪).

પારદસ્યતલ ભસ્મ રક્ત વર્ણ

રસચિદાપિ રસઃ પરિશોધિતો વિગતદોષકૃતોપિ હિ ગંધકઃ ।
વિમલલોહમયે કૃતસ્પર્ષે લપલસારરજઃ પરિચુચ્યતામ્ ॥

અતિકુશાગ્રિયુતે દ્રવતિ સ્વયં તદનુ તત્ર રસઃ પરિમુચ્યતામ્ ।
 વિગદલોહમયેન ચ દર્વિણા વિઘટયેત્પહરત્રયસંમિતમ્ ॥
 તદનુ કાચઘટીં ચિનિવેશ્ય વૈ સિકતયંત્રવરેણ હિ પાચિતઃ ।
 દ્વિદશયામમધઃકૃતવહ્નિના ભવતિ રક્તરસસ્તલમસ્રસાત્ ॥
 મતવલેન નરેણ સુસેવિતો ભવતિ વાજિકરઃ સુલદઃ સદા ।
 સ ચ ચલીપલિતાનિ વિનાશયેચ્છતશરત્સુ નિરામયકૃત્પરમ્ ॥૧૫+૧૮॥

પારદનો તલ મસમ લાલ રંગનો

શુદ્ધ પારદ અને શુદ્ધ ગંધક સરખે વજને લઈ એક લોહાની કડાઈમાં ખાંડેલો ગંધક નાખવો સુલે ચડાવી મંદ અગ્નિ આપવો ગંધક પીગળી જશે એટલે તેમાં પારદ નાખવો ચોખ્ખો કાઢીથી ૬ કલાક સુધી ધિમેધિમે હલાવ્યા કરવું મંદ અગ્નિ આપ્યા કરવો પછી ફારી અગનશીશીમાં ભરી તેને કપડામાંથી ફરી વાલુકા ચંત્રમાં ૩૬ કલાક પકાવવો એટલે શીશીને તળાથે લાલ ભરમ રૂપ રસ જામશે તે કાઢી લેવો સત્રારમાં ૨ થી ૪ ગુણ્તની માત્રા મંધ પીપર સાથે નળજા માલુસે સેવવાં વાછકર મુખપ્રદ વલીપક્ષિતનાશક છે આતું સેવન કરનાર માલુસને મહાપણુ આવતું નથી આરોગ્ય સાથે ૧૦૦ વર્ષ જીવે છે. આ રસમા પશુ અણુસંસ્કારિત પારદ લેશે અને ગંધક ધી દુધમાં ૨૧ વખત શેલેસો વાપરવો એ રહસ્ય છે. (૧૫+૧૮)

પારદસ્ય માણિક્યવર્ણ મસમ (રસમાણિક્ય)

• વિમલનાગવરૈકવિભાગિકં હરજભાગચતુષ્ટયમિથિતમ્ ।
 સતતમેવ વિમર્ય શિલાતલે વલિવસાં ચ સમાં કુરુ તદ્ભિપક્ત્ ॥
 દિનમિતં સુવિમર્ય ચ કન્યકાસ્વરસ ણેનકરેણ વિશોપયેત્ ।
 તદનુ મૃતવરસ્ય તુ કજ્જલીં રુચિરકાચઘટે વિનિવેશ્ય ॥
 દિવસયુગ્મમધઃ કૃતવહ્નિના સ ચ ભવેદ્રુણઃ કમલચ્છલિઃ ।
 સકલરોગવિનાશનવહ્નિકૃત્ ચલકરઃ પરમોપિ હિ કાંતિકૃત્ ॥
 નયનરોગવિનાશકરો ભવેત્સકલકાષુકવિભ્રમકારકઃ ।
 સ સ્વલુ કર્મવિપાકજરોગહા વિગદનાગયુતઃ સ્વલુ પારદઃ ॥૧૯-૨૨॥

પારદનો માણેફનાં રંગનો મસમ રસમાણિક્ય

દેાધેયુ સીસું તોણા ૨ ને પિગાળવું રસ થઈ જાય એટલે તેમાં પારદ તોણા ૮ નાખી નીચે ઉતારી અગ્નિમાં નાખી ઘુટવું. પારદ મળી જાય એટલે તેમાં ગંધક તોણા ૧૦ નાખી ઘુટી કનલગી કરવી તેમાં કુવાળો રસ નાખી એક દિવસ ઘુટી ચૂર્ણને તકડે મુકાવવું પછી એ કનલગી કપડામાંથી ફેરવી અગનશીશીમાં નાખી બે દિવસ બે રાત વાલુકાચંત્રદ્વારા પકાવી તૈયાર કરવું. અને ૨ થી ૫ નુ અણુ માણેફના જેવો (ઉગના મૂર્ધ સરખો) ચાપ છે માત્રા ૧ થી ૩ રતી મધ પીપર સાથે દેવથી બધા રોગોને મટાડે બુખ લગાડે બળ કાંનિ વધારે નેત્રરોગનો અને સ્વપ્નરોગનો નાશ કરે છે જરૂરમિ બળ કાંનિ વધારે છે કાગિ પુરૂષને આનંદ આપે છે. ૬ મં રિપાક-૫ મં જન્મના પાપથી થતા રોગની કાંનિ કરે છે. (૧૯+૨૨)

પદ્મગુણગંધકજારિતં દ્વિષ્ટિકર્યંત્રપક્ત પારદ મસ
 મૃદુમૃદા રચિતા મસ્ટ્નેષ્ટિકા ઉપરિ ગર્તવરેણ ચ સંયુતા ।
 રસવરં દશશાળમિતં હિ તત્સથુકપિચ્છવરેણ નિધાપયેત્ ॥
 સકલપૂર્ણકૃતં ચ સુગર્તકં ગલિતનિવુફલોદ્ગવકેન વૈ ।
 સ્વગય તં ચ પિયાનવરેણ વૈ મૃદિતયા મુમૃદા પરિમુદ્રિતમ્ ॥
 તદ્વત્ કુક્કુઝનામપુટે શૃતો હુપલકેન વનોદ્ગવકેન વૈ ।
 વિધિવિદા મિપજા હમુના કૃતો વિમલપદ્મગુણગંધકમશ્રુતે ॥
 સ ચ શીરકરોપ્યથ લોહકૃત્ સકલસિદ્ધિકરઃ પરમો ભવેત્ ।
 શતગુણં હિ યદા પરિજીર્યતે રસવરઃ સ્વલ્લ હેમકરો ભવેત્ ॥૨૩-૨૬॥
 ઇંદ્રધનુમાં પદ્માવેલી પદ્મગુણ ગંધક જારિત પારદ ભસ્મ

મુવળી માટીની લીસી ઇંદ્ર ઉપર પળી નેવડા ખાડો કરવો તેમા અઢી તોલા શુદ્ધ
 પારદ નાખી તેના પર અઢી તોલા ગંધક વાટેવો પાચરવો તેના ઉપર પાકેલાં લીંછુનો રસ
 રેડી ખાડો ભરી દેવો તેના પર માટીનું ઢાંકણ ઢાંકી સંધિલેપ કરવો. તેના પર અડધા
 છાશુનો કુકુટપુટનો અગ્નિ આપવો. એવી રીતે છ વખત ગંધકખરણ કરવો. પ્રત્યેક વખતે
 પારદને વજનને ગંધક નાખવો અને લીંછુ રસથી ખાડો ભરવો પારદ અષ્ટ સંસ્કારિત વાપરવો
 એવી રીતે સો વખત પારદ ખરણ કરવાથી સોનું બનાવવાની ધાતુ વેધક શક્તિ અને છે
 પ્રત્યેક વ્યાધિ ઉપર મધ પીપર સાથે બળે રની આ રસ આપવાથી આશમ થાય છે શરીરને
 ૬૬ દીર્ઘાયુની કરે છે લોહસિદ્ધિ અને દેહસિદ્ધિ પામ કરવે છે. (૨૩+૨૬)

પારદ મસ કૃષ્ણં મધુર પુટપક્ત (મહારસ પોટલી)

સથુકપિચ્છસમોપિ હિ પારદો ભવતિ સ્વલ્લતલેન ચ કુદ્રિતઃ ।
 દ્વદતરામુપકલ્પય પર્પટીં વસનવદ્ધકૃતામપિ પોટલીમ્ ॥
 ઉપરિ નાગરસેન વિલેપિતા રવિકરેણ સદા પરિશોપિતામ્ ।
 કનકપત્રરસેન ચ સપ્તધાપ્યવનિગર્તતલે વિનિવેશય ॥
 અવનિગર્તમરત્નિકમાયતં દ્વિદશમહગુલમેવ મુનિન્નકમ્ ।
 સિકતયા પરિપૂર્ય તદર્ધકં તદ્વત્ તત્ર નિવેશય પોટલીમ્ ॥ .
 ઉપરિ વાલ્કયા પરિપૂર્ય તચ્છગણકૈથ પુટં પરિદીયતામ્ ।
 દ્વિદશપામમયાગ્રિમહો કુરુ ભવતિ તેન મહારસપોટલી ॥
 ઇતિ મયા કથિતા રસપોટલી ચલકરા મુકરા મુલસિદ્ધિદા ॥૨૭-૩૦॥

બુધર પુટમાં કરેલી પારદ ભસ્મ કાળી

શુદ્ધ પારદ, ગંધક સમ ભસ્મ પર્પટી દાળવી ખરણ કરી કપડામાં બાંધી પોટલી કરી
 તેના ઉપર નાગરસેનનાં પાનનો રસ ચોપડી તડકે મુકાવવી પછી ધતુરાના પાનનો રસ ચોપડી
 સાત વખત મુકાવવું પછી એક દાય ચોરસ ચોરસ અને ચાર આંગળા ઉંડો ખાડો ખોદી
 તે અર્ધો ખાડો રેતીથી ભરી તે ઉપર પોટલી મુકી તેના ઉપર ખીચ રેતી ભરી તેના ઉપર

अक्षयां छायातो अग्नि उ६ इत्याक आपवो स्वांगशीत यथे हाढी लघु भरतु हरी राभवं भात्र
२धी४ २तीक्षार भद्र पीपर साधे यादी छपर दुध पीतुं अथ लज्जित वधे पौष्टिक छे (२७+३०)

पाद मरम कृष्णं कटाहपक्वं

विगदमृतसमोपि हि गंधकस्तदनु खल्वतले सुविमर्दितः ।

त्रिदिनमेव हि हंसपदीरसे दिनकरस्य करेण सुशोषितः ॥

विमललोहमये दृढसर्परे तदनु कज्जलिकां प्रतिमुच्य वै ।

करमिता मुकृतापि हि चुहिका ह्यपरि तत्र निवेश्य च भाजनं ॥

अमललोहमयेन च दर्विणा रसवरं नियतं परिमर्दयेत् ।

तदनु वह्निमधः कुरु वै दृढं सततमेव हि यामचतुष्टयम् ॥

मुपच एष रसो जलदोषमो भवति बल्लमितो मधुना युतः ।

कवलितः क्षयरोगगणापहो मदनवृद्धिकरः परमो नृणाम् ।

स च बलीपलितानि विनाशयेत् सकलकुष्ठविनाशकरः परः ॥३१-३५॥

पाद मरम कक्षयाभां पक्षावेदी हाणी

शुद्ध पाद शुद्ध गंधक समभागे लघु त्रयु द्विस सुधी हाणी हंसराजना रसभां धुटी
तक्षे शुद्धावतुं. पक्षी स्वच्छ लोहानी कक्षाभां अग्नि कल्लणी नाभी अग्नि हाथ उभे सुधे अक्षयी
स्वच्छ कक्षाधी कक्षान्या करुं अने नीये सप्तत ताप करेवो अग्नि १२ कक्षाक पक्षाववायी
वाहनाला नेवा रंजनी हाणी भरम यथे भद्र साधे १ वाद्य आटवायी अधी नतना क्षयरोग
भटे हाथ नगृण थाप गदपणु वतुं रवे वणीयां पणिथां भटे अधा लोदीअभाजना रंज तया
त्वयाधिकारने नाथ थाप (३१+३५)

पाद मरम कृष्णं मृषापक्वं

मृदुमृदा परिकल्पितमृषिकां रसमितांलुगुलिकां भुवि संन्यसेत् ।

रमयरं विमलं च मुनोभितं सगृकपिच्छसमं परिमर्दितम् ॥

रसममानमिर्न घृतमृषया द्वितययुग्मकृतं परिमुद्रितम् ।

फलकमूलरमेन च पाचितं तदनुसप्तदिनं कृण्वह्निना ॥

रमयरस्य शुभं हि विपाचनं यवमिनो रमरजवरस्तदा ।

दिनमुष्ये मतिहन्नि मुषणितः मरुतदोषहृतां विहृतिं जयेत् ॥३६-३८॥

पाद मरम हाणी भूमभां पक्षावेदी

मुषाणी भादीधी उ अंजनी भुज हनी. पाद गंधक समभागे लघु तेनी कल्लणी
हरी ते भुमभां नाभरी तेने सुधे अक्षयी मगुना भुजना रसशी उ द्विस भीने तापे पक्षावरी
भद्र साधे १ भी २ रनी भावा देवायी सरीशनी पीप भटे (३६+३८)

पाद मरम कृष्णं (कटाहपक्वं-रमरपदी)

रमयरं पण्ययुग्ममिर्न शुभ रचिरतायमयः समभाणिकम् ।

वष्टिरमां च घृतेन विमर्दयेदतिहृताप्रिहृते द्रवति स्वयम् ॥

તદનુ તામ્રરસૌ વિનિવેશ્યતાં ત્રયમિદં સરસં ચ વિમર્દિતમ્ ।
 દ્રુતમયં ચ સદાયસમાજને તદનુ મૃતકૃતાં વરકજ્જલીમ્ ॥
 વિઘટયેદથ લોહસુદર્વિણા તદનુ મોચદલોપરિ ઢાલ્યતે ।
 ભવતિ સારતમા રસપર્પટી સકલરોગવિઘાતકરી હિ સા ॥
 કુરુ સમાનકટુત્રયસંયુતાં મરિચયુગ્મમિતાં સુસ્વદાં સદા ।

અનુપાને પ્રયોક્તવ્યા ત્રિફલાક્ષૌદ્રસંયુતા ।

પર્પટીં ભક્ષયેત્પ્રાતસ્તથા ટ્ર્યૂપણસંયુતામ્ ॥

સન્નિપાતહરા સા તુ પંચકોષ્ઠેન સંયુતા ।

ભક્ષિતા મધુના સાર્થં સર્વજ્વરવિનાશિની ॥

કળાક્ષૌદ્રેણ સહિતા સર્વશોફાન્નિકૃન્તતિ ।

શ્યામાન્નિકદુકેનાપિ વાતજાં ગ્રહણીં જયેત્ ॥

શુગ્ગુલુત્રિફલાસર્થં વાતરક્તં વિનાશયેત્ ।

વાતશૂલહરા સમ્યક્ દિગુપ્ત્કરસંયુતા ॥

વ્યોપૈઃ કન્ય રસૈર્વાપિ કફામયવિનાશિની ।

દશમૂલશૃતેનાપિ વાતજ્વરનિર્વહ્ણી ॥

વાકુચીવીજકલ્કેન કઠૂપામે વિનાશયેત્ ।

આરુપ્કરેણ સહિતા સા તુ સિધ્ધવિનાશિની ॥

ગોમૂત્રેણાનુપાનેન ચાક્ષોરોગવિનાશિની ।

નવમાલ્યર્જુનશૈવ ચિત્રકો મુંગરાજકઃ ॥

શાલ્મલી નિમ્બપંચાંગં કલ્હારશ્ચ શુદ્ધચિકા ।

નિર્ઘુઠી ચ સમાંશાનિ કારયેદ્વિપગુંતમઃ ॥

ચૂર્ણીકૃત્ય ચ તત્સર્વં પર્પટ્યાથાનુપાનકમ્ ।

અષ્ટાદશ ચ કુઠ્ઠાનિ નિહંત્યેવ ન સંશયઃ ॥

પર્પટી રસરાજશ્ચ રોગાન્હન્યનુપાનતઃ ।

અપથ્યં નૈવ ઝુંજીયાદોપદૃપ્યાઅપેક્ષયા ॥ ૩૯+૫૨ ॥

ગંધક તોલા ૮ ને ૨૫ તોલા ધીમાં વાટી લોહાની કડાઈમાં નાખી ધીમે તાપ આપવો
 એટલે પીગળી જશે એટલે તેમાં પાદ્મ અને તામ્ર ભરત્ર મેળવી 'હવાત્તું' પછી લોહભરત્ર
 મેળવી કેળનાં પાન ઉપર ઢાળવી દરી ગયા પછી લોહાની ખરલમાં ઘુટવી ૧ વાલ પર્પટી ૨
 વાલ ખરીનો શુક્રા ૧ વાલ ત્રિકટુ શુક્રા અને મધ સાથે સર્વ રોગમાં ચાટવી.

ત્રિફળા તોલા ૧૧ અને મધ સાથે ચાટવાથી અથવા ત્રિકટુનું ચૂર્ણ જે આનીભાર સાથે
 દેવાથી પણ સર્વવ્યાધિનું શબ્દ થાય. પચ્ચકોલના ઉડાળા સાથે આ વાથી સન્નિપાત જ્વર મટે
 મધ સાથે ચાટવાથી બધા તાવ ઉતરે લીડીપીપર અને મધ સાથે ચાટવાથી બધા સોજા મટે

अङ्गायां छायायां अग्नि उद्गच्छात् आभवेत् स्वांगशीलं यथे काली लघु भस्म हरी रात्रिं मात्रा
रथीष्ट रतीलार मध पीपर साथे यात्री छपर दूध पीतुं अग्न शक्ति वधे पौष्टिक छे (२७+३०)

पारद भस्म कृष्णं कटाहपक्वं

विशदसूतसमोपि हि गन्धकस्तदनु खल्वतले सुचिमर्दितः ।
त्रिदिनमेव हि हंसपदीरसे दिनकरस्य करेण मुशोपितः ॥
विमललोहमये दृढस्पर्शे तदनु कज्जलिकां प्रतिमुच्य वै ।
करमिता मुकृतापि हि चुडिका ह्यपरि तत्र निवेश्य च भाजनं ॥
अमललोहमयेन च दर्विणा रसवरं नियतं परिमर्दयेत् ।
तदनु बह्निमधः कुरु वै दृढं सततमेव हि यामचतुष्टयम् ॥
मुपच एष रसो जलदोषमो भवति चल्लमितो मधुना युतः ।
कवलितः क्षयरोगगणापहो मदनवृद्धिकरः परमो नृणाम् ।
स च बलीपलितानि विनाशयेत् सकलकुण्डविनाशकरः परः ॥३१-३५॥

पारद भस्म कृष्णं पक्षावेदी काली

शुद्ध पारद शुद्ध गन्धक समभावे लघु मधु द्विच सुधी काली हंसरात्र्या रसमां धुटी
तड्डे सुधावत्. पक्षी स्वच्छ लोहानी कक्षाभां अं कल्लणी नाभ्यां अं कक्षे सुधे अक्षी
स्वच्छ कक्षाधी हवायां कर्तुं अने, नीचे सभत ताप करेत् अं १२ कक्षां पक्षाववाथी
वाह्यानां जेवा रंगनी काली भस्म यरी मध साथे १ वाह याटवाथी अथी गतता क्षयरोग
भटे काम नगृत थाय गढपलु नृतुं रडे वणीयां पणिधां भटे अथा लोहीअआज्जा रोग तथा
त्वयाविधारणे नाश थाय (३१+३५)

पारद भस्म कृष्णं मृषापक्वं

मृदुमृदा परिकल्पितमृषिकां रसमिताङ्गुलिकां भुवि संन्यसेत् ।
रसवरं विमलं च मुशोपितं सशुकपिच्छसमं परिमर्दितम् ॥
रससमानमितं धृतमृषया द्वितययुग्मकृतं परिसुद्रितम् ।
फनकमूलरसेन च पाचितं तदनुसप्तदिनं कृशबह्निना ॥
रसवरस्य शुभं हि विपाचनं यवमितो रसरजवरस्तदा ।
दिनमुखे प्रतिदन्ति मुषसितः सकलदोषकृतां विकृतिं जयेत् ॥३६-३८॥

पारद भस्म काली भूसमां पक्षावेदी

भुवाणी माथी ७ आंगनी मुख करी. पारद गन्धक समभावे लघु तेनी कल्लणी
हरी ते मुखमां नाभवी तेने सुधे अक्षरी धनुशना मृणा रसथी ७ द्विच धीमे तापे पक्षाववी
मध साथे १ थी २ रती मात्रा देवाथी सर्वांगनी पीडा भटे. (३६+३८)

पारद भस्म कृष्णं (कटाहपक्वं-रसपर्वटी)

रसवरं पल्लयुग्ममितं शुभं रुचिरताघमयः समभागिकम् ।
यन्त्रितां च घृतेन विमर्दयेदतिरुगाधिकृते द्रवति स्वयम् ॥

તદનુ તામ્રરસૌ વિનિવેશ્યતાં ત્રયમિદં સરસં ચ વિમર્દિતમ્ ।
 દ્રુતમયં ચ સદાયસમાજને તદનુ સૂતકૃતાં વરકઞ્જલીમ્ ॥
 વિચયેદય લોહસુદર્વિણા તદનુ મોચદલોપરિ ઢાલ્યતે ।
 ભવતિ સારતમા રસપર્પટી સકલરોગવિઘાતકરી હિ સા ॥
 કુરુ સમાનકદુત્રયસંયુતાં મરિચયુગ્મમિતાં મુલ્કદાં સદા ।

અનુપાને પ્રયોક્તવ્યા ત્રિફલાક્ષૌદ્રસંયુતા ।
 પર્પટીં ભક્ષયેત્પ્રાતસ્તથા શ્યૂપણસંયુતામ્ ॥
 સન્નિપાતહરા સા તુ પંચકોલેન સંયુતા ।
 ભક્ષિતા મધુના સાર્ધં સર્વજ્વરવિનાશિની ॥
 કળાક્ષોદ્રેણ સહિતા સર્વશોફાન્નિકૃન્તતિ ।
 શ્યામાન્નિકટુકેનાપિ વાતજાં ગ્રહણીં જયેત્ ॥
 ગુગુલુત્રિફલાસર્ધં વાતરક્તં વિનાશયેત્ ।
 વાતશૂલહરા સમ્યક્ દિગુપ્તકરસંયુતા ॥
 વ્યોષૈઃ કન્ય રસૈર્વાપિ કફામયવિનાશિની ।
 દશમૂલશૃતેનાપિ વાતજ્વરનિર્વહ્ણી ॥
 વાકુલીવીજકલ્પકેન કણ્ઠૂપામે વિનાશયેત્ ।
 આરુષ્કરેણ સહિતા સા તુ સિધ્ધવિનાશિની ॥
 ગોમૂત્રેણાનુપાનેન ચાર્શોરોગવિનાશિની ।
 નવમાલ્યર્જુનથૈવ ચિત્રકો મૃંગરાજકઃ ॥
 શાલ્મલી નિમ્બપંચાંગં કલ્હારથ ગુહચિકા ।
 નિર્ગુહી ચ સમાંશાનિ કારયેદ્વિપગુત્તમઃ ॥
 ચૂર્ણીકૃત્ય ચ તત્સર્વં પર્પટ્યાશ્વાનુપાનકમ્ ।
 અષ્ટદશ ચ કુણ્ઠાનિ ત્રિહસ્તેષુ ચ સંશ્રવઃ ॥
 પર્પટી રસરાજથ રોગાન્દન્ત્યનુપાનતઃ ।

અપથ્યં નૈવ મુંજીયાદ્દોષદૃપ્યાદ્યપેક્ષયા ॥ ૩૯+૫૨ ॥

ગંધક તોલા ૮ ને ૨૦ તોલા ધીમાં વાટી લોહાની કડાઈમાં નાખી ધીમે તાપ આપને
 એટલે પીગળા બસે એટલે તેમાં પાલક અને તામ્ર ભરમ મેળવી 'હલાત્તુ' પછી લોહભરમ
 મેળવી કેળનાં પાન ઉપર ઢાળવી ફરી ગયા પછી લોહાની ખરલમાં છુટવી ૧ વાલ પર્પટી ૨
 વાલ મરીનો શુકા ૧ વાલ ત્રિકટુ શુકા અને મધ સાથે સર્વ રોગમાં આટવી.

ત્રિફળા તોલા ૦૧ અને મધ સાથે આટવાથી અથવા ત્રિકટુનું ચૂર્ણ બે આનીભાર સાથે
 દેવાથી પણ સર્વવ્યાધિનું શમન થાય. પંચકોલના ઉકાળા સાથે આ વાથી સન્નિપાત જ્વર મટે
 મધ સાથે આટવાથી બધા તાવ ઉતરે લીડીપીપર અને મધ સાથે આટવાથી બધા સોજા મટે.

ઉપલસરી અને ત્રિકટુના કાઠા સાથે વાયુની સંગ્રહણી મટે. ગુગળ અને ત્રિકટુના સાથે ગળતકાઠ તથા ગાંડીયો વા નળયો મટે. દીંગ અને પુષ્કરમૂળના કાઠા સાથે દેવથી વાયુનું શુદ્ધ મટે. ત્રિકટુ સાથે અથવા કુંવારના રસ સાથે કકના દરદમાં દેવી. દશમૂળના ઉકાળા સાથે વાયુ બાદીના તાવમાં દેવી. બાળચીના ચૂર્ણ સાથે ખુજલી અને ખસમાં આપવી. બીલામાંની સાથે સિંધમકુટમાં આપવી. હરસમાં ગૌમૂત સાથે દેવી. અગેલી આસોદરો ત્રિવલ્લ ભાંગરો શેમળો લીંઘડાનું પંચાગ કમળ ગળો નગોડ સમભાગે કરેલા ચૂર્ણ સાથે અદારે પ્રકારના કાઠ મટે. માત્રા અને પથ્યાપથ્ય વ્યાધિ પ્રમાણે સમજવું (૩૬+૫૨)

પારદ મસમ કૃષ્ણ (રસ પર્પટી)

શુદ્ધં રસં ગંધકમેવ શુદ્ધં પૃથક્ સમાશં કુરુ યત્નતસ્તતઃ ।
 પરંદમૂલસ્ય રસેન સૂતં તથાદ્રિકર્ણ્યાં સ્વરસેન મર્દયેત્ ॥
 તં કાકમાચ્યાઃ સ્વરસેન પિષ્ટ્વા તથા ચ તં દાઢિમઘીજતોયૈઃ ।
 ક્રમેણ સૂતં હિ દિનૈશ્ચતુર્ભિઃ શુદ્ધસ્વમાથાતિ હિ નિશ્ચયેન ॥
 તતસ્તુ ગંધં સ્વલુ માર્કચદ્રવૈર્વિભાવ્યમાનં કુરુ લોહપાત્રે ।
 મદ્રાવયેત્તં વદરસ્ય ચાગ્નિના મઢાલયેદ્ મુંગરસે ત્રિવારમ્ ॥
 કાર્યાં તતઃ કજ્જલિકા વિમર્ચ તાં દ્રાવયેલ્લોહમયે સુપાત્રે ।
 મઢાલયેત્તાં વદલીદલે હિ સંછાદ્ય ચાન્યેન દલેન પથ્થાત્ ॥
 તસ્યાસ્ત્વધેઠર્ધ્વં મદદીત ગોમયં શીતીકૃતા ગવ્યઘૃતેન ભર્જિતા ।
 રોગાનશોપાન્મલદોષજાતાન્ હિનસ્તિ ચૈવા રસપર્પટી હિ ॥
 સા જિરકેણૈવ તુ રામઠેન વાતામશૂલં ગૃહ્ણીં સકામલામ્ ।
 શુભાનિ ચાષ્ટાબુદરાણિ હન્યાત્ સંસેવિતા શુદ્ધરસસ્ય પર્પટી ।
 મયાપિ સદ્વૈદ્યહિતાય નૂનં પ્રદર્શિતેયં સ્વલુ રોગનાશિની ॥૫૩-૫૯॥

પારદ ભસ્મ કાળી (રસ પર્પટી)

શુદ્ધ પારદ તોલા ૨૦ લઈ તેને એરડાના મૂળનો રસ, ગરણી, પીલુડીનો રસ, દાડમનાં ખીનો રસ પ્રયોગની અંકેક દિવસ ભાવના દષ્ઠ તૈયાર કરવું પછી ગંધક તોલા ૨૦ ને તેને ભાંગરાનાં રસની ભાવના દષ્ઠ સુકાવી લોહાની કડાઈમાં નાખી એરડીના લાકડાના અંગારાથી ઓગાળી ભાંગરાના રસમાં છુટાવવું એવાં રતિ ગણુ વખત કરી ગંધક તૈયાર કરવો પછી પારદ અને ગંધક સાથે મેળવી દબાવણી કરી લોહાના કડાયામાં એ દબાવણી તથા તોલા ૫ ધી નાખી રસ કરી ફેળના પાત ઉપર દાળવું તેના ઉપર ખીલું પાત દબાવવું ઉપર નીચે ગાયનું છાણુ દાળવું દંડુ થાપ એટલે ઘુંટી ગાયના ઘીમાં રોકવું ૧ થી ૨ વાલ માત્રામાં ૦૧ તોલો દિગાણુ ચૂર્ણ અથવા શુદ્ધ અથવા દીંગ સાથે મેળવી સવારમાં અવરાવવાથી વાયુનું આમનું શુદ્ધ સંગ્રહણી, કમળો શુદ્ધ બધા ઉદરરોગ દરસ વિગેરે રોગોનો નાશ થાય છે. (૫૩+૫૬)

પારદ મસમ શ્વેતં મૂષાપ્પકવં

સૂતં મૃગશુદ્ધં લયૈશ્ચતુર્ભિઃ સારૈસ્ત્રિભિશ્ચાપિ વિમર્દયેચ ।
 સંશોષ્ય પથ્થાદપિ હિગુરાજિકાશુંઠીભિરેમિથ સમં વિમર્ચ ॥

રસેન સાર્થં હિ કુમારિકાયા મૃપાં વિદધ્યાદ્રવિચર્મશોષિતામ્ ।
 તસ્યાં નિધાયાથ રસસ્ય ગોચકં તં સ્વેદિતં ચામ્લરસેન સમ્યક્ ॥
 યામાષ્ટકેનાગ્નિકૃતેન દોલયા પથ્થાદ્રસેનાભિવિમર્દિતોસૌ ।
 મેકપર્ણ્યુસ્તુભંગરાજકૈઃ શ્રંગવેરગિરિકર્ણિકારસૈઃ ॥
 કાકમાચિજવિમક્તિકાજલૈર્ધૂતંજરપિ જયન્તિકાદ્રવૈઃ ।
 સિંધુવારકરસેન મર્દિતં મસ્ટણસ્તલ્વતલે ત્રિવાસરમ્ ॥
 પ્રતિરસં ચ ત્રિગોપ્ય હિ મક્ષયેદ્રક્તિકાદ્રયમિતં રુજાપદમ્ ।
 કેકિમાદિપવરાદપિત્તકૈઃ કચ્છપસ્ય ચ રસેન મર્દિતમ્ ।
 જાયતેધિકતરં ગુણેન વૈ સન્નિપાતમવમૂર્ચ્છનં જયેત્ ॥૬૦+૬૪॥

શુદ્ધ પારદ તેજા ૨૦, સીંધાણુ સૂચ્ય, મીઠું, વડાગડું બતપાર, સાણપાર પાપડ
 ખાર પ્રત્યેક તેજા ૨૦ લઈ સાથે ધુટી ગોળા વાળી સુકાવું પછી હાંન, રાઈ, સૂકું સમઝાગે
 લઈ કુંવારના રસમાં ધુટી મુસ કરી તડકે સુકાવવી પછી એ મુસમાં ગોળા મુકી દોઢાચત્રદારા
 હાંશુના રસની ૨૪ દલાક બાફ આપવી પછી પારદને કાઢી લઈ બાહી એરડો, ભાંગરો, બાદુ,
 ગરણી પીણુડી રામબાવળ, ધતુરો, અરણી, નગોડ પ્રત્યેકના રસની ત્રણ ત્રણ દિવસ ભાવના દઈ
 તૈયાર કરવું આ પારદ ભરમ ૧ થી ૨ રતી ભાર મધ પીપર સાથે અવરાવવાથી ઉપદંશ
 ગરમી કુદ રક્તદોષ વિગેરે મટે તથા બળ કાંનિ શક્તિ વધે આ ભરમને મધૂર માદિપ વરાહ
 કચ્છપ એના પિત્તમાં એક એક દિવસ ધુટીને તૈયાર કરી હોય તો ભરંડર સન્નિપાતની
 એઆનીને મટાડે દરદી સારો થઈ જાય (૬૦+૬૪)

નેંધ્ય—૪ લવણ અને ૩ ક્ષાર કેટલા પ્રમાણમાં લેવા એ બધાનું નથી તેમ તે સાથે
 ઘુટ્યા પછી સુકાવું એમ લખ્યું છે તે તેમાં કાંઈ પ્રવાહી પાડું નથી તેા એને સુકાવું શું
 કાંઈ ક્ષાર પ્રવાહી નાખવો જો તેમ કહ્યું હશે તેા મુકશે કે ?
 આ ભરમ બનાવવામાં પારદ સાથે જે લવણ તથા ક્ષાર મળી ૧૭૦ તેજા ભાર પડે છે
 તેને હાંશુના રસની બાફ આપવા પછી આ ક્ષાર અને લવણ પારદથી છુટું છઠ્ઠીને પડે છે
 કે તેમાંજ રહે છે ? મુસમાં મુકેલા પારદવાળા ગોળાને બાફ આપવાની છે બાફ આપ્યા પછી
 તે પારદને ઉદરક્રમી વગેરેની ભાવના આપવાની છે તે પારદ કે પારદની ભરમ લવણ અને
 ક્ષાર વીનાની કદ રીતે રહેશે તે અચકારે સમજવું નથી.

યઃ શ્રીમૃતવરસ્ય સેવનમિદં નિત્યં કરોતીહ વૈ
 દીર્ઘાયુર્ધનધાન્યધર્મસહિતઃ પ્રાપ્નોતિ સૌલ્યં પરમ્ ॥
 છોક્રે કીર્તિપરંપરાં વિતન્નુતે ધર્મે મતિર્જાયતે

પ્રાન્તે તસ્ય પરા ગતિર્દિ-નિયતં સત્યં શિવેનોદિતમ્ ॥ ૬૫ ॥

જે માણસ ઉપર કહેલી ભરમો પૈકી કાંઈ ભરમનું સેવન હમેશાં કરે છે તે દીર્ઘાયુ ધન
 ધાન્ય ધર્મ સુખ કીર્તિને મેળવે છે અને અતિ ઉત્તમ ગતિ પામે છે એમ મહાદેવનું સલાહન છે. (૬૫)

ઇતિશ્રી પદ્મનાભમુનુના શ્રીયશોધરેણ જૂનામઢવાસ્તચ્ચેન

વિરચિતે રસપ્રકાશ મુષાકરે તૃતીયોધ્યાયઃ ॥ ૩ ॥

॥ ચતુર્થોઘ્યાયઃ ૪ ॥

અથેદાનોં પ્રવક્ષ્યામિ ધાતુશોધનમારણમ્ ।

અનુભૂતં મયા કિંચિત્કિંચિત્ શાસ્ત્રાનુસારતઃ ॥ ૧ ॥

હવે ધાતુઓનાં શોધન મારણ કહું છું તે પૈકી કેટલુંક મારે અનુભવેલ છે અને કેટલુંક શાસ્ત્રોથી જાણેલ છે. (૧)

અષ્ટ-ધાતુઃ

સુવર્ણં રજતં ચેતિ શુદ્ધલોહમુદીરિતમ્

તામ્રં ચૈવાશ્મસારં ચ નાગવંગૌ તથૈવ ॥

પૂતિલોહં નિગદિતં દ્વિતીયં રસવેદિના ।

સંમિશ્રલોહં ત્રિતયં સૌરાષ્ટ્રીતિવર્તકમ્ ।

एतेष्टौ धातवो ज्ञेया लोहान्येवं भवन्ति हि ॥ २+३ ॥

આઠ ધાતુ

સોનું અને રૂપું એ શુદ્ધ કુદરતી ધાતુ કહેવાય છે. તાંબું લોહું સીસું કલધ એ પૂતિલોહ કહેવાય છે. કાંસું પિત્તલ અને વતલોહ (જર્મન સીવર જ્વેલી ધાતુ) એ મિશ્રલોહ કહેવાય છે એ પ્રમાણે આઠ ધાતુઓ સમજવી. (૨+૩)

સુવર્ણમેશઃ

સુવર્ણં દ્વિવિધં જ્ઞેયં રસજં રવનિસંભવમ્ ।

અન્યે ત્રયઃ સુવર્ણસ્ય પ્રકારાઃ સંતિ નોદિતાઃ ॥

રસજં રસવેદેન જાયતે હેમમુદરં ।

તચ્ચતુર્દશવર્ણાદિયં સર્વકાર્યકરં પરમ્ ॥

પર્વતે ભૂમિદેશેષુ સ્વન્યમાનેષુ કુજચિત્ ।

દૃશ્યતે રવનિજં માતૈસ્તચ્ચતુર્દશવર્ણકમ્ ॥ ૪+૬ ॥

સોનાની જાત

સોનું બે પ્રકારનું થાય છે એક પારદના વેધથી અને બીજું ખાણમાંથી નીકળે છે તે પારદ વેધથી થતું સોનું ચૌદવર્ણ બધા કામમાં ઉપયોગી અને છે અને ખાણમાં થનારું સોનું પચ્ચ તેતુંગ દોષ છે તે ધણે બધે પર્વતમાં ટેકરાવાળી જમીનમાં વિગેરે ઠેકાણે ખોદવાથી મળી આવે મળેલું નીકળે છે. (૪+૬)

સ્વર્ણ શોધનં

રુપ્યાદિયોગેન યદા મિશ્રં સ્વર્ણં હિ જાયતે ।

હેમકાર્યં ન ચેત્તેન તદા શોધ્યં મિષગચરૈઃ ॥

દીનવર્ણસ્ય હેમ્રથ પચાગ્યેવ તુ કારયેત્ ।

ગટિકાપટુર્ણં ચ કાંત્રિકેન પ્રમર્દયેત્ ॥

પત્રાણિ લેપયેત્તેન કલ્કેનાથ પ્રયત્નતઃ ।
 આરણ્યોત્પલકૈઃ કાર્યા કોષ્ટિકા નાતિવિસ્તૃતા ॥
 મધ્યે તત્સંપુટં મુક્ત્વા વદ્ધ્નિ પ્રજ્વાલયેત્તતઃ ।
 એવં પુટ્રયં દત્વા શુદ્ધં હેમ સમુદરેત્ ॥
 ન તુ શુદ્ધસ્ય હેમ્નથ શોધનં કારયેદ્ધિપક્ ।
 અન્યેપામેવ લોહાનાં શોધનં કારયેદ્ બિપક્ ॥૭-૧૧॥

સોનાનું શોધન

સોનામાં રૂપા વીગેરેના ભેગ હોય-જાણાય તોજ તેને શોધવાની જરૂર છે નહીંતર સોનું શુદ્ધજ છે તેને શોધવાની જરૂર નથી હીનવર્ણ-દગ્ધ સોનું જાણાય તો તેનાં પાતળા પત્રાં કરાવવા ખડી-ધોળી માટી અને સીંધાલુણને ધાન્યામ્લમાં વાટી પત્રાં ઉપર ચોપડી સંપુટમાં પેક કરી એક નાની કોડીમાં ઉપર નીચે અડધાં છાણાં અને વધમાં સંપુટ મુકી છાણાં સળગાવતાં એવી રીતે ત્રણ વખત કરવાથી સોનામાં કાંઈ ધાતુનો ભેગ હશે તે નાશુત થશે અને વાપરવા લાયક બનશે ચોખ્ખું પાટનું સોનું હોય તો તેને શોધવાની જરૂર નથી સોના શિવાય બીજી ધાતુ બરાબર શોધીને વાપરવી. (૭-૧૧)

સ્વર્ણ-મરમતિધિ:

- (૧) તતઃ સ્વર્ણમયં પત્રં તાપિતં ઠિ વિનિશ્ચિપેત્ ।
 જ્વાલામુલ્લીરસે પથોપુટૈર્મસ્મીભવત્યલમ્ ॥
 ગુરુણા કથિતં સમ્યક્ નિરુત્થં જાયતે ધ્રુવમ્ ।
 રોગાન્દિનસ્તિ સકલાન્ નાત્ર કાર્યા વિચારણા ॥
- (૨) હેમ્નઃ પત્રાણિ મૃદ્ધપાણિ મૃચિવેદ્યાનિ કારયેત્ ।
 પુરામ્બુમસમૂતેન લેપયિત્વાથ શોપયેત્ ॥
 સંપુટે ચ તતો રુઘ્યાત્ પુટ્ટયેદ્દશભિઃ પુટૈઃ ।
 ત્રિયતે નાત્ર સંદેહો નિરુત્થં મસ્ય જાયતે ॥
- (૩) હેમ્નઃ મૃદ્ધમદલાનિ મૂર્જસદૃશાન્યાદાય સંલેપ્ય વૈ ।
 વઙ્ગીદુગ્ધકર્દિગુર્દિગુલસમૈરેકત્ર પિટ્ટીકૃતૈઃ ॥
 સત્યં સંપુટકે નિધાય દશભિથૈવં પુટૈઃ કુકુટૈઃ ।
 પાચ્યં હેમ ચ રક્તગૈરિકસમં સંજાયતે નિશ્ચિતમ્ ॥
- (૪) લોહપર્પટીકાવદ્ધં મૃતં મૃતં સમાંશકમ્ ।
 વિદ્રુતે હેમ્નિ નિશ્ચિતં સ્વર્ણભૂતિપ્રમં ભવેત્ ॥
 તદ્ભક્ષ્ય પુરતોયેન દરદેન સમન્વિતમ્ ।
 મર્દયેદ્ દિનમેકં તુ સંપુટે ધારયેત્તતઃ ॥

પુટિતં દશવારેણ સ્વર્ણં સિંદૂરસન્નિભમ્ ।

જાયતે નાત્ર સંદેહો રંજનં કુરુતે ધ્રુવમ્ ।

દેહં છોહં ચ મતિમાન્ સુધની સાધયેદિદમ્ ॥૧૨+૧૯॥

સોનાની ભરમ બનાવવાની બુદ્ધી બુદ્ધી રીત

સુવર્ણ ભરમ વિધિ ૧—સોનાનાં પાતળાં પત્રાં કરાવી જ્વળામુખી—ભાટગંજુના રસમાં ૧૦ વખત ભુજાવવાથી નિશ્ચય ભરમ થાય છે એમ અમારા ગુરૂને કહ્યું છે. બધા શોભામાં વપરાય છે

સુવર્ણ ભરમ વિધિ ૨—સોનાનાં કાગળ જેવા પત્રાં કરાવવાં સહી ચોથા ભાગની પાતળ ભરમ લઈ ગુગળનો રસ મેળવી રાગ જેવું કરી પત્રાં પર ચોપડી સુધાયે સંપુટમાં પેક કરી ભટ્ટી આપવી એવા ૧૦ પુટ ભટ્ટી દેવાથી નિશ્ચય ભરમ થાય છે.

સુવર્ણ ભરમ વિધિ ૩—સોનાનાં કાગળ જેવા પત્રાં કરાવવાં પછી સ્તુહીદુધ દીંગ, દિંગૂળ ત્રણે સમભાગે ધુંટી પત્રાં ઉપર ચોપડી ચોપડી દસ કુકુટ પુટ દેવા ગેરના જેવા રંગની સુવર્ણ ભરમ થશે.

સુવર્ણ ભરમ વિધિ ૪—લોહ પર્પટીથી બાંધેલા પારાની ભરમ માળેલા સોનામાં સરખે ભાગે નાખી દક્ષાવતું, એટલે વિભૂતિ જેવો ભુજા થશે તે ભરમમાં સમભાગે દિંગૂળ નાખી ગુગળના રસમાં ધુંટી શરાવ સંપુટમાં મુકી ભટ્ટી દેવી એવી રીતે ૧૦ ભટ્ટી દેવાથી સુવર્ણની સીંદૂરવર્ણની ભરમ થશે દેહરંગન કરે છે આ ભરમ સેવનાર માણસ ૧૦૦ વર્ષ સુધી નીરોગી રહી જીવે છે સુવર્ણ સરખી કાંતી થાય છે ધનવાનોએ આ ભરમ તૈયાર કરાવી અવશ્ય સેવવી. (૧૨+૧૯)

સુવર્ણમત્મના ગુણ

एतत्स्वर्णभवं करोति च रजः सौंदर्यतां वै सदा ।

रोगान्दैवकृतान्निहन्ति सकलान्येवं त्रिदोषोद्भवान् ॥

यः सेवेत नरः समान् द्विदशकान् वृद्धश्च नो जायते ।

दोषाश्चैव गरोद्भवा विपकृता आगन्तुजा नैव हि ॥૨૦॥

સોનાની ભરમના ગુણ

માત્રા ૧ થી ૨ રતીભાર મધ ઘી સાથે આટી ઉપર ગાયતું દુધ પીનું આપા સેવતથી માણસ રૂપાંગ થાય છે કાંતિ બળ બુદ્ધિ આયુષ્ય વધે છે દૈવીરોગ માતા ઓરી ખેત કુષ્ઠ જેવાં દરદ થતા નથી થયા હોય તા મટી જાય છે. વાયુ, પિત્ત કફજન્ય રોગો નષ્ટ થાય છે જે માણસ આ ભરમ ૨૦ વર્ષ સેવે તેને સો વર્ષ સુધી યુવાવસ્થા ટકી રહે છે ગદપથ આવતું નથી અને સ્થાવર જંગમ વિષ તથા સત્રુએ આપેયું ઝેર પણ હાનિ પહોંચાડતું નથી (૨૦)

રોગ્ય મેદા:

रूपं च त्रिविधं मोक्तं खनिजं सहजं तथा ।

कृत्रिमं च त्रयो भेदाः कथिताः पूर्वमृषिभिः ॥

મૂધરે કુત્ર ચત્પાત્રં સ્વન્યમાને ચ સ્વાનિજમ્ ।
 કૈલાસશિખરાજ્ઞાતં સહજં તદુદીરિતમ્ ॥
 રસવેધેન યજ્ઞાતં વંગાત્તત્કૃત્રિમં મતમ્ ।
 ચદ્રૂપ્યં વર્હાનના તપ્તમુજ્જવલં હિ વિનિઃસરેત્ ।
 તચ્છુદ્ધં કલધૂતં હિ સર્વકાર્યકરં પરમ્ ॥ ૨૧+૨૩ ॥
 રૂપાના ભેદ

આદિ ૨૩ નજી પ્રકારનું છે ખાણું સહજ અને બનાવતી એવો પૂર્વમુનિઓનો મત છે
 ધર્વતોમાં ખોદવાથી નીકળે તે ખાણું, કૈલાસ પર્વતનું સહજ અને બંગવેધથી થાય તે કૃત્રિમ
 રૂપ ગણાય છે. જે રૂપાને અગ્નિમાં નાખવાથી સફેદ ઉગળું રહે તે ચોખ્ખું સમગળું અને
 કાળું પડી જાય તે ભેગવાળું (૨૧+૨૩)

રૌપ્ય શોધનં

તામ્રાદિસંસર્ગભવં ત્વચુદ્ધં રૂપ્યં હિ મિશ્રં સ્વલુ દોષલં ચ ।
 તત્ત્વોધયેદૈ ભસિતસ્ય મૂપ્યાં રીસેન સાર્ધં રજતં તુ ધ્માપયેત્
 તારાચ્ચ પટગુણં નામં ધ્માપયેચત્નતઃ સુધીઃ ।
 શ્નેર્વિધમ્યમાનં હિ દોષશૂન્યં પ્રજાયતે ॥
 અનેનૈવ પ્રકારેણ શોધયેદ્રજતં સદા ।
 સવકાર્યે પ્રયોક્તવ્યં સર્વભિદ્ધિવિધાયકમ્ ॥ ૨૪+૨૬ ॥

રૂપાનું શોધન

ત્રાંખા વિગેરેના ભેગવાળું રૂપ અશુદ્ધ છે અને નુકસાન કરે છે. માટે તેવા હલકા
 રૂપાને શોધવું. સીસાની સાથે મૂસમાં ધમણ વડે ધમવાથી શુદ્ધ થાય છે, રૂપાથી છગણું
 સીસું લઈ મૂસમાં નાખી કાંચલામાં મુકી ધમાવવું. વખતો વખત હલાવ્યા કરવું, ધીમેધીમે
 ધમાવવું. સીસું બધું નાશ પામે એટલે કંડું કરવું આવી રીતે શોધેલું રૂપ બધા કામમાં
 વપરાય છે. ધારેલો શુદ્ધ આપે છે. (૨૪+૨૬)

રૌપ્ય મસ્મ-મારણં

(૧) માગમેકં તુ રજતં મૂતભાગચતુષ્ટયમ્ ।
 મર્દયોદિનમેકં તુ સતતં નિમ્બુવારિણા ॥
 પેપણાજ્ઞાયતે પિષ્ટીર્દિનૈકેન તુ નિશ્ચિતમ્ ।
 મૂપામધ્યે તુ તાં મુક્ત્વા અધોર્ધ્વં ગંધકં ન્યસેત્ ॥
 વાલુકાયંત્રમધ્યસ્થાં દિનૈકં તુ દઢાગ્નિના ।
 પાચિતાં તુ પ્રયત્નેન સ્વાંગશીતલતાં ગતામ્ ॥
 તાલેનામ્લેન સહિતાં મર્દિતાં હિ શિલાતલે ।
 તતો દ્વાદશવારાણિ પુટાન્યત્ર પ્રદાપયેત્ ॥
 અનેન વિધિના સમ્યક્ રજતં મ્રિયતે ધ્રુવમ્ ।

- (૨) તારમાશિકયોશ્વર્ણમન્દ્રેન સહ મર્દયેત્ ॥
 વિંગત્પુટેન તત્તારં ભૂતીભવતિ નિશ્ચિતમ્ ।
 પુટાધિક્યં હિ લોહાનાં સમ્યક્ સ્યાદ્ ગુણકારિ ચ ।
 રંજનં કુરુતેત્યર્થં રક્તં શ્વેતત્વમાદિશેત્ ॥ ૨૭+૩૨ ॥

રૂપાની ભસ્મ વિધિ ૧—ચોખ્ખા રૂપાનો ભુકો તોણા ૧૦, શુદ્ધ પારદ તોણા ૪૦ બજેને એક દિવસ લીંબુના રસમાં ઘુટેવાથી પિષ્ટિ થાશે એક મૂસમાં ઉપર નીચે ગંધક અને વચમાં એ પિષ્ટી મુકી મૂસનું મોં બંધ કરી વાલુકાપત્રમાં સખત અગ્નિથી એક દિવસ પદ્મથી સ્વાંગશીન કરરી પછી તેમાં સરખે વજને હરતાલ નાખી લીંબુના રસમાં ઘુટી ભડી આપવી તેવી બાર ભડી આપવાથી રૂપાની ઉત્તમ ભસ્મ થશે.

રૂપાની ભસ્મ વિધિ ૨—રૂપાનો ભુકો અને શુદ્ધ સુવર્ણમાશિકને સાથે ઘુટી લીંબુના રસમાં એક દિવસ ખસ કરી ભડી આપવી. ૨૦ ભડી થી ઉત્તમ ભસ્મ થશે. ધાતુ-એને વધુ પુટ-ભડી આપવાથી ઉત્તમ ગુણકારી થાય છે. અને ધાતુનું રંજન કરે છે. (૨૭+૩૨)

રૌપ્ય મસમ ગુગા:

- શુદ્ધં ભસ્મીકૃતં રૂપ્યં સારધાગ્ન્યસમન્વિતમ્ ।
 નેત્રરોગાનપિ સદા સ્વજાન્નુદજાનપિ ॥
 પિત્તજાન્ કાસસંભૂતાન્ પાણ્ડુજાનુદરાણિ ચ ।
 દોષજાનપિ સર્વાંશ્ચ નાશયેદરુચિ સદા ॥ ૩૩+૩૪ ॥

રૂપાની ભસ્મના ગુણ

આખા દિવસમાં રૌપ્ય ભસ્મની માત્રા ૨ થી ૪ રનિ મધ ધી સાથે આટવી નેત્ર રોગ, દંડ, દરસ, પિત્તનાં દરદ, ઉધરસ વિગેરે હાતીના રોગ, પાંડુરોગ, ઉદરરોગ, અરુચિ વિગેરેને મટાડે (૩૩+૩૪)

તામ્રમેદાઃ શોધનં

- તામ્રં ત્રાપિ દ્વિધા પ્રોક્તં નેપાલં મ્હેચ્છદેશજમ્ ।
 નેપાલદેશમાદન્યમ્હેચ્છં તત્કથિતં કુપૈઃ ॥
 મીસકેન ગમં તામ્રં રજતેનૈવ શોધયેત્ ।
 પથાન્મારણકં ગમ્યન્ પર્તવ્યં રમવાદિના ॥ ૩૫+૩૬ ॥

ત્રાંખાના બેદ અને શોધન

ત્રાંબુ નેપાળી અને મ્હેચ્છ બે જાતનું ગણાય છે, નેપાળમાં નિશ્ચિતતા રૂપાની અને નેપાળ મિત્રાય વીજે શોધન રૂપાની નિશ્ચિત ત્રાંબુ મ્હેચ્છ નામનું ગણાય છે. ત્રાંખાનું શોધન ઉપર બતાવેલા રૂપાના શોધન પ્રમાણે અથવા ત્રીજાના શોધન પ્રમાણે કરવું પાછી મારણ કરવું એવો સ્પષ્ટતાનો મત છે (૩૫+૩૬)

ताम्रभस्म मात्रेण

(१) कृत्वा ताम्रस्य पत्राणि कन्यापत्रे निवेजयेत् ।
कुक्ष्याख्ये पुटे सम्यक् पुटयेत्तदनंतरम् ॥
मृतगंधकयोः पिष्टिः कार्या चातिमनोरमा ।
विमर्शं निवृत्तोयेन तानि पत्राणि छेपयेत् ॥
स्थालीमध्ये निरुध्याथ पचेद्यामचनुष्टयम् ।
पञ्चदोषविनिर्मुक्तं शुल्वं तेनैव जायते ॥

(२) रचिन्नुत्प्रेन दलिना मृतकेन समेन च ।
तालकेन तदर्धेन शिलाया च तदर्धया ॥
चूर्णं कज्जलसंकाशं कारयेन्मतिमान् भिषक् ॥
शरावसंपुटस्यांतः पत्राण्याधाय यत्नतः ॥
उपर्युपरि पत्राणि कज्जलीं च निधापयेत् ।
यामैकं पाचयेदग्नौ गर्भयत्रोदरान्तरे ।
स्यांगशीतं समुत्तार्य स्वल्पे मृक्षं प्रचूर्णयेत् ।
लेहयेन्मधुसंयुक्तमनुपानैर्दधोचितैः

(३) शुद्धताम्रस्य पत्राणि वर्तव्यानि प्रयत्नतः ।
तत्समांशस्य गंधस्य पारदस्य समस्य च ॥
तालकस्य तदर्धस्य शिलायाश्च तदर्धतः ।
लांगलीचित्रकव्योपतालमूलीकरंजकैः ॥
विषदाम्याकातिविषांसंधवैश्च समांशकैः ।
जंजीरस्य द्रवेणाय चूर्णं चातिद्रवीकृतम् ॥
तत्सर्वं हि मिलाभाण्डे विनिधाय प्रयत्नतः ।
सूचीवेध्यानि पत्राणि रसेनालेपितानि च ॥
कल्कमध्ये विनिःक्षिप्य दिनमत्तकमेव हि ।
चूर्णीकृतं नु मध्वाज्यैः कणाढयसमन्वितम् ॥
लेहितं बल्लभात्रे हि जरामृत्युविनाशनम् ।
कथितं सोमदेवेन सोमनाथाभिधं शुभम् ॥

(४) शुद्धं शुल्वं गंधकं वै समांशं पूर्वं स्थाल्यां स्थापयेद्द्वंद्वकार्षम् ।
मध्ये शुल्वं स्थापनीयं प्रयत्नात्तस्योर्ध्वं वै गंधचूर्णस्य चार्धम्

સ્થાલીમુલ્હે ચૂર્ણવર્તી નિવેશ્ય લેપં તથા સંઘવમૃત્સ્નયાપિ ।

ચૂલ્પાં ચ કુર્યાદથ વહ્નિમેવ યામત્રયેર્ણવ મુપાચિતં ભવેત્ ॥

શીતીભૂતં દોષહીનં તદેવ કૃત્વા ચૂર્ણં ગાલિતં વસ્ત્રલગ્ધે ।

સેવ્યં સમ્યક્ ચૈકવલ્લમમાણં કાસં શ્વાસં હન્તિ ગુલ્મપ્રમેહાન્ ॥૩૭-૫૩॥

તામ્રભસ્મ વિધિ ૧—શોષેલા ત્રાંયાનાં કંટકવેધી પત્રાં કરી કુંવારના લક્ષમાં ખોસવાં કેકુટપુટની ભટ્ટી આપવી પછી પારદ ગંધકની ઉત્તમ કળ્મળી કરી લીંછુના રસમાં ઘુટી ત્રાંયાનાં પત્રાં પર ચોપડી પછી શરાવસપુટમાં પેક કરી કપડામાટી કરી વાલુકાયંત્રથી ૧૨ કલાક સખત અગ્નિ વડે પકાવવી એવી રીતે વાંતિભ્રાંતિ રહિત-નિશ્ચય થનાં સુધી ભટ્ટી આપવી એટલે ઉત્તમ ભસ્મ થશે.

નોંધ્ય—અંધકારે લખ્યું નથી કે કેટલી ભટ્ટી આપવી શ્લોકનો અર્થ તો એકજ ભટ્ટી આપવી એવો થાય છે.

તામ્રભસ્મ વિધિ ૨—ગંધક તોલા ૨૦, પારદ શુદ્ધ તોલા ૨૦, શુદ્ધ હરતાલ તોલા ૧૦, શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૫ બધાંને સાથે કળ્મળ જેવું થતાં સુધી ઘુટવાં પછી ત્રાંયાના શોષેલા કંટકવેધી પત્રાં તોલા ૨૦ લઈ વચમાં વચમાં કળ્મળી પાચરવી એટલે એક પત્રું મુકી તેના ઊપર કળ્મળી છાંટી તેના ઊપર ખીચું પત્રું મુકવું એવી રીતે બધી કળ્મળી અને પતરાના થર દહ શરાવસપુટમાં પેક કરી કપડામાટી કરી તથા કલાક ગર્ભપંત્રમાં અગ્નિ આપવી. મધ સાથે ૧ થી ૩ રતિ માત્રા આટવી અનુપાન ભેદથી બધા રોગ ઊપર વપરાય. નોંધ્ય—આમાં અંધકારે એકજ ભટ્ટી આપવા લખ્યું છે પણ વાંતિભ્રાંતિ દૂર થાય તેટલી વખત ભટ્ટીયો આપવી જોઈએ.

તામ્રભસ્મ વિધિ ૩—સોમનાથી તામ્રભસ્મ-શોષેલાં ૩૦ તોલા ત્રાંયાના પાતળાં પત્રાં કરાવવાં પછી ગંધક તોલા ૩૦ પારદ તોલા ૩૦, હરતાલ તોલા ૧૫ મનશીલ તોલા ૭૫ બધાંને એક દિવસ ઘુટી કળ્મળી કરવી પછી એ કળ્મળીમાં લીંછુનો રસ નાખી રાજ જેવું કરી ત્રાંયાનાં પત્રાં ઊપર ચોપડી મુકાવવું પછી કળગારી ઘોત્રા ત્રિકટુ મુશળી કરંજ વછનાગ ગરમાળા અતિવિપ સિંધાલુણ સમલાગે ખાંડી લીંછુના રસમાં રાખ જેવું કરી તેને એક માટીના કે કાચના ઠામમાં નાખી તેમાં ઊપલાં ત્રાંયાનાં પત્રાંને ૭ દિવસ રાખી મુકવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય.

નોંધ્ય—આ વિધિમાં અંધકારે ભટ્ટી કે અગ્નિ આપવાનું લખ્યું નથી પણ ૭ દિવસ રાખી મુકવાથીજ ભસ્મ થાય છે એમ જણાવ્યું છે પણ ગોંડલ રસશાળામાં વાંતિભ્રાંતિ રહીત થતા સુધી ભટ્ટી દેવાનો રીવાજ છે. કેાઇ વૈષ્ણો અનુભવ અંધકારના લખવા પ્રમાણે હોય તો પ્રસિદ્ધ કરવો તામ્ર જેવી ઘીજ ભટ્ટી આપ્યા વિના કે વાંતિભ્રાંતિ રહિત થઇ છે એવી ખાત્રી મેળવ્યા વિના ઉપયોગ કરવો તે ઠીક નથી માટેજ આ વિધિમાં ફેરફાર કર્યો છે માત્રા ૧ થી ૩ રતિ મધ તથા લીંડીપીપરના ભુકા સાથે આટવાથી જરા મરચુનો ભાવ દૂર થાય છે સોમદેવનો કહેવો આ પ્રયોગ સોમનાથી તામ્રભસ્મના નામથી જોળખાય છે.

તામ્રભસ્મ વિધિ ૪—શુદ્ધ તામ્રનાં પાતળાં પત્રાં તોલા ૨૦ કરાવવાં પછી ૨૦ તોલા ગંધકનો ભુકા કરી અર્ધ ઊપર અર્ધ નીચે અને વચમાં પત્રાં એવી રીતે એક પહોળા મોંની શીદીમાં મુકવાં અથવા શરાઇ ઘાટની માટીની બલ્લી કરાવી તેમાં ઊપર પ્રમાણે ગંધક અને ત્રાંયાનાં પત્રાં મુકી તેનું મોં મુનાથી છાંટી લઇ ચોનરફ કપડા માટી કરવી કપડામાટીના

મિત્રગુમાં સિંધાલુષ્ટુ નાખતું પછી તે બંલલીને યુએ ચઢતી તણુ પ્રદર અગ્નિ આપવો.
સ્વાંગદીન થયે બંલલીને કોટી ભરમડપ થયેલાં પત્તાં કાઢી લઈ ખાંડી કપડે ચાળા ઉપયોગ
કરવો નોંધ્ય-એકજ લટીથી તામ્ર ભરમ ગનાવવાનું અન્નચક્રે લખ્યું છે પણ મારા મન
પ્રમાણે વાંતિશ્રાંતિ રહિત થના મુઠી લટીયા આપી બેઠાએ ૧ થી ૩ રનિસાર મધ સાથે
ચઠાવાથી ઉધરસ આસ શુદ્ધ પ્રમેદ મટશે (૩૭૫૫૩)

તામ્રમસ ગુણા:

વૃદ્ધમેકં તામ્રમમ્ પૂર્વાહ્ણે મિપજાત્રયા ।

પરિણામમવં ગૂલં તથા ચાણ્ડવિષં ચ રૂઢ ॥

ઉદરં પાણ્ડુગોષં ચ ગુલ્મપ્લીહ્યકૃત્ત્વયાન્ ।

અગ્નિસાદમયકૃતાન્ મેઢાદીન્ પ્રદણીગદાન્ ॥

જયેદ્રહુવિધાન્રોગાન્નુપાનમમેદતઃ ।

પિપ્પલીમધુના સાર્થં સર્વદોષહરં પરમ્ ॥

અર્જોઝીર્ણજ્વરાદીંશ્ચ નિહન્તિ ચ રસાયનમ્ ।

દૃદિશ્વસનકાસન્નં જરામૃત્યુવિનાશનમ્ ॥ ૫૪+૫૬ ॥

તામ્રભરમના શુદ્ધ

તામ્રભરમની માત્રા ૧ થી ૩ રની ભારતી છે. દરદીના બળ પ્રમાણે તથા વ્યાધિ
પ્રમાણે આપવી. પરિષ્કામશૃંગ તથા ખીજા કોઈપણ શૃંગમાં બધાં પેટના દરદમાં પાંડુરોગમાં
સોજામાં શુદ્ધ બરધ લીવર લય મંદાગ્નિ પ્રમેદ સ્વપ્નદણી હરસ કર્ણવર વિપમન્તર આસ
ખાંડી વિગેરેમાં અનુપાન પરતે આપવાથી તે તે રોગને મટાડે છે હમેશાં સેવવાથી વૃદ્ધાવસ્થા
અને મૃત્યુનો ભય દૂર કરે છે. પથ્યમાં તેજ લાઘ્ય મરચાં દહીં લીંધુ આંબલી બજારની મીઠાઈ
કેરડાં નીંગણાં વગેરે વીએ ખાતી નહીં દુધ ઘીનો ખોરાક પાચન થાય તે પ્રમાણે રાખવો
ગરમી નહાય તો માખણ કે તેમાં મધ મેળવી ચાટવું. (૫૪+૫૬)

લોહ—ઝાઢાના—મેદ

લોહ મેદાઃ—યયોત્તરં સ્યાદ્ ગુણવર્ણહીનં પ્રકાશિતં વૈદ્યવરેણ સંમ્પક્ ।

કાંતં તથા તીક્ષ્ણવરં દિ મુંડં લોહં ભવેદ્વૈ ત્રિવિધં ક્રમેણ ॥

કાંત મેદાઃ—કાંતં ચતુર્થાં કિલ્લ કશ્યપેન્ન તદ્રોમકં ભ્રામકચુંવકે ચ ।

સંદ્રાવકં શ્રેષ્ઠતમં તથા દિ સંકશ્યતે શાસ્ત્રવિદૈ રસતૈઃ ॥

રોમકઃ—સ્વન્યાં સંગ્વન્યમાનાયાં પાપાણા નિઃસરન્તિ યે ।

તેમ્બો યદ્દ્રાવિતં લોહં રોમકં તત્પચક્ષતે ॥

ભ્રામકઃ—યત્ર ક્વાપિ ગિરૌ શ્રેષ્ઠે લગ્યતે ભ્રામકોપલઃ ।

તસ્માજ્ઞાતં તુ યદ્લોહં ભ્રામકં તદિદ્દોષ્યતે ॥

ચુંવકઃ—વિધ્યાચ્છે ભવેદ્દમ્બા લોહં ચુંવતિ ચાદૃતમ્ ।

ન મુંચત્યેવ સતતં શિવમક્તિ યથાનુગઃ ॥

દ્રાવક—

દિમાદ્રો લખ્યતે દુઃસાદ્ યઃ સૃષ્ટા દ્રાવ્યેદયઃ ।

સુવર્ણાદીંશ્ચ તદ્વદ્ધિ તત્કાંતં દ્રાવકં ભવેત્ ॥

શુદ્ધકાંતલક્ષણ—

શુદ્ધે કાંતભવે પાત્રે શૃત દુગ્ધં દિ નોદ્ધિરેત્ ।

પાનીયં કથિતં ચાસ્મિન્ દિગ્ગંધસંયં ભવેત્ ॥

તૈલવિંદુર્જલે સિપ્તો ન ચાતિપ્રમૃતો ભવેત્ ।

લેપોપિ નૈવ જાયેત શુદ્ધકાંતસ્ય લક્ષણમ્ ॥

ઉત્તરોત્તરં શ્રેષ્ઠત્વં—

મુંડાચ્છત્તુણં તીક્ષ્ણં તીક્ષ્ણાત્કાંતં મહાગુણમ્ ।

કોટિસંख्याગુણં પ્રોક્તં ચુંવકં દ્રાવકં તથા ॥૫૭+૬૫॥

લોહાના ભેદ.

કાંતલોહ તીક્ષ્ણલોહ અને મુંડલોહ એવી રીતે લોહાની મુખ્ય ત્રણ જાતો ગણાય છે. ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ ગુણુ છે. કાંતલોહ ચાર જાતનું છે. રોમક બ્રામક ચુંબક અને દ્રાવક તેમાં ખાણુ ખોદવાથી પથ્થર સાથે મળેછું નિકળે છે તેમાંથી પિગાળી જુદું કાટવામાં આવે તે રોમક, બ્રામક લોહાના પથરા કાષ્ઠકળ પરનોમાં નિકળે છે તે પથરામાંથી પિગાળી કાઢી લેવામાં આવે તે બ્રામક, વિંધ્યાચળ પર્વતમાં પથરા થાય છે તેને લોહું અડવાથી ચોટી જાય છે પથરામાંથી પિગાળી કાટવામાં આવે છે તે ચુંબક, દિમાલય પર્વતમાં કાષ્ઠ કાષ્ઠ ઢેકાણે બહુ મહેનત અને કષ્ટ ભોગવવાથી મળી શકે છે જેને લોહું કે સોનું વિગેરે ધાતુઓ અડાડવાથી પિગાળી જાય છે તે દ્રાવક, એવી રીતે કાંતલોહના ભેદ છે. જે કાંતલોહના કામમાં હુધ ઉકાળવાથી ઉકાળો આવે છતાં ઉભરાય નહિ પાણી ઉકાળવાથી પાણીમાં દિંગના જેવી ગંધ આવે પાણીથી ભરેલા કામમાં તેણનું ટીપું નાખવાથી ફેલાય નહિ તેલ કડાવાને અડે નહી તે શુદ્ધ-કાંતલોહ સમજવું મુંડલોહથી સો ગણું ગુણુકારક તીક્ષ્ણલોહ-પોદાદ ગળવેલ છે તીક્ષ્ણલોહથી કાંતલોહ સો ગણું ગુણુકારક છે અને બીજા કાંતલોહ કરતાં કરોડગણું ગુણુકારક દ્રાવક નામનું કાંતલોહ છે. (૫૭+૬૫)

લોહ શોધન

શશરક્તેન લિપ્તં દિ સપ્તવારેણ તાપિતમ્ ।

કાંતાદિસર્વલોહં દિ શુદ્ધચત્યેવ ન સંશયઃ ॥

સામુદ્રત્રયગૈસ્તદ્ભ્રેપિતં ત્રિફલાજલે ।

નિર્વાપિતં ભવેચ્છુદ્ધં સત્યં ગુરુત્વો યથા ॥૬૬+૬૭॥

લોહાનું શોધન

સાંત્રિયાનું લોટી ચોપડી સખન અંગારામાં તપાવી લાલચોળ કરવું એવી રીતે સાત વખત તપાવવાથી કાંતલોહ વિગેરે ગંધાં લોહાં-ગળવેલ શુદ્ધ થાય છે. તેમજ કાષ્ઠપણુ લોહાને મીઠું પાણીમાં વાટી ચોપડી ત્રિફળાના કાદમાં જુદાવવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે. (૬૬+૬૭)

લોહસ્ય મસ-મારણં

(૧) લોહ-ચૂર્ણ ઘૃતાક્તં દિ સિપ્ત્યા લોહસ્ય સર્પરે ।

અગ્નિવર્ણમ્બં યાવન્નાવદ્વર્પાં પ્રચાલયેત્ ॥

સ્વલ્પે ચ । વપ્તેત્તદ્વત્પચ્ચવારમતઃપરમ્ ।

વરોદકૈઃ પુટેલ્લોહં ચતુર્વારમિદં સ્વલ્પ ॥

મુપેક્ષિતં વારિતરં જાયતે નાત્ર સંશયઃ ।

અનેન વિધિના કાર્યં સર્વલોહસ્ય સાધનમ્ ॥

જાયતે સર્વરોગાનાં સેવિતં પલિતાપદમ્ ।

(૨) લોહચૂર્ણં પલ્લઙ્ઘં ગુડગંધૌ સમાંશકૌ ॥

સ્વલ્પે વિમર્ષ નિતરાં પુટેદ્વિશતિવારકમ્ ।

પેપણં તુ પ્રકર્તવ્યં પુટઃ પશ્ચાત્પદીયતે ॥

અનેન વિધિના સમ્યગ્ ભક્ષીભવતિ નિશ્ચિતમ્ ।

સર્વરોગાન્નિહન્ત્યેવ નાત્ર કાર્યાં વિચારણા ॥

શ્વેતા પુનર્નવાપત્તોયેન દશસંયકાઃ ।

પુટાસ્ત્ર પ્રદેયાથ સિન્દૂરામં પ્રજાયતે ॥

(૩) અથાપરઃ પ્રકારોત્ર કલ્યતે લોહમારણે ।

લોહચૂર્ણસમં ગંધં મર્દયેત્કન્યકાદ્રવૈઃ ॥

પિપ્પીઠકૃતં લોહપાત્રે છાયાયાં સ્થાપયેન્નિરમ્ ।

ત્રિયતે નાત્ર સંદેહો યનુષ્ઠતં મયૈવ હિ ॥ ૬૮+૭૬ ॥

લોહભસ્મ વિધિ ૧—ગજવેશ અથવા કાંનલોહના શોષણા બુકાને ધીમે સારી રીતે ૬૨મે ૬૪ લોહના કાપામાં નાખી અગ્નિ સરખું લાગવોજ થઈ ગયે લાંબુધી પકાવતું અને લોહના કાંછીથી દલાવતું પછી ૬૬ પાટું પછી ત્રિશૂળના ઉડાણામાં ઘુટી ગળપુટ આપવો પાંચ પુટ આપવાથી વારિતર ભસ્મ થાય. આવી રીતે ૧૦૦ અથવા તેથી વધુ ભડીએ આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ અને છે આ પ્રમાણે બધી જાતનાં લોહ-લોખાંડની ભસ્મ બનાવી શકાય છે.

લોહભસ્મ વિધિ ૨—ગજવેશનો બુકા તોડા ૮, ગોળ તોડા ૮, ગંધક તોડા ૮ સાથે ઘુટી ગળપુટ આપવો તેવી રીતે ૨૦ ભડી દેવી પ્રત્યેક ભડી આપની વખતે બારીક વાટવું એવી રીતે ૨૦ પુટ દેવાથી વારિતર ભસ્મ થાય અથવા રોગનો નાશ કરે છે આ ભસ્મને ઘોળા કુત્રની સટોડીનાં પાનના રસની દસ ભડી આપવાથી સિન્દૂર જેવા રંગની ભસ્મ થાય છે.

લોહભસ્મ વિધિ ૩—ગજવેશના બુકા બરોબર ગંધકનો બુકા મેળવી કુંવારના રસમાં ઘુટવું પાંચ વાળી લોહનાં કાપામાં નાખી છયે રાખી મુકવું ૭ મહિના રાખી મુકવું તેથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે આ પ્રયોગ મેં અનુભવ્યો છે એમ અંધશર લખે છે. (૬૮+૭૬)

લોહમત્સ મૃગાઃ

નિરુત્થં લોહજં ભક્ષ્ય સેવેતાત્ર પુમાન્મુગીઃ ।

વ્યોપવેલ્લાજ્યમથુના ટંકમાનેન મિશ્રિતમ્ ॥

જરાં ચ મરણં વ્યર્થિ દન્યાત્પુત્રપ્રદાયકમ્ ।

જરાદોષકૃતાન્ રોગાન્નિનિહંતિ ધરીરિણામ્ । ૭૭-૭૮ ॥

નિરૂત્ય લોહભરમની માત્રા ૨ થી ૪ રતીભરની લેવી સુક પીપર મરી વાવડીંગ એનું સમભાગે ચૂર્ણ કરવું તેમાંથી ૦૧ તોલો સવારે ૦૧ તોલો સાંજે મધ ઘીમાં મેળવી તેમાં ભરમની માત્રા નાખી આટી ઉપર દુધ પીવું આના સેવનથી વૃદ્ધાવસ્થા મૃત્યુ વ્યાધિ રથાવર બંગમ વિપ વલીપક્વિત સમય વિનાં આવેલુ મદ્યપણુ વિગેરે દરદો મટે છે માલુસ લાંબુ આયુધ્ય લોગને છે વધ્યા સ્ત્રી પુરુષોને સંતાન થાય છે. (૭૭૫૭૮)

વંગમેદા: શોધનં

મેદા:— વંગં તુ દ્વિવિધં પ્રોક્તં સુરં મિશ્રં તથૈવ ચ ।

ચચ્છુદ્ધં સરલં શુદ્ધં સુરં તદભિધોયતે ॥

શોધન—મહાતકમયે તૈલે સુરં શુદ્ધયતિ ઢાલિતમ્ ।

પુનર્નિર્વાસિધુર્ચર્ણવિપયુક્તં પ્રઢાલિતમ્ ।

તત્રમધ્યે ત્રિવારં દિ મિશ્રં વંગં વિચુચ્યતિ ॥૭૯-૮૦॥

કક્ષત્તુ શોધન

કક્ષત્તુ જે જાનની થાય છે ખુર અને મિથ તેમાં જે પોચી સુંવાળી સફેદ હોય તે ખુર કહેવાય છે ભરમમાં તે વાપરતી. બિત્તામાંના તેલમાં પીગાળેલી કક્ષત્તુને શુક્રાવવાથી-ઠાળવાથી શુદ્ધ થાય છે અથવા સાટોડી સીંધાલુલુ વજનામના લુકા સાથે ઝાસને ડાઘ પછી આગાળેલી કક્ષત્તુને તેમાં ત્રણ વખત શુક્રાવવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે. (૭૬+૮૦)

વંગ મત્તન પ્રકાશ:—પાળં

(૧) છાળોપરિ કૃતે ગર્તે ચિંચાત્વકૂર્ચ્ણકં સિપેત્ ।

કર્ષમાનાં વંગચક્રીં તત્રોપરિ નિધાપયેત્ ॥

ચક્રીં ચતુર્મુળેનૈવ વેષ્ટિતાં ધારયેત્તતઃ ।

છમણેન વિશુષ્કેણ પુટાગ્નિં દાપયેત્તતઃ ॥

મ્યાંગત્રીતં સમુદ્રત્ય સર્વકાર્ષેષુ ગોત્રયેત્ ।

અનેન વિધિના શેષમપક્કં ધારયેદ્ ધ્રુવમ્ ॥

(૨) અથાપરઃ પ્રકારો દિ વચ્યતે ચાધુના મયા ।

શુદ્ધવંગમ્ય પત્રાણિ સમાન્યેવ તુ કારયેત્ ॥

અનાગત્ત્વ વરા નુલ્યા ચૂર્ણિતા ચ નિશા તથા ।

ચતુરમ્યમયો નિમ્નં ગતં દમ્તપ્રમાણકમ્ ॥

કૃત્વા છમણયૈશ્ચાર્ષં પૂરયેન્મતનં મિષક્ ।

તતઃ શળમયેનાપિ વર્ષેણાન્છાત્ય ગર્ત્તકમ્ ॥

પૂર્વં પ્રકન્નિતં ચૂર્ણં તત્રોપરિ ચ વિન્યમેન્ ।

તત્સોપરિ ચ પત્રાપિ ગમાનિ પરિતો ન્યમેન્ ॥

ચૂર્ણેનાચ્છાદ્ય યત્નેન છગ્ગણેનાથ પૂરયેત્ ।
 પુટ્યેદગ્નિના સમ્પક્ સ્વાંગગીતં સમુદ્ધરેત્ ॥
 મૃતં ઘંગ તતઃ પશ્ચાન્મર્દયેત્પૂરવારિણા ।
 સમાંશ રમસિદૂરમનેન સદ્ મેલયેત્ ॥
 'સ્વલ્વે દ્વદતરં પિષ્ટ્વા કાચકૂપ્યાં નિવેશયેત્ ।
 વિપચેદગ્નિયોગેન ચામપોઢ્યમાત્રપા ॥
 હેમમથં મૃતં ઘંગં જાયતે રસઘંગકમ્ ।
 ઘંગં વ્રાતકરં રુઙ્ગં તિત્તં મેદમ્પણાગ્નનમ્ ।
 મેદઃકૂલ્પ્યામયઙ્ગં દિ કફદોષવિપામહમ્ ॥
 સર્વરોગાન્દરત્ત્વાથુ શક્તિદાયિ મુળાધિકમ્ ॥
 યથારોગવલં વોદ્ય દાનત્વ્યં વદ્ધમાત્રકમ્ ।
 અગ્નીતિર્વાતજાન્ રોગાન્ તથા મેદાંશ ચિંગતિઃ ।
 દન્તિ મહામ્પણાગ્ન સપ્તકૈકેન નાન્યથા ॥ ૮૧+

અંગભરમ વિધિ ૧—એક મોટું છાણું લેવું તેની વચમાં ખારો કરવો તેમાં ૪ તોલા કલદની આંગલીની ડાઘનો છુકો નાખવો તેના ઉપર એક તોલાની કલદની ચઢી મુકવી તેના ઉપર ચાર તોલા આંગલીની ડાઘનો છુકો લખવો તેના ઉપર ખીન્નું છાણું ઉધું દાંડવું પછી આણુ બાણુ અડાયા છાણું અડી અગ્નિ આપવો સ્વાંગશીત થયે ભરમ કાઢી લઇ સર્વ રોગમાં વાપરવી ચઢીને વાટનાં કાંઇ ભાગ કાપી રહે તે ખીન્ન વખત ઉપર પ્રમાણે પકાવવો.

અંગભરમ વિધિ ૨—એક હાથ એરસ એરસ અને ઉડા ખારો ખોદવો અર્થે ખારો અડાયાં છાણાથી ભરવો તેના ઉપર દણુંનું કુમટું પાથરવું તેના ઉપર બઢીની લાંડીયું ત્રિફળા હળદર એનું સમભાગે કરેલું ચૂર્ણ પાથરવું તેના ઉપર મુદ્દ અંગના પાતળાં પત્રાં પાથરવાં. તેના ઉપર પાછું ઉપકું ચૂર્ણ પાથરી લાંબી દેવું તેના ઉપર શણીયું લાંબી આખો ખારો અડાયા છાણાથી ભરી અગ્નિ લગાડવો સ્વાંગશીત થયે અંગભરમ બદળવોને કાઢી લેવી.

રસખંડ—તેને ખીન્નેરના રસમાં ઘુંટી તેમાં અંગભરમને વગરને રસસિદ્ધ નાખી સારી રીતે ખરલ કરી મુકવી અગ્નશીતમાં ભરી ૪૮ કલાક વાલુકાવંત્રથી અખંડ અગ્નિ આપી પકાવવું. સોનાના ટંગ્ગની ભરમ ચીંચીમાં ગમે તે કાઢી લેવી આ ભરમ રસખંડ અથવા મુવર્જખંડ કરેલાય છે માત્ર ૨ થી ૪ રતીભાર મધ થી સાથે ચટાચટાથી ૮૦ પ્રકારના વાના રોગ ૨૦ પ્રમેદ તથા સર્વરોગ એક અડવાડીયામાં મટે શક્તિ આવે (૮૧+૮૩)

વગમહમગુણાઃ

ઘંગં વ્રાતકરં રુઙ્ગં પોક્તં મેદમ્પણાગ્નનમ્ ।

કૃમિમેદોમયઙ્ગં દિ કફદોષવિપામહમ્ ॥ ૯૪ ॥

અંગભરમ રસ કાઢી પ્રમેદનાશક કૃમિ વધેલી ચરબી કર્શણ વિધિવાદ ૮૦ પ્રકારના વા તથા નગજાઈનાં દરોને મટડે છે. (૯૪)

નાગચ્છાનં શોધનં ન

છેદે કૃષ્ણં ગુરુ સ્નિગ્ધં દ્રુતદ્રાવમયોજ્જવલમ્ ।

કૃષ્ણવર્ણં વહિઃ શુદ્ધં નાગં હિતમતોન્યથા ॥

દાલયેચ રસે નાગં સિદ્ધવારહહિદ્રયોઃ ।

एवं नागो विशुद्धः स्यान्मूर्च्छास्फोटादि नाचरेत् ॥ ૧૫-૧૬॥

સીસાનાં લક્ષણ શોધન

કાપવાથી કાળી ઝાંઘ દેખાય વળનદાર સુવાણું જલદી પિગાળી બધા ઉગાળું કાળા રંગનું એ સીસું સાફ મળાય છે. સીસાને પિગાળી નગો અને હળદરના કાદામાં ભુજાવવાથી શુદ્ધ થાય છે પછી એની ભરમ કરી વાપરવાથી મૂર્છા ફાડલા વિગેરે ઉપદ્રવ કરતું નથી. (૬૫+૬૬)

નાગમસ મારણં

(૧) શુદ્ધનાગસ્ય પત્રાણિ સદલાન્યેચ કારયેત્ ।

શિલાં વાસારસેનાપિ મર્દયેદ્યામમાત્રકમ્ ॥

પત્રાણ્યાલેપયેત્તેન તતઃ સંપુટકે ન્યસેત્ ।

પુટેન વિપચેદ્ ધીમાન્ વારાહેણ સ્વરાગ્નિના ।

एवं कृते त्रिवारेण नागमस प्रजायते ॥

(૨) અથાપરપ્રકારેણ નાગમારણકં ભવેત્ ।

લોહપાત્રે દ્રુતે નાગે ઘર્ષણં તુ પ્રકારયેત્ ॥

ચતુર્થામં પ્રયત્નેન મૂલૈશ્વૈવ પલાશજૈઃ ।

અથસ્તાજ્જ્વાલયેત્સમ્પ્રકૃહદાગ્નિં મ્રિયતે ધ્રુવમ્ ।

રક્તામં જાયતે ચૂર્ણં સર્વકાર્યેષુ યોજયેત્ ॥

जायते सर्वकार्येषु रोगोच्छेदकरं सदा ।

નાગસ્ય મારણં પ્રોક્તં વહુધા વહુર્ભિર્વૃષૈઃ ।

सर्वथा सूतनागस्य शंभोश्च मरणं नहि ॥ ૧૭-૧૦૨ ॥

નાગભરમ વિધિ ૧—શોધેલા સીસાનાં પત્રાં કરાવવાં પછી મનશીલને અરડસીના રસમાં ૩ કલાક ધુટી પત્રાંપર ચોપાવે પછી શરાવસપુટમાં એ પત્રાંને મુડી કપડામાંથી કરી વારાહપુટને અગ્નિ આપવો એ પ્રમાણે ત્રણ વખત લટ્ટી આપવાથી ઉત્તમ ભરમ થશે.

નાગભરમ વિધિ ૨—લોદાની કડાઇમાં સીસાને પીગાળી ૧૨ કલાક સુધી ખાખરાની મૂળાવાથી ધરીને હલાવ્યા કરતું, અને નીચે સખ્ત અગ્નિ આપવો લાઘ ભરમ થશે. તે બધા કામમાં વાપરવી બધા રોગોનો નાશ કરશે સીસાનું મારણ બુદ્ધ બુદ્ધ વિક્રાનોએ બુદ્ધી બુદ્ધી રીતે કહેયું છે પણ ખરી રીતે પારદનું સીસાનું અને મદાદેવનું મરણજ નથી. (૬૭+૧૦૨)

નાગમસ ગુણાઃ

પ્રમેદાન્ વાતજાન્ રોગાન્ ધનુર્વાતાદિકાન્ ગદાન્ ।

વિશતિ શ્લોપ્પજાર્થેવ નિહન્તિ ચ ન સંશયઃ ॥-૧૦૩ ॥

બધા પ્રમેહ બધાં વાના દરદ ધનુર્વા વિશ પ્રકારના કફ રોગ વિગેરે દરદો પર આ ભરમ ૧ થી ૩ રતી મધ પીપર સાથે દેવી. (૧૦૩)

ગિત્તરમેદાઃ લક્ષણં શોષનં ચ

પિત્તલં દ્વિવિધં પ્રોક્તં રીતિકા કાકતુંડિકા ।

તપ્તા તુપજલે ક્ષિપ્તા શુષ્કવર્ણા તુ રીતિકા ।

નિક્ષિપ્તા કાંજિકે કૃષ્ણા સા સ્મૃતા કાકતુંડિકા ॥

પીતાભા મૃદુ ચેદ્ગુર્વી સારાંગી હેમવર્ણિકા ।

મસ્ટાંગી તુ સુસ્નિગ્ધા શુભા રીતીતિ કથ્યતે ॥

દુર્ગંધા પૂતિગન્ધા વા સ્વસ્પર્શા ચ પાણ્ડુરા ।

ધનઘાતાક્ષમા રૂક્ષા રીતિર્નેષ્ટા રસાયને ॥

તાપિતા ચૈવ નિર્ગુંડીરસે ક્ષિપ્તા પ્રયત્નતઃ ।

પચ્ચવારાણિ ચાયાતિ શુદ્ધિ રીતિસ્તુ તત્ત્વજ્ઞાત્ ॥ ૧૦૪-૧૦૮ ॥

પિત્તજના ભેદ લક્ષણુ શોષન

રીતી અને કાકતુંડી બે જાતનું પીત્તજ થાય છે. તપાવીને ધાન્યાશ્વમાં કે સુરકામાં સુકાવવાથી ધોળું થઈ જાય તે રીતી અને કાળું થઈ જાય તે કાકતુંડી નામનું પિત્તજ કહેવાય. બહુ પીળું સુવાળું વજનદાર સોના જેવા રંગનું લીમું એવું પીત્તજ દવામાં વાપરવું. ખરાબ ગંધવાળું ખરસટ પાંડુ રંગનું ધણુનો ઘા મારવાથી ફાટી જાય તેવું રૂક્ષ પિત્તજ દવામાં હાનિ કરે છે. પિત્તજનાં પાતળાં પત્રાં કરી તપાવી તપાવી નગોડના રસમાં પાંચ વાર સુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે. (૧૦૪+૧૦૮)

પિત્તલપ્રસ્મવિધિઃ ગુણાઃ

શિલાગંધકસિન્ધૂત્પરસૈશ્વાતિપ્રમર્દિતૈઃ ।

રીતિપત્રાણિ લેપ્યાનિ પુદિતાન્યષ્ટધા પુનઃ ॥

સઘો ભસ્મત્વમાયાંતિ તતો યોગ્યા રસાયને ।

રક્તપિત્તહરા રૂક્ષાકૃમિગ્રી રીતિકા મતા ।

કાકતુંડા કુપ્પહરા સોષણવીર્યાં સરા મતા ॥૧૦૯-૧૧૦॥

પિત્તજ ભરમ વિધિ શુદ્ધ

મનશીલ ગંધક સિંધાસુદ્ધને લીંબુના રસમાં ઘુંટી પીત્તજનાં પત્રાં ઉપર ચોપડી યરાવ-સપુટમાં પેક કરી ભટ્ટી દેવી એવી રીતે નિરૂપ્ય થતાં સુધી ભટ્ટી આપવાથી ઉત્તમ ભરમ થાય. માત્રા ૧ થી ૩ રતિભાર મધ પીપરના ભુક્ષા સાથે દેવાથી પડતું લોહી અટકે છતાં કુદ રક્તદોષ ખજવાળ વિગેરે દરદો મટે. (૧૦૯+૧૧૦)

કાંસ્યકૃતિઃ શોષનં માર્ણં ગુણાઃ

ચતુર્ભાંગેન રવિણા માર્ગૈકં ત્રપુ ચૌત્તમમ્ ।

જાયતે પ્રવરં કાંસ્યં તન્સૌરાષ્ટ્રમયં શુભમ્ ॥

તત્ત્વં કાંસ્યં ગવાં મૂત્રે સપ્તવારેણ શુદ્ધયતિ ।

હરિતાલકમંઘાભ્યાં ઘ્રિયતે પચ્છપિઃ પુટૈઃ ॥

મૂતં કાંસ્યં વાતહરં પ્રમેહાણાં ચ નાગનમ્ ।

શુદ્ધે કાંસ્યમવે પાત્રે સર્વમેવ હિ ભોજનમ્ ।

પથ્યં સંજાયતે નામ્લં ઘૃતશાકાદિવર્જિતમ્ ॥૧૧૧-૧૧૪॥

કાસાની ખનાવટ શોધન આરણ્ય શુણ્ઘ

આરભાગ ત્રાંબામાં એક લાગ ચોખ્ખી કલક મેળવવાથી કાંસુ' થાય સોરકનું કાડીઆવાડનું કાંસુ' ઉત્તમ ગણાય છે કાંસાના પાતળાં પત્તાં કરાવી લાલ ચોળ તપાવી તપાવી ગૌમૂત્રમાં સાત વખત છુઝાવવાથી શુદ્ધ થાય છે હરતાલ અને ગંધકના પાંચ પુટ આપવાથી ભસ્મ થાય છે. તોપણ નિસ્તથ થતાં સુધી ભટ્ટી દેવી. ઉત્તમ કાંસાના કામમાં જમવાથી શરીરે આરામ રહે ખટાઇ થી શાક વિગેરે ચીજો કાંસાના કામમાં ખાવી નહી. (૧૧૧+૧૧૪)

વર્તલોહ—વિટલોહ (જર્મનસોલવર સદશ ધાતુઃ) શોધન મારણં ગુણાઃ ,

લોહકાંસ્યાર્કરીતિભ્યો જાતં તદ્વર્તલોહકમ્ ।

તદેવ વિટલોહાશ્લ્યં વિટઙ્ગિઃ સમુદાહતમ્ ॥

હયમૂત્રે દ્રુતં સમ્યક્ નિશ્ચિતં શુદ્ધિમૃચ્છતિ ।

ગંધતાલેન પુટિતં ઘ્રિયતે વર્તલોહકમ્ ॥

શ્લેષ્મપિત્તહરં ચામ્લં રુચ્યં કૃમિહરં તથા ।

નેત્રરોગપ્રશ્નમનં ગલરોગનિવર્હણમ્ ॥

પથ્યં સર્વં હિ તદ્ભાષ્ટે સર્વદોષહરં પરમ્ ।

ક્ષારેણામ્લેન ચ વિના દીપ્તિકૃત્પાચનં પરમ્ ॥૧૧૫-૧૧૮॥

વર્તલોહ—ખીડલોહ—જર્મનસિલ્વરને મળતી ધાતુ

લોહુ' કાંસુ' ત્રાણુ પીતળ એ આરને ગાળવાથી વર્તલોહ અને છે. તેને ખીડલોહ પણ કહે છે આ ધાતુને પિગાળી ધોડાના મૂત્રમાં છુઝાવવાથી શુદ્ધ થાય છે ગંધક અને હરતાલ સાથે ગજપુટ દેવાથી પકાવવાથી ભસ્મ થાય છે આના શુણ્ઘ કંકપિત્તકર રુચિકર કૃમિનાશક નેત્રરોગ શામક ગળ રોગહર છે. આના કામમાં રવિલી ક્ષાર અને ખટાઇ વિનાની ચીજો ખાવાથી બધા દોષ નાશ પામે જરૂરામિ પ્રદીપ્ત થાય ખોરાક પચે. (૧૧૫+૧૧૮)

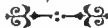
સંશોધનાન્યેવ હિ મારણાનિ ગુણાગુણાન્યેવ મયોદિતાનિ ।

અન્યાનિ શાસ્ત્રાણિ સુવિસ્તરાણિ નિરીક્ષ્ય યત્નાત્કૃતમેવ સમ્યક્ ॥૧૧૯॥

સર્વ' ધાતુઓના સંગ્રાધન માગળ ભસ્મ શુણ્ઘ અવશુણ્ઘ વિગેરે બીજા વિસ્તારવાળાં શાસ્ત્રોનું અવલોકન કરી નેમાંથી તારવીને મેં કહ્યાં (૧૧૯)

દ્વિતીયી પદ્યામમૂનુના શ્રીયશોધરોગ જૂનાગઢવાસ્તવ્યેન

વિરચિતે રસપ્રકાશસુધાકરે ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ॥ ૪ ॥

॥ पंचमोऽध्यायः ५ ॥

अष्टौ महाप्रसाः

अयेदानीं प्रवक्ष्यामि गुणाधिक्यान्महारसान् ।
 तेषां नामानि वर्गाश्च सत्त्वानि तदुष्णांस्तथा ॥
 क्रमेण गगनं ताप्यं वैक्रांतं विमलं तथा ।
 रसकं शैलसंभूतं राजावर्तकस्यके ।
 एते प्रहारसाश्चाष्टावुदिता रसवादिभिः ॥ १+२ ॥

आऽं महा २२

इमे पञ्च महाप्रसाभा गुण निश्चय होवाधी तेना नाम वर्ग सत्त्वपातन शुशु निशेरे
 इहीन. अत्र च सुवर्णभासि चर्चन रौप्यभासि च तुल्य शिवाद्यत रत्नं अने राजावर ये आऽं
 महारसा रसनादीशोये इहेना छे. (१+२)

अत्र तस्य भेदाः लक्षणानि

क्रमप्राप्तमहं वक्ष्ये गगनं तु चतुर्विधम् ।
 श्वेतं रक्तं तथा पीतं कृष्णं परममुंदरम् ॥
 श्वेतं श्वेतक्रियायोग्यं रक्तं पीतं हि पीतकृत् ।
 कृष्णाभ्रं सर्वरोगाणां नाशनं परमं सदा ॥
 वज्रं पिनाकं नागं च मंदूकमभिधीयते ।
 अनेन विधिना प्रोक्ता भेदाः संतीह पोडश ॥
 अभ्राणामेव सर्वेषां वज्रमेवात्तमं सदा ।
 शेषाणि त्रीणि चाभ्राणि शेरान् व्याधीन् सृजन्ति हि ।
 तस्माद्यत्नेन सदैवैर्वर्जनीयानि नित्यतः ॥
 वज्राभ्रे धूम्रमानेनैव विकृतिं न कश्चिद् भजेत् ।
 सेवितं तन्मृतिं हन्ति वज्राभ्रं कुरुते वपुः ॥
 पिनाकं चाग्निसंतप्तं विमुञ्चति दलोच्चयम् ।
 सेवितं चैक्यासेन कृमिं कुष्ठं करोत्यलम् ॥
 नागाभ्रं ध्यापितं सम्यक् नागवत्सृजते ध्रुवम् ।
 सेवितं तत्पुरुते क्षयरोगसमुद्भवम् ॥
 विषं हालाहलं पीतं मारुतमेव निश्चितम् ।
 तथा नागाभ्रनामेदं सदैवः कथयत्यलम् ॥
 मंदूकाभ्रं प्रकुरुते ताप्यमानं हि नित्यतः ।

ક્ષણં ચાગ્રૌ ન તિષ્ઠેત મંદૂકસદૃશાં ગતિમ્ ।

મંદૂકાન્ત્રં ન સેવ્યં હિ કથિતં રસવેદિभिઃ ॥૩+૧૨॥

સફેદ, લાલ, પીળું અને કાળું એમ અબ્રક ચાર જાતનું હોય છે. ધોળું અબ્રક રૌપ્ય-ક્રિયામાં કામ આવે છે રાતું અને પીળું સુવર્ણ ક્રિયામાં વપરાય છે કાળુ અબ્રક દરદ ઉપર ઉત્તમ ગણાય છે વજ્ર પિનાક નામ અને મંદૂક એમ અબ્રકના ચાર ભેદ છે. પ્રત્યેક રંગના અબ્રકની ચાર ચાર જાત મળીને કુલ સોળ જાતનું અબ્રક થાય છે બધા અબ્રકમાં દેહ માટે ખાવામાં વજ્ર નામનું અબ્રકજ ઉત્તમ છે બાકીના ત્રણ અબ્રક વાપર્યાથી ભયંકર દરદ ઉપજે છે માટે બરાબર પરીક્ષા કરીને ઉપયોગ કરવો.

વજ્રઅબ્રક—ને અગ્નિમાં તપાવવાથી કાંઈ પણ ફેરફાર ન થાય જેનું ને તેનું રહે જોનું સેવન કરવાથી જગ્ન મરણ મટે અને શરીર દ્રઢ થાય.

પિનાક—અબ્રકને અગ્નિમાં ધમવાથી છુટાં છુટાં પત્તાં થઈ જાય એના સેવનથી એક મહિનામાં કૃમિ લોહી મિગાડ કુદ થાય.

નાગાબ્રક—ને ધમવાથી સર્પની પેડે અંદરથી કૂટકારા કુંકારા જેવો અવાજ નિકળે એ સેવવાથી ક્ષયરોગ થાય તે ભયંકર વિપ સરખું છે માથુસને મારી નાખે છે.

મંદૂક—નામનું અબ્રક અગ્નિમાં તપાવવાથી ડેડાની પેડે ઉચું નીચું ઉછળે કુદકા મારે છે તે પશું સેવવા હાલક નથી. (૩+૧૨)

અબ્રકરોધનં

સ્વેદયેદ્દિનમેષં તુ કાંજિકેન તથાભ્રકમ્ ।

પશ્ચાત્કુલ્લત્થજે કાયે તપ્તે મૂત્રેય વહ્નિનામ્ ॥

પાચિતં દોષશૂન્યં તુ શુદ્ધિમાયાતિ નિશ્ચિતમ્ ।

તથાગ્નિં પરિતપ્તં તુ નિપિઙ્ગ્વેત્સત્ત્વચારકમ્ ॥

કાંજિકે ચાપિ નિર્દોષમભ્રકે જાયતે ધ્રુવમ્ ।

વરાઘ્નાયે તથા દુઘ્ને ગ્વાં મૂત્રે તથૈવ ચ ।

માર્કચમ્ રસેનાપિ દોષશૂન્યં પ્રજાયતે ॥ ૧૩+૧૫ ॥

અબ્રકને ધન્યભ્રકમાં એક દિવસ બાફતું પછી કળીયાના કાઠામાં જાસમાં અને ગૌમૂત્રમાં પાકાવતું એટલે શુદ્ધ થાય છે. અથવા અગ્નિમાં તપાવી નપાતી સાત વખત ધાન્યાબ્જમાં છુટાવતું તો ૧૫ શુદ્ધ થાય છે. અથવા ત્રિફળના ડાઘામાં અથવા દુધમાં અથવા ગૌમૂત્રમાં અથવા રાઈગના રસમાં તપાવી નપાતી સાત વખત છુટાવવાથી પણ શુદ્ધ થાય છે. (૧૩+૧૫)

અભ્રકમરમ—જ્ઞાપ્યં

પ્રવાતઃ (૧) મૂત્રમચૂર્ણ તતઃ કૃત્વા પિષ્ટ્વા દંમપદીરસૈઃ ।

વઘ્નાકામં કૃતં શુષ્કં દયાદર્ધમજાતૃચયે ॥

પટ્ પટ્ટાનિ તથો દત્વા પુનરેવં પુનર્નવા- ।

રમેન મદિતં માદમધ્રાંજેન તુ દંચમ્ ॥

पुनश्च चक्रिकां कृत्वा सप्तवारं पुटेत्खलु ।
तद्दुलीयरसेनैव तद्वद्वासारसेन च ॥
पुट्येत्सप्तवाराणि पुटं दद्याद्गार्धकम् ।
अनेन विधिना चाश्रं म्रियते नात्र संगयः ।
चंद्रिकारहितं सन्यक् सिद्धारं प्रजायते ॥

प्रकारः (२) कासमर्दरसेनैव धान्याश्रं पाचितं शुभम् ।
शतवारेण म्रियते नात्र कार्यं विचारणा ॥

प्रकारः (३) एवं सुस्वारसेनापि तद्दुलीयशिफारसैः ।
टंकणेन समं पिष्ट्वा चक्राकारमवाभ्रकम् ॥
पण्डिसंख्यपुटैः पञ्चं सिन्दूरसदृशं भवेत् ।
कुष्ठभयादिरोगघ्नं अभ्रकं जायते ध्रुवम् ॥

प्रकारः (४) नागवल्लीद्वलरसैर्वटमूलत्वचा तथा ।
वृषामत्स्यादनीभ्यां च मत्स्याक्ष्या सपुनर्धुवा ॥
वटवृक्षस्य मूलेन मर्दितं पुष्टितं घनम् ।
सिद्धरसदृशं वर्णं भवेद्विश्रुतिमे पुटे ॥
मूत्रं मूत्रं जलप्लावं रक्तवर्णसमुज्ज्वलम् ।
सर्वरोगहरं चापि जायते बहुभिः पुटैः ॥ १६+२५ ॥

अभ्रकलक्ष्म विधि १—पक्षी अभ्रको लुप्तो लुप्तो इति शब्दा दसराजना रसमां
धुंटी पेशावाणी सुधावत् अने वाराट्पुटनी लक्ष्मी आपनी ऐवी रीने ७ लक्ष्मी आप्या पक्षी
सातोडीना रसमां धुंटी तेमां अभ्रक्षी अनुधाद्य कुधावेव टंडुल मेगनी पेशावाणी वाराट्पुटनी
लक्ष्मी देवी ऐवी रीते सातोडीनी सान लक्ष्मी आपनी पक्षी तांदलग्नना रसनी तथा अरुक्षीना
रसनी सान सात लक्ष्मी देवी ते अभ्रक्षी सिद्धरसधुंटी यद्विश्रुतिमे लक्ष्म थाय.

अभ्रकलक्ष्म विधि २—क्षोदिताना रसमां धुंटी धुंटी १०० लक्ष्मी आपवाधी
हिरण्य लक्ष्म थाय.

अभ्रकलक्ष्म विधि ३—गोधना रसमां अधवा तांगग्नना मृगना रसमां धुंटी तेमां
समसाग टंडुल मेगनी पेशावाणी सुधावी लक्ष्मी आपनी ६० लक्ष्मी सिद्धर संध्या रसनी
लक्ष्म थाय दुध क्षय निगेरेमां तांदलाविक गुलु इरे.

अभ्रकलक्ष्म विधि ४—नागवेदना रसमां वजना मृगनी लक्ष्मी क्षोदना रसमां अरु-
क्षीना रसमां दादना रसमां आलीना रसमां सातोडीना रसमां वजना मृगना क्षोदना प्रलोक्षमां
२० निश वाराट्पुट आपवाधी वाद्य सिद्धर संध्या लक्ष्म थाय जथा दोनमां अपपय यद्विश्रु
७/११ २६ लोक्ष्मी लक्ष्मी आपनी (१६+२५)

અન્નકમર-ગુણા:

મૃતં વજ્રાન્નકં સન્યક્ સેવનીયં સદા વુધૈઃ ।
 વલ્પિલિતનાશાય દૃઢતાયૈ શરીરિણામ્ ॥
 સર્વવ્યાધિહરં ત્રિદોષશમનં વહ્નેશ્ચ સંદીપનં ।
 વીર્યસ્તંભવિટ્કલ્પરમિદં કૃન્ધાદિરોગાપહમ્ ॥
 ભૂતોન્માદનિવારણં સ્મૃતિકરં શોફામયધ્વંસનં ।
 સયઃ પ્રાણવિવર્ધનં જ્વરહરં સૈવ્યં સદા ચાન્નકમ્ ॥
 યથા વિપં યથા વજ્રં શસ્ત્રાગ્રિ પ્રાણહૃદયથા ।
 ભક્ષિતં ચન્દ્રિકાયુક્તમન્નકં તાદૃશં શૃણૈઃ ॥ ૨૬+૨૭ ॥

વજ્રાન્નકની શુદ્ધ બરમ હમેશાં સમગ્ર બાલ્યોએ સેવવી સમય વિના ગઢપણ આવવા
 દેતી નથી અને શરીરને મજબુત બનાવે છે. બધા વ્યાધિઓનું શમન અને ત્રિદોષનો નાશ
 કરે છે બહુશક્તિને પ્રદાન કરે છે વીર્યનું સ્તબ્ધ અને વૃદ્ધિ કરે છે. મૂત્રકૃમ્ચ વિગેરે પેશાબના
 દરેદનો નાશ કરે છે આયુષ્ય વધારે છે. હમેશાં સેવવા યોગ્ય છે.

ચન્દ્રિકાયુક્ત અન્નક સેવવામાં આવે તો ઝેર વગર દર્શીવાર અને અગ્નિ જેવી રીતે
 તત્કાળ પ્રાણુ કરે છે તેમજ મગ્નુ પમાડે છે મરિ અન્નક બરાબર ચન્દ્રિકા રહિત થયું છે
 કેમ તે તપાસવું. હાથના પોંચા ઉપર ધરી સર્વને તડકે રાખવાથી ચક્રચક્તી કણીયો દેખાય
 નહીં તો શુદ્ધ ચન્દ્રિકા ગિનાનું સમગ્રનું (૨૬+૨૭)

અન્નકાર્ય મવપાતને તદ્વત્ત્વ ગુણા:

- (૧) પાંદાનં ટંકણં દત્વા મુસલીરસમર્દિતમ્ ।
 ધ્યાપિતં કોષ્ઠિકાપંચે સન્વરૂપં પ્રજાયતે ॥
- (૨) મ્યન્વે પિષ્ટા તુ મતિમાન્ મુક્તમૂર્ચ્ણ તુ ફારયેત્ ।
 ગાન્ધિનં વ્યઘ્વઘ્ટેન પૃત્તેન ચ પરિપ્પુત્તમ્ ॥
 ભર્જિતં દગ્ધારાણિ પ્લેહઘર્ષરૂપેણ વૈ ।
 અગ્નિવર્ણમયં યાવન્ તાવન્નિષ્ટવા તુ ભર્જયેત્ ॥
 શુક્રપિન્ડમયં પિષ્ટવા વચાપે નુ વટમૂલજે ।
 તતો વિનતિવારાણિ પુટેન્દુકરસંશ્લેષઃ ॥
 વગ્ગાપાયૈર્મતિમાન્ તથા કુરુ ભિન્નર ।
 નીલીમુંતારસપ્થ્યામૂલ્યકેન મુખાયેન ॥
 મંથુષ્ઠં મશ્પેદિદાન્ મર્ચગેઘ્ઘરં પરમ્ ।
 અન્નગન્ધાન્ત્યાં નાગ્નિ રચાયનમનુગમમ્ ॥

यदि चेत् शतवाराणि पाचयेत्तीव्रवह्निना ।
तदामृतोपमं चाभ्रं देहलोहकरं परम् ॥

- (३) धान्याभ्रकं ततः कृत्वा द्वात्रिंशत्पलमात्रकम् ।
लाक्षागुंजाक्षुद्रमीनाः टकणं दुग्धमाधिकम् ॥
सर्पपाः शिशुपिण्याकं सिन्धुतृथं मृगशृंगकम् ।
माक्षिकं च समांशानि सर्वाण्येव तु कारयेत् ॥
धान्याभ्रकेन तुल्येन मर्दयेन्मतिमान्भिषक्
पुनर्नवाया वासाया कासमर्दस्य तंदुलैः ॥
मत्स्याक्षया हंसपद्माश्च कारवेह्यया रसैः पृथक् ।
खलगोधूमयोश्चूर्णैः कारयेद्वटकान् शुभान् ॥
पश्चात् कोण्यां धमेच्छूष्कान् भस्त्रिकाद्वितयेन तान् ।
खदिरस्य तु चांगारैः सत्त्वं निःसारति ध्रुवम् ॥
पृथक् कृत्वा तु रवकान् कास्प्यवर्णान्विशेषतः ।
तत्किट्टं गोमयेनाथ वटकान्कारयेत्पुनः ॥
ध्मापयेत्पूर्वविधिना पुनः सत्त्वं हि निःसरेत् ।
अनेन विधिना कार्यं पञ्चगव्येन मिश्रितम् ॥
पञ्चाजेनाथ महिषीपञ्चकेन समं कुरु ।
पतत्येवमसंदिग्धं सत्यं शुरुवचो यथा ॥
अंथाभ्रसत्वरवकान् अम्लवर्गेण पाचयेत् ।
शोधनीयगणेनैव मूपामध्ये तु शोधयेत् ॥
काचटंकणगुंजाज्यसारधैः शोधयेत्खलु ।
मधुतैलवसाज्येषु दशवाराणि ढालयेत् ॥
मार्दवं कारयेत्सत्यं योगेनानेन सर्वदा ।
सत्त्वस्य गोलकानेवं तप्तानेवं तु कांजिके ॥
निर्वाप्य तत्क्षणादेव कण्डयेल्लोहपारया ।
अनेनैव प्रकारेण सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ॥
भर्जयेद् घृतमध्ये तु त्रीणि वाराणि यत्नतः ।
पेषणं तु प्रकर्तव्यं शिलापट्टेन यत्नतः ॥
घात्रीपत्ररसेनापि तस्याः फलरसेन वा ।

પુનર્મુક્તિ વાસયા ચ કાંજિકેનાથ ગંધકૈઃ ।

પુટયેદશવારાણિ મ્રિયતે ચામ્રસત્ત્વકમ્ ॥

ગુણાઃ—મૃતં સત્ત્વં હરેન્મૃત્યું સર્વરોગવિનાશનમ્ ।

અયં પાંડુઃ ગ્રહણિકાં શ્વાસં શૂલં સકામલમ્ ॥

જ્વરાન્મેહાંશ્ચ કાસાંશ્ચ ગુલ્માન્પચ્ચવિધાનપિ ।

મંદાગ્નિમુદરાણ્યેવદર્શોસિ વિવિધાનિ ચ ॥

અનુપાનપ્રયોગેણ સર્વરોગાન્નિહન્તિ ચ ।

અમ્રસત્ત્વગુણાન્વક્તું શક્યતે ન સમાસતઃ ॥ ૩૦+૫૩ ॥

અમ્રક સત્ત્વ તથા તેની ભરમ વિધિ ૧—અમ્રકમાં ચતુર્થાંશ ટંકલુખાર મેળવી મુશળીના રસમાં ઘુંટી કોઢીયંમાં ધમધધી સત્ત્વ નીકળે છે સત્ત્વ લઈ લેવું તેને ખરયમાં વાટી બારીક ચૂર્ણ કરવું કપડે રાગી પવણી નખ એટલું થી કાઢવી લોટાની કડાઈમાં લાલબોળ થાય ત્યાંસુધી પકાવવું પછી ટંકુ કરી ફરીવાર થી કાઢવી ઉપર પ્રમાણે પકાવવું કુલ દશ વખત પકાવવું પછી સરખે ભાગે અંધક મેળવી વડના મૂળના કાટામાં ઘુંટી ઘુંટી વિશ વારાહ પુટ આપવા પછી ત્રિફળાના કાટાના ૨૦ વારાહ પુટ દેવા પછી અણેડી ગળી ત્રિફળા દરડે મૂળા એ પ્રયેકના રમમાં ઘુંટી ઘુંટી બહી દેવી પછી ખરક કરી ખાવાના ઉપયોગમાં લેવું સો બહી આખી તૈયાર થયું હોય તો ઉત્તમ રસાયન બને છે અમૃત સરખું શુભ કરે છે દેહસિદ્ધિ લોકસિદ્ધિ આપે છે.

અમ્રક સત્ત્વ તથા તેની ભરમ વિધિ ૨—૧૨૮ તોલા ધાન્યામ્રક—અમ્રકનો બારીક બુકા લેવો પછી લામ એણેડી મુદ્રમત્ત્વ ટંકમુ ઘેડીનું દૂધ સરસવ સરગવો બોળ સોનાકુચ મુશશૃંગ મધ એ બધી ચીજો સમુખાગે મેળવી તૈયાર કરી એ મિશ્રણ ૧૨૮ તોલા લેવું અને સાથે ઘુંટવું પછી સાંડોડી અરુગી કમોદંશ તાંબળાં બાલ્લી લંસરાજ કારેલી પ્રત્યેકના રમની એકેડી બરના ૪૫ નેમાં બોળ અને ઘડોનો લોટ નોખી ગોળાયો વાળી મુશકવી પછી કોપીમાં નોખી એ ધમધધી બેરના અથવા : બાવળના કોયલાથી ધમધું સત્ત્વના રવા નિકળે તે છુટા કાટી લેવા તે રવાનો રંગ ધાંધા જેવો હોય છે કોરોડો રહે તેમાં ગાયનું ઘાન્ય મેડાડી મેડાળેના વડના મુશકવી ફરી ઉપર પ્રમાણે ધમધું એટલે ફરીવાર સત્ત્વ નીકળશે તે નીકળે તેવી રીત પંચમત્ત્વ-ઘાન્યનું કુલ દસી મુલ ઘાન્ય થી પંચ આજ, પંચ માલિકા એ દંડાડી ઘુંટી ઘુંટી મેડાડી વડના મુશકવી પમારવા એટલે તેમાં એટલું સત્ત્વ રહે તે રવા રવા જેવું રંગ નીકળી બહી.

સત્ત્વ શોધન—અમ્રકી અમ્રક કેલનીય મળનાં એલનીયથી મુખમાં અમ્રક સત્ત્વ ૨-માં નોખી પકાવવું એટલે મુદ્ર થશે અથવા કમ્ય ટંકનુ એડેડી થી મધ આપે મેળવી પમારવાથી મુદ્ર થશે.

સત્ત્વ ભરમ—પછી રવા તેવ મળી થી બધા મધે મેળવી અમ્રકમત્ત્વને પીગળા પીગળા ૧૦ વખત છુટાવું એટલે મેડાડી મેડાડી ૫૨૮ પછી એ સત્ત્વને તપડી ધન્યામ્રકમાં છુટાવી મુદ્રા - ૫૨૮ નીકળી નીકળવા તેની રીત પખને ૧૫૨૧ બધા મળેનો બુકા થનાં મુશી

શુભાની શુભાની ખાંડી કપડે ચાળી નાખવું પછી તે ભુકાને ઘીમાં કાઢવા લોકાની કડાઈમાં નાખી સખત અગ્નિથી લાવડોળ થતાં મુઠી શેકવું એમ ત્રણ વખત કરવું પ્રત્યેક વખતે ખરડમાં ઘુટના બનું પછી આમળાના પાનનો રસ આમળાના ફળનો રસ સાટોડીનો રસ અરડૂસીનો રસ ધાન્યાગ્રહ અને ગંધક એની દશ લઠ્ઠી આપવી એટલે ઉત્તમ ભરમ થશે.

સત્ય ગુણ—અગ્રક સરસ્વી ભરમ વૃદ્ધાવસ્થા અને યશસ્વિતા ભાવ દૂર કરે છે બધા રોગોનો નાશ કરે છે ક્ષય પંડુરોગ દરસ સંગ્રહણી શ્વાસ શૂળ કમ્બો બધા તાવ બધા પ્રમેહ ઉધરસ ગુસ્સા મંદાગ્નિ ઉદરરોગ વિગેરે બધા રોગને અતુપાન કરતે મટાડે છે અમૃત સરખી મુણકારી છે ગદપથુ અવવા દેવી નથી. (૩૦+૫૩)

રાજાવં:

લક્ષણં— કિંચિદ્રક્તોષ નીલશ્ચ મિથવર્ણમથઃ સદા ।
તૌલ્યે ગુરુશ્ચ મસ્ટ્ત્વો રાજાવર્ત્તો વરઃ સ્મૃતઃ ॥
શોધનં— ગૌમૂત્રેણાથ ક્ષારૈશ્ચ તયામ્લૈઃ સ્વેદિતાઃ સ્વલ્ભુ ।
ત્રિધારેણ વિશુદ્ધ્યંતિ રાજાવર્ત્તોદયો રસાઃ ॥
મારણં— ચૂર્ણિતઃ શુકપિચ્છેન ભુંગરાજરસેન વૈ ।
સપ્તધારેણ પુટિતો રાજાવર્ત્તો મરિપ્યતિ ॥
શુણઃ— શ્લેષ્મપ્રમેહદુર્નામપાણ્ડુક્ષર્યાનવારણઃ ।
પાચનો દીપનશ્ચૈવ વૃષ્યોનિલવિપાપહઃ ॥
સત્વપાતઃ— કોશાતકી ક્ષીરકન્દો બંધ્યાકર્કોટકી તયા ।
કાકમાત્રી રાજશમી ત્રિફળા ગૃહધૂમકઃ ॥
રાજાવર્ત્તો રસૈરેપાં સત્ત્વં મુશ્વતિ મર્દિતઃ ।
ધ્યાપિતઃ સ્વદિરાંગારૈર્મસિકાદ્વિતયેન ચ ॥૫૪+૫૫॥

રાજાવર રેવટી

લક્ષણ—શાશાશ પડતો આસમાની રંગનો મિથશંતિવાળો વજનમાં ભારે સુંવાળો રાજાવર ઉત્તમ ગુણુય છે.

શોધન—ગામૃતમાં ક્ષારમાં અને ખટાઈમાં ત્રણ વખત બાફવાથી રાજાવર વિગેરે શુદ્ધ થાય છે.

મારણ—રાજાવરને ખાંડી તેમાં સમભાગ ગંધક નાખી ભાંગરાના રસમાં ઘુટી ભટ્ટી દેવી તેવી રીતે ૭ લઠ્ઠી આપવાથી ભરમ થાય.

શુણ—કંડના દરદ પ્રમેહ દરસ પાંડુ ક્ષયરોગ વિગેરેને મટાડે બદરામિ દીપન કરે ખોરાક પચાવે, વાયુ મટાડે, વિષનાધાને દૂર કરે શક્તિ આપે.

સત્વ પાતન—કડી ઘસોડી, દુધીયા હેમકંદ, વાંકડેટલી, પીંડુડી, ખીરડો, ત્રિફળા અને ઘરનો ઘુવાડો એ બધાં સાથે રાજાવરને ઘુટી ગોળા વાળી ખેરના કે બાવળના કાવરા વતી એ ધમણે ધમવાથી ઉત્તમ સત્વ નીકળે. (૫૪+૫૬)

વૈકાંતલક્ષણં શોધનં મારણં સત્વપાતઃ

લક્ષણં—

અષ્ટધારોષ્ટફલકઃ પટ્કોળો મસ્ટળો ગુરુઃ ।
શુદ્ધમિશ્રિતવૈર્ણ્યયુક્તો વૈકાંતઃ ઉચ્યતે ॥
શ્વેતઃ પીતસ્તથા કૃષ્ણો નોલઃ પારાવચ્છવિઃ ।
કર્કશઃ શ્યામવર્ણશ્ચ વૈકાંતશ્ચાષ્ટધા સ્મૃતઃ ॥

શોધનં મારણં—

કાથે કુલત્યજે સ્વિન્નો વૈકાંતઃ શુદ્ધયતિ ધ્રુવમ્ ।
ગંધનિવૂરસૈર્મયઃ પુટિતો ત્રિયતે ધ્રુવમ્ ॥

ગુણાઃ—

આયુઃપ્રદસ્ત્રિદોષગ્રો વૃષ્યઃ પ્રાણપ્રદઃ સદા ।
વેગપ્રદો વીર્યકર્તા પ્રજાવર્ણો કરોતિ હિ ॥
રસાયનેષુ સર્વેષુ પૂર્વગણ્યસ્તુ રોગહા ।
વજ્રવદ્ગૂણકારી ચ વૈકાંતો રસચન્ધકઃ ॥

સત્વપાતનં—

મૂર્યાતપે મર્દિતોસૌ સત્વપાતગણૌપધૈઃ ।
શુષ્કાયિતો ઘટીકૃત્ય મૂપાસ્થો ધ્માપિતોપિ વૈ ।
સત્ત્વં મુઠ્ઠવતિ વૈકાંતઃ સત્ત્વં ગુરુત્ત્વૈવ યથા ।

સત્ત્વગુણાઃ—

મૃતમૃતેન તુલ્યાંશં સત્ત્વં વૈકાંતસંભવમ્ ॥
મૃતાશ્નસત્ત્વસંયુક્તં મર્દિતં સમમાત્રકમ્ ।
કળામધ્વાઙ્યસંમિશ્રં વહ્નમાત્રં નિપેક્ષિતમ્ ॥
સર્વાન્ રોગાન્નિર્હંત્યાથુ જીવેદ્વર્ણશતં ગુરુત્વી ।
ત્રિવર્ણસેવનાદ્ગૂરુત્ત્વં વલીપલિતનાગમ્ ॥ ૬૦ + ૬૮ ॥

વૈકાંત

વૈકાંત લક્ષણ—અષ્ટધારવાળો, આઠઠાંવાળો, મુંવાળો, વજનદાર અને ચોખ્ખા મિશ્રરંગનો વર્ણન હેતુ છે હીરાની સાથે મળતો છે, સફેદ પીળો, કાળો, આસમાની રંગનો રાખોલીરંગનો, કાળરંગીનરો, લુપ્પરો, એમ આઠ રંગનો થાય છે.

શોધન આરણ—કાથાની કાદામાં બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે અને ગંધક સાથે લીંબુના રસમાં થુંદી બટી આપવાથી બરમ થાય છે.

ગુણ—અયુષ્ય વધારે ત્રિદોષ મટાડે હૃદિ ક્ષાન્તિ અને વીર્યશક્તિ આપે સર્વ રોગને અનુપાત બોલી સારા કરે સર્વ રસાયનમાં ઉત્તમ છે હીરાના જેવા ગુણ કરે અને પારાને બાંધે

મત્વ પાતન—અત્રક પ્રસ્તુમાં રહેલી સત્ત્વ કારનારી ચીજો સાથે થુંદી ગોળાઓ મૂકને તરફે મુકાવી ધ્રુમમાં નાખી થમવાથી સત્ત્વ નીકળે છે.

પ્રમાણ—૫૨૪ગ્રમ સંતતમત્વ અને અત્રકમત્વ મળવાને માથે ગેળા તેમાંથી ૧ ટોક મળના માત્રનાં અને ૧૧ વીંટીપાંખે થી અને મધ ગેળામાંથી ઉપર દુધ પીતાથી ઉપર ૧૦૦ થી ૧૦૦૦ થી તેવવથી મુરત્ત્વમાં માથે ૧૦૦ થી ૨૦૦ થી થાય (૧૦×૬૮)

સત્યકં કુચં છન્નં દોષનં મરુતં ગુણ સત્ત્વં

લક્ષણં—

સયો દાન્વાદલં પીતમમૃતં ગરુડેન ચ ।

મૃચાયુક્તે વિપે વાંતે પવંતે મન્તાહ્વયે ॥

યનીભૂતં ચ સંજાતં સસ્યકં સ્વલુ કલ્યતે ।

નીલં મરકતચ્ચાયં તેજાયુક્તં પ્રગ્નસ્યતે ॥

શોધનં—

સ્વેદિતં માદિપાજ્યાભ્યાં ગર્વાં મૂત્રૈર્નરસ્ય વા ।

દોષાયત્રેણ ચામૌ દ્વૌ શુદ્ધ્યત્યેવ દિ સસ્યકમ્ ॥

મારણં—

ગંધાદ્મટંકણાભ્યાં ચ ન્દુચદ્રાવમર્દિતમ્ ।

કુન્દુદ્રાહ્વૈઃ સપ્તપૃદૈર્દ્રિયતે ચાંચમૂપયા ॥

સત્ત્વં—

નિષ્કૃષ્ટં ટંકણેનૈવ નિમ્બૂદ્રાવેણ મૂપયા ।

ધ્યાતં ચ તામ્રરૂપં દિ સત્ત્વં મુંચતિ સસ્યકમ્ ॥

ભસ્મગુણઃ—

વિપેણ સઠિતં યસ્માત્તસ્માદ્રિપગુણાધિકમ્ ।

મૃચાયુક્તં વિપં યેન મૃચાધિકગુણં તથા ॥

ત્રિદોષશમનં ચૈવ વિપહદ્ શૂદ્ધશૂલ્ભુત્ ।

અમ્લપિત્તવિવન્ધનં રસાયનવરં સદા ॥

વાંતિં કરોતિ રેકં ચ ચિત્રકુષ્ઠાપહં તથા ।

નામ્ના મયૂરતુલ્યં દિ સર્વવ્યાધિનિવારણમ્ ॥

મુદ્રિકા—

મૂનાગસત્ત્વસંયુક્તં સત્ત્વમેતત્સમીકૃતમ્ ।

અનયોર્મુદ્રિકા કાર્યા શૂલ્ભની સા ભવેત્સલુ ॥

દાક્ષિનીભૂતસંવેશચરાચરવિપં જવેત્ ।

રાત્રાં સદૈવ રક્ષાર્થં વિધાતવ્યા મુમુદ્રિકા ॥૬૧+૭૮॥

લક્ષણુ—ગોરથુ પૂર્વદિશા તરૂના પત્તામાં થાય છે. આસમાની રંગનું કંણુ ચગદનું મરુદન મણી જેની દાંતિનું ઉત્તમ ગણાય છે.

શોધન—લેંચનું મૂત્ર અદરીનું મૂત્ર ગૌમૂત્ર અને નૃમૂત્રમાં દોષાયત્ર વડે ૭ દલાક બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણુ—અંધક, ટંકણુ, અને લીંબુના રસ સાથે ધુટી સાત કુકુદ્ધુટ આપવાથી ભરમ થાય છે અંધમૂડમાં નાખી ભટ્ટી દેતી.

સત્ત્વ—ટંકણુ અને લીંબુના રસ સાથે ધુટી નૂસમાં ધસવાથી ત્રાંના જેવું સત્ત્વ નિકળે છે.

ભસ્મ ગુણુ—ગોરથુ વિષરૂપ છે તો પણ થોડી માત્રાથી અમૃતના જેવું કામ કરે છે ત્રિદોષને ડમાવે છે સ્થાવર જંગમ—કાષ્ઠપણુ પ્રકારના ઝેરને ઉતારે છે ચુદાના શળને મટાડે અમ્લપિત્ત, બધોરોશ સદેહ કાઢ ઉપદેશ વગેરેમાં અનુપાન પરત્વે તથા ખીંજા ઓસડીઓના સંયોગથી અપાય છે ઉલટી લાવે છે લુલાખ લગાડે છે.

વીંટી—ચૂનાગ—અણુશીયાનાં સ્ત્રા સાથે સમઝાએ મોરચુથાનું સત્ત્વ પિગાળી વીંટી કરાવતી એ વીંટીને પાણીમાં પાંચ મિનિટ ગોળી રાખીને પાણી પીવરાવવાથી શ્લેષ્મ ભૂતબાધા વગગાડ સ્થાવર જંગમ—કોષ્ઠપચુ જેર ઉતરે છે રાગઓએ તથા ધનવાનોએ આ વીંટી પાસે રાખતી બાળકોને કોઠમાં પેરાવતી. (૬૯+૭૮)

સુવર્ણમાક્ષિકં લક્ષ્ણં શોધનં માર્ગં સત્ત્વં.

લક્ષણ—

માક્ષિકં દ્વિવિધં જ્ઞેયં રુક્મતાપ્યપ્રમેદતઃ ।
પ્રથમં માક્ષિકં સ્વર્ણ કાન્યકુન્ડસમુત્પિતમ્ ॥
સુવર્ણવર્ણસદૃશં નવવર્ણસમન્વિતમ્ ।
તટે તપત્યાઃ સંજાતં તાપ્યાલ્યં માક્ષિકં વદેત્ ॥
પાપાણદલસંમિથં પાણ્ડુરં પશ્ચવર્ણવત્ ।
ગુણાત્પકં ભવત્યેતત્સ્વલ્પં સત્ત્વં વિમુશ્ચતિ ॥

શોધન—મારણ—

મૂત્રે તન્ને ચ કૌલત્યે મર્દિતં શુષ્કમેવ ચ ।
ગંધાશ્મવીજપૂરાભ્યાં પિષ્ટં તચ્છ્રાવસંપુટે ।
પઞ્ચવાસાહપુટકૈર્દગ્ધં મૃતિમવાસ્તુયાત્ ॥

સત્ત્વ—

લોહપાત્રે મુસંદગ્ધં લોહદણ્ડેન ઘર્પિતમ્ ।
યદા રક્તં ધાતુનિર્ભં જાયતે નિંબુકદ્રવૈઃ ॥
ઘર્પયેત્ ત્રિગુણં મૂતં મુત્તવા સંઘર્ષણં કુરુ ।
દિનૈકં ઘર્પયિત્વા તુ દદ્યવસ્ત્રેણ ગાલયેત્ ॥
વસસ્થા પિષ્ટિકા લગ્ના ત્વધઃ પતતિ પારદઃ ।
અનેનૈવ પ્રકારેણ દ્વિત્રિવારેણ ગાલયેત્ ॥
તત્ત્રિપટ્ટી ગોલકં ગ્રાયં યંત્રે હમરુકે ન્યસેત્ ।
મહરદ્રવ્યમાત્રં ચેદર્ધિ મગ્ધાલયેદધઃ ॥

ઇંદ્રગોપમં સત્ત્વમધઃસ્થં ગ્રાહયેત્કુશીઃ ।
અનેનૈવ વિધાનેન તાપ્યસત્ત્વં સમાહરેત્ ॥
ટંકણેન સમાયુક્તં દ્રાક્ષિતં મૃપયા યદા ।
તદા તાઘપ્રભં સત્ત્વં જાયતે નાત્ર સંગયઃ ।
દેહત્પોહ્યરં સમ્યક્ દેવીનારેણ ભાષિતમ્ ॥

શુણઃ—

સર્વામયગ્નં સતતં પારદમ્યામૃતં પરમ્ ।

મેલનં કુન્ડે યોદે પરમં ચ રમાયનમ્ ॥ ૭૯+૯૧ ॥

લક્ષણ—સુવર્ણભાક્ષિક જે અતર્ણ થાય છે એક ક્ષેત્ર તરફના પહોડામાં થાય છે તેમાં સોના જેવો અળકેતો લાગે ધસો હોય છે અને લીલી પીળી લાલ નવરંગની ઝાંઝ ળુદા ળુદા રંગ દેખાય છે તે ઉત્તમ છે બીજું તાપી નદીને કાંઠે થાય છે, તેમાં પથરાતો ભેગ વધુ હોય છે અને પાંચ રંગ દેખાય છે ઉપરા કરતાં સોનાનો ચળકાટ ઓછો હોય છે અને આમાંથી સત્ત્વ પણ ઓછું નિકળે છે.

શોધન મારણ—સોનામળીને ખાંડી ભુકા કરી ગૌમૂત્રમાં ઝાસમાં અને કળથીના ઉકાળામાં ધુંટી મુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે પછી ગંધક અને બીન્નેરોના રસમાં ધુંટી ધુંટી શરાવસપુટમાં પેક કરી વારાડપુટની ૫ પાંચ લાટી આપવાથી ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે.

સત્ત્વ—ખાંડી ભુકા કરી લોહાની મજણુન કડાઈમાં નાખી નીચે અગ્નિ આપી તેને ત્રણ દિવસ સુધી લોહાના બતારથી ધુંટવું લાલ થઈ ગયે એટલે નીચે ઉનારી લીંબુના રસ નાખી ધુંટવું પછી તેમાં ત્રણ ગળેા પારો નાખી એક દિવસ ધુંટવું પછી એક બડા કપડામાં બધું મિશ્રણ નાખી વળ દઈ નિચોવવું એટલે બધી પિટ્ટી કપડામાં રહી જશે અને પારો નીચે પડી જશે એવી રીતે જે ત્રણ વખત ગાળવું પછી એ પિટ્ટીના ગેળાને કમરૂંધમાં મુકી ૬ કલાક સખત અગ્નિ દેવો જેથી ઈંદ્રોષ બેવું લાલ મુરખ સત્ત્વ નિકળશે ઉપર પ્રમાણે પહેલા નવરંગના સુવર્ણભાક્ષિકનું સત્ત્વ કાઢવું.

તાપી નદીના સુવર્ણભાક્ષિકનું સત્ત્વ કાઢવું હોય તો તેમાં અર્ધો અર્ધ ટંકણ મેળવી મૂસમાં નાખી ધમવાથી ત્રાગાં બેવું નિકળશે આ બન્ને વિધિ દેવીગાર્હમાં કહેલ છે આ દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ કરવાવાળું છે.

ભસ્મ ગુણ—બધા રોગમાં અપુપાન બેઠથી દેવાય છે પારદની કાઈપણ બનાવટમાં નાખવાથી અમૃતના સરખું કામ કરે છે તથા રસસિદ્ધિમાં પારદ સાથે મિશ્ર કરવાથી કામ જલદી આપે છે. લોહ ધાતુઓને બોડવાનું કામ આરે કરે છે ઉત્તમ રસાયન છે. (૭૬×૬૧)

વિમલ—રોપ્યમાક્ષિક લક્ષણ શોધન મારણ સર્વ ગુણ:

લક્ષણ—

પ્રથમે હેમવિમલો હેમવદ્ધર્ણસંયુતઃ ।

દ્વિતીયો રૂપ્યવિમલો રૂપ્યવદ્ દૃશ્યતે સ્વલુ ॥

તૃતીયઃ કાંસ્યવિમલઃ કાંસ્યવર્ણસમો હિ રાઃ ।

સ્નિગ્ધથ વર્તુલથૈવ પટ્કોણઃ ફલકાન્વિતઃ ॥

શોધન—

વાસારસે મર્દિતો હિ શુદ્ધોત્તિવિમલો ભવેત્ ।

મારણ—

ગંધાશ્મનિવુકદ્રાવૈર્મર્દિતઃ પુટિતો મૃતિમ્ ।

શૃંગસ્ય ભક્ષના ચાપિ પુટૈથ દક્ષણા પુટેત્ ॥

સત્ત્વ—

નિન્દૂરસેન સંપિષ્વા મૂપામધ્યે નિરુધ્ય ચ ।

વિમલઃ સીસસદૃશં ધ્યાતે મુશ્વતિ સત્ત્વકમ્ ॥

સત્ત્વપ્રયોગઃ—

પિટ્ટીકૃતં હિ તત્સત્ત્વં પારદેન સમન્વિતમ્ ।

દ્રુતે ગંધે હિ નિશ્ણિતં તાત્કાલં ત્રિગુણં તથા ॥

વીંટી—ભૂતાંગ-અણુશીયાનાં સત્ત સાથે સમભાગે મોરશુથાનું સત્ત પિગાળી વીંટી કરાવવી એ વીંટીને પાણીમાં પાંચ મિનિટ બોળી રાખીને પાણી પીવરાવવાથી શુદ્ધ ભૂતગાંધા વળગાડ રથાવર જંગમ-કોષપણુ જેર ઉતરે છે રાગ્યએએ તથા ધનવાનોએ આ વીંટી પાસે રાખવી બાળકોને ડોકમાં પેરાવવી. (૬૯+૭૮)

સુવર્ણમાક્ષિકં લક્ષ્ણં શોધનં માર્ગં સર્વં.

લક્ષણં—

માક્ષિકં દ્વિવિધં જ્ઞેયં સ્વમતાપ્યમભેદતઃ ।

પ્રથમં માક્ષિકં સ્વર્ણં કાન્યકુબ્જસમુત્થિતમ્ ॥

સુવર્ણવર્ણસદૃશં નવવર્ણસમન્વિતમ્ ।

તટે તપત્યાઃ સંજાતં તાપ્યાસ્થં માક્ષિકં વદેત્ ॥

પાપાણદલસંમિશ્રં પાણ્ડુરં પશ્ચવર્ણવત્ ।

શુણાલ્પકં ભવત્યેતત્સ્વલ્પં સત્ત્વં વિમુચ્ચતિ ॥

શોધનં-મારણં— મૂત્રે તક્રે ચ કૌલત્યે મર્દિતં શુષ્કમેવ ચ ।

ગંધાશ્મધીજપૂરાભ્યાં પિષ્ટં તચ્છાવસંપુટે ।

પઠ્ઠચારાહપુટકૈર્દગ્ધં મૃતિમવામ્નિયાત્ ॥

સત્ત્વં—

લોહપાત્રે સુસંદગ્ધં લોહદળ્હેન ઘર્પિતમ્ ।

યદા રક્તં ધાતુનિભં જાયતે નિવુક્તઃ ॥

ઘર્પયેત્ ત્રિગુણં સૂતં મુક્ત્વા સંવર્પણં કુરુ ।

દિનૈકં ઘર્પયિત્વા તુ દૃઢક્ષેણ ગાલયેત્ ॥

વક્ત્રસ્યા પિષ્ટિકા લગ્ના ત્વધઃ પતતિ પારદઃ ।

અનેનૈવ પ્રકારેણ દ્વિત્રિવારેણ ગાલયેત્ ॥

તચ્ચિષ્ટી ગોલકં ગ્રાહ્યં યંત્રે હમરુકે ન્યસેત્ ।

પ્રહરદ્વયમાત્રં ચેદમ્નિ પ્રજ્વાલયેદધઃ ॥

ઇંદ્રગોપસમં સત્ત્વમધઃસ્થં ગ્રાહ્યેત્સુધીઃ ।

અનેનૈવ વિધાનેન તાપ્યસત્ત્વં સમાહરેત્ ॥

ટંકણેન સમાયુક્તં દ્રાવિતં મૂપયા યદા ।

તદા તાઘ્રમમં સત્ત્વં જાયતે નાત્ર સંશયઃ ।

દેહલોહકરં સમ્યક્ દેવીશાસ્ત્રેણ ભાપિતમ્ ॥

શુણઃ—

સર્વામયજ્ઞં સતતં પારદસ્યામૃતં પરમ્ ।

મેઝ્યં કુરુતે લોહે પરમં ચ રસાયનમ્ ॥ ૭૯+૯૧ ॥

લક્ષણ—સુવર્ણભાસિક એ જાતનું થાય છે એક ક્ષેત્ર તરફના પહાડોમાં થાય છે તેમાં સોના જેવો ચળકતો લાગ થયો હોય છે અને લીલી પીળી લાલ નવરંગની ઝાંઝ બુદા બુદા રંગ દેખાય છે તે ઉત્તમ છે ખીજું તાપી નદીને કાંઠે થાય છે, તેમાં પથરાનો ભેગ વધુ હોય છે અને પાંચ રંગ દેખાય છે ઉપલા કરતાં સોનાનો ચળકાટ ઓછો હોય છે અને આમાંથી સત્ત્વ પણ ઓછું નિકળે છે

શોધન ભાવણ—સોનામળીને ખાંડી ભુકા કરી ગૌમૂતમાં છાસમાં અને કળથીના ઉકાળામાં ધુંટી સુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે પછી ગંધક અને બીજોરોના રસમાં ધુંટી ધુંટી શરાવસપુટમાં પેક કરી વારાપુટની ૫ પાંચ ભટ્ટી આપવાથી ઉત્તમ ભરમ થાય છે.

સત્ત્વ—ખાંડી ભુકા કરી લોહાની મજજુન કડાઇમાં નાખી નીચે અગ્નિ આપી તેને ત્રણ દિવસ સુધી લોહાના બનાથી ધુંટું લાલ થઇ જાય એટલે નીચે ઉનારી લીધુનો રસ નાખી ધુંટું પછી તેમાં ત્રણ ગળો પારો નાખી એક દિવસ ધુંટું પછી એક બડા કપડામાં બધું મિશ્રણ નાખી વળ દઇ નિર્ગોળવું એટલે બધી પિટી કપડામાં રહી જશે અને પારો નીચે પડી જશે એવી રીતે બે ત્રણ વખત ગાળવું પછી એ પિટીના ગોળાને કમરૂંચમાં મુકી ૬ કલાક સખત અગ્નિ દેવો જેથી ઇંદ્રગોપ જેવું લાલ મુરખ સત્ત્વ નિકળશે ઉપર પ્રમાણે પહેલા નવરંગના સુવર્ણભાસિકનું સત્ત્વ કાઢવું.

તાપી નદીના સુવર્ણભાસિકનું સત્ત્વ કાઢવું હોય તો તેમાં અર્ધો અર્ધ ટંકણ મેળવી મૂસમાં નાખી ધમવાથી ત્રાયાં જેવું નિકળશે આ બન્ને વિધિ દેવીશાસ્ત્રમાં કહેલ છે આ દેહસિદ્ધિ અને લોહસિદ્ધિ કરવાવાળું છે.

ભરમ શુદ્ધ—બધા રોગમાં અપુષ્પાન ભેદથી દેવાય છે પારદની કાંઈપણ બનાવટમાં નાખવાથી અમૃતના સરખું કામ કરે છે તથા રસસિદ્ધિમાં પારદ સાથે મિશ્ર કરવાથી કામ જલદી આપે છે. લોહ ધાતુઓને જોડવાનું કામ સાફ કરે છે ઉત્તમ રસાયન છે. (૭૬×૬૧)

વિમલ—તૌલ્યમાસિક લક્ષણ શોધન મારણ સત્ત્વ ગુણ:

લક્ષણ—
 પ્રથમે હેમવિમલો હેમવદ્વર્ણસંયુતઃ ।
 દ્વિતીયો રૂપ્યવિમલો રૂપ્યવદ્ દ્વયતે સ્વલ્લ ॥
 તૃતીયઃ કાંસ્યવિમલઃ કાંસ્યવર્ણસમો હિ સઃ ।
 સ્નિગ્ધશ્ચ વર્તુલ્યથૈવ પદ્કોણઃ ફલ્કાન્વિતઃ ॥
 શોધન—
 માણ—
 સત્ત્વ—
 વિમલઃ સીસસદૃશં ધ્માતો મુચ્ચતિ સત્ત્વકમ્ ॥
 સત્ત્વપ્રયોગઃ—
 પિટ્ટીકૃતં હિ તત્સત્ત્વં પારદેન સગન્વિતમ્ ।
 દ્રુતે ગંધે હિ નિશ્ચિન્નં તાલકં ત્રિણું તથા ॥

મનઃશિલા પન્નગુણા વાલુકાયંત્રકે સ્વલ્લ ।

જ્વાલયેત્કમશ્ચૈવ પશ્ચાદ્રજતમસ્મકમ્ ॥

સમમાત્રં હિ વૈક્રાંતં સર્વં સંચુર્ણયેત્સ્વલ્લ ।

સંગાલ્ય યત્નતો વસ્ત્રાત્સ્થાપયેત્કૂપિકાન્તરે ॥

વહ્નિં કુર્યાદપ્રયામં સ્વાંગશીતં સમુદરેત્ ।

વલ્લમાત્રં ચ મધુના લેહયેત્ વ્યોપસંયુતં ॥

ચાલાનાં રોગહરણં જ્વરપાણ્ડુમમેહનુત્ ।

ગ્રહણીકામલાશૂલમંદાગ્નિસયપિત્તહત્ ॥

અનુપાનવિશેષણ સર્વરોગાન્નિહન્તિ વ ।

મસગુણ:- વૃષ્યઃ પિત્તાનિલહરો રસાયનવરઃ સ્વલ્લ ॥૧૨+૧૦૨॥

રૂપામખી

લક્ષણુ—રૂપામખી—રૌપ્યમાશ્નિક ત્રણ ગતની થાય છે એકમાં સોનાની ગાંધ હોય છે એકમાં રૂપાના જેવી ગાંધ હોય અને એકમાં કાસાના જેવી ગાંધ હોય ॥ તેના પાસા ૭ હાંસુવાળા હોય છે સુવાળા અને લીસા હોય છે.

રોપન મારણુ—ખાંડી ભૂકા કરી અરકુસીના રસમાં ઘુંટી સુકાવવાથી શુદ્ધ થાય છે. પછી ગંધક અને લીંછુના રસમાં ઘુંટી ભટ્ટી આપવાથી અથવા સાબરસીંગની રાખ સાથે મેળવી લીંછુના રસમાં કાલરી ભટ્ટી આપવાથી ૧૦ પૃષ્ઠ ઉત્તમ ભસ્મ થાય છે.

સત્વ-ખાંડી ભૂકા કરી લીંછુના રસમાં ઘુંટી મુસમાં નાખી ધમવાથી સીંહાના જેવું સત્વ નિકળે.

સત્વપ્રયોગ—એ સત્વ તોલા ૫ માં પારદ તોલા ૫ નાખી એક દિવસ ઘુંટી મિશ્ર કરી દેવું પછી શુદ્ધ ગંધક તોલા ૫ ને અગ્નિ પર પિગાળી તેમાં સત્વપારદનું મિશ્રણ નાખી હલાવી તેમાં શુદ્ધ હરદાસ તોલા ૧૫ અને શુદ્ધ મનશીલ તોલા ૨૫ નાખી મેળવી વાલુકા મંત્રમાં ૪૮ કલાક પકાવવું પછી જે ભસ્મ નિકળે તેમાં સમભાગે ચાંદીની ભસ્મ તથા તેલકીજ વૈક્રાંતભસ્મ મેળવી ચાળી અગ્નશીથીમાં નાખી ૪૮ કલાક વાલુકામંત્રમાં પકાવવું સ્વાંગશીત થયે કાઢી લઈ ખરલ કરી શીથી ભરી રાખવી તેમાંથી ૧ થી ૩ રતિભાર ખેચાનીભાર ત્રિકુટું ચૂર્ણ અને મધ સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું તેથી તાપ પાંડુ પ્રમેહ સંબંધણી કમળી શુભ મંદાગ્નિ ક્ષય અને પિત્તવિકાર એટલાં દરદે અવશ્ય મટે. તથા અનુપાન પરત્વે ખીબ દરદેમાં પગ અપાય બાળકોને ઉપર પ્રમાણે માત્રાથી દરદ પ્રમાણેના અનુપાનથી આપવું તો દરદકાષ દરદ મટી નીરોગી થાય.

ભસ્મ ગુણુ—રૌપ્યમાશ્નિકની ભસ્મ માત્રા ૧ થી ૨ વાલ મધપીપર સાથે ચાટવાથી પિત્ત વાયુ મટે બધા દરદમાં અપાય શુદ્ધિ સ્મરણુ યકિત ક્ષતિ અને આયુષ્ય વધે તથા શક્તિ આવે. (૯૨+૧૦૨)

શિલાજતુ લક્ષણ રોપન મારેણ ગુણા:

લક્ષણં—

તત્રાગ્રં દ્વિવિધં ચૈવ સત્સત્ત્વં સત્ત્વહીનકમ્ ।

ગુણાધિકં તયોર્મધ્યે યત્પૂર્વં સર્વદોષહત્ ॥

નિદ્રાથે તીવ્રતાપાદિ દિમપત્યંતર્પવતાત્ ।
 હેમતારાકર્ગર્ભેભ્યઃ શિલાજતુ વિનિઃસરેત્ ॥
 વંધૂકપુષ્પસદૃશં ગુરુસ્તિગ્ધં સુશીતલમ્ ।
 રુક્મગર્ભગિરૌજાતં પરમં તદ્રસાયનમ્ ।
 કિંચિત્તિક્તં ચ મધુરં શિલાજં સર્વદોષનુત્ ॥
 તારગર્ભગિરેજાતં પાણ્ડુરં સ્વાદુ શીતલમ્ ।
 પિત્તપાણ્ડુસ્યઞ્નં ચ શિલાજતુ હિ પાણ્ડુરમ્ ॥
 શુલ્કગર્ભગિરેજાતં કૃષ્ણવર્ણં ધનં ગુરુ ।
 ગિરિજં કફવાતઞ્નં વિશેષાત્સર્વરોગજિત્ ॥
 અગ્રૌ યજ્ઞાયતે સિન્ધુ લિંગાકારમધૂમકમ્ ।
 હૃદયે ચ વિલીયેત તચ્છુદ્રં ચ વિધીયતે ॥
 અમ્લૈશ્વ મુગ્ધુલ્પેતૈઃ ક્ષારાગૈર્ભાણ્ડમધ્યતઃ ।
 વિશુદ્ધયતિ શિલાજાતં સ્વેદિતં ઘટિકાદયમ્ ॥
 મનઃશિલાલુહ્ગરસૈઃ શિલયા ગંધકેન વા ।
 તાલકેનાથ પુટિતં શિલાજં ત્રિયતે ધ્રુવમ્ ।
 છગ્નૈરણ્ઠભિઃ કૃત્વા મસીભૂતં શિલાજતુ ॥
 શિલાજતુ તુ સંશુદ્રં સેવેત યઃ પુમાન્ સદા ।
 જીવેદ્વર્ણશતં સાગ્રં ન રોગૈર્વાધ્યતે સ્વહુ ॥
 મૂત્રકૃચ્છ્રામ્પરીરોગા પ્રયાંત્યેવ ન સંશયઃ ।
 મહારસે ચોપરસે ધાતુરત્નેષુ પારદે ।
 યે ગુણાઃ કથિતાઃ સદ્ધિઃ શિલાધાતૌ વદન્તિ તે ॥
 વૈક્રાંતકાંતત્રિફલાત્રિકટુભિઃ સમન્વિતમ્ ।
 વલ્લોન્મિત્તં વૈ સેવેત સર્વરોગગણાપહમ્ ।
 પલિતં લલિભિઃ સાર્થં હન્યાદેવ ન સંશયઃ ॥
 કર્પૂરશિલાજતુ- કર્પૂરસદૃશં ચેતં કર્પૂરાભ્યં શિલાજતુ ।
 અમ્પરીમેહકૃચ્છ્રઞ્નં કામલાપાંડુનાશનમ્ ॥
 અમ્લતોયેન સંસ્થિન્નં શુષ્કં શુદ્ધિમુપૈતિ ચ ।
 નોદિતં મારણં તસ્ય સત્ત્વપાતનકં વૃથેઃ ॥૧૦૩+૧૧૮॥

લક્ષણ—શિલાજતુના જે ભેદ છે એકમાં ગામૃતના જેવી અને બીજામાં કપુરના જેવી
 ગંધ આવે છે. ગામૃતગંધી શિલાજતુમાં પણ એક સત્ત્વવાળું અને એક સત્ત્વ વિનાનું હોય
 છે. સત્ત્વવાળું શુભકારી છે અને બીજાં દરજ્જામાં અપાય છે.

હિમાલયની તળેટીના પર્વતોમાં ઉનાળાના સમયે તડકા પડે છે ત્યારે પહાડો તપે છે, ત્યારે તેમાંથી શિલાજીત નિકળે છે તે પથરા પૈકી કાષ્ઠમાં સોનાનો અંશ, કાષ્ઠમાં રૂપાનો, કાષ્ઠમાં ત્રાંબાનો અને કાષ્ઠમાં લોહનો અંશ હોય છે તે પ્રમાણે શિલાજીત પણ જુદા જુદા રંગનું અને ગુણનું નીકળે છે સોનાના અંશવાળી શિલાઓ ઉપર જામેલું શિલાજીત બેપોરીયાના કુલના જેવા કેસરી રંગનું વજનદાર સુંવાળું અને ઠંડું હોય છે તે કાંધક કડાં મધુર રસાવન સરખું ગુણકારી અને સર્વરોગહર છે. રૂપાના અંશવાળી શિલાઓ પર જામેલું શિલાજીત સ્વાદિષ્ઠ ઠંડું પાંદું રંગનું પિગળું પિત્તરોગ પાંદુરોગ અને ક્ષયરોગ વિગેરેને મટાડનારૂં છે. ત્રાંબાના અંશવાળું (અથવા લોહના અંશવાળી શિલાઓ ઉપર જામેલું શિલાજીત વજનમાં ભારે ઘટ્ટકાળા રંગનું કફવાયુ હરનારૂં અને સર્વરોગનો નાશ કરનારૂં છે.

પરીક્ષા—અગ્નિમાં નાખવાથી લિંગાકાર થાય ધુંવાડો નીકળે નહીં અને પાણીમાં નાખવાથી પિગળી જાય એ ઉત્તમ ગુણાય છે.

શોધન—ગુગળનો રસ ખરાઈ ક્ષાર નિહા અને ગૌમૂત્ર વિગેરે ચીજો સાથે બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

મારણ—મનશીળ અને બીજોરાના રસ સાથે ધુંદી આઠં છાણાંની ભટ્ટી આપવાથી અથવા મનશીળ અને ગંધક સાથે ભટ્ટી આપવાથી અથવા હરતાલ સાથે ભટ્ટી આપવાથી ભરમ થાય છે પ્રત્યેકની ભટ્ટી ૭ આઠં છાણાંની દેવી.

ગુણ—(શિલાજીત હમેશાં શોધેલું વપરાય છે ભરમ કરેલું વાપરવાનું કયાંય લખ્યું નથી. તેમ અનુભવ પણ નથી) શોધેલું શિલાજીત ૮ કે ૧ થી ૧૨ રતી સુધીની માત્રાથી મધ ઘી સાથે આટી ઉપર કુષ પીલું હમેશા સેવનારો માણસ સોથી વધુ વર્ષ જીવે છે તેને કાષ રોગ થતો નથી મૂત્રકૃચ્છ પથરી અને પ્રમેહ જેવા રોગ મટી જાય છે મહારસોમાં ઉપરસોમાં ધાતુ જરમોમાં રત્નોમાં તથા પારદમાં જે ગુણ છે તેવાજ તેને મળતા ગુણ શિલાજીતમાં પણ જોવામાં આવે છે કફવાયુને મટાડવાનો મુખ્ય ગુણ છે.

પ્રયોગ—શુદ્ધ શિલાજીત વૈકાંત ભરમ ત્રિકટુ અને ત્રિકળા એ બધા સરખે ભાગે જોળવવા ૧ થી ૨ વાત્ર હમેશાં મધ સાથે આટવાથી સમય વિના આવેલું મૂંઢપણ ધોળા વાળ મટે છે તથા દરકાષ દરદ નાણુદ થાય છે.

કર્પૂર શિલાજીત—તે કર્પૂરના જેવું સફેદ હોય છે પથરી પ્રમેહ મૂત્રકૃચ્છ કમળો અને પાંદુરોગ વિગેરે દરદો ઉપર ૨ થી ૪ વાત્ર સાકર સાથે અપાય છે લીંબુના રસમાં બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે આનું મારણ કે સત્ત પાનન ચષ્ટ શકતું નથી (સુરાંખારને શિલાજીતનો બેઠ માની આવેા ઉલ્લેખ દ્રોક જુના ગ્રંથકોશ કરી ગયા હોય એમ લાગે છે મુરાખારમાં આમાં જળપિત્તના ગુણો છે જે શિલાજીત સાથે મળે છે પણ મુગંધ કર્પૂર જેવી લખે છે તેમ નથી. શુદ્ધ શિલાજીત ન મળે તો શિલાજીતને બદલે ગૌમૂત્રમાં પકાવેલી અથવા ત્રિકળામાં પકાવેલી લોહભ્રમજ વાપરવી કાલમાં શિલાજીત માટે દરદાર બદિનારાયણ અને નંદપ્રયાગ જેવા દેશજાના વેપારીઓ ઉપર આધાર ગમ્મથો પડે છે અને તેજ ઔષધમાં વાપરવું પડે છે પણ લોકો મોહાયે છે તે ખરૂં છે કે નહીં તે બદલ ખાતરી આપી શકાતી નથી.) (૧૦૩+૧૧૮)

સ્વર્પર—**સક**—ઝરૂળ શોધન સંપ્રવાતનં ગુણ:

અક્ષણ—

દિવિષો રમક: મોક્ત: કારવેલ્લકદર્દુર: ।

મત્તવાને પર: મોક્ત: પ્રથમથૌપવાદિષુ ॥

सर्वमेहहरश्चैव पित्तश्लेष्मविनाशनः ।
 नागार्जुनेन कथितौ सिद्धौ श्रेष्ठरसावुभौ ॥
 कृतौ येनाग्निसहनौ मृतस्वर्परकौ शुभौ ।
 तेन स्वर्गमयी सिद्धिरर्जिता नात्र संशयः ॥—

शोधने—

रसकस्तापितः सम्यक् निक्षिप्तो रसपूरके ।
 निर्मलत्वमवाप्नोति सप्तवारं निमज्जितः ॥
 कांजिके वाथ तत्रे वा नृमूत्रे मेपमूत्रके ।
 द्वात्रिंशो ढालितः सम्यक् स्वर्परः परिशुद्धयति ॥
 स्वपरं रेतितं शुद्धं स्थापितं नरमूत्रके ।
 रंजयेन्मासमेकं हि ताम्रं स्वर्णप्रभं वरम् ॥

सत्वं -

त्रिंशो हरिद्रा त्रिफला गृहधूमैः सप्तैश्वरैः
 भल्लातकैष्टकणैश्च क्षारैरम्लैश्च वर्तितम् ॥
 पादांगसंयुतैर्भूपां वृंताकफलमन्निभाम् ।
 निरुध्य गोपयित्वाथ मूपां मूपोपरि न्यसेत् ॥
 मध्माते स्वर्परे ज्वाला सिता नीला भवेद्यदा ।
 छोहसंदंशके कृत्वा धृत्वा मूपामबोमुखीम् ॥
 भूम्यामाढालयेत्सत्वं यथा नालं न भज्यते ।
 तदा सीसोपमं सत्वं पतत्येव न संशयः ॥
 अनेनैव प्रकारेण त्रिवारं हि कृते सति ।
 विनिःसरेत्सर्वसत्वं सत्वं हि गुरुणोदितम् ॥

सत्वमारणं—

तालकेन समायुक्तं सत्वं निक्षिप्य स्वर्परे ।
 घर्षयेद्धोहदण्डेन म्रियते च न संशयः ॥

सत्वभस्मप्रयोगः

मृतं सत्वं मृतं कांतं समाशेनापि योजितम् ।
 माषमात्रमिदं चूर्णं वराङ्गवायेन संयुतम् ॥
 छोटपात्रस्थितं रात्रौ तिलजप्रतिवापकम् ।
 निहन्ति मधुमेहं च क्षयं पाण्डुं तथानिलम् ॥
 योनिरोगांश्च नारीणां ज्वरांश्च विपमानपि ।
 स्त्रीरोगान्दन्ति सर्वान्श्च श्वासकासपुरोगमान् ॥११९-१२३॥

રસક અર્પર આપરીયું (જસત)

લક્ષણુ—રસક આપરીયું કારવેલ્લક અને દર્દુર બે જાતનું છે પોપડીવાળું પહેલું અને ગાંગડાવાળું બીજું હોય છે પહેલું ઔષધ વિગેરેના કામમાં અને બીજું સત્ત કાલવામાં વપરાય છે. બધા પ્રમેહમાં અને પિત્ત કફ પ્રધાન દરોગમાં ઉત્તમ છે. શ્રી નાગાર્જુને કહ્યું છે કે આપરીયું અને પારદ ઉત્તમ મુખ્ય સિદ્ધરસ છે એ બેધને જેણે અગ્નિચાથી કર્યા છે તેણે દેહલોહની ધણી કાળ જીવી શકવાની અને સુવર્ણની સિદ્ધિ મેળવી છે એમ સમજવું.

શોધન—રસક આપરીયાને તપાવી બીજેરાના રસમાં ૭ વખત છુઝાવવાથી શુદ્ધ થાય અથવા આપરીયાનો રસ કરી કાંજીમાં—સુરકમાં ઝાસમાં તૃમૂત્રમાં રાખવાથી તાત્ત્રજું રંગન કરે અને ઉત્તમ સુવર્ણના જેવો વર્ણ થાય.

સત્વ—મનશીળ હળદર ત્રિક્ષ્ણ ધરનો ધુવાડો સીંધાલુણ બીકામાં ટંકણ ખટાઈ અને ખાર એ બધી ચીજો આપરીયાથી ચોચા લાગતી મેળવી ગોળાવાળી સુકાવી વૃંતાક મૂસમાં ભરી તેના ઉપર બીજી મૂસ ઉંધી લાંબી કપડામાંથી કરી સુકાવી ધમવું મુસમાંથી ધોળી આસમાની રંગની જળ નિકળવા માટે એટલે સાણસીમાં પકડી મુસને ઉંધી પાડી નાળું બાગે નહિ તેમ દળકારવી એટલે સીસા જેવું સત્ત નિકળશે એવી રીતે ત્રણ વખત ધમવાથી બધું સત્ત નિકળી જશે એમ શુદ્ધે કહેયું છે.

સત્વર્તમારણ ભરમ—સત્તની ખરાબર હરતાલ લઈ એક લોહાની કડાઈમાં નાખી લોહાના ઝાંડાવતી ધસીને હલાવવું અને નીચે અગ્નિ આપવો એટલે ઉત્તમ ભરમ થશે.

સત્તની ભરમનો પ્રયોગ—સત્તની ભરમ અને કાંતલોહની ભરમ એ સમભાગે મેળવવાં તેમાંથી બે વાલ લઈ તેમાં ત્રિક્ષ્ણનો કાઠો એક તોલો મેળવી લોહાની કડાઈમાં રાત્રે ચોપડી રાખવું સવારે તેમાં પા તોલો તણવું તેજ મેળવી ચટાણું એટલે મધુપ્રમેહ થીકાપ્રમેહ મટે. તેની ૧ થી ૨ વાલની માત્રા મધ પીપર સાથે ચટાણવાથી ક્ષય પાંડુરોગ વાનાં દરદ યોનિરોગ વિપત્તિવર ઓઝોનાં દરદ આસ અને ખાંસી વિગેરે મટે.

નોંધ્ય-રસક—આપરીયું એ શું ચીજ છે તે હજી સુધી કાંઈ ખાત્રી થઈ નથી આ મન્યકારે મદારસમાં ગણ્યું છે કોઈ ઉપરસમાં ગણે છે કોઈ જસતને ધાતુ ગણી તેની ઉપધાતુ આપરીયું કહે છે. શ્રદ્ધામઘના ધાતુ પ્રકરણમાં જસતને આપરીયું કીધું છે અને રસક નામની ચીજ જુદી ગણી છે તેની ગણના મને ત્યાં થાય પણ તે ચીજ શું છે તે હજી સુધી નક્કી થયું નથી. કોઈ ત્યાં સોનું ગણવામાં આવે છે તેની ભટ્ટીના નાળવાને આપરીયું કહે છે કોઈ રાત્રું અને કાળું બે જાતનું આપરીયું માને છે ગાંધી લોકો કાળી માટી જેવું અથવા રાખોડી રંગના કોઈ વિચિત્ર પદાર્થને કાળા આપરીયાને નામે આપે છે. કેટલાક કાળા સુરમાને કાળા આપરીયાની જગ્યાએ વાપરવા લાગે છે. ઈંગ્રિજમાં આપરીયાને કેલેમાઈન કહે છે અને તે જસત ત્યાં નીકળે છે તેની ખજોમાં આસપાસની જગ્યામાંની માટીને તેઓ કેલેમાઈન છે એમ કહે છે જેનો રંગ ગુલાબી અથવા કેસરી હોય છે હવે આપરીયું કેને કહેવું અને તેને બદલે શું વાપરવું તે મટે આ રમણાંગ તરફથી તપાસ કરતાં રસક એ જસત છે એમ હાસ્યું છે અને ત્યાં રસક અર્પર કે આપરીયું નાખવાનું લખ્યું છે ત્યાં જસત કે તેની ભરમ નાખવાનું મળ્યું કહેલ છે. આ મન્યકારે કોઈ ધાતુરૂપ પદાર્થને રસક કહ્યું છે. તે લાગે છે કે

અગ્નિમાં પિગાળી રસ કરીને...માં ઢાળવું શુભાવું વળી રસક ઉડી જનારી વસ્તુ જથ્થાવેલ છે બજારના નળીયા અથવા વિલાયતી કેલેમાઇન અગ્નિ ઉપર ઉડી જતું નથી તેમ કોઇ ધાતુરૂપ નથી કે તેનો અગ્નિમાં રસ થાતો નથી. જસતની ભરમને લાડીયો આપી આપી લાલ બનાવી તેનો ઉપયોગ કરવો અથવા તો જસતની ખાણો ન્યાં હોય અને જસત જે માટી સાથે મળેલું હોય તે માટી મેળવી તેમાંથી પથરા વિગેરે ખનિજ પદાર્થ લુદા પાડી શુદ્ધ કરી ઉપયોગમાં લેવું અથવા તો કોઇ પહાડ પર્વતોમાંનાં જે માટીમાં જસતનો અંશ જણાય તે માટીને સાફ કરી ખાપરીયાને ઢેકાણે વાપરવી. આ ગ્રન્થકરના લખાણ પ્રમાણે તો રસક પીગાળનારી વસ્તુ છે અગ્નિથી રસ કરી વનસ્પતિના રસ કે ક્વાથમાં શુભાવવાનું લખ્યું છે એટલે તે ધાતુ છે એ નકી છે વળી આ રસક ધાતુને અગ્નિ ઉપર ઉડી જનારી કહી છે આ બેઇ શુભ જસત યચદમાં છે. ખીજા કોઇ ખનિજ પદાર્થમાં કે નળીયા જેવા કે કાટિડા જેવા ખાપરીયામાં કે કેલેમાઇનમાં કે જસત ઉત્પન્ન થાય છે તે ખાણની માટીમાં આવા શુભ નથી માટે રસક-ખર્ચની જગ્યાએ જસત વાપરવું એજ સિદ્ધ થાય છે. (૧૧૬+૧૩૩)

इति श्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशसुवाक्रे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

મન:શિલયા મેદા: શોધનં સર્વં ગુણા:

મેદા: મન:શિલા ત્રિપ્રકારા ડ્યામા રક્તા ચ સ્વંડિકા ।
 ડ્યામા રક્તા મિથ્યવર્ણા ભારાદ્યા ડ્યામિકા ભવેત્ ॥
 કળવીરા મુરક્તાંગી તામ્રાભા સૈવ શસ્યતે ।
 ચૂર્ણિતા યાતિ રક્તાંગી ગુરુ: સ્તિમ્ધા ચ સ્વંડિકા ॥
 સર્વા: કુનઞ્ય: કથિતા: પૂર્વં પૂર્વં ગુણોત્તરા: ।
 શોધનં- મુનિપત્રરસેનાપિ શૃંગવેરરસેન વા ।
 ભાવિતા 'સપ્તવારેણ વિશુદ્ધ્યતિ ન સંશય: ।
 સર્વં- સર્પિષા ચ ગુહેનાથ કિટ્ટગુમ્ફાલુનાથ વા ।
 ધ્માતા તુ કોષ્ઠિકાયંત્રે મુંચેત્સત્ત્વં ન સંશય: ॥
 ગુણ- રસાયનવરા સર્વા વાતશ્લેષ્મવિનાશિની ।
 સત્વાધિકા વિપત્તી ચ મૂતકણ્ઠસવાપહા ।
 અગ્નિમાંથં પ્રશમયેત્ કોષ્ઠરોગનિર્વાહિણી ॥૧૬+૨૧॥

મનશીળ-મહારાજ

સફાઈ—મનશીળ ગણુ જાતની થાય છે કાળી મિથરંગની અને રાતી-કાળી મનશીળમાં રાતી ઝાંઘ હોય છે તેના પાસાદાર હારંધુંવાળા કટકા હોય છે. મિથરંગની અને ત્રાંબાના રંગની પણ હોય છે. લાલ મનશીળ બાંગવાથી બહુ રાતી જાય છે ઉત્તરોત્તર વધુ શુચીવાળી ગણાય છે.

શોધન—અમથીયાના પાનના રસમાં ૭ વાર ઘૂંટવાથી અથવા આદુના રસમાં ૧૦ વાર ઘૂંટવાથી શુદ્ધ થાય છે.

સત્ત્વ—ધી યોગ કરોડો અને શુભળ એ બધી ચીજો મનશીળમાં નાખી ત્રીણી યોગીયો વાળી કાઢીમાં ધમવાથી સત્ત્વ નિકળે છે.

ગુણ—વાત ૬૬ નાસક વિપદર બૂનબાધા ખગ્તવાળા હવ મંદાગ્નિ અને કાઠાના ૬૨૬ રિશેરમાં વપરાય છે ઉત્તમ રસાયન છે. (૧૬+૨૨)

અંજનાનિ તેષાં લક્ષણં મેદા: શોધનં સર્વં ગુણા:

મેદા:—સૌવીરં ચ રમાંજનં નિગદિતં સોતોંજનં ચૈવ દિ ।

તદન્ પુષ્પમયાંજનં તદન્ ચેત્રીલાંજનં કથ્યતે ॥

પંચાનામપિ નામવર્ણગુણવદ્વ્યાપિ સમ્યગ્વિવર્ષા ।

કથ્યંતેષ્વ મયાપિ શોધનમિદં સત્ત્વં મૃતિશોષ્યતે ॥

મૌવીરં-મૌવીરામ્યં પાંજનં ધૂમવર્ણ પિત્તામયં છર્દિશ્ચિઆવ્રણમ્ ।

નેત્રપ્રવાર્ષા શોધને રોપણે ચ શ્રેષ્ઠં પ્રોક્તં કર્ણરોગમગ્નાત્યૈ ॥

રમાંજનં- પીતામં વિપરત્કટોપગ્રમનં સપ્તામહિમાપદં ।

ચર્મ ચાત્રવિનાગ્નં કૃમિદરં દાર્પ્યુદ્ભવં શોધનમ્ ॥

- સોતોંજન- સ્નિગ્ધ સ્વાદુ કપાયકં વિપવમીપિત્તઃસ્રુદ્ધેક્ષનં
નેત્ર્યં દિધ્યસ્જાનહં નિગદિતં સોતોંજનં સર્વદા ॥
- પુષ્પાંજન- સિતં સ્નિગ્ધં દ્વિમં ચૈવ નેત્રરોગવિપાપહમ્ ।
જ્વરત્રમતિદિધ્માન્નં પુષ્પાંજનમિદોદિતમ્ ॥
- નીલાંજન- રસાયનં મુવર્ણનં ગુરુ સ્નિગ્ધં ત્રિદોષદા ।
નોત્તાંજનં ચ કથિતં લોહમાર્દવકારકમ્ ॥
- શોધન- મૃગરાજરસેનૈવ સર્વાર્થવાંજનાનિ હિ ।
વિશુદ્ધ્યંતીહ સત્તતં સત્યં ગુરુવચો યયા ।
- સત્વ- શિલાયાઃ સત્ત્વચ્ચ સત્ત્વમજ્જનાનાં ચ પાતયેત્ ॥૨૨-૨૮॥

મુરમાની જાત્ય તથા શુદ્ધ

લેહ-સોતોંજન, રસાંજન, સોતોંજન, પુષ્પાંજન, અને નીલાંજન એમ પાંચ જાનના મુરમા છે તેના લક્ષણ શુદ્ધ નીચે પ્રમાણે

સૌવીરાંજન-પુષ્પાંજન જેવા રંગુ હોય છે પણ લોહી ઉલ્લી હેઠળી શુભદાં અને કાનનાં દરમાં દિનાકરક છે તથા આંખના રાગમાં શોધન રોપણુ તરીકે ઉપયોગ થાય છે

રસવંતી-ઘણું દળરતો ઉકાળો ફરી બનાવાય છે કાંઈ પીગાય પણી હોય છે પિત્ત વિધાર પણ લોહી શ્વાસ હેઠળી વાયુ અને કૃમિ વિગેરેનો નાશ કરે છે કાન્તિ વધારે છે આને રસાંજન કહે છે.

સોતોંજન-સ્નિગ્ધ સ્વાદુ ગુરૂં વિષ ઉલ્લી પણ લોહી અને હેઠળી વિગેરેને મટાડે છે લેખન છે તેને દિનાકરક છે.

પુષ્પાંજન-સફેદ હોય છે સ્નિગ્ધ કંકુ છે જ્વરકા હેઠળી નાશક નેત્રરાગદર અને વિષ-વિકારને મટાડે છે.

કાળો મુરમા-રસાયન સરખું છે સ્નિગ્ધ ત્રિદોષક લેહાને પેચું કરનારું અને સોનાને માગનારું છે આને નીલાંજન પણ કહે છે.

શોધન-અર્ધાં અંજન મુરમાને ભાંગના રસની ભાવના આપવાથી શુદ્ધ થાય છે.

સત્ત્વ-મનથીજાના સત્ત્વની પેઠે મુરમાઓનાં સત્ત્વ કટાય છે (૨૨-૨૮)

ગંધકસ્ય મેદાઃ શોધનં ગુગઃ પ્રયોગઃ

- મેદાઃ લક્ષણં- ગંધકસ્ય ચતુર્મેદા લક્ષિતાઃ પૂર્વમ્સિપિઃ ।
શ્વેતઃ પીતસ્તયા રક્તઃ કૃષ્ણથેતિ ચતુર્વિધઃ ॥
શ્વેતસ્તુ સ્વટિકાંકારો લેપનાલ્લોહમારણમ્ ।
જાયતે નાત્ર સંદેહો ધનુમૂતં મયા સહ ॥
પીતવર્ણો મવેચસ્તુ સ ચાક્તોઽમલસારકઃ ।
રસે રસાયને શ્રેષ્ઠઃ શુક્રાપચ્ચઃ સ કથ્યતે ॥

लास्यारसनिभो रक्तः शुक्रतुंडः स कथ्यते ।

धातूनां रंजनं कुर्याद्रसवधं करोत्यलम् ॥

यः कृष्णवर्णः स तु दुर्लभोऽस्ति नाशं करोतीह जरामृत्योः ।

संसेवनाद्भ्रमसं शरीरं भवेत्सुकान्तं हि निरामयं च ॥

शोधनं-

घटीमध्ये पयः क्षिप्त्वा मुखे बद्धं प्रबंधयेत् ।

वस्त्रोपरि बलेश्चूर्णं मुखं रुद्ध्वा शरावतः ॥

भूमौ निधाय तत्पात्रं पुटं दद्यात्प्रयत्नतः ।

विंशत्युपलक्षैश्चैव स्वांगशीतं समुद्धरेत् ॥

अनेनैव प्रकारेण स्वांगशीतं पुनः पुनः ।

एवं संशोधितो गंधः सर्वकार्यकरो भवेत् ॥

गुण-

विपाके मधुरो गंधपापाणस्तु रसायनः ।

विसर्पकण्डुकुष्ठस्य शमनो दीपनस्तथा ॥

आमाजीर्णप्रशमनो विपहा रसशोषणः ।

सूतस्य वीर्यदः साक्षात्पार्वतीपुष्पसंभवः ॥

कृमिरोगहरः सम्यक् सूतं मूर्च्छयति ध्रुवम् ।

सेवितो बलिराज्ञा यः प्रभूतबलहेतवे ॥

तस्माद्बलिवसेत्युक्तो गंधकोतिमनोहरः ।

प्रयोगः १

शुक्रपिच्छस्तु मरिचसमांशेन तु कल्कितः ॥

त्रिफला पट्टगुणा कार्या मर्दयेत्कृतमालकैः ।

मूलद्रवैस्ततः पीतो हन्ति कुष्ठान्यनेकशः ॥

तन्मूलसलिले घृष्टं वपुस्तेनाथ लेपितम् ।

कुष्ठान्येव निहन्त्याशु सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥

प्रयोगः लेपः २-

संशुद्धगंधकं चैव तैलेन सह पेपयेत् ।

अपामार्गस्यारतोयैस्तैलेन मरिचेन च ॥

विलिप्य सकलं देहं तिष्ठेत्सूर्यातपेषु च ।

भोजयेत्तक्रभक्तं च तृतीये प्रहरे खलु ॥

बद्धिना स्वेदयेद्वात्रै प्रातरुत्थाय मर्दयेत् ।

महिषस्य पुरीषेण स्नायाच्छीतेन चारिणा ॥

स्नानं कुर्यादुपस्येवं कण्टः पामा च नश्यति ।

दृष्टप्रत्यययोगाय कथिनोत्र मया खलु ।

नाशयेच्चिरकालेऽपि कुष्ठपामाविचर्चिकाः ॥

પ્રયોગઃ તૈલ ૩-- કલાંશવ્યોપસયુક્તં શુદ્ધગંધકર્ણકમ્ ।

વસ્ત્રે વિતસ્તિમાત્રે હૃ ગંધર્ણ સતૈલકમ્ ॥

વિલિપ્ય વેષ્ટયિત્વા ચ વર્તિ મૂત્રેણ વેષ્ટયેત્ ।

ધૃત્વા સદંશતો વર્તિમધ્યં પ્રજ્વાલયેચ તામ્ ॥

વિદ્રુતઃ પતતે ગંધો વિદ્રુશઃ કાચમાજને ।

તાં દ્રુતિ પ્રક્ષિપેત્પત્રે નામવલ્લ્યાશ્ચિવિન્દુકામ્ ॥

રસં વલ્લમિતં તત્ર દત્વાંગુલ્યા વિમર્દયેત્ ।

તત્સર્વં મસ્યેત્પથ્યાદ્ મોદુગ્ધં ચાતુ સંપિવેત્ ॥

કામસ્ય દીપ્તિ કુરુતે ક્ષયપાણ્ડુવિનાશનમ્ ।

પ્રદર્શો નાશયેદ્ દુષ્ટાં શૂલાર્તિશ્વાસકાસક્રમ્ ॥

આમાર્જીર્ણ પ્રશમયેલ્લઘુત્વં ચ પ્રજાયતે ।

ગંધકસ્ય ગુણાન્વક્તું શક્તઃ કઃ શંકુના વિના ॥૨૧-૫૩॥

લેદ—સફેદ પિળો લાલ અને કાળો એમ ગંધક ચાર પ્રકારનો થાય છે સફેદ ગંધક ખડીના આકારનો થાય છે ધાતુઓ ઉપર ચોપડી ભરી આપવાથી ધાતુનું મારણ કરે છે એમાં સફેદ નથી અનુભવેલું છે. પીળો ગંધક બે પ્રકારનો થાય છે એક લાકડીયો અને બીજો આમલસારો. પહેલો લેપમાં અને દારૂ બનાવવામાં વપરાય છે બીજો દવામાં ખાવામાં આવે છે તે શુક્રપિત્ત કહેવાય. લાલ-ગંધક અગતાના જેવા રંગનો હોય છે તે શુક્રકંડ કહેવાય છે ધાતુનું રંગન કરવામાં અને ખારોને બાંધવામાં આ ઉપયોગી થાય છે કાળો-ગંધક અલભ્ય છે તે વૃદ્ધાવસ્થા અને અકાળમરણને મટાડે છે શરીરને વજન જેવું દ્રઢ નીરાગી અને ક્રિત્યુક્ત કરે છે.

શોધન—એક તપેલામાં દુધ ભરી તેને માટે મલમલનું કપડું બાંધી કપડા ઉપર ગંધકનો છુટકો પાથરી તેના ઉપર એક કુંડું ઉધું ટાંકી જમીનમાં ખાડો ગાળી તેમાં એ તપેલું સુકી કુંડા ઉપર ૨૦ છાણુનો અગ્નિ દેવો સ્વાંગશીત થયે દુધમાંથી ગંધક કાઢી લેવો એવી રીતે ૨૧ વખત શોધવાથી ખાવા લાયક સર્વદોષરહિત ગંધક થાય.

ગુણ—પાકમાં મધુર છે ખજવાળ કુદ્ર આમ અલ્પ વિપવિકાર હરસ કૃમિરોગ વિગેરે દરદાને મટાડે છે પારદનું શોષણ કરનારો છે. પારદમાં અધિક બળ આપનારો છે. પારદને મૂર્છા પમાડનારો છે. બળી રાગએ અધિક બળ મેળવવા માટે ગંધક સેવ્યો હતો તેથી ગંધકનું નામ બલિવસા પાડ્યું છે.

પ્રયોગ ૧ ચૂર્ણ—ગંધક તોલા ૧૦ મરી તોલા ૧૦ હરડે તોલા ૨૦ ખેડાં તોલા ૨૦ અને આમળાં તોલા ૨૦ એ બધા સાથે ખાંડી ગરમાળાના મૂળના રસની ત્રણ લાવના છઠ તૈયાર કરવું સવાર સાંજ એઆની લારથી માંડી અર્ધો તોલા સુધી ચૂર્ણ મોમાં નાખી ઉપર ગરમાળાનાં મૂળનો રસ પીવો અને એ ચૂર્ણ ગરમાળાના મૂળના રસમાં વાટી શરીર ચોપડવું તો ચાળીસ દિવસમાં લાવકર કાઢ મટે તથા અદારે પ્રકારનાં કુદ્રને નાશુદ કરે.

પ્રયોગ ૨ લેપ—શેધેલો ગંધક અને કાળાં મરીને તેજમા મેદા જેવા વાટી પછી અધેડાના ખારના પાણીમાં વાટી લેપ જેવું કરી આખે શરીરે ચોપડી સુધીને તડકે રહેવું બપોર પછી બે બન્ને હાસ ચોખા ખાતા રાત્રે તાપણી તાપડી સવારમાં ઉઠી પાણનું ઢાણુ આખે શરીરે ચોપડવું અને હંડે પાણીયે ન્હાવું પછી ગંધક તેજ ચોપડી ઉને પાણીયે ન્હાવું એ રીતે દુમેશાં કરવાથી ૩ દિવસમાં હાંવા વખનના ખજવાળ ખસ કરોળીયા વિગેરે કુદ નિકાર મટે છે આ પ્રયોગ અનુભવેલો છે.

પ્રયોગ ૩ તેલ તથા દુતિ—દુતિ—ગંધક તેલ ૧૬ અને નિકટુ તેલો ૧ સ્થથે મેળવી એક દિવસ ધુટવું પછી તેલમાં કાલથી એક વેત વચમાં પેળા સદેહ કપડા ઉપર ચોપડી વાટ જેવું વણવું તેના ઉપર દોરા બાંધવા પછી એ વાટને સાણસીથી વચમાં પકડી નીચેથી સળગાવી હેડે કાઢવું વાસણુ રાખવું એ પ્રમાણે પિગળેલો—તેલ ૩૫ બનેલો ગંધક ટીપે ટીપે પડશે આ દુતિના ત્રણ ટીપાં નાગરવેલના પાનપર નાખી તેમાં એક શુદ્ધ પારદ નાખી આંગળી વતી ધસવું એટલે પારો મળી જશે તે પાન ખાઇ જવું ઉપર ગાયતું કુધ શેડકું અથવા સાકરવાણું પીવું કામ જાણત યાવ સક્તિ આવે છે ક્ષય પાંડુ સંઘ્રહણી શળ આસ આમાજીણું વિગેરે દરદો મટે છે શરીર હળવું થાય છે. ગંધકના અશૌકિક ગુણ સંકર વિના બીલું કોઈ વર્ણવી શકે નહીં (૨૬+૫૩)

કંકુષ્ટ વર્ણનં શોધનં ગુણ:

મેદ:- પર્વતે હિમસમીપચર્તિનિ જાયતેતિરુચિરં કંકુષ્ટકમ્ ।
 એકમેવ નલિકાભિધાનકં રેણુકં તદનુ ચાપરં ભવેત્ ॥
 પીતવર્ણમસૃણં ચ વૈ ગુરુ સ્નિગ્ધમુત્તમતરં પ્રવક્ષતે ।
 શ્યામપીતમતિદીનસત્વકં રેણુકં હિ કથિતં દ્વિતીયકમ્ ॥
 વદન્તિ કંકુષ્ટમધાપરે હિ સઘ: પ્રમૃતસ્ય ચ દંતિન: શકૃત્ ।
 તત્કૃષ્ણપીતં ભવતીવ રેચનં તૃતીયમાહુર્વિયુધા ભિપગ્વરા: ॥
 ચતુર્યંકંકુષ્ટમિદૈવ વાનિનાં નાલં હિ કેચિત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞા: ।
 યદ્વસ્તિજં શ્વેતમયાતિપીતં વિરેચનં તત્પ્રકરોતિ શીઘ્રમ્ ॥
 રસાપને શ્રેષ્ઠતરં રસે ચ સત્વેન યુક્તં સ્વલુ ગૌરવાન્વિતમ્ ।
 શોધનં- શુઠ્યમ્મસા ભાવિતમેવ શુદ્ધિ કંકુષ્ટમાયાતિ હિ સત્વમુક્તમ્ ॥

ગુણ:- કંકુષ્ટકં તિત્તકટૃષ્ણવીર્યં વિશેષતો રેચનકં કરોતિ ।
 શુદ્ધાર્તિગુલ્મવ્રણશૂલહૃત્પરં પ્રચક્ષતે શાસ્ત્રવિદ: પુરાણા: ॥

પ્રયોગ:- સત્વાઠ્ઠિર્નિ ચ પ્રોક્તા યસ્માત્સત્ત્વમયં હિ તન્ ।
 યવમાત્રં મજેદેનં વિરેકોર્યં ન સંશય: ॥
 ક્ષણાદામજ્વરં હંતિ જાતે સતિ વિરેચને ।
 તાંબૂલેન સમં ચૈવં ભક્ષિતં સારયેદ્ ધ્રુવમ્ ॥

કંકુઠવિપોપાય- વચ્ચૂલમૂલિકાકાયં સોભાગ્યાજાનિસંયુતમ્ ।

મૂયો મૂયઃ પિવેદ્દીમાન્ વિપં કંકુઠજં જયેત્ ॥૫૪-૬૨॥

પીળીયો

વર્ણન—દિમાલ્ય નચ્છના પર્વતમાં પીળીયો નિહો છે એક ભુગંગીના જેવો આવે છે અને એક ભુગંગી રૂપમાં આવે છે પીળીયો કાળા પડતા પીળારંગનો હોય છે તે શુભમાં દલકો છે કેટલાક કહે છે તુરત જન્મેલા હાથીના બચ્ચાની વિદ્યા તે પીળીયો છે, કેટલાક યોગના નાળને પીળીયો કહે છે સદેહ પડતો પીળો પીળીયો જલદી ભુગંગી લાવે છે તે રસ રસાયનમાં વાપરવા લાયક છે.

શોધન—મુંડના કાટાની ભાવના આપવાથી પીળીયો શુદ્ધ થાય છે પીળીયો સત્વરૂપજ છે તેથી તેનું સત્વ કાટવાની જરૂર નથી.

ગુણ—પીળીયો કંડનો તીખો ઉષ્ણવીર્ય શુદ્ધાની પીડા ગુપ્ત શુભઝં શુભ તાવ અને આમંતર વિગેરેને મટાડે છે તથા ભુગંગી લગાડે છે.

પ્રયોગ—અણોડી ભારની માત્રા નાગરવેશનાં પાન સાથે ખવરાવવાથી ભુગંગી લાગશે આમંતર શુદ્ધિજર અને બાદીનો તાવ ઉતરે

પીળીયાના વિધનો ઉપાય—પીળીયો વધુ ખાઈ જવાથી બહુ ભુગંગી લાગે ખીજા કોઈ ઉપદ્રવ થાય તો બાવળના મૂળની છાશ પાણીમાં ઉકાળી તેમાં બે માસા કુસાવેશ ટંકણ અને પાવલીભાર ઝરાનો ભુકો નાખી વખતો વખત પાવાથી આરામ થારો. (૫૪+૬૨)

કાસીસમેશ ગુણા:

મેદ:- કાસીસં પ્રથમં હિ સૈકતમિદં પુષ્પાલ્યમન્યત્તથા
ક્ષારામ્લં ગુરુ ધૂમ્રવર્ણવિપહન્ વીર્યોષ્ણકં રાગદમ્ ॥

ત્રિવિઘ્નં મુત્રકેશરંજનકરં તત્સૈકતં પૂર્વકં

પુષ્પાલ્યં દ્યપરં ગુણૈશ્ચ સદિતં સેવ્યં સદા રોગહત્ ॥

પુષ્પાભિર્ધં ચ કાસીસં પ્રસિદ્ધં નેત્રરોગહા ।

સોષ્ણવીર્યં કપાયામ્લં વિપઘ્નં શ્લેષ્મનાગ્નમ્ ।

ઘ્ર્ણહૃત્ક્ષયરોગઘ્નં પટરંજનકં પરમ્ ॥

શોધન—સત્ત્વ ધ્રુગરાજરસે સ્થિન્નં નિર્મલં હિ પ્રજાયતે ।

સૌરાષ્ટ્રીસત્ત્વવત્સત્ત્વમેતસ્યાપિ સમાહરેત્ ॥

પ્રયોગ:- કાસીસં ભસ્મ કાંતસ્ય ચોખ્યં સમપ્રાગિકમ્ ।

વરાવિદેગસંયુક્તં ઘૃતક્ષૌદ્રપ્લુતં પ્રગે ॥

મક્ષિતં હંતિ વેગેનં પાંડુયક્ષ્માણમેવ ચ ।

પ્લીહં ગુલ્મં ગુદે ગૂલં મૂત્રકૃચ્છાપ્યશેપતઃ ॥

સેવિતં સર્વરોગઘ્નં રસાયનવિધાનતઃ ।

અગ્નિસંધુક્ષણં કૂર્યાત્ વલીપલિતનાશનમ્ ।

આમાર્જીર્ણમવાન્ રોમાન્ નિહંત્યેવ ન સંશયઃ ॥૬૩+૬૯॥

હીરાકસી

ભેદ—એક સાદી હીરાકસી છે અને બીજી પુષ્પકાસીસ છે બન્નેમાં ગુણુ સરખા છે પણ બીજી વધુ સારા ગુણુવાળી ગણાય છે ખારી ખારી ધુવાડાના જેવા રંગની વિષદર ઉજ્જ્વલીર્ણ રંગ આપનારી સફેદકાઢ મટાડનારી અને કેશનું રંજન કરનારી છે પુષ્પકાસીસ નેત્રરોગ મટાડવામાં પ્રસિદ્ધ છે ગુમડાં ક્ષયરોગ વિગેરેમાં વપરાય છે તથા કપડાં રંગવાના કામમાં આવે છે.

શોધન—સત્ત્વ ભાંગરાના રસમાં આફવાથી શુદ્ધ થાય છે ફટકડીની પેઠે આનું પણ સત્ત્વ નીકળે છે.

પ્રયોગ—શુદ્ધ હીરાકસી અને કાંતલોહની ભરમ બન્ને સરખે ભાજે મેળવી રાખવાં તથા હરડે ખેડાં આંમળાં અને વાવડાંગ એનો સરખે ભાજે ખુકા કરી રાખવો ઉપશ્ચ રસાયનની માત્રા ૩ રતીમાં આ ચૂર્ણુ તોલો ૦૧ મેળવી મધ ઘી સાથે ચાટી ઉપર દુધ પીવું પાંડુરોગ ક્ષય બરલ ગુદમ ગુદાનું શુભ બધા મુત્રકૃચ્છ આમ અને અલ્બુર્ણના બધા દરદોને મટાડે છે જઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે વળીયાં પળીયાનો નાશ કરે (૬૩+૬૯)

નવસારગુણ:

ઽદિષ્ટં નવસારાયં લવણં હુલ્લિકામિધમ્ ।

લોહદ્રાવણકં મોક્તં રસજારણકં તથા ॥

વર્હિં ચ દીપયત્યાશુ ગુલ્મપ્લીહામયાપહમ્ ।

માંસાદિજારણં સમ્યક્ શુક્તપાકં કરોતિ તત્ ॥૭૦-૭૧॥

નવસારને ચુસ્તિકા લવણ પણ કહે છે ધાતુને પિગાળવામાં તથા પારકનું જારણ કરવામાં કામ આવે છે અવરાવવાથી જઠરાગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે છે ગુદમ બરલ વિગેરેને મટાડે છે માંસાદિને પિગાળી નાખે છે અને ખોરાકને પચાવે છે. (૭૦+૭૧)

વરાટિકા લક્ષણં ગુણ:

લક્ષણં—

પીતા વરાટિકા યા તુ સાર્ધેનિષ્ક્રમમાણિકા ।

શ્રેષ્ઠા સૈવ યુષ્ઠૈઃ મોક્તા ટંકમારા હિ મધ્યમા ।

પાદોનટંકમારા યા કથ્યતે સા કનિષ્ઠિકા ॥

ગુણ:—

રસે રસાયને મોક્તા પરિણામાદિશૂદ્ધનુત્ ।

ગ્રહણીક્ષયરોગધ્ની વીર્યોષ્ણા દીપની મતા ॥

દૃપ્યા દોષહરી નેત્ર્યા કફવાતવિનાશિની ।

રસેન્દ્રજારણે ગ્રસ્તા વિદમધ્યે સદા હિતા ॥

સ્થૂન્યા વરાટિકા મોક્તા ગુરુશ્ચ શ્રેષ્ઠમપિત્તહા ।

શોધન—

સ્વેદિતા ધારનાયેન ચામાચ્છુદિમવાપ્નુયાત્ ॥૭૨+૭૬॥

કોડી

લેદ—પીળી કોડી પોણા તોલાની ઉત્તમ ગણાય. અર્ધા તોલાની મધ્યમ અને છઠ્યાની ભારની હાકી ગણાય છે.

ગુણ—રસ રસાયનમાં વપરાય છે પરિણામ શુભ સંગ્રહણી ક્ષયરોગ કફ વાયુ અને નેત્રરોગ વિગેરેને મટાડે છે ઉષ્ણવીર્ય છે જઠરાગ્નિ દીપક છે શક્તિપ્રદ પારદ જરણુમાં અને બિડમાં ઉપયોગી છે મોટા કોડા ગરિષ્ઠ અને કફ પિત્ત કરનારા છે.

શોધન—ધાન્યામ્બમાં સુરકામાં ત્રણ કલાક આફવાથી કોડી શુદ્ધ થાય છે. (૭૨+૭૬)

હિંગુલઃ દરદઃ ગુણઃ શોધનં

મેદઃ—ગુણઃ— દરદઃ શુફતુંડાલ્યો હંસપાકસ્તથાપરઃ ।

ચર્મારઃ પ્રથમઃ પ્રોક્તો હીનસત્ત્વઃ સ ંચયતે ॥

મવાલાભઃ શલાકોદ્યઃ ઉત્તમો હંસપાકકઃ ।

દીપનઃ સર્વદોષઘ્ને હિંગુછોતિરસાયનઃ ॥

સર્વરોગહરઃ સાક્ષાત્ દ્રાવણે સંપ્રસ્રસ્યતે ।

યથા પદ્મગુણમંધેન જારિત રસરાજકઃ ॥

દરદાકર્પિતઃ સૂતો ગુણૈરેવંવિધો ભવેત્ ।

શોધનં—

કુપ્માળદસ્વળદમધ્યે તુ સ્વેદિતો લઘુચામ્બુના ।

સકૃત્ સંજાયતે શુદ્ધઃ સર્વકાર્યેષુ યોજયેત્ ॥૭૭-૮૦॥

હિંગળો

લેદ ગુણ—શુક્રતુંડ અને હંસપાક બે જાતનો હિંગળો છે પરવાળા જેવો સળીયું સળીયું ડાંખળાવાળો હંસપાક રૂમી સીંગરફ ઉત્તમ ગણાય છે. હિંગળો દીપન સર્વદોષઘ્ન રસાયન સર્વ રોગ નાશક છે, દ્રાવણમાં ઉપયોગી છે હિંગળામાંથી કાઢેલો પારો ૫૩ગુણ ગંધક જરિત રસાસહરના જેવોજ ગુણમાં ઉત્તમ ગણાય છે.

શોધન—કોળાની છાલ ઉતારી તેના કટકા કરી વચમાં હીંગળાનો કટકો મુકી ખીજોરાના રસની બાફ આપવાથી અથવા તત્ત્વઅશ્વમાં હીંગળાને ખરલ કરી તેમાં કોળાનો રસ તથા ખીજોરાના રસમાં એક દિવસ ધુંટવાથી બધા કામમાં વાપરવા લાયક અને છે (૭૭+૮૦)

ગૈરિકં મેદઃ ગુણઃ

પાપાણગૈરિકં ચૈકં દ્વિતીયં સ્વર્ણગૈરિકમ્ ।

પાપાણગૈરિકં પ્રોક્તં કઠિનં તામ્રવર્ણકમ્ ॥

અત્યંતશોણિતં સ્નિગ્ધં મસૃણં સ્વર્ણગૈરિકમ્ ।

સ્વાદુ તિક્તં હિમં નેત્ર્યં કપાયં રક્તપિત્તનુત્ ॥

હિકાવમિવિપઘ્નં ચ રક્તઘ્નં સ્વર્ણગૈરિકમ્ ।

પાપાણગૈરિકં ચાન્યત્ પૂર્વસ્માદલ્પકં ગુણૈઃ ॥

ગૈરિક તુ ગવાં દુર્ઘૈર્ભાવતં શુદ્ધિમૃચ્છતિ ।

ગૈરિકં સત્ત્વરૂપં હિ નન્દિના પરિકીર્તિતમ્ ॥ ૮૧-૮૪ ॥

ગેરૃ

લેહ શુભુ શોચન—એક ધુડીયો ગેર અને બીજો સોનાગેર છે ધુડીયો ગેર કડલુ પથરા જેવો અને ત્રાંચા જેવા ઘેરા રાતા રંગનો છે સોનાગેર બહુ લાલ સુવાળો અને પોચો છે રવાદવાળો જરા કડવો જરા કડો કડો નેત્રને દિતકર પડતા લોહીને અટકાવનાર હેડપી ઉછરી અને વિપવિકારને મટાડનાર છે ધુડીયો ગેર સોનાગેર કરતાં ચુલુમાં ઓછો છે ગાયના દુધની લાવના દેવાથી બેઇ ગેર શુદ્ધ થાય છે ગેર સત્ત્વ રૂપજ છે એમ નંદિ નામના વિદ્વાને કહ્યું છે. (૮૧+૮૪)

સાધારણસા: અંબરં ગિરિસિંદૂરં બોદાર: વિટ:

અંબરં—

સમુદ્રેનાગ્નિનક્રસ્ય જરાયુર્વહિરુજ્જિત: ।

રવિતાપેન સંશુષ્ક: સોગ્રિજાર ઇતિ સ્મૃત: ॥

ત્રિદોષશમનો ગ્રાહી ધનુર્વાતહર: પર: ।

વર્ધનો રસવીર્યસ્ય જારણ: પરમ: સ્મૃત:

ગિરિસિંદૂરં

મહાગિરૌ શિલાન્તસ્થો રક્તવર્ણચ્યુતો રસ: ।

મૂર્યાતપેન સંશુષ્કો ગિરિસિંદૂરસંજિત: ॥

રસબંધકરો ભેદી ત્રિદોષશમનસ્તથા ।

દેહલોહકરો નેત્ર્યો ગિરિસિંદૂર ઈરિત: ॥

બોદાર:—

ભવેદુર્જરકે દેશે સદલં પીતવર્ણકમ્ ।

અર્બુદસ્ય ગિરે: પાર્શ્વે નામ્ના બોદારશૃઙ્ગકમ્ ॥

નાગસત્ત્વં લિંગદોષહરં શ્લેષ્મવિકારન્નુત્ ।

રસબન્ધકરં સમ્યક્ શ્મશ્રૂરંજનકં પરમ્ ॥

સાધારણ

સાધારણરસા: સર્વે વીજપૂરસેન વૈ ।

રસગોધર્ન

ત્રિવારં ભાવિતા: શુષ્કા જાયંતે દોષવર્જિતા: ॥

વિટ:—

વિટં હિ કથ્યતે તદ્વત્સર્વદોષહરં પરમ્ ॥ ૮૫+૯૩ ॥

અંબર—મોટા મધરમજની એર અથવા કેટલાકની માન્યતા પ્રમાણે મધરમજ મોઝામત મધ એવાળો છે ત્યારે તેનાં મોઝાના શીણ સમુદના પાણી સાથે તણાઇ કાઢે આવે છે તે મૂરને તડકે ચુકાય છે એ અંબર છે. તે ત્રિદોષનું શમન કરે છે સંગ્રહણીને મટાડે છે ધનુર્વાને તથા અગ્નિ સન્નિપાનને ધીન કરે છે પારદના બળને વધારે છે જ્વરચુમાં ઉત્તમ છે શ્મિપ્રદ અને વીર્યવર્ધક છે.

ગાંઁ સિદ્ધર—પહાડી સિદ્ધર—મોટા પર્વતોમાં શિયાળોની અંદરથી લાઝ રંગનો રસ બહાર આવી સૂરને તડકે સુકાય છે તે સિદ્ધરના જેવા રંગનો પહાડી સિદ્ધર કહેવાય છે તે પારફને બાધે છે દસ્ત લાવે છે ત્રિદોષનું ચમન કરે છે નેત્રને દિનકર છે અને દેહને લોહ સરખો કરે છે.

મોદાર—યુગ્મનામં આયુ પર્વતની તથેટીમાં મોદાર નિકળે છે તેને પડ હોય છે આમાં સીસાનો લાગ હોય છે મોદાર નાગમત્ત સીસાનું રત્ન કહેવાય છે ઉપદંશ અને શુભડા વિગેરેના મુલ્યમાં પડે છે કફનાશક છે પારાને બાધે છે અને ડાઠી વિગેરેના વાળ કાળા કરવાના કલ્પોમાં પડે છે.

મિદ—આ એક મીઠાની જાત છે અને મિદબુલુ પણ કહે છે ગૌમત્ર સાથે આપવાથી કફનાં દરદ મટે છે લીની સાથે પિત્તનાં દરદ અને સરસીયાં તેલની સાથે દેવાથી વાયુ મટે છે બે આની ભારની માત્રા છે.

બધા સાધારણ રસનું શોધન—બધા સાધારણ રસ તેમાંનાં ઠાકનું પણ શોધન કરવું હોય તેને ખાંડી બીજોરાના રસની ત્રણ ભાજના દેવી-એટલે શુદ્ધ થાય છે (૮૫૫૬૨)

इति श्री पद्मनाभसूनुना श्रीयशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ સસમોધ્યાયઃ ૭ ॥

નવ રત્નાનિ

માણિક્યં મૌક્તિકં ચૈવ વિદુમં તાર્ક્ચં પુષ્પકમ્ ।
વજ્રં નીલં ચ ગોમેદ વૈદૂર્યં ચ ક્રમેણ હિ ॥
સુજાતિગુણસમ્પન્નં રત્નં સર્વાર્થસિદ્ધિદમ્ ।
દાને રસાયને ચૈવ ધારણે દેવતાર્ચને ॥ ૧+૨ ॥

નવ રત્નો:

માણિક્ય (ચુની), મોતી, પરવાણાં, તીક્ષ્ણ-પત્તા, પુષ્પક પોષ્પરાજ, હીરા, નીલમણી નીલમ, ગોમેદમણિ-પીણું રત્ન, વૈદૂર્યમણી લસણીથો આ નવ રત્ન અથવા મણિ કહેવાય છે. સારી જાતવાળું ગુણવાળું રત્ન દાનમાં રસાયનમાં ચહેરવામાં અને દેવતાર્ચનમાં વાપરવાથી સિદ્ધિ આપે છે. (૧+૨)

માણિક્યં પદ્મરાગઃ

મેદઃ- પદ્મરાગામિધં શ્રેષ્ઠં પ્રથમં તદુદીરિતમ્ ।
દ્વિતીયં નીલગન્ધિ સ્યાદ્ ધનં રત્નં સુશોભનમ્ ॥
ઉત્તમલક્ષણં- મહત્ત્વ કમલચ્છાયં સ્નિગ્ધં સ્વચ્છં ગુહ સ્ફુટમ્ ।
સમં વૃત્તાયતં ગાત્રે માણિક્યં ચોત્તમં પ્રથમ્ ॥
ગંગોદકસમુદ્ભૂતં નીલગંધીરુણચ્ચિ ।
માણિક્યં પૂર્વવચ્છાયં નીલગંધિ તદુચ્યતે ॥
અધમલક્ષણં- માણિક્ય ચાષ્ટધા નેષ્ઠં સચ્ચિદ્રં મલિનં લઘુ ।
કર્કશં ચિપિદં વર્કસં સૂક્ષ્મં ચાવિશદં તથા ॥
ગુણઃ- સંદીપનં વૃષ્ટયતમં હિ રૂક્ષં વાતાપહં કર્મરૂપાપહં ચ ।
ભૂતાદિદોષત્રયનાશનં પરં રાજ્ઞં સદા યોગ્યતમં પ્રશસ્તમ્ ॥૩-૭॥

મેદ ઉત્તમ લક્ષણ—પદ્મરાગ અને નીલગંધિ એમ બે જાતનાં માણિક્ય હોય છે. આકારમાં મોટું કમળ પુષ્પ સરખા રંગવાળું લંબગોળ આકારનું મુંવાળું સ્વચ્છ વજનદાર સ્પષ્ટ દાંતિવાળું પદ્મરાગ જાસનું માણિક્ય કહેવાય છે. ગંગા નદીમાં તથા તેના કિનારા પર થતું આસમાની રંગની ગ્રાંધવાળા અણુવણુના રંગનું સ્વચ્છ લાલ વજનદાર લંબગોળ અને ઉત્તમ દાંતિવાળું નીલગંધી જાસનું માણિક્ય કહેવાય છે.

દલકું માણિક્ય—કાળાવાળું મેયુ વજનમાં હળવું બરડ ચપટું વાંકું ગ્રીણું નિર્મળ દાંતિવિનાનું તે દલકું ગણાય છે.

ગુણ—જદગમિદોષક પૌષ્ટિક રૂક્ષ વાનનાયક જૂતબાધા વાન પિત્ત કફનાયક અને રાગ-આપે પહેરવા યોગ્ય છે. (૩+૭)

મૌક્તિકં

- ઉત્તમં— હ્રાદિ શ્વેતં રશ્મિમન્નિર્મલં ચ વૃત્તં રૂપાતં મૌક્તિકં તોયભાસમ્ ।
સ્નિગ્ધ તાલ્યે ગોરવ ચેન્મહત્તલ્લિંગૈરેતૈલક્ષિતં તચ શુદ્ધમ્ ॥
- અધમં— રુક્ષાંગ ચેન્નિષ્કેમં શ્યાવતામ્રં ચાર્ધં શુભ્રં ગ્રંથિલં મૌક્તિકં ચ ।
ક્ષારાભાસં વૈકટં યુગ્મકં ચ દોષૈર્યુક્તં સર્વથા ત્યાજ્યમેभिઃ ॥
- ગુણાઃ— કાસં શ્વાસ વદિમાંચં ક્ષયં ચ દન્યાદ્ વૃષ્યં વૃદ્ધાણં પિત્તહારિ ।
દાદૃશ્વેષ્વેન્માદવાતાદિરોગાન્ દન્યાદેવં સેવિતં સર્વકાલે ॥૮-૧૦॥

ભોતી

ઉત્તમ—જે ભોતીને બેનાં મનમાં આનંદ થાય તેનું નિર્મળ કિરણોવાળું સફેદ ગોળાકાર પાણીના બિંદુ જેવી કંતિનું સુંવાળું વસ્ત્રનમાં ભારે તથા એવા બીજા ઉત્તમ ગુણવાળું ભોતી વખણાય છે.

દુષકું—ખરસટ કાંતિ વિનાનું કાળી રાતી ઝાંઝવાળું ફાડીયા આકારનું ધોળું ગાંધું ગાંધુંના મીઠાના કાંકરા જેવું, દેખાવમાં વાકુંચુકું અને બે સાથે બેઝાયેલ હોય એ ભોતી દુષકું ગણાય છે.

ગુણ—કૃધરસ શ્વાસ મંદાસિ ક્ષય પિત્ત દાહ કંઈ દેન્માદ અને વાનાં દરદ વિગેરેના નાશ કરે છે વૃષ્ય પૌષ્ટિક અને ગરમી નાશક છે. (૮+૧૦)

વિદ્રુમં પ્રવાલં

- ઉત્તમં— સ્નિગ્ધ સ્થૂલં પક્વિમ્પ્રીફલ્કારમ્ વૃત્તં દાર્ધ્યં નિર્ગ્રણં ચાપ્યદાર્ધમ્ ।
રૂપાતં સદ્ધિઃ સપ્તધા વિદ્રુમં ચ દોષૈર્યુક્તં સર્વકાર્યેષુ શસ્ત્રમ્ ॥
- અધમં— રુક્ષં શ્વેતં સગ્રણં ધૂસરં ચ નિર્ધારં ચેચ્છુલ્લવર્ણં પ્રવાલમ્ ।
દોષૈર્યુક્તં કોટરૈરાવૃતં ચ નેટું સદ્ધિર્મક્ષણે ધારણે ચ ॥
- ગુણાઃ— પિત્તાસ્રધ્નં શ્વાસકાસાદિરોગાન્ દન્યાદેવં દુર્નિવારં વિપં ચ ।
શ્વેતેન્માદાન્નેત્રરોગાન્નિદન્યાત્ સયઃ કુર્પાદ્દીપનં પાચનં ચ

॥ ૧૧+૧૩ ॥

પરવાળાં

ઉત્તમ—સુંવાળાં જ્યાં પાકેલાં દીકારાના જેવા રંગનાં ગોળાકાર કાણુવિનાનાં અને બહુ લાંબાં નદી એવાં સાન ગુણવાળાં પરવાળાં ઉત્તમ ગણાય છે.

દુષકાં—ખરસટ ધોળાં કાણુકાણુવાળાં શુષ્કાં વસ્ત્રનમાં દળવાં ઝાંઝાના જેવા શુષ્કા રંગનાં ખાડાખાડાવાળાં પરવાળાં દુષકાં છે તે પહેરવામાં અને ખાવામાં વાપરતાં નહીં.

ગુણ—પડતા લોહીને અટકાવે શ્વાસ ખાંસી વિવિધાર શ્વેતેન્માદ નેત્રરોગ વિગેરે મટાડે નદરામિને વધારે અને ખોરાક પચાવે. (૧૧+૧૩)

તાર્ક્યં

- ઉત્તમં— તાર્ક્યં સ્નિગ્ધં મામુરં શણ્વર્ણં ગાંઢૈઃ શુદ્ધં મારવદ્રમિયુક્તમ્ ।
પટે પ્રોક્તા સપ્તસંખ્યા ગુણા વૈ દાને શસ્ત્રં મક્ષણે ધારણે ચ ॥

અધર્મ— નીલં શ્વેતં કર્કશં શ્યાવરુક્ષં વક્રં કૃષ્ણં ચિપ્પટં ભારહીનમ્ ।
 દુષ્ટં તાર્ક્ચં ચૌપત્રેનોપયોજ્યં કાસં શ્વાસં સન્નિપાતાગ્રિમાંગમ્ ।
 શોફં શૂલં જૂર્તિરોગં વિપં ચ દુર્નામાનં પાણ્ડુરોગં નિદન્યાત્
 ॥ ૧૪+૧૬ ॥

પત્રાં—પાનાં

ઉત્તમ—સુવાળાં તેજસ્વી લીલા ખડના જેવા શુદ્ધ લીલા રંગનાં ડાઘાકુધી વિનાનાં વળનદાર અને જેમાંથી તેજનાં કિરણો નિકળતાં હોય એવાં પાનાં ઉત્તમ ગણાય છે.

હલકાં—આસમાની કે સફેદ ઝાંઘવાળાં ખરસટ કાળાશ પડતાં વાંકું કાળાં ચપટાં અને વળનમાં હળવાં એ હલકાં ગણાય છે.

શુષુ—શ્વાસ ખાંસી સનિપાન મંદાગ્નિ સોગ્ગ શુળ તાવ વિધવિકાર દરસ અને પાંકુ-રોગ એટલાં દરદને મટાડે છે. (૧૪+૧૬)

પુષ્પરાગમ્

ઉત્તમ— સ્વચ્છં સ્થૂલં પુષ્પરાગં ગુરુ સ્યાત્સ્નિગ્ધં વર્ણે કર્ણિકારમમૂનમ્ ।
 તત્ત્વાવક્રં મસ્ટણં કોમલં ચ લિંગૈરેતૈઃ શોભનં પુષ્પરાગમ્ ॥
 અધર્મ— રુક્ષં પીતં કર્કશં શ્યામલં ચ પાણ્ડુ સ્યાદ્રા કાપિલં તોયહીનમ્ ।
 દોષૈર્પુત્તં નિષ્પ્રમં પુષ્પરાગં નો સેવ્યં તન્નૈવ દેયં દ્વિજેભ્યઃ ॥
 ગુણાઃ— કુષ્ટં હર્દિં શ્લેષ્મવાતૌ નિહન્તિ મંદાગ્રીનામેતદેવ પ્રશસ્તમ્ ।
 દાહે કૃન્દ્રે દીપનં પાચનં ચ તસ્માત્સેવ્યં સર્વકાલં મનુષ્યૈઃ
 ॥ ૧૭+૧૯ ॥

પોખરાજ

ઉત્તમ—સ્વચ્છ મોટું વળનદાર સુવાળું કચેલુના કુકળા જેવા રંગનું વાકુચુકું નહીં એવું સુવાળું અને લીસું એવું પોખરાજ ઉત્તમ છે.

અધર્મ—ખરસટ પીળાશ પડતું કાળી ઝાંઘવાળું પાંકું રંગનું કાળરચિત્રા રંગનું પાણી વિનાનું અને કાનિ વિનાનું હલકું ગણાય છે તે ખાવામાં કે દાનમાં વાપરવું નહીં.

શુષુ—૧૪ ઉત્તરી કે વાયુ મંદાગ્નિ દાદ અને મૂત્રકૃન્દ્ર વિગેરેને મટાડે છે જ્વરાગ્નિને પ્રતીમ કરે અને ખોરાક પચાવે (૧૭+૧૮)

હોમકઃ—વજ્ર

મંદઃ— સર્વેષુ રન્નેષુ મદા વરિષ્ઠં મૂલ્યૈર્ગરિષ્ઠં વિચિધં દિ વત્રમ્ ।
 નરથ નારી ચ તથા તૃતીયં તેષાં ગુણાન્વચ્ચિ સમાસતો દિ ॥
 પૂર્વ પૂર્વ શ્રેષ્ઠમેતન્મદિષ્ઠં દ્રવ્યાદ્ વીર્યાન્ પાકતથ મમાવાન્ ।
 તેષાં વર્ગા જાતયથ પ્રમેદાઃ કથ્યંતેષ્ટા જ્ઞામ્યતથાવસ્થાન્ ॥
 શ્વેતાદિકં વર્ગચતુષ્ટયં દિ સર્વેષુ રન્નેષુ ચ કથ્યંતે પુષ્પઃ ।
 મ્યુગ્માગ્નિગ્નપ્રિયવૈશ્યમૃદ્રામ્ને જાતપો વૈ ક્રમગથ વર્ણાઃ ॥

पुंवजं यत्प्रोच्यते चाष्टधरं पट्टकाणं चेदिद्रचापेन तुल्यम् ।
 अष्टौ चेत्स्युः फालका भामुरं वै पूर्वं श्रेष्ठं सर्वदोषापहं स्यात् ॥
 स्त्रीवज्रं चेत्तादृशं वर्तुलं हि किञ्चिच्चैवं चिप्टं कर्कशं च ।
 कोणाग्रं वै कुट्टितं वर्तुलं च किञ्चिद्दीनं प्रोच्यते तृत्तीयम् ॥
 स्त्री पुमान् नो स्त्री पुमान् यच्च वज्रं योज्यं तच्च स्त्रीषु पुंस्त्वेव पठे ।
 व्यत्यासाद्वै नव दत्तं फलं तद्व्याद् वज्रं वा विना तत्पुमांसम् ॥
 वर्णेष्वेवं यस्य वर्णस्य वज्रं तत्तद्वर्णे शोभनीयं प्रदिष्टम् ।
 न्यायश्चायं भैरवेण प्रदिष्टः सर्वेष्वेव रत्नवर्गेषु सम्यक् ॥
 शोधनं- यामावधि स्वेदितमेव वज्रं शुद्धिं प्रयातीह कुल्यतोये ।
 सिद्धं तथा कोद्रवजे शृते वा वज्रं विशुद्धयेद्दि विनिश्चितेन ॥

मारणं-१ सुभाषितं मत्कुणशोणितेन वज्रं चतुर्वारविशोषितं च ।
 लुच्छुंदरीस्थं हि विपाचितं पुटे पुटेद्वाराहेण च त्रिशदेवम् ॥
 ध्मातं पुनर्ध्माय शतं हि वारान् काये कुल्यत्यस्य हि निक्षिपेच्च ।
 संपेपयेत्तं हि शिलातलेन मनःशिलाभिः सह कारयेद्वट्टीम् ॥
 क्षिप्त्वा निरुध्यापि च मृषिकायां पुटान्यथापौ च वनोपलैर्ददेत् ।
 वारान् शतं चापि ततो धमेत्तं समर्दितं शोधितवारदेन ॥
 वज्राणि सर्वाणि मृतीभवन्ति तद्भस्मकं वारितरं भवेच्च ।
 श्रीसोमदेवेन च सत्यवाचा वज्रस्य मृत्युः कथितो हि सम्यक् ॥

मारणं-२ कासमर्दरसपूर्णशोहजे मत्कुणस्य रुधिरैर्विलेपितम् ।
 स्वेदितं च भिदुरं हि सप्तभिर्वासरैः परिनिषेच्य मृत्रके ॥
 ध्मापितं हि खलु वज्रसंक्रकं मारयेदिति वदन्ति तद्विदः ।

मारणं-३ नीलज्वालायीरुधः कन्दकेषु घृष्टं यथै शोषितं भस्मभावम् ॥
 वज्रं याति स्वैरवह्निप्रदानान् पिष्टैश्चापि क्षोणिनागैः मल्लिमम् ।
 विजडारान् संपुटेच्च प्रयत्नादारण्यैर्वा गोमयैस्तद्वट्टाभौ ।
 वज्रं चैवं भस्मसाद्वीर्ययुक्तं सर्वस्मिन् नै योजनीयं रसादौ ॥

गुणः- आयुःप्रदं वृष्यतमं प्रदिष्टं दोषत्रयोन्मूलनकं तथैव ।
 रमेन्द्रकस्यापि हि बंधकृत्सदा मृधाममं चापमृतिं च हन्यात् ॥

वज्र रमायनम्

भूनागसत्त्वेन समं विमर्षं वज्रस्य भूतिं च ममानदेन्ना ।
 ध्मानं रसादावपि योजनीयं रसायनं तद्भवतोऽ सम्यक् ॥

હીરાનું શોધન

કળયીના દિકાળામાં હીરાને ૩ દલાક ગણવાથી શુદ્ધ થાય છે.

હીરાની ભરમ વિધિ ૧

માંકડના લોહીની ભાવના ૪ હીરાને આપવી પછી છઠ્ઠરને ચીરી તેમાં એ હીરા મુટ્ટી ૩૦ વરાહપુટ દેવા દરેક વખતે માંકડની ભાવના દષ્ટ છઠ્ઠરમાં હીરાને મુટ્ટી ભટ્ટી આપવી. પછી હીરાને તપાવી તપાવી નવા નવા કળયીના દિકાળામાં ૧૦૦ વખત છુઝાવશે પછી તેને ખરસમાં ચારી રીતે વાટી ઘુટી તેમાં સરખે ભાગે મનથીજ ઉમેરી પાણીમાં ગોળા કરવી પછી તે ગોળાને મુસમાં મુટ્ટી અડધાં છાણાનો લઘુ પુટ દેશે એવી રીતે ૮ ભટ્ટી આપવી પછી શોધેલા પારાની સાથે ઘુટી ઘુટી ૧૦૦ વખત ધમતું એ રીતે હીરા માણેક મોતી વગેરે બધાં રત્નોની ભરમ થાય છે અને તે ભરમ વારિતર થાય છે. હીરાની ખરમ બનાવવાની આ વિધિ સત્યવાદી શ્રીસોમદેવ પંડિતે કહી છે.

હીરાની ભરમ વિધિ ૨

માંકડનું લોહી હીરાપર ચોપડી કંસોદરાના રસથી ભરેલા લોહાના કામમાં ૩ દિવસ બાદ આપવી પછી ૭ દિવસ મુઠ્ઠી હીરાને તપાવી નવાની મૌમનમાં છુઝાવશે તો હીરાની ભરમ થાય છે એમ વિદ્વાનો કહે છે.

હીરાની ભરમ વિધિ ૩

૧ નીલનવાસા—જ્વાલામુખી કે લાંગલી નામની જ્વાળા કંદ સાથે ઘુટી નકે મુઝાવી અગ્નિ આપવાથી અને અગ્નિથીયને વાટી હીરાપર ચોપડી અડધા છાણાની સખત આંચ આપવાથી ૨૦ ભટ્ટીમાં હીરાની ઉત્તમ ભરમ થાય છે તે લજ્જા શુભ આપે છે રસ રસાયન વગેરેમાં વપરાય છે.

૧૪ રસાયન

જૂનાગ સત્વ હીરાની ભરમ અને સોનાની ભરમ ત્રણે સરખે ભાગે લઈ ઘુટી શીશી ભરવી (તેમાંથી અરધીથી એક રતી માત્રા મધ ધીમાં ચારી ઉપર કુધ પીતું નો આધુખ્ય વધે શરીર પુટ થાય કામ શક્તિ વ્યજન થાય કોષપલ્ય રોગની નગળાઈ મટે)

૧૪ પોટલી

ત્રણ લાગ પારદ અને એક લાગ હીરાની ભરમ સાથે ઘુટી એક દેશમાં કપામાં બાંધી પોટલી કરવી હમેશાં સગવડ પડના સમયે મોમાં રાખવાથી ધન મળજીન થાય.

૧૪ રસાયન-પાદ્મ સિદ્ધિપદ

હીરાની ભરમ ૩૦ લાગ, સોનાની ભરમ ૧૬ લાગ, ચંદીની ભરમ ૮ લાગ, પારદ ભરમ ૮ લાગ, અત્રક ભરમ ૮ લાગ, માત્રિક ભરમ ૪ લાગ, વૈકાંત ભરમ ૮ લાગ, શુદ્ધ ગેષક ૬ લાગ બધાં સાથે વાટી ઘુટી શીશીમાં ભરવું. (હમેશાં સવારે એક વખત મધ ધીમાં કે ઘી સાદરમાં કે મધ માખણમાં આપવાથી આધુખ્ય કાંતિ વીર જળ શુદ્ધિ મેંધા વધે અકાળ મૃત્યુ થાય નહીં હમેશાં સેવન કરનારા માખણનું મૃત્યુ થાય નહીં મેંકડો વગેરે મુઠ્ઠી નીરેગી રહી જીવે અને બળ કાંતિ શક્તિ ટકી રહે મંત્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય વચન સિદ્ધિ મને દેવતા પ્રસન્ન થાય) (૧૬૪૪૦)

નીલમણિ:

- મેદ:- ઇન્દ્રનીલમથ વારિનીલકં શ્વેત્યમર્મિતમથાપિ નીલકમ્ ।
કથ્યતે હિ લઘુ વારિનીલકં તુચ્છમેવ કથિતં મિપગ્ધરૈઃ ।
કાન્ત્યા યુક્તં કાર્ણધર્મં ચ નીલ તચાપ્યુક્તં શ્રગ્ગનીલામિધાનમ્ ॥
- ઉત્તમ:- एकच्छायं स्निग्धवर्णं गुरु स्यात्स्वच्छं मध्ये चोद्दसत्कान्तियुक्तम् ।
नील प्रोक्तं पिण्डितं सप्तसङ्घेरेतैर्लिङ्गैर्लक्षितं चोत्तमं हि ॥
- અધમ:- निर्भरं चैत्कोग्रमलं चास्रगंधि रूक्षं वर्णं मूढमकं चिप्पिटं च ।
प्रोक्तं वै तद्धारिनीलं मિપग्ધરૈતૈર્લિંગૈઃ સપ્તમિઃ ક્ષેપણીયમ્ ॥
- ગુણ:- संदीपनं श्वासहरं च दृष्यं दोषत्रयोन्मूलनकं विषग्रम् ।
दुर्नामपांडुग्रमतीव चल्पं जूर्तिं जयेन्नीलमिदं प्रशस्तम् ॥४१-४४॥

ભેદ—ઈન્દ્રનીલમ જલનીલમ અને ધોળોનીલમ એમ ત્રણ ગતતું નીલમ થાય છે. જળનીલમ હલકું ગણાય છે તેમાં પાણીના ગિંદુ જેવો સળકાટ દેખાય છે ઇન્દ્રનીલમશ્ચિ તેજસ્વી છતાં તેના અંદરના ભાગમાં કાળી આંધ દેખાય છે તે ઉત્તમ છે.

ઉત્તમ—જેમાં એક સરખું—મિથિત નહિ એવું તેજ દેખાય સુવાળું હોય વજનદાર ચોખ્ખું અને વચમાંથી કિરણું ફુટે ખાંચાખુચી વિનાના સરખા આકારનું એ સાત નીલમના શુણ્ણ છે તે નીલમ ઉત્તમ છે.

હલકું—વજનમાં હળવું સુવાળું લોહીના જેવી મધ વાળું રંગે રૂક્ષ ખુખરું મેલું જીલ્લું અને ચપટું એ જળનીલમની સાત એજ છે તે હલકું ગણાય છે.

શુણ્ણ—ગદરામિતે પ્રદીપ્ત કરે આસને મટાડે કામોત્તેજક છે ત્રિદોષનું શમન કરે વિપવિહારનો નાશ કરે હરસ પાંડુરોગ તાવ અને જીર્ણીભવર વિગેરેમાં દિતકારક તથા અગ્રપદ છે. (૪૧+૪૪)

ગોમેદમણિ:

- ઉત્તમ:- गोमेदकं रत्नवरं प्रशस्तं गोमेदवद्रागयुतं प्रचक्षते ।
मुस्वच्छगोमूत्रसमानवर्णं गोमेदकं शुद्धमिहोच्यते खलु ॥
दीप्तं स्निग्धं निर्दलं मष्टणं वै मूत्रच्छायं स्वच्छमेतत्समं च ।
एभिल्लिङ्गैर्लक्षितं वै गरीयः सर्वास्वेतद्योजनीयं क्रियासु ॥
- અધમ:- विच्छायं वा चिप्पिटं निष्पमं च रूक्षं चाल्पं चावृतं पाटलेन ।
निर्भरं वा पीतकाचापयुक्तं गोमेदं चेदीदृशं नो वरिष्ठम् ॥
- ગુણ:- गोमेदकं पित्तहरं प्रदिष्टं पाण्डुस्यध्नं कफनाशनं च ।
संदीपनं पाचनमेव रुच्यमल्पंतुद्धिमविवोधनं च ॥ ४५+४८ ॥

ઉત્તમ—જળદા મેદજેવા રંગનું રવચ્છ ગૌમૂત્ર જેવા વર્ણનું તેજસ્વી સરખા આકારનું સુવાળું પડ વિનાનું ઉપર આમરી જેવી ફેતરી ન દેખાતી હોય તેવું ચોખ્ખું અને મેલ વિનાનું અનુ પીશુંરત્ન ઉત્તમ ગણાય છે તે બધા કામમાં વાપરવું.

હલકું—કાંતિ તેજ વિનાનું ચપટું ખરસત નહાનું પડવાળું વળનમાં હળવું અને પીળા કાચના સરખું એવું પીળુંરેત્ન હલકું ગણાય છે.

ગુણ—પિત્ત પાંડુરોગ ક્ષય ક્ષરોગ વિગેરેને મટાડે છે જરૂરમિત્ર પ્રદિત કરે ખોરાક પચાવે રૂચિ લાવે અને બુદ્ધિ વધારવામાં ધર્મુજ ઉત્તમ છે. (૪૫+૪૮)

વૈદ્યવર્ણન:

ઉત્તમ—સ્વચ્છં સમં ચાપિ વિદ્યુર્યકં દિ શ્યામામશુષ્કં ચ ગુરુ સ્ફુટં વા ।

યદ્ગોપવીતોપમયદ્ધરેપાસ્તિસ્રશ્ચ સંદર્શયતીહ શુભ્રાઃ ॥

અધમ—કર્કશં ચ લઘુ ચિષ્પટં સદા શ્યામતોયમિવ દૃશ્યતે છવિઃ ।

રક્તગર્ભસમમુત્તરીયકં નૈવ શોભનમિદં વિદ્યુર્યક્મ્ ॥

ગુણ—રક્તપિત્તશ્મનં વિદ્યુર્યકં બુદ્ધિવર્ધનકરં ચ દોષનમ્ ।

પિત્તરોગમલમોચનં સદા ધારયેચ મતિમાન્ સુસ્વાદહમ્ ॥૪૯-૫૧॥

વૈદ્યમણિ

ઉત્તમ—ચોખ્ખું સ્વચ્છ કાંતિવાળું કાળી ઝાંઘ વાળું કાળા ઘોળા મિશ્ર રંગનું કાઠા કુથી વિનાનું તલકા વિનાનું યદ્ગોપવીત-જનોઘ જેવી ત્રણ ચોખ્ખી રેખા જેમાં જાણાતી હોય તેવું વૈદ્ય મણિ ઉત્તમ ગણાય છે.

અધમ—ખરસત વળનમાં હલકુ ચપટું કાળા જરૂ જેવા રંગની કાંતિવાળું અને રતાશ પડતી ત્રણ રેખાવાળું એ હલકું ગણાય છે.

ગુણ—પચના લોહિને અટકાવે બુદ્ધિ વધારે જરૂરમિત્રે પ્રદીપ કરે પિત્તરોગ અને મળદોષને કાઢે પહેરવાથી શરીરને નીરોગી થયે (૪૯+૫૧)

સર્વત્રાણેષુ દોષાઃ

ઘર્ષશ્ચ વિદ્રુશ્ચ તથૈવ રોપા ત્રાસશ્ચ પાનીયકૃતા સર્ગર્ભતા ।

સર્વેષુ રત્નેષુ ચ પદ્મદોષાઃ સાધારણાસ્તે કથિતા મુનીન્દ્રૈઃ ।

યે ક્ષેત્રતોયમમવાશ્ચ દોષાઃ સર્વેષુ રત્નેષુ ગલન્તિ સમ્પક્ ॥

દોષન—તેષાં ચ શુદ્ધિ શુભૈરવોક્તાં યથા દિ દોષસ્ય વિનાશનં સ્યાત્ ।

અમ્લેન વૈ શુદ્ધયતિ માણિકાર્થ્યં જયન્તિકાયાઃ સ્વરસેન મૌક્તિકમ્ ॥

ક્ષારેણ સર્વેણ દિ વિદ્રુમં ચ ગોદુગ્ધવત્સ્તાદ્યર્થમુપૈતિ શુદ્ધિમ્ ।

ધાન્યસ્યામ્લેઃ પુષ્પરાગસ્ય શુદ્ધિ કૌલત્યે વૈ કાચ્યમાનં દિ વજ્રમ્ ॥

નીલં નીલીપત્રજાતૈ રસૈશ્ચ ગોમેદં વૈ રોચનાયા રસેન ।

વૈદ્યૈ ચેદુત્તમાકાયયુક્તં યાર્મર્કકં સ્વેદિતં શુદ્ધિમેતિ ॥

મારણ—તાત્ત્વગંધકાગ્નિઆસમન્વિતં મર્દયેદ્દ્રુકુચવારિણા સ્વદ્ ।

વજ્રવર્ણમપિ ચાદ્યમિઃ પુટૈ રત્નપદ્મ ભવતીતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૫૨-૫૭॥

બધાં અવેરતોમાં એબ-કલંક-દોષ

ધર્મ-ધસારો છાંટ છાંટ રેખા ત્રાંસ-વાંકાપણું પેટમાં પાણી જેવો બાસ એ પાંચ બલની એબ દોષ સાધારણ રીતે બધાં રત્નો-અવેરતોમાં હોય છે.

બધા રત્નોમાં જે એબ સ્થાનિક જમીન અને પાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે તે પાણીના દોષ કાઢી શકાય છે હૈલવ પંડિતે કહેલી એ પાણીની એબ કાઢી નાખવાની વિધિ શોધન કહું છું જેથી તે તે એબ જતી રહે છે.

અવેરતોનું શોધન

નીચે કહેલા પ્રવાહીની બાફ તે તે રત્નને આપવાથી તે તે રત્ન શુદ્ધ થાય છે એબ જતી રહે છે ખટાઇમાં ખાલેક, અરણીના રસમાં મોતી, બધી જાતના ક્ષારના પ્રવાહીમાં પરવાળાં, ગાયના દુધમાં નીકમ, સુરસામાં પોખરાજ, હીરા કળથીના ઉકાળામાં, ગળાનાં પાનના રસમાં નીકમ, ગોઝાચના રસમાં ગોમેડ, ચણેલીના પચાંગના ઉકાળામાં વૈદ્ય પ્રત્યેકમાં તે તે રત્ન ૩ ત્રણ કેસાક બાફવાથી શુદ્ધ થાય છે.

રત્નાનાં દુનય:

દ્રુતિવિધાનમ્-રામઠં લવણપંચકં સદા ક્ષારયુગ્મમપિ ચેત્સુપેપિતમ્ ।

ચૂલિકાલવણમમ્લવેતસં પક્કુંભિકફલં તથૈવ ચ ॥

ચિત્રમૂલકરુદન્તિકે શુભા જમ્બુકી જલયુતાં વ્રવન્તિકા ।

અર્કદુગ્ધસમસૌપદુગ્ધકં સર્વમેવ મૃદિતં શિલાતલે ॥

ગોલમસ્ય ચ વિધાય નિષ્કિપેદ્રત્નજાતિષુ ધરાણિ પેપયેત્ ।

ભૂર્જપત્રમભિવેષ્ટ્ય ગોલકે ગોલકોપરિ નિવેષ્ટ્ય સૂત્રતઃ ॥

વસ્ત્રેણ સંવેષ્ટ્ય તતઃ પ્રયત્નાશોલાશ્ચયંત્રેષુ નિવેશ્ય ગોલકમ્ ।

સર્વામ્લયુક્તે તુપવારિષૂરિતે પાત્રં દદે મૃષ્મયસંજ્ઞકે હિ ॥

દિનત્રયં સ્વેદનકં વિધેયમાહૃત્ય તસ્માદ્વરગોલકં હિ ।

સંજ્ઞાલયેચ્છામ્લજલેન ચાપિ સંજાયતે રત્નભવા દ્રુતિશ્ચ ॥

દ્રુતિલક્ષણમ્-વર્ણેન સા રત્નનિભા ચ કાન્ત્યા લઘ્વી ભવેદ્દેહકરી ચ સમ્યક્ ।

છોદસ્ય વેધં પ્રકરોતિ સમ્યક્ સૂતેન સમ્યક્ મિલનં પ્રયાતિ ॥

તદા ભવેયુઃ સ્વલુ સિદ્ધતા યદા હિંગ્વાદિચર્મેણ મિલન્તિ સમ્યક્ ।

યામદ્વયં કાસ્યચિમર્દિતા વૈ ચાતિપ્રયત્નેન તુ વૈદ્યવૈધૈઃ ॥

કસ્માપિ નુઃ સિદ્ધયતિ વૈ દ્રુતિશ્ચ યદા પ્રસન્નઃ સ્વલુ પાર્વતીશઃ ।

ન સ્યાદ્યાવદ્ ભૈરવસ્ય પ્રસાદસ્તાવત્સૂતે વંધનં દુર્લભં હિ ।

તાસાં મધ્યે દુર્લભાન્નદ્રુતિશ્ચ સ્વર્લ્પં ભાગ્યં શ્રુરિદૌર્ભાગ્યમાજામ્ ॥

રત્નાનાં ક્રમતો ગુણાશ્ચ કથિતાસ્તચ્છોધનં મારણં ।

તેભ્યથૈવ હિ સત્વપાતનમયો સમ્યગ્દ્રુતેઃ પાતનમ્ ॥

સર્વેષાં હિ પરીક્ષણં ચ દ્વુતયઃ સંમેલનં વૈ રસે ।

અધ્યાયેત્ર નિર્દર્શિતાનિ સકલાન્યેવં હિ કર્માણિ વૈ ॥૫૮-૬૬॥

રત્નોની દુતિ કરવાની રીત

હિંગ, પાંચ લવણ એ સાર નવસાર અમલવેત નેપાળાનાં બી ચિત્રક મુળ રત્નોની જળ જાંબવો દ્રવંતી આકાશનું દુધ સ્તુહી દુધ બધાને ખરલમાં ઘુટી ગોળો કરવો તે ગોળાની વચમાં નવ રત્નમાંનું કોષ્ઠપણુ રત્નમુકી તેના પર ગોળપત્ર વીંટી તેના પર દોરા બાંધીને ગોળાને કપડામાં બાંધી બધી જાતની ખટાણ ભરેલા માટીના કામના દોલાયંત્રમાં અધર દીંગાડી ૩ દિવસ સુધી બાફ આપી પછી ગોળાને ખોલવો પછી ખટાણના પ્રવાહીથી ધોઇ નાખવું એટલે તેમાંથી રત્ન-ઝવેરાતની દુતિ નીકળશે.

રત્ન દુતિનું લક્ષણ

આ રત્ન દુતિનો રંગ અને ક્રાંતિ તે તે રત્નના જોવાજ હોય છે વજનમાં હળવી હોય છે આ શરીરને વજ જોવું મજબુત અને દીર્ઘાયુષી કરે છે ધાતુનો વેધ કરે છે. પારદ સાથે મળી જાય છે.

કોષ્ઠપણુ દુતિ કાંસાના કામમાં કે કાંસાની ખરલમાં નાખી હિંચાદિ વર્ગનાં ઓસડીયાં રસથી ખુબ મજબુતાઇથી ૬ કલાક સુધી ઘુટવામાં આવે છે ત્યારે ધારેલું કામ આપે છે જ્યારે ભગવાન શંકરની કૃપા થાય છે અને શંકર પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે કોષ્ઠજ માણસને દાયે ધાતુ રત્નો વગેરેની દુતિની ક્રિયા સિદ્ધ થઇ શકે છે હૈરવની પ્રસન્નતા થયા વિના દુર્લભ છે તેમ પારદનું-દુતિદ્વારા બધન કર્મ પણ દુર્લભ છે તેમાં પણ અગ્રકની દુતિ યાત્રી ધણી દુર્લભ છે ધણી કમનસીબી ભોળવાનાં મનુષ્યોને સદ્ભાગ થોડાં હોય છે તેથી ભાગ્યેદય વિના અને શંકરની કૃપા વિના આ દુતિ કર્મ સિદ્ધ થાવું અશક્ય છે (૫૮+૬૫)

इति श्री पद्मनाभसज्जुना श्रीयशोधरेण' जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशमुष्णकरे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ અષ્ટમોધ્યાયઃ ૮ ॥

(આઠમો અધ્યાય ૮)

भवति गदगणानां नाशनं येन सद्यो

विविधरसविधानं कथ्यतेनैव सम्यक् ।

रसनिगमसुधान्धौ मध्यमाने मयैव

गणितरसशतानां संग्रहः प्रोच्यते वै ॥

હવે પછી આ અધ્યાયમાં જુદા જુદા રોગ ઉપર લાગુ પડનારાં ઉત્તમ રસ ઔષધની બનાવટ કહું છું. રસશાસ્ત્રના શોધ જોળ કરતા ૧૦૦ રસ ઔષધ અનુભવમાં ઉત્તમ જાણાયથી તે વર્ણવું છું (એમ અન્યકાર લખે છે) (૧)

(મૂચના—આ અધ્યાયમાં જાણાવેલાં રસ ઔષધની બનાવટમાં કોષ કોષ ઠેકાણે અન્યકારના મૂળનું લખાણ બધાં બધાં અપૂર્ણ જણાયું છે ત્યાં સુધારો કે વિસ્તાર કરવો પડ્યો છે. કારણ અનુભવ પ્રમાણે તેમ કરવું ચોક્કસ જણાયું છે. તે વિદ્વાન વાંચનારને મૂળ શ્લોક કરતાં ટીકામાં ક્રિયા સંબંધે કે માત્રા સંબંધે ન્યૂનાધિકા જણાય તો સંબંધ પામવું નહીં કે બુલ થયેલી સમજવી નહીં પણ વાંચનારની કે ઔષધ બનાવવા ધ્યાનનારની સરસતા માટે બાધાંતર કરાવે તે દરકાર કરેલ છે એમ સમજવું.

પ્રત્યેક રસ ઔષધમાં પારદ ગંધક વંડનાજ કનુકખીજ લાંગલી ટંકણ હિંગળો મોરચુપુ નેપાળો અનશીળ હરતાળ સોમલ વિગેરે રસ ઉપરસ વિષ ઉપવિષ વગેરે ચીજો પડે છે તે દરેક ચીજ શોધેલી ભરમ કરેલી કે ખીજ રીતે જેમ વાપરવા લખ્યું હોય તેમ વાપરવાનું સમજવું)

ज्वराकुश-१

मुखण्डितं हारिणजं विपाणं रसेन पाच्यं जलजंबुकस्य ।

रुध्वाथ भाण्डे विपचेच्च चूल्यां यामद्वयं શીતગતં समुद्धरेत् ॥

ततोष्टभागं त्रिकटुं नियोज्य निष्कप्रमाणं च भजेत्प्रभाते ।

तं नागवल्लीदलजेन सार्धं निहन्ति वातोद्भवकं ज्वरं च ॥૨+૩॥

જ્વરાકુશ-૧ (જુદી)

પુટપટ્ટ હરજીનાં શિંગળાને ખાંડી નહીં આગણીથી આળી જુકો કરવો પછી તેમાં જળજંબુવાનો રસ આઠ ચણા નાખી એક લાંગલીમાં પેક કરી યુધે ચકારી ૭ કલાક પકાવવું પછી ઠંડુ કરી તેનું જોટું વગળ હોય તેમાં આઠમાં ભાગનું ત્રિકટુનું ચૂર્ણ મેળવી રાખવું જે આનીથી પાવલી ભારની માત્રા નાગરવેલના પાનની પટ્ટી સાથે સવારે અવરાવવાથી વાયુનો તાવ તથા બાદીનો તાવ ઉતરે (૨+૩)

ज्वराकुश-२

मृतगंधविषकारवीकणादंतिवीजमिति वर्धितैः क्रमात् ।

मर्दितैश्च दधनिचુકદ્રવૈ રક્તિકાર્ધતુલિતા વટ્ટી કૃતા ।

भक्षिता ज्वरगणान्निहन्त्यं रेचनो ज्वरहरोयमदकुशः ॥ ૪ ॥

જવરાંકુશ—૨ (ગાળી)

ખસ્ટ શુદ્ધ પારદ ૪ ભાગ, શુદ્ધ ગંધક ૮, શુદ્ધ વજનાગ ૧૨, ક્લેશ્ઠ ૧૬, લોડીપીપર ૨૦, તથા નેપાળી શોધેલો ૨૫ ભાગ લઈ લીંબુના રસમાં પુટી તેની ગોળી ચણેડી જેવડી વાળતી, ઉના પાણી સાથે લેવાથી જખાતાનું ઉતરે નવીન જવરમાં અથવા બાદીના તાવમાં બુધાખ આપી ગિગાડ કાઢી નાખી તાવ ઉતારવામાં આ ગોળી ઉત્તમ છે. (૪)

મહજરાંકુશ—૩

एक एव कथितस्तु सोमलः स्वेदितोपि सह चूर्णजलेन ।

यामपूर्वमपि रक्तिकामितो भक्षितः सकलशीतजूर्तिहृत् ॥ ૫ ॥

મહજજરાંકુશ—૩ (વાલુકાપત્ર પકવ) (ભુડી)

શુદ્ધ સોમલ તોલા ૧૦ ને ચુનાના પાણીમાં દોઝાપત્રથી ત્રણ દિવસ બાફ આપવાથી આ દવા તૈયાર થાય છે. માત્ર ૦૫ થી ૧ રતિબાર નાગરવેશના પાન સાથે ખવરાવવાથી ટાઢીયો તાવ વિષમજ્વર એકાંતરો અને તરીયો વિગેરે ઉતરે છે અટકે છે. (૫)

જ્વરાંરિ રસ—૪

पारदं रसगंधतालकं तुल्यटंकणयुतं मुञ्जोधितम् ।

मर्दयेच्च सममात्रमेकतः कारवेल्लजरसैर्दिनं तथा ॥

लेपयेच्च रविभाजनोदरे चांगुलार्धमपि मानमेव हि

ताम्रभाजनमुखं निरुध्य वै तं पचेत्सिकतयंत्रमध्यतઃ ॥

धान्यकान્યુपरि मृश्चितानि चेत् संસ્फुटंति यदि भृद्धमुच्यते ।

जायतेतिरुचિरो ज्वरारिकः सेवितो ज्वरगणापहारकः ॥

मापमात्रमुपणैः समैः सदा पर्णखण्डसहितैश्च भक्षितः ।

नाशयेद्धि विषमोद्भवान् જ્વરાનન્ધકારમિવ માસ્કરોદયઃ ॥૬-૯॥

જવરાંરિ રસ—૪ (વાલુકાપત્ર પકવ) (ભુડી)

પારદ, ખાપરિયું, ગંધક, હરતાલ, મોરચુચુ, અને ટંકણ પ્રત્યેક શોધેલા લેવાં બધી દવાઓ સરખે વજને લઈ કારેલીના પંચાંગના રસમાં એક દિવસ રાત પુટી કલંબ નદી દીધેલા ત્રાંખાના કડા વિનાના વાલ્યકાને અંદર એ લુખડી અર્ધા આંગળને યરે ચોપડી મુકાવવું પછી ત્રાંખાની યાળીમાં એ વાલ્યકાને ઉધે વાળી સાંધા છાંદી લઈ તે યાળી સીમે વાલ્યકા વાલુકાપત્રમાં મુકી તેનું તળીયું દેખાય તેટલે સુધી રેતી ભરી નીચે અગ્નિ આપવો. વાલ્યકાના તળા ઉપર ધાન્યના દાણા નાખવાથી પાણી કુટે તેમ કુટી નીકળે એટલે અગ્નિ આપવો બધ કરી સ્વાંગશીન કરવું પછી સંજાળથી વાલ્યકાના તળીયામાંની દવા કાઢી લઈ ખરસ કરી ટીરીમાં ભરી રાખવી તેમાંથી ૧ થી ૨ ગ્રામ બુધામાં ૪ થી ૬ રતિબાર કાળાં ત્રીનો સુકા મેઘડી નાગરવેશના પાન સાથે આપવાથી ટાઢીઓ એકાંતરો તરીયો તાવ તથા બીજા તાવ ઉતરી જાય છે. (૬-૯)

તરુણજ્વરારિ રસ:-૫

તાલતામ્રરસગંધતુત્યકાન્ શાળમાત્રતુલિતાન્સમસ્તકાન્ ।
 નિષ્કમાત્રરુચિરાં મનઃશિલાં મર્દયેત્ ત્રિફલકામ્બુભિર્દદમ્ ॥
 ગોલમ્પસ્ય ચ વિધાય સંપુટે પાચયેચ પુટપાકયોગતઃ ।
 અર્કવજ્રિપયસા સુભાવયેત્ સપ્તવારમય દંતિકાશૃતૈઃ ॥
 માપમાત્રરસ ઇષ મસિતઃ શાળમાનમરિચૈર્યુતો યદા ।
 સાર્પનિષ્કકણુદેન યોજિતઃ સૌરસૈર્દ્વિદશપત્રકૈર્યુતઃ ॥
 શીતપૂર્વમથ દાહપૂર્વકં દ્રવ્યાહિકં ચ સકલાન્ જ્વરાનપિ ।
 નાશયેદિ તરુણજ્વરારિકઃ સર્વદોષશમનઃ સુત્વાવહઃ ॥ ૧૦-૧૩ ॥

તરુણજ્વરારિ રસ-૫ (ભુકી)

હરતાથ, પારદ, ગંધક, મોરયુયુ અને મનસીળ એ શેધિલી ચીળે અને તામ્રમસ્ત્ર
 બધા સમભાગે લઈ નિઃશાના કાઠામાં એક દિવસ ધુંટી ગોળા વાળી સુકવી શરાવ સંપુટમાં
 મુકી કપડામાંથી કરી ભૂધરપુટનો હળવો અગ્નિ આપવો પછી સ્વાગંથીત થયે કાઠી લઈ
 આકાંતુ કુષ અને સુકીકુષની અંકે લાવના દેવી અને દંતીમૂળના રસની ૭ લાવના
 આપી બળે રતિભારની ગોળા વાળવી ૨ થી ૩ ગોળામાં બે આની બાર કાળાંમરી, અર્ધો
 તોલો ભુનો ગોળ અને ૨૦ તુલસીના પાન બધા સાથે મેળવી ખવરાવી ઉપર નવશેકું પાણી
 પાતું તેથી ટાઢીયો, ઉનોયો, એકાંતરો, વિગેરે વિષમળવર ઉતરે છે—અટકે છે કાઠને ભુલાખ
 લાગે છે અને કાઠને એક બે સાદા દસ્તા થાય છે પેટમાંથી મળ નિકળી જાય છે. (૧૦+૧૩)

જ્વરખી વટો ૬

માઘૈકઃ સ્યાત્પારદઃ શોધિતથ્ ઇલીયઃ સ્યાત્પિપ્પલી શ્રેયસી ચ ।
 આકલ્લો ચૈ ગંધકઃ સાર્પણેણ તૈલેનાયો શોધિતો બુદ્ધિમદ્ધિઃ ॥
 તુર્યાન્માગાનિન્દ્રવલીફલાનાં કૃત્વા ચૂર્ણં શોપયેત્સૂર્યતાપે ।
 ચૂર્ણં ચૈતદ્ ભ્રાવયેત્તદ્રસેન માપૈસ્તુલ્યાં કારયેત્તદ્વર્તો ચ ॥
 દત્વા ચૈકાં જાતસયોજ્વરાય છિન્નાઢ્યાયાઃ કાયપાનં વિધેયમ્ ।
 દોષોદ્ભૂતાં સન્નિપાતોદ્ભવાં ચ જૂર્તિં સમ્પહ્ નાશયત્યાશુ તીવ્રામ્
 ॥ ૧૪+૧૬ ॥

જ્વરખી વટી-૬

ખસ્ટ શુદ્ધ પારદ સરસીયા તેલમાં શેધિલો ગંધક એલીયો શેધિલો લાંડીપીપર, દરડે,
 અને અકસકરો પ્રત્યેક એક લાખ દંદ્રામણના ડોઝનાં મુકેલા ૪ લાખ બધા સાથે ખાંડી કપડે
 ચાળી દંદ્રામણના પર્ચાંગના રસમાં એક દિવસ ધુંટી વાલ વાલની ગોળા વાળી તડકે સુકા-
 વરી ૨ થી ૩ ગોળાને ભુકા કરી ગોળાં નાખી ઉપર મળોનો કાઠો પીવો તેથી નવો તાવ
 વાપુ, પિપ્પ, કંનેનો તાવ અને સન્નિપાતનો તાવ ઉતરે. (૧૪+૧૬) -

पश्चात्तोयैनेत्र भाव्यं च चूर्णं गोलं कृत्वा मंदवह्नौ विपाज्य ॥

પથાદેનં મસ્યેદૈ રસેન્દ્રં વલ્લં ચૈત્રં શર્કરાચૂર્ણમિથમ્ ।

તદ્વત્કૃષ્ણામાસિકેષૈવ જૂર્તિં દન્યાદેતત્સર્વદોષોત્થિતાં વૈ ॥૨૧-૨૫॥

પ્રતિજ્ઞાવાચક ૨૨૪-૧૦ (ભુકી)

શુદ્ધ પારદ ૧ તોલા, શુદ્ધ હરતાલ તોલા ૨ શુદ્ધ મનશીળ તોલા ૪, તામ્રભરમ તોલા ૨ અને શુદ્ધ બીધામાં તોલા ૪, એ સાથે મેળવી એક દિવસ ખરલ કરી પછી આકાશના કુધની ત્રણ લાવના દેવી પછી ગોળો વાળી એક માટલીમાં ગોળો મુકી ઉપર કાઢીયું લાંબી રાખ માટી સીધાલુણથી સંધીલેપ કરી ચુકે ચઢાવી અઢાયા છાણાનો ધીમે અભિ આપવો. ધુમાડો બહાર નિકળવા દેવો. નહીં એમ નવ કલાક પકાવી સ્વાગશીત થયે બીજો દિવસ કાઢી લઇ ફરીવાર પાણીમાં ધુંટી ગેલો કરી ઉપર પ્રમાણે માટલીમાં મંદ અભિથી ચુકે ચઢાવી પકાવવું પછી બીજો દિવસ કાઢી લઇ ખરલ કરી શીશી ભરી રાખવી ૨ થી ૩ રતીભારની માત્રામાં પાવલીભાર સાકરની ભુકી મેળવી મોમાં, નાખી ઉપર પાણી પીવું અથવા મધ લીંદીપીપર સાથે આટી ઉપર પાણી પીવું જેથી વાસુ પિત્ત કફના તાવ સન્નિપાત ત્વર ત્રિદોષ અને ન્યુમોનિયા વિગેરે તાવ અવસ્થા ઉતરે. (૨૧+૨૫)

અતિસાર સંપ્રહણી હ્રગ યોગા:

અયાતીસારશમનાન્ રસાન્ સંકયયમિ વૈ ।

મસિતાશ્ચૈવ યે નિત્યં સઘઃ પ્રત્યયકારકાઃ ॥ ૨૬ ॥

ઝાઝા મરડા સમહુણીનાં ઔષધો

હવે ઝાઝા મરડા વિગેરેનું શમન કરનારા રસો કહીય કે જે ઉપયોગથી પ્રત્યક્ષ તત્કાળ શુધ્ધ બનાવે છે. (૨૬)

શંભોદર રસ-૧૧

શુદ્ધં મૂતં ગંધકં વૈ સમાંશં ચિત્રોન્મૈતૈર્મર્દયેદ્ઘાસરૈકમ્ ।

ચૂર્ણરેતૈઃ શંસમાપૂરિતં વૈ માળ્દે સ્થાપ્યં મુદ્રિતવ્યં મયત્નાત્ ॥

તસ્પાપઃસ્તાદપ્પયામં મકુર્યાદ્ઘ્નિં શીતે કર્પમાત્રં વિપં દિ ।

દત્વા ધર્મે ત્રીણિ ચાગ્રો પુટાનિ દયાત્તદ્વત્ કન્યકાયા રસેન ॥

વલ્લં યોગ્યં બીરકેણાય ઘૃગ્યા સૌદ્રિયુક્તં મસિતં સંપ્રદશ્યમામ્ ।

શ્વાસે શૂલે ચાનિલે શ્વેત્પમ્જે વા કાસેર્શઃશુ વિદ્મદે ચાતિસારે

॥ ૨૭+૨૯ ॥

શંભોદર રસ-૧૧ (પુટપાત્ર-ભુકી)

શુદ્ધ પારદ અને મધક આઠ આઠ તોલા લઇ કમળા કરી ચિત્રો અને મનુરાના રસમાં એક દિવસ ધુંટી મુકાવી ભુકી કરી એ ભુકીને મોપિયા આખા શંખની અંદર ભરી એ શંખને ટંકણ તથા કુપાથી છાંટી લઇ તે શંખને એક ન્દાની માટલીમાં મુકી એ માટલીને લાંબી લાંબી છાંટી લઇ ચુકે ચઢાવી ૨૪ દલાક અખડિન અભિ આપવો બીજા ચોલીસ દલાક ૨૫ પછી માટલીમાંથી શંખ કાઢી એક દિવસ ખરલ કરી એ તોલા બચના નાખી કુંવારના

૨૨માં ધુટી ધુટી તડકે સુકાવતું એમ ૩ ભાવના છઈ તડકે સુકાવી ધુટી તેપર કરાય છે માત્રા ૧ વાકમાં બે બાનીસર હરનો બુકો, એક વાક શોધેલી બાંજ અને અર્ધો તોલો મધ સાથે મેળવી ચટાટી ઉપર મેળવી હાથ પાત્રી તો સંગ્રહણીનું દરદ મટે તથા અનુપાત પરત્વે શાક, યૃગ, વાણ, કદ, બધેકોથ, બધા દેરસ, ઝાડા અને મરડા પચુ મટે. (૨૭-૨૮)

આનંદભૈરવી ગુટી-૧૨

સૌભાગ્યં વૈ દિગુલં વ્રતસનામં મારીચં વૈ હેમવીજેન યુક્તમ્ ।

કૃત્વા ચૂર્ણં સર્વમેતત્સમાંશં જંવીરૈસ્તન્મર્દિતં યામયુગ્મમ્ ॥

ગુંજામાત્રા નિર્મિતા મહિતા દિ ગુટ્યો દન્યુઃ સન્નિપાતાવિસારાન્

॥ ૩૦ ॥

આનંદભૈરવી ગુટી ૧૨

ટંકણુ ખાર પુલાવેલો, શુદ્ધ દિગુલો, શુદ્ધ વજનાય. મરી, ધનુરાનાં શોધેલાં બી, બધાં સમભાગે લઈ લીંબુના ૨૨માં ૬ કલાક ધુટી ચટોડી નેવડી ગોળી કરવી. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી પાણી સાથે આપવાથી બધી જાનના ઝાડા મરડા મટે છે. (૩૦)

અતિસાર ભૈરવી ગુટી-૧૩

જાર્તાવત્રી દેવપુષ્પં ચ ગુટ્ટી કંકોલલં ચેચ્ચંદનં કુંકુમં ચ ।

કૃષ્ણાયુક્તં શુદ્ધમાફલ્લકં સ્યાન્ સર્વાન્યેવં ચૂર્ણયેદૈ સમાનિ ॥

મૃતસૈવં મસ મિશ્રં મકુર્યાદ્ ભાગં ચૈકં મિશ્રયેન્નાગપેનમ્ ।

ત્વલે સર્વં મર્દિતં ચૈકયામં કાર્યા ગોળી વલ્લમાત્રા જાળેન ।

મધેદ્રાત્રૌ પાયયેત્તદુલ્લેદં દન્યાન્ સર્વાન્ સર્વદ્રોપાતિસારાન્ ૩૧-૩૩

અતિસારભૈરવી ગુટી ૧૩

જાવંત્રી, લવંગ, મુંદ, અરુણાખ, સુખાઃ બહેલી, કેસર, લીંડીપીપર, અકલકો, પારકમરમ શાક, અડીણુ બધાં સમભાગે લઈ ૩ કલાક પાણી સાથે ધુટી ચટોડી નેવડી ગોળી વાળવી. રાત્રે ૩ ગોળી બાફેલા ચોખાના ઓસામણુ સાથે આપવાથી બધી જાનના ઝાડા મરડા મટાડે છે. (૩૧-૩૩)

કનકસુંદર રસ-૧૪

મારીચં ચેટ્ટકણં દિગુલં ચ ગંધાદ્રમા વૈ પિપ્પલી વ્રતસનામમ્ ।

પૂર્તસૈવં ત્રીજકાનીદ શુદ્ધાન્યેવં કૃત્વા તથા ચૂર્ણં વિચેયમ્ ॥

માતઃ સાયં મહિતં વલ્લમાત્રં જૂર્તિ રક્તં નાગયેચાવિસારમ્ ।

દન્યન્નં વા મોગયેત્તકયુક્તં દન્યાદેવં ચાગ્રિમાન્યં મુત્રાત્રમ્ ॥૩૪-૩૫॥

કનકસુંદર રસ ૧૪

કાળાં મરી, ટંકણુ, દિગુલો, બધેક, લીંડીપીપર, વજનાય. ધનુરાના બી સમભાગે લઈ ધુટી રાખવું. ૨ થી ૩ રતી સવારે નવા સાંજે પાણી સાથે લેવાથી તાવ, પાતું લેટી, ઝાડા, મરડા, મંદમિ મટે. જમવામાં દાળ ચોખા કે હાસ ચોખા ખવડાવવા (૩૪-૩૫)

કર્પૂરસુંદરી ગુટિકા-૧૫

કર્પૂરજાતીફલજાતિપત્રિકા ધતૂરવીજં જલરાશિશોષણમ્ ।
 આકલ્લકં વ્યોપમિદં સમાંશં દ્વીપાન્તરોત્થા ચ કુવેરકાક્ષમ્ ॥
 સર્વોપધાર્યાં વિજયા પ્રદિષ્ટા લીર્ણાદિકેનં ચ તયા સમાનમ્ ।
 તદર્ધભાગં સ્વલુ વત્સનાભં સ્વાદેકતથાત્ર વિધાય ચૂર્ણમ્ ॥
 તદ્ભાવિતં મુંગરસેન સમ્યક્ કોલાસ્થિમાત્રા ગુટિકા વિધેયા ।
 સા શીતવાતે ગ્રહણીગદે ચ હર્ષોવિકારે પ્રવલાતિસારે ।
 મંદે ચ વહ્નૌ સ્મરપુષ્ટિકર્ત્ત્વે સાડ્ડફેનસેવાડ્ડકુલમુક્તિદાત્રી ॥૩૬-૩૮॥

કપૂર સુંદરી ગુટિકા ૧૫

કપૂર, ભયંકળ, ભવંત્રી, ધતુરાનાં બી, સમદરશોષના બી, અકલકેસ, મુંક, પીપર, મરી, ચોખ્ખીની અને કાંચીયાના મીઝ, અલેક ૪ ચાર તોલા, શોધેલી બાંમ તોલા ૨૨, શોધેલું ૩ વર્ષનું જીવું અશીથ તોલા ૨૨, શુદ્ધ વલનાગ તોલા ૧૧, એ ગ્રંથને એક કરી ભાંગરાના રસમાં ઘુટી અણોડી જેટલી ગોળી વાળની સવારે તથા સાંજે મધમાં ચટાકવી, જેથી શીતવાત, સંઘ્રહણી, હરસ, ભયંકર ઝાડ અને મંદાસિ વગેરેને મટાડે છે. કામ ભગ્નત ક્ષે છે, અશીથુના બંધાણમાં વ્યાકુળ થયેલા માણસને તેમાંથી હોડાવે (૩૧+૩૮)

અતિસારનાશન પ્રયોગ-૧૬

રાલમોચરસનાગફેનકે વત્સકાતિવિપમેવ નાગરમ્ ।
 ચૂર્ણિતથ મધુનાવલેહિતો વલ્લમાત્રમતિસારનાશનઃ ॥ ૩૯ ॥

અતિસાર નાશન પ્રયોગ ૧૬

રાળ, મોચરસ, શોધેલું અશીથ, કડાઝાલ, અતિરિષ અને મુંક એ સમભાગે ખાંડવું. ૧ થી ૨ વાલ માત્રા આખા દિવસમાં મધ સાથે આટી ઉપર દહીં બાતનો ખોરાક દેવો. જેથી બંધી ભાતના ઝાડા મટે. (૩૯)

અતિસારાંકુશ ચૂર્ણ-૧૭

અંકેલમૂલમભવા ત્વચા ચ છાયાવિશુષ્કાય વિચૂર્ણિતા વૈ ।
 ચૂર્ણ લિહન્ ગાણમિતં સમાશ્લિકં જયેદતીસારરજં નિતાંતમ્ ॥ ૪૦ ॥

અતિસારાંકુશ ચૂર્ણ ૧૭

અંકેલનાં મૂળની છાત્રને ડાબે સુકાની ખાંડી ચૂર્ણ કરવું હમેશા એકખાનીથી ના તે.લ.ભ.ર મુધી મધ સાથે ચટાકાથી બંધી ભાતના ઝાડા મટે. (૪૦)

મલપાવની વટી-૧૮

મિશ્રદેસનમતીવ શુદ્ધકં નાગફેનમપિ નાગરાહતમ્ ।
 યર્પિતં તુ ચરચ્દનૈર્યુતં કારયેષ વટિકાં મુગોધનામ્ ॥
 રક્તિકાત્રયમિતાં ચ ભક્ષયેત્ પાયયેત્તદનુ તંદુલોદકમ્ ।
 દન્તિ ચૈવમતિમારજાન્ ગદાનામદોષમલપાવની વટી ॥

મહાપાત્રની વટી ૧૮

શુદ્ધ અરીણ, મુંદ અને મુખ્ય સમભાગે બારીક દરી એક દિવસ પાણીમાં ધુંટી ૧ રતીભારની ગોળી વાળવી, સવારે તથા સાંજે એકેક ગોળી મેમાં નાખી આવી એપાના પાણીથી હિતારી બ્તી, આ ગોળી આમને પદાવી આપના દરને મટાડે છે. (૪૧+૪૨)

મદગીકપાટ રસ-૧૯

તારં સ્વર્ણ માશ્નિકં શુદ્ધલોહં માગૈકૈકં ગંધકં ભાગયુગ્મમ્ ।
શુદ્ધં મૂતં પ્રારિતં તત્ત્રિભાગં સલ્લે સર્વં મર્દિતં વાસૈરૈકમ્ ॥
સર્વં યોઙ્યં હારિણે ગૂંઘ્રકેય લેપ્યં મૃત્સ્નાવાસસા વેષ્ટિતં ચ ।
વારાહાશ્વે તત્પુટે ગર્તમધ્યે આરણ્યૈર્વં મોમયૈઃ પાચયેદ્ધિ ॥
ઉત્તાર્યન્નં ર્વૈ રસૈશ્વાપિ સન્યમ્ મુંગાહ્વાયા ભાવયેત્સપ્તવારાન્ ।
ચૂર્ણં દત્વા શ્લેષ્મસ્તામદાહ્વાશ્ચિત્રાપાટાગ્રકવીજોદ્ધવં ચ ।
કાપિત્થૈર્વાં સ્વૈ રસૈઃ મુઘૃતૈશ્ચ ભાવ્યં સર્વં ત્રીણિ વારાણિ સમ્યક્ ।
સમ્યક્ શુષ્કં માલિતં વલ્લખલે માપં ચૈકં લેહિતં માશ્નિકેણ ।
કૃષ્ણાચૂર્ણમપિપ્પયુમૈશ્ચ યુક્તં હન્યાચ્ચેદં સંગ્રહણ્યાઃ મકોપાન ॥૪૩-૪૭॥

અહણી કપાટ રસ ૧૯

ચાંદીની ભરમ, સોનાની ભરમ, માશ્નિક ભરમ, અને લોહ ભરમ, એ પ્રત્યેક તોલા ૪, શુદ્ધ ગંધક તોલા ૮ અને રસશિદ્ધર તોલા ૧૨ એ બધાને એક દિવસ ખરમ દરી હરખુના શિંગડામાં ભરી શીંગડાને કપડ મટી કરી મુઘાવી વારઃહપુટના અગ્રિથી પકાકતું સવારે કાઢી ત્રણ ખરમ કરી ભાંગવાના રસની સાત ભાવના દેવી, પછી તેમાં સરખે ખાગે લોધર, મોથ, ધાત્રીનાં ફલ, ગજો, કાળીપાદ, અને ઈડબળ, એ બધાનું સમભાગે કહેયું ચૂર્ણ મેળવી કાઢના ગર્જના રસની ત્રણ ભાવના દર મુઘાવી ધુંટી કપડે આળતું. માત્ર ૬ થી ૧૨ રતી ભાર દરેક મધ તથા પીપર સાથે આટતું, તે મંદાહણીનું દરદ મટે. (૪૩+૪૭)

વત્રકપાટ રસ-૨૦

ગંધં યવક્ષારમયાન્નૈકં ચ મૂતં વિપં દંશનમેવ શુદ્ધમ્ ।
વચામિમ્બં સમમત્ર કુર્યાન્નયન્તિજંબીરકમૃંગનટૈઃ ॥
વિમર્દયેત્તત્ત્ર ગ્રહમેવ યત્નાદ્દોલં વિધાયાથ વિગોપ્ય સમ્યક્ ।
લોહસ્ય પાત્રે ચ નરાવકં વૈ દત્વા દ્વં ચોપરિ મુદ્રયેત્તમ્ ॥
અપ્પર્ધયામં ગ્રનકૈઃ પ્રકુર્યાદ્ધિ મુગીતં દિ તતોવતારયેન્ ।
રસેન તુલ્યાં પ્રવિષાં મદયાન્ કપિત્થમુંગીરસપોષર્કશ્ચ ॥
દેવા ગુષ્પૈર્ભાવનિકાશ્ચ સપ્ત મૃયાંતપે વૈ દિ વિર્દયેન્ ન્યતુ ।
તપેન્દ્રવીનાનિ ચ ધાત્રી ચ વિન્વસ્ય પત્રં ચ પૃષ્ઠ મમે સ્યાન્ ।
આસાં રસૈર્ભાવય ચૈરુવેન્ પથાચ સંમર્શ વિચેદિ ચૂર્ણમ્ ।

રસાગ્રણીર્વજ્રકપાટસંઘઃ શાળૈકમાત્રો મધુનાવલીઢઃ ॥
 સવદ્વિશુંડીવિઢસૈધવં ચ સ્પષ્ટામ્બુના વા મથિતેન સાકમ્ ।
 પીતં તદુગ્રં વ્રહ્મણીવિકારં હિનસ્તિ વાતપ્રમત્ત્વાં રુજં ચ ।
 તથા કફોત્થાં ચ સપૈત્તિકાં હિ હન્યાદતીસારહરં પરં સ્યાત્ ॥૪૮-૫૪॥

૫૪૪૫૫૨ રસ ૨૦

પારદ, ગંધક, જવખાર, અમ્લકભરમ, વજનામ, ટકણ, વજ અને અરણીના કુણાં સુકાં મૂળ એ બધાને સમભાગે લઈ બરાબર મેળવી, અરણી લીંચુ અને ભાંગ એ પ્રયોગના રસમાં અઢક દિવસ ધુંડી ગે.ગે. વાળી સુકાવી તે ગે.ગે.ને લોહાની કાઠમાં ઉપર માટીનું શરાવણું ઢાંકી માટીથી છાંદી લઈ તે કાઠને ચુલે ચડાવી નીચે ધીમે તાપ દોઢ કલાક આપવે, પછી સ્વામશીત થયે તેમાંથી હવા કાઢી લઈ તેમાં સરખે વજને અતિવિષ મેળવી, કાઠાને ગર્ભ, ભાંગ અને મોચરસ ત્રણેના સાથે કાદો કરી તેની ૭ ભાવના સર્પને તડકે આપવી, પછી ઈદ્રજવ, ધાવડીનાં ફુલ અને ખીસીના પાન એ બધાં સમભાગે ખાંડી ઉકાળેા કરી એક વખત ભાવના દેવી. પછી ધુંડી કપડે ચાળી રાખવું માત્રા-એઆનીભાર સવારે તથા સાંજે મધ સાથે આડી ઉપર ચિત્રો, સુંક, ખીસીજી અને સીંધાજીનું સમ ભાગે કરેલું ચૂર્ણ તેલો ૦૧ ઉના પાણી સાથે અગર દહીંના ઘોળવા સાથે પીવાથી વાણ, કફ તેમજ ગરમીની સંશ્લેષી તથા ગાઠનાં દરદ અવરમ મટે (૪૮-૫૪)

પાણ્ડુકુટાર રસ-૨૧

મંધકામ્રસત્ત્વોહમસ્મકં શાલ્મલીમુતલિકામુદ્ગચિભિઃ ।
 ભાયયેન્ ત્રિફલકાર્દ્રકન્યકાવદ્વિજકરસૈશ્વ સત્ત્વધા ॥
 જાયતે હિ મુચિ વામૃતપ્રમઃ પ્ત્વીરપાણ્ડુવિનિવૃત્તિદાયકઃ ।
 વલ્લ્યુમ્પરિમાણતસ્ત્વયં લેહિતશ્ચ ઘૃતમાસિકાન્વિતઃ ।
 સોષપાણ્ડુવિનિવારણક્ષમઃ સેવિતશ્ચ ચચ્ચિચિકારસૈઃ ॥ ૫૫-૫૬ ॥

ખાંડુકુટાર રસ ૨૧

પારદ, ગંધક, અમ્લકભરમ અને સોદામરમ સમભાગે લઈ બરાબર મેળવી રોમળાનાં મૂળ ધે.ગે. મુરળી, મેલો, ત્રિફળા, આદુ, કુંવાડ, ચિત્રો અને ઈદ્રજવ એ બધાને સાથે કાદો કરી ૭ ભાવના દેવી. માત્રા ૪ રતી સવારે તથા સાંજે મધ થી સાથે ચરાવાથી બરલ સાથેના ખાંડુરોમ મટે તથા મોમાં નાખી ભોંઝામલીને રસ પીવાથી સોજન સાથેના ખાંડુરોમ અવરમ મટે. આ રસ અમ્લન સરખો ગ્રજીકરી છે. (૫૫-૫૬)

પાણ્ડુમ્લેહન રસ-૨૨

સ્વર્ણરૂપ્યમથ જ્ઞાણમાદ્રકં શુદ્ધાગ્રમથ સત્ત્વમં કુરુ ।
 સર્વતઃ મમમિદં રમેન્ત્રં પિષ્ટિકાં કુરુ વિપર્યં ગોલકમ્ ॥
 મંધકેન પરિદેપ્ય ગોલકં પાનયેષ મનિમાન્ મિપગરઃ ।
 મુનિવધ્યનિર્હિન્નં મુવન્નિન્નં વામપટ્કમથવાદ્યકં તતઃ ॥

ગંધમન્યમપિ નિશ્કિપેત્પુટે એવમત્ર પરિજારયેદ્ વુચઃ ।

નિમ્બુકેન પરિપેપ્ય પદ્મગુણં ગંધચૂર્ણમથ લોહચૂર્ણકમ્ ॥

યોજયેચ્ચ પલમન્યતસ્તતો લોહપાત્રકુહરે પુટત્રયૈઃ ।

પાચયેચ્ચ ચિરવિલ્વવહ્નિના પાણ્ડુનાશનરસસ્તતો ભવેત્ ।

વલ્લમસ્ય મધુપિપ્પલીયુતં લેહિતં સકલપાણ્ડુનાશનમ્ ॥ ૫૮-૬૧ ॥

પાંડુનાશન રસ-૨૨

સુવર્ણભરમ તોલો ૧, રૌપ્યભરમ તોલો ૧, તામ્રભરમ તોલો ૨ અને શુદ્ધ પારદ તોલો ૪ સાથે મેળવી પ્રથમ પાટ સાથે બધી ભરમો નાખી ધુટી પાટો મળી બપ પિટી થઇ બપ એટલે લીંબુના રસથી ગોળો વાળી મુકાવી તે ગોળાની આસપાસ ગંધક મુકી કપડામાં પોટલી બાંધી જમીનમાં વેત એકનો ખાડો ગાળી તેમાં એ ગોળો મુકી ઉપર માટી વાળી તેનાપર ૧૮ થી ૨૪ કલાક ઝાણું સળગાવવાં. ઠંડું થયે કાઢી લઈ ખરસ કરી ફરી લીંબુમાં ગોળો કરી મુકાવી ઉપર પ્રમાણે ગંધક સાથે પોટલી બાંધી ઉપર પ્રમાણે બીજી વખત ગંધકભરણુ કરવું. કુલ ૬ વખત ગંધક ભરણુ થાય એટલે તેમાં ૪ ચાર તોલા લોહભરમ મેળવી લીંબુના રસમાં ધુટી કરજના લાકડાના અગ્રિથી ત્રણ વખત પકાવવું, પછી એક દિવસ ખરસ-કરી રાખી મુકવું, સવારે તથા સાંજે મધ પીપર સાથે વાસ વાસ ચાટવાથી પાંડુરોગ મટે. (૫૭+૬૧)

પાણ્ડુનાશન રસ-૨૩

સૂક્ષ્મં તામ્રદલં વિલેપ્ય વલિના મૂતેન સાર્થં તથા

સ્થાલીમધ્યગતં સુપાચિતમિદં યામદ્વયં વહ્નિના ।

નાગં ગંધકસંયુતં ચ પુટિતં ચિત્રાર્દ્રસમ્મિશ્રિતં

ચૂર્ણીકૃત્ય સમં મુશોભનરસં સંયોજયેચ્છાસ્ત્રવિત્ ॥

શોકપાણ્ડુકફવાતનાશનો રક્તિકૈકપરિમાણતસ્ત્વયમ્ ।

સેવયેચ્ચ લઘુ ચાન્નમોજનં તૈલમમ્લલવણામિપં વિના ॥ ૬૨-૬૩ ॥

પાંડુનાશન રસ-૨૩

શેષિકા ગ્રાંથાને પારદ ગંધક દળજળાની બડી આપીને વાંતકર નિરૂપ્ય બનાવવું, અને સીસાને ગંધકની બડી આપી ભરમ કરવી, પછી બન્ને ભરમ સાથે મેળવવી, પછી તેને ચિત્રક-મૂળ અને આદુ રસની ભાવના દેવી, સવારે તથા સાંજે રતી રતીની માત્રા મોંમાં નાખી ઉપર પાણી પીવું. સોજન સાથેના પાંડુરોગ, કફ, અને વાયુ વગેરે મટે. પથ્થમાં તેલ, ખટાણ, મીઠું અને માંસ વગેરે તગવું, ખોરાક દળવો લેવો. (૬૨-૬૩)

પાણ્ડુમુદન રસ-૨૪

સૂતં તીક્ષ્ણકમેવ ગંધસદ્ધિતં ભાગેન સંવર્ધિતં ।

પથાત્ સ્વલ્પતલે વિમર્દ્ય વિધિના ચૂર્ણીકૃતં ગાન્ધિતમ્ ।

કૃપ્યાં સંવિનિવેશ્ય ચિત્રણમૃદા સંલેપિતાયાં પચેત્ ।

યામદ્વાદશમાત્રકં દિ સિકતાયન્ત્રેણ વૈચાગ્રણિઃ ॥

મશિપેષ વરશાલ્મલોરસ ત્રૈફલં ચ શુદ્ધવલ્લિકાદ્રવમ્ ।

પાચયેષ મૃદુવહ્નિના દિનં સ્વાંગશીતલમમું મનૃહ ચ ॥

અૂપણાર્દ્રકરસેન ભાવયેત્ પાણ્ડુમૂદનરસોયમીરિતઃ

શુષ્કપાણ્ડુચિનિવૃત્તિદાયકો રોગરાજહરણઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥ ૬૪-૬૬ ॥

પાંડુમૂદન રસ-૨૪

પારક તોલા ૮, લોહભસ્મ તોલા ૧૬ અને અંધક તોલા ૨૪ બરાબર મેળવી અગ્નિ શીશીમાં નાખી વાલુકાપંતથી ૩૬ કલાક પકાવતું ૧૨ કલાક વીસા પછી શીશીમાં શીમળાનો રસ, ત્રિકૂળાનો રસ અને મળોનો રસ એક પછી એક નાખવો એટલે એક રસ બાળી બીજા એટલે બીજો અને પછી ત્રીજો નાખવો તે પછી બાળી ૩૧૫ લા. પછી ૨૪ કલાક અગ્નિ આપવો. સ્વાંગશીત ધમે શીશીને અગ્નિ બંધવો તથા તળે રહેલો બધો રસ કાઢી લઈ ત્રિકૂટનો ઉકાળો અને આદુનો રસ એ બધાની અંધક બારડા આપવી એટલે પાંડુમૂદન રસ થયો. મુઠા, પાંડુરોગ તથા બીજા કે.૭ પથ્ય પ્રકારનો પાંડુરોગ કમળો મટે. (૧૫-૧૬)

મૃગાંક પોટલી રસ-૨૫

મૃદમાણિ પત્રાણિ દિ હાટકસ્ય મૂર્જેપિમાન્યપ્યથ કારયેષ ॥

તુલ્યાનિ મૂત્રેન સમેન સ્વલ્પે શિષ્વા ત્વહોરાગ્રિપુ તાનિ મર્દયેત્ ।

જ્વાલામુખીસ્પરસકેન ચ કાઙ્ગનારકાયેન લાંગલિરસેન તથા વિમર્શ ।

પિષ્ટી યથા દદતરા મચતીદ પશ્ચાદ્ ગોલં વિધાય રુચિરં સદટંકણેન ।

સર્વઃ સમાનમથ ગંધવરં વિશુદ્ધં ગોલં વિધાય રુચિરં રવિધર્મશુષ્કમ્ ।

ચક્રેભ ચેષ્ટિતમિદં મૃદયા ચ નિષ્પંતં સન્જ્ઞાવસંપુટવરેપિ વિમુદ્રિતવ્યમ્ ।

ધાર્યં તતો ભવણપૂર્ણિભાષ્ટમધ્યે દયાચતો હમણર્કયદુષિઃ પુટં તુ ।

કીર્તં પ્રયાનમુપવસ્ય તતઃ પ્રયત્નાદ્ ધૂમ્વા ચ પૂર્વવેધિવત્ સ્વલુપંચમધ્યે ॥

દત્ત્યા પુટં ગજદુદેન ચ શીતમત્ર મધેદિમં રમવરં મુખ્યદં ગૃણાં દિ ।

શોષ્ટ્રેણ યુક્તમગવાત્રયસંપુતોસાયણાભિરુપણવરૈઃ સદ્ સેવનીયઃ ॥

પળેત્તનત્રિનદય રોગમણાન્નિદન્તિ યદમાણમેવ ચિનિદન્ત્યતિગોપમુગ્ધમ્ ।

નાત્રામૃગાંક ઉદિનઃ સઠ્ઠ્યામયગ્રઃ મેન્વો મુદ્દા ધનચના પુરુષેણ નિન્યમ્

॥ ૬૭-૭૨ ॥

મૃગાંક પોટલી રસ-૨૫

નેન.તો ૧૨૫ તોલા ૧ લોહ તોલા ૧ તોલા ૫૨ નાખી ૨૪ કલાક પુટતું પછી જ્વાલામુખી, સ્પરસકેન અને કાઙ્ગનારકાયેના રસની બારડા લઈ તોલા ૧ તોલા ૮૬૫ અને ૪ તોલા અંધક નેન.તો ૧૨૫ તોલા ૫૨ તોલા મુઠાની ૩૫૫માં નાખી ૩૫૫૫૨ માંથી નેન.તો ૨૫૫ કાઙ્ગનારકાયેના મુઠા ૩૫૫માંથી ૩૫૫ માંથી બારડામાં વેળેવધ મે

શરાવ મુકી માટવાની આસપાસ છાણાં મોઢી નીચે અગ્નિ આપવો બીજે દિવસે કાઠી લઈ ધુટી ફરીવાર ઉપર પ્રમાણે ભેળવના છઠ્ઠી શરાવસંપુટમાં પેદા કરી ૭૮/૧૦૨માં અગ્નિ દેવો, પછી ધુટી રાખવો. ૨ દિન ૨૩માં ૩ લીટીપીપરનો લુટો તથા આઠ મરીનો લુટો મેગતી ૨ પરીકાં કર્યાં સહારે તથા સાંજે મધમાં ચાટવાં, બેચી રદ્દ ખાનના મોટા રોજ લાંબકર સંપંચને, ચરીની કૃષ્ણાને તથા અનુષ્ઠાન બેચી ખંડા રેગોને મટાડે છે. પંચાવાગા મંત્રુઓ મેવન કરે તેો સરિર બગવાન તથા લીધાધુધી થાય છે. (૬૭-૭૨)

હેમા મોટલી રસ-૨૬

મુદ્દં સ્વર્ણ કર્પમાત્રં પ્રકુર્યાંચદ્રવત્ત્વતં શોધિતં મુદ્ધિમાત્રમ્ ।
 છૂટ્ટવા પિટ્ઠીં કારયેત્તત્ત્વમધ્યે ગંધો દેયઃ ગ્રાણકાઃ પશ્ચવિંશત્ ॥
 મર્ચં સર્વં કાશ્ચનાદ્રવેણ કૃત્વા ગોલં તત્ત્વિપેન્મૂષિકાન્તઃ ।
 મુદ્દાં દત્વા શોપયેદ્ બ્રૂધરાભ્યે યન્ત્રે ચૈનં પાચયેદાસરાન્ ત્રીન્ ॥
 શીતં તં વૈ સર્વમુદ્દત્ય યત્નાચ્છુદ્ધં ગન્ધં તત્સમં મર્દયેચ્ ।
 આદ્રોચિત્રોત્પે રસે તદ્દરાદેપ્નાપૂર્યાન્તે યુક્તિતો મુદ્દયેચ્ચ ॥
 કુર્યાદેવં ટંકણં ચાષ્ટ્યાંશં નાગં દદ્યાટ્કણાદર્ધભાગમ્ ।
 સેહુન્દોત્પૈદુગ્ધકૈરેવ પિટ્ઠા લિમ્પેદેવં તાન્વરાદાંશ્ચ સર્વાન્ ॥
 પશ્ચાત્સમ્યક્ કૂર્ણલિપ્તેઽય માળે દત્વા મુદ્દા ગર્તમધ્યે નિવેશ્ય ।
 અગ્નિં પશ્ચાઙ્ગવાલયેન્નાગસંજે શીતં કૃત્વા ચોદ્ધરંતં રસં દિ ॥
 પથ્યં જ્ઞેયં યાદશં વૈ મૃગાંકે કારં ચામ્લં વર્જયેચ્ચ પ્રયત્નાન્ ।
 માત્રા વહ્નિમિતા ધૃતા રસવરસ્યેયં યદા છર્ષીતે ॥
 ઢિન્નાયાઃ સ્વાસસ્તદા મધુયુતઃ પેપો જલં ચા મધુ ।
 પ્રાયઃ સ્લેષ્મજરુગ્ધણેષુ સમુદ્દં દદ્યાત્સદા ચાર્દકં ।
 મૃંગીચૂર્ણમયોજિતો મધુયુતો લીલો ચિરેકાપહઃ ॥
 કાસં શ્વાસયુતં જયે દ્રઢાણિકામગ્રથ મન્થુક્ષણઃ ।
 પુદ્ધિં વૈ કુરુતે દલં વિવનુતે કાર્દ્યં પરં નાગયન્ ।
 હેમ્નો ગર્ભરસો જ્યં નિગદિતો વ્યાગ્રેસ્તુ વિત્વંસકો ।
 નામ્ના પોદલિકામિથો રસવરઃ પ્રોક્તો ઢિતીયઃ સ્ફુટ ॥ ૭૩-૮૦ ॥

હેમગર્ભ પેટલી રસ-૨૬ (દિવસગર્ભ ધુટી)

એકે તેલો સોનાનાં બારીક પત્રાં કરી તેમાં ચર તેલો શોધવો પાંદ નાખી એક દિવસ મુધી ધુટી પિટી કરવી, પછી તેમાં ૬૧ તેલો મધક મેગતી કાંચનારના રસમાં ધુટીને મેલો વાળી મુઢતી મુસમાં મુકી કપડામાંથી કરી બ્રૂધરવજમાં મુકી ત્રણ દિવસ ઉપર છાણાં ખાગવાં, સ્વાંચક્ષીન કરી કાઠી લઈ તેમાં ચરખે વળતે મધક મેગતી આદુ અને ચિચાલા રસમાં ધુટી મુઢતી પાળી મોટીચો લદવી, પછી ટંકણ તેલો ૮ માં વજનન તેલો ૪ મેગતી માંડીયા

ચોરના દુધમાં ઘુટી તેનાથી કોડીના મોં છંદ્યાં-સુકાવ્યાં, પછી એક માટલીમાં ણીચુનો ચોપડી સુકાવી તેમાં એ કોડીઓ ગોઠવવી, પછી એ માટલીને કપડામાંથી ફરી અંગપુટનો અગ્નિ દેવો, બીજો દિવસે કાઢી ખરણ કરી રાખવું. માત્રા ૨ થી ૩ રતિ મંધ પીપર સાથે. ક્ષયરોગ, શ્વાસ અને ખાંસીમાં ચટાડી ઉપર ગરમ દુધ પાવું. ઉલટી થાય તો મળોના રવરસમાં મધ મેળવી પાવું. કફના રોગમાં મોમાં માત્રા નાંખી ઉપર ગોળ સાથે આદુ ખવરાવવું. માંદા સંગ્રહણીમાં બેચાનીભાર શોધેલી લાંગનો છુકો અને મધ સાથે ચટાડવું. તેથી જઠરાગ્નિ પાંચ પ્રદીપ્ત થાય. સાગ્ર માણસે બળ પુષ્ટિ તથા વીર્યવૃદ્ધિ માટે ૨ રતિ માત્રા દિવસમાં બે વખત મધ ઘી સાથે ખાઈ ઉપર કઢેલું દુધ પીવું. આ રસ ઉપર પથ્યમાં ક્ષાર, ખટાઈ અને મીઠું એ બધું કરવું. મીઠાને બદલે સોંધાલુચુ ખાવું. દરેક રોગ ઉપર અનુપાનભેદથી વાપરી શકાય છે. (૭૩-૮૦)

હેમમર્મપેટલી-૨૭

ભાગા રસસ્ય સ્વલ્લ વેદમિતાથ હેમ્નઃ પીપ્લીં વિધાય ચરગંધદસદ્ધિભાગે ।
 સ્વલ્લે નિધાય કિલ કજ્જલિકાં તથૈપાં મુક્તાફલાન્યપિ ચ પોદશભાગકાનિ ॥
 તુર્યાં શકાનપિ ચ શુદ્ધવરાટકાંથ શંલં તથા કલિતટંકણભાગમેકમ્ ।
 સર્વે વિમર્થ સ્વલ્લ નિમ્બુકજૈ રસૈર્વાં ગોલં વિધાય સ્વલ્લ સંપુટકે વિદધ્યાત્ ॥
 તન્મુદ્રયેલ્લયણમસ્મવરેણ સમ્યક્ હસ્તપ્રમાણકુંતગર્તવરે સુપૂર્ય ।
 સદ્ગોમયૈર્ગજપુટં પ્રમિતં પ્રદદ્યાત્ તત્સ્વાંગશીતલગતં ચ સમુદરેદિ ॥
 પિપ્પાર્ધમાપમિહ ક્ષોદ્રઘટેન લિઘાદેકોનત્રિશમરિચૈઃ સહરાજતે વા ।
 સહેમજેથ ફિલકાચમયે સુધાર્ય સન્ધાસકાસક્ષયવાતકૃતેતિસારે ।
 મન્દાનલેન્યગદવત્સુ ચ પોટલીયં સ્વાત્સર્વરોગશમનાય ઘુપૈઃ પ્રદિષ્ટા ॥ ૮૧-૮૪ ॥

હેમમર્મ પોટલી રસ-૨૭

પારદ તોલો ૧, સુવર્ણનાં પાનળાં પત્રાં તોલો ૧ બન્નેની પિપ્પી કરી તેમાં ગંધક તોલો ૩ મેળવી કઠ્ઠણી કરી તેમાં સાચા મોલી તોલો ૪, પીળી કોડી તોલો ૨, શંખ તોલો ૧ તથા ટંકલુ તોલો ૧ સાથે મેળવી લીંચુના રસમાં ઘુટી ગોળો વાળી ચરાવસપુટમાં પેક કરી કપડામાંથી ફરી એક દાઃથ ઓરસચોરસ ઉઘા ખાડામાં ભટ્ટો દેવી. સ્વાંગશીન થયે કોડી ભાઈ ખરણ કરવું બેચાનીભાર મરીના ભુકામાં ત્રણ રતિ આ રસની માત્રા મેળવી ૨ પડીકાં કરવાં. સવારે તથા સાંજે આંટીના, સોનાના અથવા ચીનાઈ માટીના વાસણમાં મધ ઘી સાથે કાલવી ચાટવું, શ્વાસ, ખાંસી, ક્ષયરોગ, વાયુના ઝાડા, મંદાગ્નિ તથા બીજા ઘણા રોગ ઉપર આ દવા આવી શકે. (૮૧-૮૪)

રાજપ્રમાંક રસ-૨૮

પલ્લેકમાનં રસમસ્મકં સ્વાદિરખ્યયોત્યં મસિતં પલ્લેકમ્ ।
 શુદ્ધમ્ય વંશસ્ય પલ્લપ્રમાણં તથૈવ મુક્તા દિપ્લોન્મિતાઃ સ્યુઃ ॥
 પાદાંગતટ્ટક્રણમેવ મન્વેમ્લયેતસા સર્વમિદં વિભાવ્ય ।

શુદ્ધેન પદ્માદ્યવકાંઝિકેન સંપર્થ સર્વે દિનસંતકેન ॥
 ગોલં વિધાયાય વિજોપયિત્વા મૃપાગતં તં સ્વલુ પાન્થ્યેદિ ।
 શીતં સમુદ્ભૂત્ય તતો રસેન્દ્રં વિચૂર્ણ્ય ધાર્યઃ સ તુ હેમપાત્રે ॥
 દેમ્નસ્ત્વભાવે રજતસ્ય પાત્રે નાન્યસ્ય પાત્રેષુ નિવેશનીયઃ ।

અર્ચં રાજમૃગાંકાર્યો રોગરાજસ્ય યાતકઃ ।

પથ્યં પૂર્વેન્કવિધિના કારયેન્મતિમાન્ ભિષક્ ॥ ૮૫-૮૮ ॥

રાજમૃગાંક રસ ૨૮

પારદભસ્મ તોલા ૪, સુવર્ણભસ્મ તોલા ૪, ઝંગભસ્મ તોલા ૪, સાર્યાં મોતી તોલા ૪
 અને ટંકેણુ તોલા ૫ બરાબર મેળવી અમલવેતના રસમાં ઘુટી મુકાપી બવના મુરકામાં
 સાત દિવસ ઘુટવું, પછી ગોળો વાળી મુકાપી મૂસમાં મુકો કપડામાંથી કરી વારાહપુટની ભઠ્ઠી
 આપવી, બીજો દિવસે ઢાંઢી લઈ ખરડ કરી સોનાની અથવા આંદીની શીશીમાં ભરી રાખવો,
 તે સિવાય બીજામાં રાખવો નહીં. માત્ર-૧ રતીમાં મધ સાથે દિવસમાં બે વખત ચટાણું,
 પથ્ય લપર પ્રમાણે આ ઔષધથી લપંકર ક્ષયરોગ મટે છે. (૮૫-૮૮)

લોકનાથ પોટલી રસ-૨૯

વુશુક્ષિતઃ શુદ્ધરસો દ્વિભાગસ્તથા હિ ગન્ધસ્ય ચ ભાગકૌ દ્રો ।

દ્વયોઃ શુભાં કઞ્જલિકાં વિધાય સૂતાદ્વરાટેષુ ચતુર્ણેષુ ॥

શનૈઃ શનૈઃ સર્વમિદં પ્રપૂર્ય માંગૈકટંકં રવિદુગ્ધઘૃષ્મ્ ।

તેષાં તદાસ્યેષુ વિલેપયિત્વા મુદ્રાં વિદધ્યાત્કિલ શોપયેચ ॥

યન્ત્રે દૃઢે તં વિનિવેશ્ય યત્નાદ્દહિં ચતુર્યામમયઃ પ્રકુર્યાત્ ।

શંત્રસ્ય સ્વળ્હાનિ પલાન્પષાઘૈ તત્સંપુટસ્પાન્તરપો વિવસ્પેદ્ ॥

શરાવસન્ધિ સ્વલુ મુદ્રયિત્વા હસ્તોન્મિતે ગર્તવરેઽપિ ધૃત્વા ।

પુટં પ્રદયાદય નાગસંજ્ઞં શીતં સમુદ્ભૂત્ય તતઃ પ્રયત્નાત્ ॥

પિપ્પ્લાય સ્વલ્વે સ્વલુ સર્વમેવ વૃહદયં મસિતમસ્ય સમ્યક્ ।

સૌત્રેણ યુક્તં વિનિહન્ત્યશોપાદેકોનત્રિશદ્ગળરોગજાતામ્ ।

પીઠાં પ્રકાણ્ડાં ન ચ સંશયોઽસ્તિ સંસેવ્યમાનઃ કિલ લોકનાથઃ

॥ ૮૯-૯૩ ॥

લોકનાથ પોટલી રસ-૨૯

શુશુક્ષિત પારદ તોલા ૮ અને ગ્રધક તોલા ૮ બન્નેની કાળજી કરી ૩૨ તોલા પીળા
 ઢાંઢી લઈ તેમાં એ કાળજી ભરી ૪ તોલા ટંકેણુને આંકડામાં કુંધમાં ઘુટી ઢાંઢીના એ ઢાંઢી
 એક માટલીમાં મુકી તેનું એ ઢાંઢી લઈ ચુલે ચડતી ૧૨ કલાક અગ્નિ દેવો, પછી ૩૨ તોલા ચંખના
 -૨૨૩ એ ઢાંઢીમાં નાખી એ ઢાંઢી લઈ એક હાથના ખાડામાં ગરપુટનો અગ્નિ દેવો, સ્વાંન-

શીત થયે કાઠી લઈ અરણ્ય દરી રાખવું. માત્રા ૩ રતિ સવારે અને ૩ રતિ સંજે મધ સાથે ચટાડવું. આ ઔષ્ધ ક્ષયરોગ, હૃદયનાં દુઃખ, વીર્યના રોગ વગેરે ધણા રોગોને મટાડે છે અનુપાનભેદથી આપવું. (૮૯-૯૩)

॥ સુવિક્રામગ્ધ રસ-૩૦ ॥

શુદ્ધં વિષં પલમિતં રસમેકશાળં ચૂર્ણીકૃતં તદનુ કાચશરાવલિપ્તમ્ ।
મુદ્રાં વિધાય મુદ્દહામપિ યામયુ મં તત્સંપુટે કુરુ મિપગ્ધર વહ્નિમેવ ॥
હૃદયાદ્ય સંપુટમિદં શનકૈઃ સુલગ્ન-ધૂમં શૈનૈરપિ શૈનૈઃ પરિગૃહ્ય યત્નાત્
સંશેષયેત્તદનુ કાચમયે સુપાત્રે મૂચ્યા મુલે લગતિ તથ પ્રમાણમસ્ય ।
સંમૂર્છિતે સકલદોષજંસન્નિપાતે શસ્ત્રાદૃતં દશમરન્ધ્રગતં પ્રથર્પેત્ ॥

રક્તમેપજસંતર્ગાન્ મૂર્છિતોપિ હિ જીવતિ ॥

તથૈવ કૃષ્ણસર્પેણ દૃષ્ટોપિ ન મરિવ્યતિ ॥ ૯૪-૯૬ ॥

સુચ્ચાકાભરણ રસ-૩૦

શુદ્ધવજનામ તેલા ૪, અને પારદ તેલો ૦૧. એક દિવસ ધુઈ એક ચરાવલામાં કાચ ચોપડી તેમાં મિશ્રણ કરી તેના પર બીજી ચરાવણું ઢાકી મળજીત હાંદી લઈ યુક્તે ચઢાવી અને તેને ૭ ૭ કલાક અગ્નિ આપવે, બાર કલાક દરવા ૬૪ બળવીને ચરાવલા ઉધાડવા, ઉપલામાં ચોટલો રસ બહુ સંભળીને લઈ કાચની શીશીમાં જલદી કરી દેવો સોપને બીની કરેલી અણી ઉપર ચડે તેટલો રસ તાળવામાં જરા છેકા ૬૪ લાં મૂકીને ધસવો, લોહી અને દવાનો સંયોગ થવાથી બેભાન થયેલો અવકરં સંનિપાતથી પકડાયેલો તથા સર્પદંશ થયેલો માણસ જીવતો થાય. (૯૪-૯૬)

॥ પંચવક્ત્ર રસ ૩૧ ॥

મૃતં ગંધં કર્પયુગ્મપ્રમાણં તત્પાદાંશાં કારયેદૈ શિલાંશ્ચામ્ ।
જ્વોષં તાપ્યં પિપ્પલી તત્સમાનાં પ્રત્યેકં વૈ મેપજં ચૂર્ણયેચ ॥
માવ્યં પિતૈર્મત્સ્યમામૂરજૈર્વં ઘર્મે કૃત્વા સપ્તવારં હિ સમ્યક્ ।
શુક્કાયુગ્મં મસિતઃ પશ્ચવક્ત્રો મૂર્છર્ષી હન્યાત્સન્નિપાતેન જાતામ્ ॥ ૯૭-૯૮ ॥

પંચવક્ત્ર રસ ૩૧

પારદ તેલા ૨, ગંધક તેલા ૨, મનશીંગ, સુંદે, પીપર, મરી, માશિકભરમ, અને ગજાપીપર પ્રત્યેક તેલો ૧ એ બધાને બરાબર મેળવી મત્સ્ય તથા મયૂરના પિત્તની સાત બાવના દેવી. માત્રા ૧ થી ૨ રતિઆર અવકરં સન્નિપાનમાં તથા તેની બેભાનીમાં આદુરસ અને મધ સાથે આપવું. (૯૭-૯૮)

॥ પંચવક્ત્ર રસ ૩૨ ॥

મૃતં ગંધં ટંકણં વત્તનાથં કૃષ્ણં કૃષ્ણાં કારયેદૈ સપાંશામ્ ।
ધૃતદ્રાવ્યમર્દિતં વાસરૈકં ચૂર્ણં કૃત્વા ગાલિતં મૂક્ષમચ્ચ ॥

વહ્નિ મધ્વેત્સન્નિપાતે સુતીત્રે સાર્કે કઃયં નાગરં લગ્નુણ્યે !

પથ્યં દધ્યોદન કાર્યં જલયોગં તુ કારયેત્ ॥

કફમકોપે સસૌત્રે સાર્દે દધાત્પયત્નતઃ ।

અગ્નિ મર્દાપયસ્લાથુ જ્વરં રન્ધ્યાત્ ત્રિદોષજમ્ ॥ ૧૧-૧૦૧ ॥

પથ્યનકર ૨૨ ૩૨

પારદ, ગંધક, ટંકણુ, વજનાગ કાળો અને લોડીપીપર એ બધાં સમભાગે લઈ ધતુરાના રસમાં એક દિવસ ઘુંટી તડકે મુઠાવી કપડે આળી નાખવું. ૩ થી ૪ રૂનભાર ભેંમાં નાખી ઉપર આકાશનાં મૂળનો કાકો મુંઃ નાખી પાવો. એથી બપોરે સનિપાત મટે, મરમી થાય તો માથે શીની પોતા મૂકવાં, દહીં જાત ખવરાવવું, કફનો કાપ થઈ આવે તો મધ સાથે આકુ ખવરાવવું, બધા તાવમાં આ ઓપધ આપાય છે. (૯૬-૧૦૧)

॥ ઉન્મત્ત ૧મ-નસ્ય ૩૩ ॥

મૃતં ગંધં મર્દયેદ્વાસૈરેકં ધૂર્તદ્રાવૈસ્ત્યૂપર્ણં તુલ્યમસ્પાત્ ।

ઉન્નત્તારુચ્યઃ કઠ્યતેડયં રસાગ્ન્યો નસ્યે દધાત્ સન્નિપાતાન્નિહન્તિ ॥ ૧૦૨ ॥

ઉન્નત ૨૨ ૩૩ (નસ્ય)

પારદ અને ગંધક પ્રત્યેક ૪ આર તોલા લઈ કાળજી કરી ધતુરાના રસની સાવના દેવી. તેમાં ત્રિકટુ ચૂર્ણ તોલા ૮ મેળવી એક દિવસ ખરલ કરી કપડે આળવું. તેને નાક વડે મુઠાડવાથી બધા સનિપાત મટે છે. (૧૦૨)

॥ સન્નિપાતાજ્ઞન ॥ ૩૪ ॥

દન્તાવીજં નિસ્તુપં ચાણનિષ્કં કૃષ્ણં કૃષ્ણામૃત્ મૃતં ત્રિનિષ્કમ્ ।

શાલ્યં દ્રાવૈઃ પક્વમ્વીરજૈર્ મ હં તન્નર્દેત્સમયત્નમ્ ॥

દત્તો રસથાજ્ઞનેન સન્નિપાતાન્નિહન્તિ ચૈ ।

સન્નિપાતાજ્ઞનરસઃ કથિતઃ શાલ્યવર્ત્મના ॥ ૧૦૩-૧૦૪ ॥

સન્નિપાતાજ્ઞન ૨૨ ૩૪

નેપાળનાં મીઠા તોલા ૨, વજનાગ, પીપરીમૂળ અને પારદ પ્રત્યેક તોલા ૦૧ સાથે ૨૦ વી સાત દિવસ પાકેલા લોઝુના રસમાં ઘુંટી મેળાવ્યા પાછરી. તેને ત્રાંચાના વાસણ ઉપર પાણી સાથે ધસીને અંતઃપ્રાપી બધા સનિપાત મટે. બેઝન રહેશે દરદી બચત થાય. (૧૦૩-૧૦૪)

॥ કનકમુંદર ૨મ ૩૫ ॥

સ્વર્ણં કુર્યાંચાણ્મપમાણં શુદ્ધં મૃતં મૃધ્યેત્ક્રમમાણમ્ ।

ગંધં ચાશ્નં ચેદનાણમમાણં શુદ્ધં શુલ્લં યુગ્મગાણોન્મિતં સ્પાત્ ॥

તોપ્યં કૃત્વા જાણયુગ્મમાણં તઢદ્ વંગં ત્રિમાણં સુવીરમ્ ।

કુર્યાંલોઢાદણનિષ્કાન્ વિથુદાન્ નાગં શુદ્ધં તોલ્યૈકં પ્રસિદ્ધમ્ ॥

લાંગલ્યાદ્વામૂલમેકં પલં સ્યાન્નિમ્તૂતોયૈઃ પેપયેત્તં દિનૈકમ્ ।
 દદ્યાદેવં કુક્કુટાશ્ચયં પુટં વૈ શીતં કૃત્વા ચૂર્ણયેત્તચ્ચ સર્વમ્ ॥
 વહ્નં દેયં સન્નિપાતે મુતીત્રે સર્પે દૃષ્ટે સ્થાવરે જંગમે વા ।
 કુટુબ્યાર્થિ ચાગ્નિમાંચં ત્વજીર્ણં દન્યાચ્ચેદં શૃંગવેરાનુપાનાત્

॥૧૦૫-૧૦૮॥

કનકસુંદર રસ ૩૫

સોનાની ભરમ તોલો ૧, શુદ્ધ પારદ તોલો ૩, અષક તોલો ૧, અન્નક ૧ તોલો, તામ્રભરમ, સુવર્ણશાસ્ત્રિક દરેક તોલો ૦૧, બંધભરમ તથા સૌવીરંજન તોલો ૦૧૧. લોહભરમ તોલો ૨, નાગભરમ તોલો ૧ અને કળગારીમૃણ તોલો ૪ એ બધાને બરાબર મેળવી લીધુના રસમાં એક દિવસ ધુંટી ગોળા વાળી સુકાવી ૮ અન્નપાંજીરુના અગ્નિ આપવો, અર્થાત્ કુકુટપુટ દેવો. કુકુટ દરી-ધુંટવું, આદુરસ અને મધ સાથે ત્રણ રતિભારની માત્રા આપવી જેથી ભરમકર સન્નિપાન, સર્પદંથ, કુકુશોભ અને મંદાગ્નિ વિગેરે દોનો નાશ થાય. (૧૦૫-૧૦૮)

॥ સન્નિપાતઐરવ રસ ૩૬ ॥

મૂતં ચૈકં ગંધકં સ્યાત્ત્રિમામં સ્તલ્વે ઘૃષ્ઠા કઞ્જલીં કારયેચ ।
 તારં તામ્રં વંગમસ્માશ્રમસ્ય લોહં કુર્યાત્સર્વમેકૈકભાગમ્ ॥
 ચલ્લિજ્વાલાવજ્રવલ્લ્યદ્રનાદાઃ શુષ્કી ચૈત્વં કાથયેત્તદ્રસૈર્વા ।
 મર્ચં યામં યત્નતોપિ પ્રકર્પાત્ કૃત્વા ગોલં વેષ્ટિતં વચ્ચત્વંઢે ॥
 માળંદે ચાર્ધં પૂરયિત્વાથ ગોલં સ્થાપ્યં સ્વેદ્યં યામમેકં હિં પશ્ચાત્ ।
 કૃત્વા ચૂર્ણં કાચરૂપ્યાં નિધાયં વદ્ધિં દદ્યાદ્વાલુકાલ્યે દ્રિયામમ્ ॥
 શુદ્ધં રક્તં વિદ્રુધં ચૂર્ણયિત્વા કર્પે કર્પે શાળમાત્રં વિદધ્યાત્ ।
 વ્યાલ્લચ્ચેદં કાલ્પદં દિવલ્લં પ્રત્યેકં વૈ ભાવિતં મૂર્ધતાપે ॥
 પશ્યાન્મુસ્તાવેતસં પિપ્પલીં ચ લોમાં માંસીં દેમચહ્લીં ચ નીલીમ્ ।
 પપ્પં ત્રિપ્રાલ્પકૌઠેરકં ચ રાસ્નાં યદ્દિ દેવદાલીં મધુકમ્ ॥
 મુર્ચિટ કૃષ્ણાં તાલમૂલીં મમસ્તં સંકુટ્યાયો તુલ્યમામં મૃદીત્વા ।
 માલ્યં સમ્યક્ ક્ષ્યામપત્તરજાતૈર્દ્રાવૈરેભિર્ભાવિતં સપ્તવારમ્ ॥
 ચૂર્ણં કૃત્વા વહ્નમાત્રં પ્રદદ્યાદ્ દોષૈર્દૃષ્ટે સન્નિપાતે જ્વરે ચ ।
 મર્ચેન્માદ્રે મરચો મૃતદોષે દેયથોગ્રે સન્નિપાતાદિરેપઃ ॥૧૦૯-૧૧૫॥

સન્નિપાતઐરવ રસ ૩૭

૧૨૧ તેજ ૪ અને અષક તેજ ૧૨ને ધુંટીને કલ્પદંતી દરી, ૫છી ચંદીની ભરમ, તામ્રભરમ, બંધભરમ અન્નભરમ અને લોહભરમ પ્રત્યેક ૧ તોલો મેળવી એક દિવસ બરાબર ૧૫ થી ૫૦ રતિ સુધી, તાલમૂળો, હાથકાગળ, તેજ, મુંઃ અને જીરીનો મર્ચ એ બધાનો

સાથે કાઢો કરી ૩ કલાક લાવના દઈ ગોળા વાળી સુકાવી કંપડામાં લીંટી વાલુકાપત્ર ઉપર ગોળાને મૂકી ત્રણ કલાક નીચે અગ્નિ દેવો, પછી કાઢી લઈ ખરલ કરી અગ્નિશીથીમાં નાખી વાલુકા-પત્રથી ૬ કલાક પકાવી દંડુ એ શીથીમાંથી રસ કાઢી લઈ તેમાં તે રસતું ને વળત હોય : તેથી અતુર્ધાસ પ્રવાળપિષ્ટો તથા એક તોલા રસમાં બને વાલ (૭ રતિ) ને દિસાએ સર્પરિષ અને કાળકૂટરિષ નાખી, મોચ, નેતર, લીંટીપીપર, જટામાંસી, મીઠી ખરખોડી, જળી, ચિત્રાનાં પાન, કુદ, તુલસી, રાસ્ના, જેડીમધનાં મૂળ, કુકડવેલ, મહુધાં, ગોરખમુંડી લીંટીપીપર અને મુસળી એ બધાં સરખે ભાગે ખાંડી ઉકાળો કરી સાત લાવના આપવી. પછી કાળા ધતુરાનાં રસની સાત લાવના દેવી, સુકાયા પછી એક દિવસ ઘુંટી શીથી ભરવી. માત્ર ૧ થી ૩ રતિ સનિપાત જ્વરમાં, ઉન્માદમાં, ભૂતઆધામાં, વાર્ધ તથા મૂર્ચ્છાની બેમાંનીમાં આદુના રસ સાથે દેવાથી પુરત આરામ થશે. આ ઔષધ ખાવામાં, મુંઠાડવામાં તથા આંજવામાં વપરાય છે. (૧૦૯-૧૧૫)

॥ પચ્ચામૃત રસ ૩૭ ॥

મૃતં મૃતં તથા વાઘ્રં ઘંઘં તાંઘ્રં ચ કાન્તકમ્ ।

મેલિતં ચ સપાસેન મર્દયેત્કન્યકાદ્રવૈઃ

શૃદ્ધા પાનીયયોગેન ઘટ્ટીમેકાં ચ ચૂર્ણયેત્ ।

મક્ષિતો વલ્લમાર્ત્રં હિ કૃષ્ણાસૌદ્રેણ સંયુતઃ ॥

કામજ્વાસાન્નિહન્ત્યાથુ તમઃ મૂર્યોદયે યથા ॥ ૧૧૬-૧૧૭ ॥

પચ્ચામૃત રસ ૩૭

રસસિંદુર, અન્નકમરમ, બજમરમ, તામ્રકમરમ અને કાંતયેલ કમર એ બધાં સમભાગે લઈ ખરાખર મેળવી કુંવારના રસની લાવના દઈ તરકે સુકાવી પાણીમાં રતિભરની ગોળી વાળવી. માત્ર ૧ થી ૩ ગોળી મધ તથા લીંટીપીપરના છુદા સાથે દેવાથી ખાંસી, ઉધરસ તથા શ્વાસ વિગેરે છાતીનાં દરદ અવરસ મટે (૧૧૬-૧૧૭)

॥ વાતનાશન રસ ૩૮ ॥

સૂતં સ્વર્ણ તામ્રવૈકાન્તકે ચ લેહં તાપ્યં તાલકં ગંધકં ચૈ ।

અઘ્વેઃફનં શુદ્ધસૌવીરકં ચ કૃત્વા સમ્યક્ સર્વમેઘં સમાગમ્ ॥

ભાગં ચૈકં કારયેદૈ રસાનં વઙ્ગીશીરૈર્મદિતં વાસરૈકમ્ ।

હૃદ્વા સમ્યગ્ મૂઘરે તં વિપાચ્ય માપં ચૈકં મક્ષયેદાર્દ્રકેળ ॥

લિંવાદેનં પિષ્પલીમાન્નિકેળ કૃષ્ણામૂલસ્યાનુપેયઃ કપાયઃ ।

સર્વાન્વાતાન્વાતજાતાન્વિકાગમ્ હન્યાત્સત્વં ભાપિતં મૈરવેળ

॥ ૧૧૮-૧૨૦ ॥

વાતનાશન રસ ૩૮

પારદ, ગંધક, સુવર્ણમધ્ય, તામ્રકમરમ, વૈદ્યકમરમ, લેહકમરમ, માણિક્યકમરમ, દરતાગ-લકમ, સંમુદ્રોચ્ચ, સાતીચીરન અને ઘસણ એ બધાં સમભાગે લઈ યં:લીલા થોરના

દૂધમાં એક દિવસ ધુંડી ગોળો વાળી સગવસપુટમાં પેક કરી જમીનમાં ખાડો કરી ૧૦ છાણાના અગ્રિથી પકાવવું. ૧ થી ૪ ગતભારની માત્રા મધ પીપર સાથે ચટાડી ઉપર પીપરી-મૂળનો કાઢો મુંક નાખી પાવો. ૮૦ પ્રકારના વાનારોગો તથા તેના બીજા ઉપદ્રવમાં આ ઔષધ આપવાથી આરામ થાય આ રસ હૈરવ નામના યોગીનો કહેલો છે. (૧૧૮-૧૨૦)

॥ વિરેકી રસ ૩૯ ॥

તુલ્યં મૂતકટંકણં પલમિતં ગન્ધાત્પલં પિપ્પલી
શુભ્રીપ્રિન્થિકન્વોપકાન્ દિપલકાન્ પ્રત્યેકમાગાન્ કુરુ ।
સર્વૈરેવ સમાંશનિસ્તુપકૃતં દન્તીફલં ચૂર્ણયેત્
શુઠ્ઠૈકઃ સિતયા સમં રસવરઃ સંભક્ષિતો રેચકૃત્ ॥ ૧૨૧ ॥

(વિરેકી રસ ૪૮

પારદ તોલા ૪, ગંધક તોલા ૪, ટંકણ તોલા ૪, પીપરીમૂળ તોલા ૮, પીપર તોલા ૮, મુંક તોલા ૮, ત્રિકટુચ્ચૂર્ણ તોલા ૮ અને શેષેલાં નેપાળાનાં મીંજ તોલા ૪૪ એ બધાને વિધિ પ્રમાણે મેળવી રાખવું. માત્રા ૧ રતિ ૦૧ તોલા સાકર સાથે મોંમાં નાખી ઉપર ઠંડુ કે ગરમ પાણી પીવું, તેથી ઉત્તમ બુધ્ધિજન લાગશે અને પેટમાંના મળ નીકળી જશે. (૧૨૧)

॥ હૃષ્ટામેની રસ ૪૦ ॥

કૃષ્ણાનાગરટંકણં સદરદં પ્રત્યેકમેવાક્ષકં
હેમાદા પલમાત્રકાત્ર કથિતા દન્તીફલં તત્સમય્ ।
ચૂર્ણીકૃત્ય સમસ્તકાનિ સતતં ગોદુગ્ધકૈર્ભાવયેત્
ઘલ્લૈકઃ સિતયા સમં રસવરઃ સંભક્ષિતો રેચકૃત્ ॥ ૧૨૨ ॥

હૃષ્ટામેની રસ ૪૦

સીંદ્રીપીપર, મુંક, ટંકણ અને દિંબજો એ પ્રત્યેક તોલો ૧, હાડીમૂળ તોલા ૪ અને નેપાળાનાં મીંજ તોલા ૮ માપના દુધમાં ધુંડી બેણેડી જેવડી ગોળી વાળવી. ૧ થી ૩ ગોળી ૦૧ તોલામાર સાકર સાથે મોંમાં નાખી ઉપર ઠંડુ અથવા ગરમ પાણી પીવાથી બુધ્ધિજન લાગી પેટમાં દરદ મટે. (૧૨૨)

॥ અગ્નિસ વૃદ્ધત્ સ્વયમગ્નિ રસઃ ૪૧ ॥

સૂતં દ્વિધા ગંધકમાગયુઃમં કુર્યાચ્ચ સ્વલ્પેન તુ કઞ્જર્ણો દિ ।
તસ્યાઃ સમં તીક્ષ્ણકચૂર્ણમેવ રસેન સંમર્ધ્ય ચ કન્યકાયાઃ ॥
આચ્છાદ્ય પત્રેણ સ્વૃદ્ધવેન યામાર્ધમાત્રં રવિતાપત્તમ્ ।
ધાન્યસ્ય રાશૌ વિનિવેદ્ય સપ્ત દિનાનિ સંમર્ધ્ય તતો દ્વદં દિ ॥
યદ્દેણ સંગાન્ય તતો દિ યત્નાત્તચ્ચૂર્ણકં વારિતરં પરં સ્પાદ્ ।
વ્યોષં ચતુર્જાતવરાલ્યવંગં જાતીફલૈલ્લ ચ સમાંશકાનિ ॥

સંચર્ય સર્વ સમમાગતીણં સૌત્રેણ લીઢં સ્વલુ નિષ્કમાત્રમ્ ।

રસોગ્નિનામા સ્વયકાસજ્ઞર્તિ વિનાશયત્પેવ ન સંગયોસ્તિ ॥૧૨૩-૧૨૬॥

અગ્નિરસ ષ્ટદુત- (૧૨૪મંથિ) ૪૧

પારદ તોણ ૪ અને ગંધક તોણ ૮ એ બન્નેની કલ્પણ કરી તેમાં ૧૬ તોણ કોથેલો ગજવેલો જુડો મેળવી કુંવારના રસમાં ધુટી ઝેલો વાળી એરાના પાન લીટી દોઢ દસાક સખત તડકે રાખી ધાનના દગલામાં ૭ દિવસ રાખી મુકતું આદમે દિવસે કારી લપ ધુટી કપડે આળવું એટલે વારિતર થયે. (આમાં કાચી ગજવેલ કસતાં ગજવેલની ભરમ નાખવાની પરપરા છે) પછી તેનું જે વજન થાય તેની બરાબર મુંડ, પીપર, મરી, તાવ, તમાકુ, એલચી, નાગકેસર, બપડું, લવીંગ, હરેડે, બેઇ, મોટી એલચી, એ બધાને સમભાગે ખાંડી કરેલું ચૂર્ણ મેળવી એક દિવસ ધુટી કપડે આળવું. માત્ર એઆનીબાર સવારે તથા એઆનીબાર સાંજે મધ સાથે ચાટવાથી ક્ષય, તાવ, ઉષ્મસ તેમજ છાતીનાં દરદી અવરૂપ મટે છે. (૧૨૩-૧૨૬)

॥ અગ્નિદીપન રસ ૪૨ ॥

પારદામૃતલવંગમધકં માગયુગ્મમરિચેન મિશ્રિતમ્ ।

અત્ર જાતિફલમર્ધમાગિકં તિત્તિદ્વીફલરસેન મર્દિતમ્ ॥

માપમાત્રમનુપાનમાર્દ્રકં સઘ્ન એવ જઠરાગ્નિદીપનઃ ॥ ૧૨૭ ॥

અગ્નિદીપન રસ ૪૨

પારદ, ગંધક, વજનામ અને લવીંગ પ્રત્યેક તોણે ૧, કાગં મરી તોણ ૨, બપડું તોણે ૧ ॥ બરાબર મેળવી આંનલીના પાકેલ કાનરાના રસમાં ધુટી વાલ વાલની ઝેળો વાળી, ૨ થી ૪ ઝેળો ખાઈ માથે આડુ ખાવું તો લુપ્ત સખત લાગે (૧૨૭)

॥ વહિપૂત રસ ૪૩ ॥

માગો દ્વૌ વરણંસ્વકસ્ય મદિતૌ દગ્ધા ઘરાદામૃતયા

ગંધસ્યૈવ તુ ચાર્ધમાગસહિત્રઃ મૃતસ્તયા યોજિતઃ ।

કૃષ્ણામાગયુતં વિચૂર્ણ્ય સ્વલ સદસ્સનાભાતૃત્રયો

માગા નિમ્બુરસૈર્વિમર્ષ્ય સ્વલ સંસેવિતં ચાગ્નિકૃત્ ॥ ૧૨૮ ॥

વહિપૂત રસ ૪૩

સંખભરમ તોણ ૮, પીળી ડાડીની ભરમ તોણ ૮, ગંધક તોણ ૮, પારદ તોણ ૧, લીટીપીપર તોણ ૪. સીંગ્રીથી ઝેલો વજનામ તોણ ૧૨ બરાબર મેળવી લીંચુના રસમાં ધુટી ચલેલી નેવડી-ઝેળો વાળી. ૨ થી ૪ ઝેળો ખાઈ સાંધે અવરાવવાથી લુપ્ત થઈ લાગે મોરાક પચી જાય. (૧૨૮)

॥ સૂચીત રસઃ ૪૪ ॥

(તામ્રમરમ કઞ્જદ્વિત્)

સૂતં ચૈકં ગંધકં ચાર્ધમાગં કન્યાદ્રાવૈર્મર્દયેદ્યામયેકમ્ ।

ચલકૈનાનૈવ શુલ્કસ્ય પત્રં ત્રિપ્લં પથાત્પાચિતં માન્દમધ્યે ॥

યામદ્વંદ્વં સ્વેદિતં શીતલં ચૈ ગુડ્ડામાત્ર મશિતં દન્તિ શોફમ્ ।
કાસં શ્વાસં જૂર્તિયુક્તં હિહન્યાત્ મૂર્યાવર્તઃ સમ્યગેવ પ્રસિદ્ધઃ ॥

સૂર્યાવર્ત રસ ૪૪

(કન્ઝલીથી તામ્રભરમની રીત)

પારદ તોલા ૪, ગંધક તોલા ૨ કન્ઝળી કરી કુંવારના રસમાં ધુટી એ હુખદી શોષેલા ત્રાંબાના કંટકવેધી પત્રાં પર ચોપડી વાલુકાયત્રમાં ૬ કલાક પકાવવું. કંકુ થયે કાઢી લાઇ ૧ રતિની માત્રા દેવી શ્વાસ, કાસ, તાવે વિગેરે મટે છે.

સૂચના—એકજ લઠીથી ત્રાંબાની ભરમ કરવાની આં રીત છે, પણ ઉપર પ્રમથેની બનાવટથી નહીં વાપરવા લાભમયુ છે. પારદ ગંધકની કન્ઝળીથી ત્રાંબાને નિશ્ચય યતાં સુધી દહીંમાં નાખવાથી કાટ ન વળે ત્યાં સુધી લઠીએ આપી વાંતિદર કર્યા પછીજ વાપરવી. (૧૨૦-૧૩૦)

॥ સ્વચ્છંદમેૈવ રસઃ ૪૫ ॥

મૂતં ગંધં તાપ્યકં તાલકં ચૈ નિર્મુઢીવહ્ન્યૂપણં ચાગ્રિમંચ્યમ્ ।
પથ્યોપેતં ક્ષાણમાત્રં પૃથક્કસ્યાત્ સ્વલ્વે પિપ્પા વીજપૂરદ્રવેણ ॥
ચૂર્ણં કૃત્વા મસયેન્માપમાત્રં કૃષ્ણા સર્પિઃ ક્ષોદ્રયુક્તં મલીદમ્ ।
સર્વાન્દન્યાચ્ચાતિસારાન્મૃશોરાનામં વહ્નેર્મન્દતાં ચાપિ સઘઃ॥૧૩૧-૧૩૨

સ્વચ્છંદમેૈવ રસ ૪૫

પારદ, ગંધક, માલિકભરમ, હરતાળ ભરમ, નગોડનાં બી, ચિત્રકમૂળની ડાલ, મરી, અરણીના મૂળની ડાલ, હરડે એ બધાંને સમભાગે લાઇ બરાબર મેગરી બીજોરાના રસમાં ધુટી ૬ થી ૧૨ રતિની માત્રા મધ થી અને લોડીથીપરના બૃક્ષ સાથે ચાટવાથી લયગર ઝાડા, મરડા, સંઘ્રહણી, મંદાગ્નિ વિગેરે દરદોમાં આરામ થાય. (૧૩૧-૧૩૨)

॥ ત્રિવિક્રમ રસઃ ૪૬ ॥

(તામ્રમરમ વિધિઃ)

છાગીદુગ્ધે તામ્રપત્રં ત્રિપાચ્યં તત્તામ્રં ચૈ મૂતગન્ધેન તુલ્યમ્ ।
કૃષ્ણં ચૂર્ણં સિન્દુવારેણ ઘૃષ્ટં મોલં કૃત્વા યામમાત્રં પવેચ્ચમ્ ॥
યન્ત્રે પાચ્યં વાલુકાગ્ધ્યે ચ સમ્યક્ શીતં કૃત્વા મશિતં ગુડ્ડયુગ્મમ્ ।
કાપથ્યાસ્મિન્વીજપૂરસ્ય પેયો માસેનૈકેનાશ્મરી નાશમેતિ ।
નામ્નાયં ત્રૈવિક્રમેણ પ્રસિદ્ધો દૃઢોઽં કૃચ્છ્રે વિદ્રધૌ ચાગ્રમરીપુ॥૧૩૩-૧૩૪॥

ત્રિવિક્રમ રસ ૪૬

(તામ્રમરમ વિધિઃ)

શોષેલાં ત્રાંબાનાં કંટકવેધી પત્રાંને બારીનાં દુધમાં એક દિવસ બાફવાં, એ પત્રાં તોલા ૮ સેવાં અને પારદ તથા ગંધક ચાર ચાર તોલા લઈ કન્ઝળી કરી નગોડના રસમાં ધુટી

पूजां विपर्ययोपरीने वासुदेवप्रभां ३ कलाः पञ्चवर्गः ४३० मये २ रत्ननी भावा भोमा नाभी
विपर्ययोपरीने भूतानां विराजा पावो. ओक भक्तिना सेववाथी पथरी पीमणी नीहणा नय.
आ दस वधरावण, धनद्वय, विदधि तथा सुदी सुदी वृत्तनी पथरीमां वापरने.

सूचनी—आ ओक भोमानी करम छे आने निद्रम यनां सुधी कल्लणी आने नमोडनी
रस सावे वासुदेवप्रभां अथवा गणपुटमां पञ्चपी पछीथी उपबोला करेयो. (१३४-१३५)

॥ तालकैशर रसः ४७ ॥

वासुदेवप्रभां सिलां समाः शुद्धमृतमय टंकणं सपम् ।

वर्णयेच्च रसतो द्विग्वर्कं गंधतुल्यमय ताम्रभस्मकम् ॥

सोदभस्मपेल्लतुर्यकं तथा मर्दयेच्च पल्लवज्जै रसैः ।

सुकजैश्च विनिषेध्य संपुटे दापयेच्च पुटमंत्र कुटुटम् ॥

मर्दयेच्च पुनरेव तदसैर्निक्षिपेच्च मृतलोहशुल्बकम् ।

वेदपुग्मपलमात्रकं क्रमात् त्रिंशदंशविपमत्र योजयेत् ॥

माहिषाज्यमधुमिश्रितं सदा सेवयेच्च किल बल्लवज्जकम् ।

सोमराजिकं लवणैर्गर्भकं सर्पिषा मधुपुतं लिहेंदुम् ।

तालकैशररसः सदा बुधैः कथ्यते सकलकुप्परोमहा ॥१३५-१३९॥

तालकैशर रस ४७

हरताणकरम, भासिककरम, भुनद्वय, पारद आने टंकण अये अयेक तोला ४ आने मधक
तोला ८, ताम्रभस्म तोला ८, आने सोदभस्म तोला १६ मेलणी २० तोला अथवा कापनी
देवाय तेदसा सुभाना रसमां धुटी धुटी कुटुटपुटनी जे कही आपणी. पछी तेमां ३२
तोला सोदभस्म आने ३२ तोला ताम्रभस्म नाभी ओक सिरस धुटी ते जधानुं नेटसुं वजन
माय तेना निराभा आभने. शुद्ध पछाज्य नाभी धुटी उपडे आणी तैपार करुं. मात्रा
१ थी २ रति सवारे मध तथा भेखना बीमां आटवुं. विपर्ययोपरीनुं सुधी तोला
५० थी १ थी मधमां आटवुं तो जधी जलनां कुष्टमां हर भरे. (१३५-१३९)

॥ कुष्ठकुटार रसः ४८ ॥

मृतभस्मसमं गंधे मृतायस्ताम्रपुग्मलुः ।

त्रिकण्डानिम्बपुटपोथ चित्रकश्च शिलाजित् ॥

इत्येवं चूर्णितं कुर्यात्प्रत्येकं निष्कपोदना ।

चतुःपष्टिमितान्बीजान्हरजस्य मदापयेत् ॥

चतुःपष्टिमितं चाभ्रं मध्वाज्याभ्यां विलोदयेत् ।

स्निग्धमाण्डगतं स्वादेद् द्विनिष्कं सर्वकुष्ठजित् ॥ १४०-१४२ ॥

कुष्ठकुटार रस ४८

पारदभस्म, आने मधक, सोदभस्म, ताम्रभस्म, शुद्ध भुजग, त्रिगुणा, बीजमानी
बीजिनी, सुद, चित्रकपुट, शिलाजित अयेक तोला ४ तथा करुणमां नी नय १४ आने

બરાબર મેળવવાં પછી તેમાં અક્ષત્કારમ તોલા ૧૬ મેળવી બરાબર ધુંટી તૈયાર કરવું. માત્રા ૩ થી ૬ રતી મધ તથા ઘી સાથે આટવાથી બધી જાતના કોઠ મટે. (૧૪૦-૧૪૨)

કુણ્ડલ રસ: ૪૯

શુદ્ધં સુતં ગન્ધકં વૈ દ્વિભાગે કન્યાનીરૈર્મદયેદ્વાસરૈકમ્ ।
શુદ્ધં લોહં મારિતં ભાગમેકં ગોલં કૃત્વા લોહપાત્રે નિધાય ॥
કિશ્ચિત્ કિન્ચિદ્ગોજલં તત્ર સિઙ્ચેત્ ચૂલ્યામર્ષિં યામયુગ્મં શનૈશ્ચ ।
તીવ્રામ્નિં વૈ કારયેદ્યામર્ષયં કુણ્ઘનોયં સ્વાંગશીતં વિચૂર્ણ્ય ॥
વહ્નિઃ કાષ્ઠોદુમ્બરી સોમરાજી શ્રેષ્ઠા તદ્વાનવૃક્ષો વિદંગમ્ ।
લોહં કૃત્વા લેપયેદ્દુષ્ટકુણ્ઠં ગુઝાણુર્મ-મસયેદૈ રસં ચ ।
દદ્રૂકુણ્ઠં શ્વેતકુણ્ઠં વિચર્ચીં સત્યં સર્વાન્નાશયેત્સ્વમ્મદાંશ્ચ ॥૧૪૩+૧૪૬॥

કુણ્ઠન-૨૪ ૪૯

પારદ તોલા ૮, મધક તોલા ૧૬, લોહભસ્મ, તોલા ૮ સાથે મેળવી ડુંવારના રક્તમાં ધુંટી ગોળો વાળી સોદાના કણામાં ધુટી ચુસે ચમચી નીચે ધીમે તાપ કરવો અને ઉપર ચંમચો ચમચો ગોમૂત નાખતું જવું. એમ ૬ કલાક અગ્નિ કરવો અને ગોમૂત સિંચવું ૭ કલાક પછી કોઠ કલાક તીવ્ર અગ્નિ કરવો. રવાંમધીન થયે ધુંટી રાખવો. માત્રા ૨ થી ૪ રતિ દરેક મધ ઘી સાથે આટવી લેપ ચિત્રમૂર્ગજાલ કાળી ઉગરીનાં મૂળ બાંજળી તુલસી ગરમાળાનો ગર વાવડીન સમ્રોળાને ખાંડી પાણીમાં અથવા ગોમૂતમાં વાટી મેપડવું સદર સફેદ કોઠ કરેળીયા દિગેરે ૫૪ આમડીનાં દરદ લોહી બીગાડ મટે (૧૪૩-૧૪૬)

સૂર્યમલ્લ પૂર્ણમ્ ૫૦

કર્તવ્યં વૈ સોમરાજ્યાઃ મુવૂર્ણ કાયેનેદ ભાવિતં સ્વાદિરેણ ।
માતઃકાલે મંજયિત્વા ત્રિશ્ણાણં પેયં ક્ષીરં ગોષ્ટતં ચાનુપાને ॥
કુણ્ઠસ્થાને સ્ફોટકાઃ સંભવન્તિ સત્તાદ્યદૈ નિધિતં શ્વેતકુણ્ઠે ।
નીલીં ગુઝાં દંસપાદીં કસીસં ધતૂરં વૈ મૂર્યમક્તાભિધાનામ્ ॥
તુલ્યાન્યેવં લેપયેત્સ્ફોટકાનાં જ્ઞાન્ત્યર્થં વૈ માનવઃ સમ્રાજાત્ ।
શિથં કુણ્ઠં નાનમાયાતિ સમ્પૂર્ણ પૂર્ણં ચેદં મૂર્યમક્તાભિધાનમ્
॥ ૧૪૭+૧૪૯ ॥

સૂર્યભાગ ચૂર્ણ ૫૦

માનવીના ચૂર્ણને ખેરના કાદાની બારના આપવી સારારમાં એક તોલો ચૂર્ણ માપના ધીમાં વાટી ઉપર દુધ પીવું અને ગાયનું ઘી ખાવામાં વાપરવું. સફેદ કોઠમાં ૭ દિવસ પછી રોગના યોગે તારે મળી મળેડી, કાળો દંસગળ, દીરાકસી, ધતુરા, મુરગાન એ બધાં પાણીમાં વાટી રોગના ઉપર મેપડવું. સાત દિવસ મુધી રાત દિન આ પ્રયોગ કરવાથી પેનોડ નાશ પામે છે. (૧૪૭+૧૪૯)

શ્વેતકુષ્ઠન લેખ: ૫૧

ગુઝામૂલં વહ્નિમૂલં વલાયા મૂલં ચામ્પૈર્ધર્પિતાન્વેષ સમ્યક્ ।

શ્વિત્રં શીઘ્રં નાશયન્તીદ લેખાલ્લેપથાયં શ્વિત્રકુષ્ઠનામા ॥૧૫૦॥

શ્વેતકુષ્ઠન લેખ ૫૨

પલ્લેડીનું મૂળ, ચિનાનું મૂળ, બગાનું મૂળ, લીંચુ રસમાં વાટી એ.પંચાથી શ્વેત ૩:૬ મટે. ૧૫૦

સર્વશ્વ રસ ૫૨

મૃતાન્વૈકો વેદમાગા વલે: સ્યુ: સ્વલ્વે યામં મર્દયેન્નિધ્વુનીરૈ: ।

અમ્રં તામ્રં લોહકં દિગુલં ચ પ્રત્યેકં વૈ કારયેન્મૃતતુલ્યમ્ ॥ :

સ્વર્ણ તાપ્યં રૂપ્યકં ચિત્ત્વમેકં માપૈકં વૈ મારિતં વજ્રચૂર્ણમ્ ।

સાલં શુદ્ધં કારયેન્મુષ્ટિયુગ્મં મર્ધં વાસાવારિણા વાસરૈકમ્ ॥

ધૂર્તેણૈવં વ્રત્સનામેન માવ્યમર્કસીરેણાય જંબીરજેન ।

વજ્રીક્ષીરૈર્મર્ધં વાજીવિપેણં કૃત્વા ગોલં વાસસા વેષ્ટિયિત્વા ॥

વાલ્ક્યેષ્વે સ્વેદ્યમેતદિનૈકં પથ્થાદેનં ચૂર્ણયેન્નૃલ્લપ્પકં દિ ।

નામં શુદ્ધં યોજયેન્મુષ્ટિમાત્રં કૃપ્પાચૂર્ણં મુષ્ટિયુગ્મં મદયાત્ ॥

ગુઝાયુગ્મં મક્ષયેન્માક્ષિકેણ દુષ્ટં કુષ્ટં મળ્લં નાશયેષ્વ ।

વાકુલીં દેવકાષ્ઠં ચ કર્પમાત્રં ચિર્વર્ણયેત્ ।

લિદેદેરેન્દૈતેન યનુપાનં મુલાવહમ્ ॥ ૧૫૧+૧૫૫ ॥

શ્વેતશ્વ ૨૪ ૫૨

પારદ.તોલા ૪, અષ્ઠક તોલા ૧૬ ને કમળળી કરી લીંચુના રસમાં ત્રણ કલાક ઘુટકું પછી અમ્રકભરમ, તામ્રભરમ, લોહભરમ, અને દિગુલા પ્રત્યેક તોલા ૪, મુરચુભરમ, માક્ષિક ભરમ, ગૌપ્યભરમ પ્રત્યેક તોલા ૧, લીલાની ભરમ ૮ રતી (લીલાની ભરમને બદલે ધીંગા ભરમ નેઆઈ છે) શુદ્ધ હરતાલ તોલા ૮, અષ્ઠકને બરાબર મેળવી અરંડુસી, ધતુરા, પાંચાગ, આકાનું દૂધ લીંચુને રસ, શંઘલીવાનું દૂધ, કરેલુના મૂળ, પ્રયેક્ષના રસમાં એક દિવસ ધુટી મેળો વાળી મુઠારી ઉપર ૬૫૩ વીટી સંગ્રાવ એપુટમાં પેક કરી વાલુખાવનમાં ૧૨ કલાક પકાવી બારીક વાટી પછી તેમાં શુદ્ધ વજાગ તોલા ૪, તથા લીડીપીપરને બુકો તોલા ૮, મેળવી બારીક કરી ૬૫૩ આળતું. માત્રા ૨ રતિ મધ સાથે ચણાડીને નીચે પ્રમાણેનું અનુપાન ચૂર્ણ ચણાડતું:-આળતી તથા દેવદારનું સમભાગે કરેલું ચૂર્ણ તોલા ૦ થી ૧ એરડીયા તેલમાં મેળવી આ રસની માત્રા ઉપર અનુપાન તરીકે ચણાડતું તેવથી સુમકુષ (રપરડી બગર પડે નહીં તે) મંદળ કુદ વિગેરે બધી આનના એક મટે. (૧૫૧+૧૫૫)

સ્વર્ણશીતો રસ ૫૩

હેમાદ્વાપલપચકં તુ ઘટકે તઞ્જ પવેઢદ્વજિના ।

જીર્ણે તઞ્જયટે પુનઃ સ્લુ ઘટે શીરે તથૈવં પવેત્ ॥

જરાબર મેળવવાં પછી તેમાં અબહારમ તોલા ૧૬
માત્રા ૩ થી ૬ રતી મધ તથા ઘી સાથે આટવાથી બં.

કુષ્ઠન રસ: ૪૯

શુદ્ધ સૂતં મન્થકં વૈ દ્વિભાગં
શુદ્ધં લેહં મારિતં ભાગમેકં ગોલં કુ
કિઞ્ચિત્ કિઞ્ચિદ્ગોજલં તત્ર સિઞ્ચેત
તીવ્રાગ્નિં વૈ કારયેદ્યામર્થં કુષ્ઠનોયં
વહ્નિઃ કાષ્ઠોદુમ્બરી સોમરાજી શ્રેષ્ઠા
લેહં કૃત્વા લેપયેદ્દુષ્ટકુષ્ઠં શુઙ્ગાયુર્મ
દદ્રૂકુષ્ઠં શ્વેતકુષ્ઠં વિચર્ષીં સત્યં સર્વાન્નાશ

કુષ્ઠન રસ ૪૯

પારદ તોલા ૮, મધક તોલા ૧૬, લોહભસ્મ, તોલા ૨
ધુંડી ગોળો વાળી સોદાના કડાયામાં મુકી ચુલે આપવી નીચે
અંબરો અમરો ગોમુત્ર નાખતું બહું. એમ ૬ કલાક અગ્નિ કરે
પછી ડોઢ કલાક તીવ્ર અગ્નિ કરવો. સ્વર્ગશીત થયે ધુંડી રાં
મધ ઘી સાથે આટવી લેપ ચિત્રમૂર્છાશ કાળી ઉચરીનાં મૂળ
વાવડીય સંમેલાએ ખાંડી પાણીમાં અથવા ગોમુત્રમાં વાટી એ
વિગેરે કુદ્ર આમડીનાં દરદ લોલી બીમાં મટે (૧૪૩-૧૪૬)

સૂર્યમલ્લ વૂર્ણમ્ ૫૦

પર્તવ્યં વૈ સોમરાજ્યાઃ મુવૂર્ણ કાયેનેદં
માતઃકાલે મંજયિત્વા ત્રિશાળં પેયં સંદ્ર
કુષ્ઠસ્યાને સ્ફોટકાઃ સંભવન્તિ સત્તાહા
નીલીં શુઙ્ગાં હંસપાદીં કસીસં ધતૂર્
તુલ્યાન્યેવં લેપયેત્સ્ફોટકાનાં શાન્ત્યર્થ
શ્વિત્રં કુષ્ઠં નાગમાયાતિ સમ્યક્

સૂર્યમલ્લ ચૂર્ણ ૫૦

ખાતગીના ચૂર્ણને ખેરના કાદાની ભાવના આપવી
ઘીમાં આડી ઉપર દુધ પીવું અને ગાળવું ઘી ખાવામાં વાપ
રેલાના ધારો. ભારે મળી મગેડી, કાળો દંડરાજ, હીરા
પાણીમાં વાટી રેલાના ઉપર મોપડવાં. સાત દિવસ સુધા
મેવેનાં નાચ પામે છે. (૧૪૭-૧૪૯)

૧૧ સ્વાદિ મહામિનામરસરાટ્ પથ્યે જલં ક્ષીતલં ।

વર્જ્ય સારમથામ્લકં સમયતે સંમુદવાતં સ્વહુ ॥ ૧૬૨+૧૬૩ ॥

મહાવહ્નિ રસ (મહામિરસ) ૫૫

પારદ તોલા ૪, મધક તોલા ૮, ઘુગસી, કમળકંદ, દરરે પ્રત્યેક તોલા ત્રણ લઈ સાથે મેળવી ઝાંડીયા થોરનું દૂધ, ચિત્રાને ઉકાળે અને બાંમરાને રસ ત્રણ સાથે મેળવી ૭ બાવના દષ પછી એરડીયા તેલનો કરમે દષ બૂકો કરવો. માત્રા:-મધ સાથે બેઆનીઆર ભૂકી ચાટી ઉપર દુધ પીતું તેનાથી કોદાર, આકરો, પેટના દરદ, વાનાં દરદ વિગેરે મટે છે આર, અરાઈ, ઠંડું પાણી એ વર્જ્યું. (૧૬૨+૧૬૩)

વિદ્યાધરાસઃ ૫૬

તઃસં તાપ્યં ચ ગંધં હૂમણિય ત્રિલાં મૂતરાજઃ સમાશં ।

સર્વં સંપદિતં ચેતદ્વદ્વ વરકળાકાયતો માવનીયમ્ ॥

વજ્રોત્તીરેણ પશ્ચાત્કિલ સકલમિદં ચૂણિતં વસ્ત્રપૂતં

નિયંકાર્થે મસૈવદૈ જગરુતગદાન્હન્તિ વિદ્યાધરાણ્યઃ ॥ ૧૬૪ ॥

વિદ્યાધરસ ૫૬

હરતાળ, માશિક ભરમ, મધક, તામ્રભરમ, મનશીળ, તથા પારદ, એ બધાં સરખે વળને સાથે મેળવી લોડીપીપરના કાઠાની તથા ઝાંડીયા થોરના દુધની બાવના દષ સુકાવી બૂકો કરવો. માત્રા:-૩ થી ૧૨ રતી મોઝાં નાખી, ઉપર એરમ પાણી પીતું. તેનાથી પેટનાં બધાં દરદ મટે. (૧૬૪)

ત્રિનેત્રસઃ ૫૭

સ્વર્ણં ટક્કળમેવ હારિણમવં ગુંગં તથાં મુલ્લકં ।

મૂતં ચૈ સમભાગકં દિનમયો મર્યં રસૈશ્ચાર્દ્રકૈઃ ॥

સ્વલ્વે મર્યં ચ વૈષ્ટિતં દદપદે ગોલં પુટેદ્દહ્નિના ।

યોગોડયં શુદ્ધકીલહાં મધુષૂતૈઃ સેવ્યસ્ત્રિનેત્રાભિષઃ ॥ ૧૬૫ ॥

ત્રિનેત્ર રસ ૫૭

સુવર્ણ ભરમ, ટુલાચેતોટકમ્, દરજનાં મિત્રકાને બૂકો, તામ્રભરમ, પારદભરમ, એ બધાને સમભાગે લઈ આદુના રસમાં એક દિવસ ઘુંટી ગોળી વાળી સુકાવી પાણીકેરાના કપડામાં ઘોંટી યરાવ થોપટમાં પેક કરી કુકુટપુટમાં પકાવી ઘુંટી તૈયાર કરવો. માત્રા:-૨ થી ૪ રતિ, મધ વી સાથે ચાટી ઉપર મેળવી છાસ પીવી. તેનાથી બધી બળના મડા તથા દુખના દરસ મટે છે. (૧૬૫)

શલ્ગઙ્ગકેસરી રસઃ (વિશિષ્ટસ્તામ્રમસ્યપ્રકારઃ) ૫૮

ભાગઃ મૂતો ગંધકં ભાગમેકં મર્યં પશ્ચાત્સ્વલ્વમધ્યેય યામમ્ ।

શુદ્ધં તામ્રં ચોખયોસ્તુલ્યભાગં કન્યાનીરમર્યં ગોમં વિષેયમ્ ॥

जीर्णे क्षीरघटे विशेष्य निधित् संचारयेद्यत्नतः ।
 श्वर्णे पञ्चपले हि वसुगलितं कृत्वाथ संयोजयेत् ॥
 कृष्णां हि द्विपलां समुच्छितरसे त्वेकीकृतां भक्षये ।
 निष्कैकं मधुमिश्रितं घृतयुतं प्रातः सदा सेव्यताम् ॥
 कुष्ठव्याधि विनाशनः सुखकरः कान्तिप्रदः कामिनां ।

स्वर्णक्षीर्यभिधो रसोऽयमभितः ख्यातो भिषग्मण्डले ॥१५६+१५७॥

स्वर्णक्षीरी रसः पञ्च

दाइरीनां भूज तोला २०ने एक घडा छोरमां पकाववां छस भणी नय अटले एक धध
 दुधमां पकाववां दुध भणी नय अटले ते सुणीयाने छये सुकारी आडी कपडछान थुयुं करवुं.
 उपर प्रभावे रोधेलां दाइरीनां भूजनो सुडा तोला २०, दाडीपीपर तोला ८, साथे
 मेणवी मेमानीथी पावडीभारनी भात्रा मध वी साथे सवारमां याडी उपर गायनुं दुध पीवुं.
 आ औषध साथे पारेड छरभ अरधीथी अक रती आरी अथा कुडने भेटाडी थरीरनी कति
 पधारे छ. (१५६+१५७)

मेहवद्ध रसः (प्रमेहगर्भकेपरी) ५४

भस्मसूतमृतकान्तछोदकं माक्षिकं च कुनटीं शिलाजतु ।
 श्रूषणं च त्रिकला कपित्थकं रात्रिपुग्ममथ कुष्ठबीजकम् ॥
 धृगराजरसकेन भावयेदेकविंशति दिनानि पण्डितः ।
 निष्कमात्रमथ माक्षिकेण चेल्लेहितः सकलरोगनाशनः ॥
 मेहवद्धरस एव सज्जनाः सर्वमेहगजराजकेसरी ।

महानिम्बम्य बीजानि पिष्ट्वा पदसम्भिताति च ॥

पलतण्डुलतोयेन घृतनिष्कद्वयेन च ।

एकीकृत्य पिबेद्यानु हन्ति मेहं चिरन्तनम् ॥१५८+१५९॥

मेहवद्ध रसः पञ्च

पारेडछरभ, भतबोडछरभ, माक्षिकछरभ, मलथीग, शिलाजत, सुडा, पीपर, भरी, दूरुडे,
 मेडां, आभणां, डोडोना गर्भ, दणदर, दाइडणदर, कुड अने मीयानी छस अने अथां सभभाजे
 लध कजराना रसनी २१ लावना देवी. ०१ तोला मध साथे सवारमां याडी, उपर गोआने
 आडी तेना पाण्ठीमां पारेडां पकलनी क्षोणेणा ७ भांज्यां वी तोला ०११ मेणवी पीवुं. न्थी
 गने तेवा लुना प्रमेह, वीरशय, अरुदण विजेरे पथु अटे छ. (१५८+१५९)

महावृन्धिरसः (महाग्नि रसः) ५५

चत्वारः सूतभागास्तदनु वलिक्सा चाष्टभागा विधेया ।
 गौरीश्रेष्ठजिवांशं कथितमिदमहो त्रिभिभागं क्रमेण ॥
 एकीकृत्य त्रिवर्णयेत् सकलं स्नुग्बहिर्गुणद्रवै ।
 भांय्यं सप्तदिनावधि क्रमगतं वातारितेन वै ॥

एष स्याद्वि महाप्रिनामस्सराट् पथ्ये जलं नीतलं ।

वर्ज्यं सारयथाम्लकं श्रमयते समुद्रवातं खलु ॥ १६२+१६३ ॥

महाप्रिनाम २२४ (महाप्रिनाम) ५५

पारद तोला ४, मधक तोला ८, पुणसी, क्षणकंद, हरिद्र अत्येक तोला तथु वधु साथे भेगरी ग्रंथीया घोरजुं दध, चिचानो डिजिणे अने भांगरानो २२४ तले साथे भेगरी ७ भावना दध पंथी अरंडीया तेवने करमा दध भूडा करवे. भात्रा-मध साथे भेगानीभाट भुडी भाटी उपर दुध पीतुं तेनाथी कडाहर, आइरो, पेठना हरद, वानां हरद दिनेरे भटे छे भाट, भाटाध, हंडु पाणी जे वज्रजुं. (१६२+१६३)

विद्याधररसः ५६

तलं ताप्यं च गंधं द्रुमणिरय शिलां मृतराजः समांशं ।

सर्वं संपर्दितं चैतदनु व्रकणाकायतो भावनीयम् ॥

वज्रीसिरेण पश्चात्किल सकलमिदं चूर्णितं वस्त्रपूतं

निष्कार्षे भृशपेदै जवरक्तगदान्दन्ति विद्याधराख्यः ॥ १६४ ॥

विद्याधररसः ५६

हरताल, माक्षिक भरभ, मधक, तात्रभरभ, मनशीग, तथा पारद, जे जथां सरये वजने साथे भेगरी वीडीपीपरना कालान्नी तथा ग्रंथीया घोरना दुधनी भावना दध सुकावी भूडा करवे. भात्रा:-३ थी १२ रंती भागां नाथी, उपर भरभ पाणी पीतुं. तेनाथी पेठनां जथां हरद भटे. (१६४)

त्रिनेत्ररसः ५७

स्वर्णं टक्कणमेव हारिणमवं गुंगं तथां शुल्बकं ।

मृतं वै समभागकं दिनप्रभो मर्द्यं रसैश्चार्द्रकैः ॥

खल्वे मर्द्यं च वेष्टितं दृढपटे गोलं शुदेद्रक्षिना ।

येनोऽयं शुद्धकीलहा मधुघृतैः सेव्यस्त्रिनेत्राभिधः ॥ १६५ ॥

त्रिनेत्र २२४ ५७

स्वर्ण भरभ, पुषावेनीटंकु, हरजुनां सिगधना भूडा, तात्रभरभ, पारदभरभ, जे जधाने सभभाजे वध आहुना रसमां जेक हिरसं गुटी जेणी वाणी सुकावी पाणुकोराना कपडमां वीटी सराव सपुटमां पेक करी कुकुटपुटमां पडती कुटी तैपार करवे. भात्रा:-२ थी ४ रति, मध घी साथे भाटी उपर जेणी छस पीती तेनाथी जधी मनना सडा तथा दुजना हरस भटे छे. (१६५)

शुद्धावकेसरी रसः (विशिष्टस्तात्रमरमप्रकारः) ५८

भागः सूतो गंधकं भागमेकं मर्द्यं पश्चात्खल्वमध्येयं यामम् ।

शुद्धं तात्रं चोपयोस्तुल्यभागं कन्यानीरर्मर्द्यं गोमं विधेयम् ॥

તદ્ગોલં વૈ ધારિતં સંપુટાન્તઃ સામુદ્રાલ્યે સ્થાપયિત્વાપિ યંત્રે ।
 દત્ત્વા મુદ્રાં માણ્ડવવત્રં નિરુદ્ધ્ય ગતે કૃત્વા છાળકૈઃ પૂરિતં તત્ ॥
 પૌનઃપુન્યં નાગસંજ્ઞં પુટં હિ દત્ત્વા શીતં ચૌદ્રેતં પ્રયત્નાત્ ।
 નૈરુદ્ધ્યં તત્પર્ણસ્થળે દ્વિગુઙ્ગં શૂલાન્યષ્ટૌ નાશયેદ્ભક્તિં ચૈત્ ॥
 દિઙ્ગું શુશ્કીં જીરકં ચોપણં વૈ ચૂર્ણં કૃત્વા પાયયેદુષ્ણતોયૈઃ ।

॥ ૧૬૬+૧૬૭ ॥

શુભગજકેસરી રસ (તામ્રભસ્મપ્રકાર) ૫૮

પારદ તથા ગંધકની સમભાગે કલ્પલી કરી કુંવારના રસમાં ધુટી કલ્પલીના વગન જેટલી શુદ્ધ તાંબાની બૂટી અથવા કંકટ પેધી પૂર્ણ લઈ સાથે મેળવી ગોળા વાળા ચરાવ સંપુટમાં પેક કરી તે ચરાવને બ્રીધાથી બરેલી માટીમાં ઘૂંટી, માટીનું ગોળું બંધ કરી કપડામાંથી કરી, એક ગજપુટના આડામાં ઘૂટી ઉપર છાણું ખડેડી અગ્નિ આપેલા, એ પ્રમાણે નિરુદ્ધ્ય ભસ્મ થતાં સુધી કલ્પણી મિશ્ર કરી બહી દેવી. માત્ર ૨ રતનાર નાગરવેતના પાનમાં ખરાવવાથી છાતી મશતકનું પીડનું દ્રવિય વગેરેનું રક્ત મટે આની માત્રા આઠ ઉપર દિગ, સુંક, છૂંક, અને મરીનું સમભાગે કરેલું ચૂર્ણ તોલો ૦૧, અથવા કિમ્બાદક ચૂર્ણ તોલો ૦૧ થી ૦૧ બેના પાણીથી ખરાવવું. (૧૬૬+૧૬૭)

અમિતુઢી વટી ૫૯

મૂતં સમં ગન્ધકવત્સનામં શિવાયવાન્યામલકાસકાનિ ।
 સારદ્યં ચિત્રકસિન્ધુજીરં સામુદ્રકં ચૂપણકં ચ રુચ્યમ્ ॥
 સમં પ્રકુર્યાદ્રિપમુષ્ટિમેભિર્જીવીરનીરેણ ચિમ્દનીયમ્ ।
 વિમ્ચિકાઝીર્ણમદેપ્રિમાન્થે સેવ્યોદરે વા ચટિકામિતુઢી

॥ ૧૬૯+૧૭૦ ॥

અમિતુઢી વટી ૫૯

પારદ, ગંધક, વજનાગ, દરેક, એડાં, આમળાં, અજમોદ, જવખાર સાણખાર, ચિત્રકમૂળ, સિંધાલુચ, છૂંક, સમુદ્રલુચ, સુંક, પીપર, મરી અને સંયજ એ બધાને સમભાગે લેવાં, તથા બધાની ખરાખર શેષેલાં એડાંમાંનું ચૂર્ણ મેળવી લીધુના રસમાં ધુટી ગોળાથી જેવડી ગોળા વાળી ગોળા દિવસમાં ૩ થી ૬ ગોળા કાલેરા, અજીર્ણ, દાહનો મદ પેટનાં દરદ વિગેરેમાં આપવી. (૧૬૯+૧૭૦)

અર્જુનકાષ્ઠક રસઃ ૬૦

શુદ્ધં મૂતં વિટં મંથં સમં સર્વં વિચૂર્ણયેત્ ।
 મરિચં સર્વેતુલ્યં શં ફંકારીફલદ્રવૈઃ ॥
 મર્દયેદ્ભાવયેદેવમેકવિંશતિવારકમ્ ।
 વલ્લમાત્રાં વટીં સ્વાદેત્સર્વાઝીર્ણમ્પ્રાન્તયે ।
 અઝીર્ણકંટકાર્લ્યોયં રસો દન્તિ વિમ્ચિકામ્ ॥૧૭૧+૧૭૨॥

अष्टाष्टकं २२५-६०

पारद, मधक, मिश्रुषु. अत्येक तोला १, मरी तोला ३, जे अधाने मेडी मोरीगष्टीना
- इज्जना-रसनी-२१ भावना दध पात्र पात्रनी गोणी करी. संवत्सर्मा २ गोणी भावनाथी अधा
अष्टाष्टकं मरे. भावेगमां सारे. इष्टो करे. { १७१+१७२ } - - - - -

मन्यान्मैव-रसः-६१

सूतं ताघ्नं दिङ्गुनाट्याह्वयं च गन्धं तालं सैधवं तित्ककाख्यम् ।

तुल्यं सर्वं देवदालीरसेन निर्गुल्या वा. मेघनादाद्रसैर्वा ॥

कोशातकपा मर्दयेद्रासैरैकं चूर्णं कृत्वा भक्षयेन्मापमात्रम् ।

सौर्द्रयुक्तं नाशयेच्छूलेऽप्यरोगान्निम्बं कायं चानुपाने पिवेद्दि

॥ १७३+१७४ ॥

अथान वैश्व २२५ ६१

पारद, ताम्रभस्म, हांग, अगदाष्टा, मधक, हरताण शुद्ध, सीधाष्टुल, तथा दड, जे अधाने
समभाजे धर्ष कुडवेध, नगोड, जेत्य, कडवी धाश्रीडी. अत्येकना रसनी अडेक भावना दध सुभावी
कपडे याणी तैपार करुनुं २ थी ६ रति मात्रा मध साधे याडी उपर. हांग्यानी ठासने।
अथवा पानने। काठो पीवो. अधां इष्टां दद मरे. { १७३+१७४ }

महाकाष्ठ रसः ६२

सूतं गंधं मासिकाभ्रं विपं च लोहं वंगं भुल्लजातीफलैर्लाम् ।

दंतवीजं स्वर्णवीजं लवङ्गं त्वङ्गनागाख्यं भागमेकं प्रकल्प्यम् ॥

मारीचं स्याच्छंभुनेत्रं विमिश्र्य लौहे खल्वे सिद्धिसारेण भाव्यम् ।

शृण्वा घर्षे चैकत्रिंशद्दिनानि दिव्यः सूतः स्यान्महाकालनामाम् ।

कासं श्वासं राजयक्ष्माणमुग्रं हृद्रोगादीन्हन्त्यपे सन्निपातम्

॥ १७५+१७६ ॥

महाकाष्ठ २२५ ६२

पारद, मधक, मासिकाभस्म, अम्रभस्म, वज्रनाभ, लोहभस्म, नम्रभस्म, ताम्रभस्म,
अपष्टुल, जेडगी, नेपणनां, भी धतुगनां भी, वरीम, तम्र, ताम्रकेसर, अत्येक तोला अडेक,
मरी, तोला ३, जे अधाने लोहानो अरवमां अरीक करी कर्षना रसनी २१ भावना दधने
तडे सुभावनं मात्रा ३ थी ६ रती अधमां मटासंवाथी भास, कास, क्षय, हृदयशेम, तथा
सन्निपातवर विजेरे दरेने। नाश याव छे. { १७५+१७६ }

हमपर्वटी रस (सप्तपुतपर्वटी) ६३

भागमेकमिह सूतमस्मने भागयुग्ममपि गन्धस्य च ।

कान्तलोहमवमर्कसमं तारमसं गगनं सुमारितम् ॥

हेममस सकलं रसांशकं लोहपात्रजठरेऽथ पाचयेत् ।
 द्राव्यता भवति तत्र वै यदा निसिपेच्च कदलीदले तदा ॥
 आदरूपसुरसाजयन्तिकामुण्डिकात्रिफलाकाद्रभृजिका ।
 मेघनादकटुकन्यकारसैः प्रत्यहं तु परिमर्दयेद्दृढम् ॥
 वत्सनाभजरसैर्दिनत्रयं लोहपात्रनिहितं पचेत्क्षणम् ।
 हेमपर्वटकसंज्ञितो रसः शृंगवेरकरसेन योजयेत् ॥
 बह्वपुगमितमानतस्त्वयं आसकांसविनिर्दिष्टिदायकः ।
 पिप्पलीभिरनुपाययेत्तथा कायमत्र सुरसाटरूपजम् ॥१७७+१८१॥

रसपैर्पटी रस (समाभृत पपटी) ६३

पारदभस्म तोला ४ भां गंधकं तोला ८, मेणवी जरागर धुंटी तेभां शैष्यभस्म, अमक
 जस्म, कर्तलोहभस्म, तांभ्रभस्म, सुवर्णभस्म, अत्येक तोला ४ मेणवी बोढानां कंठाभां भीमाण्ड
 विधि प्रभाञ्च मेणवी पानपर पपटी दाणवी, पञ्जी भरल हरी अरुडुसो, तुलसी, अरक्षी,
 गोरभंभुडी, त्रिङ्गो, आहुं, भांग, मोध, कडुं, कुंवार अत्येकानां रसभां अथेक दिवस धुंटी, घाणा
 वज्जनागना पय्यागना रसभां गेलु दिवस धुंटी. पंछी बोढानां कंठाभां नाभी १० मिनिट
 धीमी आंवे पञ्चावी धुंटी राभवं. आनी भात्रा ३ यी. ६ रतिभार आभा दिवसभां भध तथा
 आहुना रस साथे अटाडी. छिपर तुलसी अने अरुडुसाना कढाभां लोडीपीपरने भूडा जंटी
 पाछ देवा, अधी जलना आस अने अधी जलनी छिपरस भटे. (१७७×१८१)

अग्नि कुमार कुरोपक रसः (महाशिकुमार) ६४

सूतं चैकं गंधकं च त्रिभागं नामे घृह्यं भुल्वतारं च हेम ।
 अंश्रं लोहं तारमांक्षीकवज्जनेकैकं वै शोषयित्वा मदेयम् ॥
 मुण्डीश्वेताकाकमाच्यश्वगन्धानिर्गुण्ड्यो वै भृङ्गराजेन युक्ताः ।
 द्रावैरेपां वासरान् श्रीन् प्रमर्द्यात्स्वत्वे सम्पगोलकं कारयेद्दि ॥
 पश्चाद् घर्मे शोषयेत्तं च गोलं लेपाः सम्यक् पञ्च मृद्धिः मदेयाः ।
 भाण्डं चार्धे पूरयेद्वाल्मुकिर्मध्ये गोलं निसिपेन्मुद्रयेच्च ॥
 अग्निं कुर्याद्यामपह्यष्टमात्रं शीते सिंदो शृङ्गतेयं रसेक्षः ।
 कृष्णाक्षयैर्भावनाः पञ्च देया आर्द्रैर्नैवं भावयेत्पञ्चवारम् ॥
 श्वालामुख्या सै रसैः सप्तवारं चित्राक्षैः सूर्यवारं विभाव्य ।
 निर्गुण्या वै भावना भाजुमात्राः पश्चात्कार्या बल्लमात्रा बटी हि ॥
 देया सद्भिः पञ्चमांशा हि कृष्णा तद्वच्चुण्डी चूर्णिता तत्प्रमाणा ।
 कासे आसे मूषकृच्छ्रे प्ररण्यामर्शः शोफे चांश्वरीमेदूरोगे ॥

મન્દેવહનો વાતરોગેઽય શૂલેઽપસારે વા સન્નિપાતે વલાસે ।
સેવ્યથાદ્રિરિકૌમારનામા ક્ષારં ચાન્લં વર્જયેત્તદ્દિ પથ્યમ્

॥ ૧૮૨+૧૮૮ ॥

મહાઅગ્નિદ્વિમાર રસ ૬૪

પારક તોલા ૪, ગંધક તોલા ૧૨ સાથે, કન્નળા હરી તેમાં નાગભસ્મ, બંગભસ્મ, તામ્રભસ્મ, ચાંદીની ભસ્મ, સુવર્ણભસ્મ, અબ્રહમસ્મ, હોદાભસ્મ, ટૌપમાણિકભસ્મ, અને હીરાને બદલે વેદાંત ભસ્મ, એ પ્રયોગે તોલા ૪ મેગથી ખારીક હરી ગોરખમુડી, ધેળોગરણી, પીપુડી, આસોંધ, નગોડ અને ભાંગેરા એ બધાં સાથે કચરી કાઢો કરી, તથા દિવસ ભાવના આપી, ગોળો વાળી તરફે મુકાવી તે ગોળો ઉપર પાંચ કપડામીના લેપ કરી એક માટલામાં ઉપર નીચે રેતી અને વચમાં ગોળો મુકી માટલાનું મોં જાંદી લઈ ૬૮ પહોર (એક પહોર = ત્રણ કલાક) અગ્નિ આપી-કંડું કરી, ગોળો ઉપરથી માટી ખસેડી રસને ખારીક કરી હાંડીપીપરના કાટાની પાંચ ભાવના દેવી. પછી આકુના રસની પાંચ ભાવના દેવી પછી ન્તાલા-મુખીના રસની સાત, ચિત્રાના ક્વાચની બાર, તથા નગોડના-રસની બાર ભાવના દષ્ટ મુકાવી વાલ વાલની-ગેળી વાળવી, કેટલાકના મત પ્રમાણે નગોડની ભાવના આખા પછી રસનું જે વચન થાય તેમાં પાંચમા ભાગની હાંડીપીપર તથા તેટલીજ મુંઝ મેગચા પછી ચરોડી જેવડી વાળવી અથવા મૂકો રાખવો ૩ ગેળી અથવા ૩ રતી મૂકો મંધ તથા આકુના રસ સાથે ખાંસી, શ્વાસ, મૂત્રક્રન્ધ, સંપ્રદણી, દરસ, સોગ, પથરી, હૃદયોગ દોગ, મંદાગ્નિ, વાના દરદ, શ્વે, વાઇ, સન્નિપાન, અને કંઈ વિગેરેમાં આપનાથી આરામ થાય છે. ક્ષારવાળી ચીજો તથા ખટાઈ મંધ કરવી (૧૮૧+૧૮૮)

અગ્નિવજ રસઃ કર્પવકઃ ૬૫

કર્પા દ્વૌ રસગંધયોસ્તુ સમયોઃ સંમર્ચ સર્પસ્ય વૈ ।

કર્પકેન ગિષેણ કન્નલનિર્મ કાચસ્ય કૃષ્ણાં શિષેન્ ॥

લિપ્ત્વા કર્પટમૃત્સના મુવિધિના સંપાચ્ય ચામાદૃકં ।

જાત્વા કીતલમત્ર વાપિ વિધિના મર્ચ દ્વિકર્પોપજૈઃ ॥

મહેત્રત્તિકમિસુગર્કરયુતં નામ્નારસોગ્નિશ્વજો ।

મન્દાગ્નિસયસન્નિપાતમસ્તાં નાગાય ચાર્ય વરઃ ॥ ૧૮૯ ॥

અગ્નિવજ રસ કૃષીપત્ર ૬૫

પારક તોલા ૨, ગંધક તોલા ૨, અને સપરિધ નેત્રો ૧ એ બધાને એક દિવસ પુડી કન્નળા હરી કપડામી કરેલી અગ્નિશીથીમાં ભરી-૨૪ કલાક વાયુશયનદારા પકાવવું. કંડું ચથે શીશીમાંથી રસ કાઢી લઈ તેમાં જે તોલા કાળાં મરી મેગથી એક દિવસ પુટાવવું ૧ રતિભારની માત્રામાં-આવવું થી તોલો ના મેગથી ચાટી ઉપર ચેરડી ખારી અથવા ચેરડીનો રસ પીવો. અથવા સાકરનું પ.ણી પીવું મંદાગ્નિ, શ્વ, સન્નિપાન, તથા વિગેરે દરોને મટાડવામાં આ ઔષધ ધણું ઉત્તમ છે. (૧૮૯)

ઉદરગ્ર રસ: ૬૬

શુદ્ધસ્ય તામ્રસ્ય દલાનિ કુર્યાત્પલાનિ ત્રીણ્યેવ ચ ગન્ધકસ્ય ।
 પલદ્વયં વૈ રુચકસ્ય ચૈકં પલં રસસ્યાપિ વિમર્થ સ્વલ્વે ॥
 ચૂર્ણં વિધાયાપ્યથ સિન્દુવારરસેન પત્રાણિ વિલેપયેચ્ચ ।
 તત્સંપુટસ્યાન્તરતો નિધાય વિમુચ્ય તત્સંપુટમેવ વહ્નૌ ॥
 યામં તથૈકં છગ્નૈઃ પુટેચ્ચ જાતં મુશીતં હિ વિચૂર્ણયેત્તત્ ।
 તન્નાગવહ્નીદલમધ્યતોઽપિ વલ્લૈકમાત્રઃ સકલોદરઘ્નઃ ॥૧૯૦--૧૯૨

ઉદરગ્ર રસ ૬૬

શેષેલાં ત્રાંખાનાં પત્રાં કંટકવેધી તોલા ૪ લેનાં, અધક તોલા ૧૨ પારક તોલા ૪ અને સાણખાર તોલા ૪ એ ત્રણે સાથે કળજલી કરી નજોડના રસમાં ઘુંટી ત્રાંખાનાં પત્રાં ઉપર ચોપડી શરોવસંપુટમાં પેક કરી ગળપુટનો અગ્નિ આપવો તેવી રીતે નિઃશ્વ-વાતિરહિત ઉલટી મોળ બ્રમ ન કરે તેલું થતાં સુધી લાટી આપવી પછી ખરલ કરી રાખી મૂકવું. માત્રા ૧ રતિભાર નાગરવેલના પાન સાથે આપવાથી પેટનાં બધાં દરદ મટે છે. (૧૬૦+૧૬૨)

સ્થૌર્યાપકર્ષણ રસ: ૬૭

સૂતધોલમૃતતાલ્તામ્રકં ચાર્કદુગ્ધરસકેન મર્દિતમ્ ।
 ક્ષૌદ્રયુક્તમપિ વલ્લમાત્રકં ભસિતં તદતિઙ્ઘિતં જયેત્ ।
 તૌયમેકપલમત્ર માત્રયા પાનતોષ્પસ્વિલમેહહારકમ્ ॥ ૧૯૩ ॥

સ્થૌર્યાપકર્ષણ રસ ૬૭

પારકભરમ. હીરામોલ, હરતાળભરમ અને તામ્રભરમ એ બધાં સમભાગે લઈ આકાડનાં દૂધમાં ઘુંટી સૂકાવી બૂટી-કરવી. માત્રા ૧ થી ૩ રતિ મધ સાથે ચટાડી ઉપર પાણી પીવું. એથી વધેલી ચરખી ચોઈથી થઈ જાય છે. (૧૬૩)

વાતમેહન્ટક રસ: ૬૮

મૂતમસ્સ વરવંગમસ્મકં મર્દિતં હિ દિવસં જયારસે ।
 લેહિતં ચ મધુનાં દિનત્રયં વાતમેહવિકૃતિં મળાશયેત્ ॥ ૧૯૪ ॥

વાતમેહન્ટક રસ ૬૮

રસસિદ્ધ, અને બંજરમ, સમભાગે લઈ ભાંગના રસમાં ઘુંટી સૂકાવવું; માત્રા ૨ રતિભાર મધ સાથે ચટાડવાથી ૩ દિવસમાં વાયુનો પ્રમેહ-પરમાયો મટે છે. (૧૬૪)

પ્રમેહાંકુશ રસ: ૬૯

હેમવીજત્રિપવંગમૃતકં ગન્ધકં ગગનમસ્મકં સમમ્ ।
 નાગવહ્નિરસેન મર્દિતં કામદં સકલમેહજિદ્ધવેત્ ॥ ૧૯૫ ॥

પ્રમેહાક્રશ રસ ૬૯

ધતુરાનાં બી, વજનાળ, બંગભરમ, પારદ, ગંધક, અમ્લકભરમ, એ બધાં સમભાગે લઈ નાગરવેલના પાનના રસની લાવના દષ સુધી કપડે ચાળવું માત્રા-૧ વાઘ મધ સાથે ચાટવાથી બધા પ્રમેહ મટે. (૧૯૫)

મેહારિ રસ: ૭૦

ટંકણં ચ રસરાજગન્ધકં સીસકં ચ રસકેન સંયુતમ્ ।
નાગવલ્લિજરસેન મર્દિતં સર્વમેહકૃતરોગનાશનમ્ ॥ ૧૯૬ ॥

મેહારિ રસ ૭૦

ટંકણુ ફૂલાવેલો, પારદ, ગંધક, નાગભરમ, તથા આપરીયું, અથવા તેને બદલે યશદ ભરમ એ સર્વને નાગરવેલના રસમાં ઘુંટી સુધારવું. ૧ વાઘ મધ સાથે ચાટવાથી પ્રમેહ મટે. (૧૯૬)

સ્થૂલરાજાગજકેસરી રસ: ૭૧

રસેન્દ્રં રજતં તાપ્યં ગગનં તામ્રમાયસમ્ ।
સ્વર્ણં ચ ક્રમવદ્વાનિ મર્દયેત્પૂરવારિણા ॥
અન્યેન ચામ્લવર્ગેણ મર્દયેત્સપ્તવાસરાન્ ।
કાચકૂપ્યાં નિધાયાથ પવેચામાષ્ટકદ્વયમ્ ॥
સ્નાંગશીતલમુતાર્યં ગૃહ્ણીયાત્તં ચ મર્દયેત્ ।
આર્દ્રકસ્વરસેનૈવ દ્રોણપુષ્પીરસેન ચ ॥
મર્દયેત્કન્યકાદ્રવૈઃ કાકમાચીરસેન ચ ॥
ગૃહ્ણત્યાઃ પત્રતોયેન યીજતોયેન વા પુનઃ ।
મત્યેકં દિનમેકં હિ ભાવનાં દાપયેત્ ક્રમાત્ ॥
પિષ્પલીમધુના સાર્ધં ચૈતદ્ગુજ્ઞાદ્વયં ભજેત્ ।
સ્થૂલદુર્દિનવિનાશને મરુત્ સ્થૂલપર્વતવિનાશને હરિઃ ।
સ્થૂલદોષરસોપણસમઃ સ્થૂલરાજાગજકેસરી રસઃ ॥૧૯૭+૨૦૨॥

સ્થૂલરાજ ગજકેસરી રસ ૭૧

રસસિંદૂર ૧, ચીપ્પભરમ ૨, આશ્લિઙ્ગભરમ ૩, અમ્લકભરમ ૪, તામ્રભરમ ૫, લોદ્ધભરમ ૬, અને સુવર્ણભરમ, છ ભાગે લઈ બીજોગાનાં રસમાં ઘુંટી, અમ્લકવેન લીધુ આંબલી વગેરે અમ્લ વર્જના રસમાં છ દિવસ ઘુંટી અગ્રનશીથીમાં નાખી વાલુઆપંચમાં ૨૪ કલાક પકાવવું. ઈંડુ થયે રસ કાઢી લઈ આદુ, ફૂલો, કુંવાર, પીપુડી, ઉની ભેરીમળી અને બીજો પ્રયોજના રસમાં અઢક દિવસ ઘુંટી સુધારવું માત્રા ૨ રતિભરમાં મધ અને એ ૨તી લીટી-પીપરનો બ્રૂકા મેળવી ચઠાવવું, તેનાથી ગમે તેવી વધેલી ચરબી ઝાડી શક. (૧૯૭+૨૦૨)

સિદ્ધપચ્ચાનન રસ: ૭૨

સૂતં ગંધં ટંકણં વૈ સમાંશં વ્યોપં મુસ્તં વત્સનાભં વરાં ચ ।
 સર્વેભ્યો વૈ નિષ્કમાત્રં ગુઢેન સ્વાદેદ્ ગુજ્ઞાયુગ્મમાત્રાં વટી હિ ।
 કુઠાન્મેહાન્ શોફશૂલાદિદોષાન્ હન્તીત્યેવં સિદ્ધપચ્ચાનનોઽયમ્ ॥
 ॥ ૨૦૩ ॥

સિદ્ધપચ્ચાનન રસ ૭૨

પારદ, ગંધક, ટંકણ, કુંડ, પીપર, મરી, મોચ, વજનાગ, હરડે, એડાં અને આંખળાં એ બધાં સમભાગે લઈ બારીક કરી કપડે ચાળવું. પછી બન્ને રતિભારની ગોળા વાળવી, અગર ભૂટી રાખવી. પ્રમેહ, લોહી બીજાં, સોજા, શૂળ વિગેરેને મટાડે. એક ગોળા સવારમાં ગોળ સાથે સાથે આપવી. (૨૦૩)

શીતારિ રસ: ૭૩

एकं रसं गंधकमेव शूद्धं द्विभागयुक्तं च विमर्द्य खल्वे ।
 पकार्कपत्रोत्थरसेन यत्नात् पुनर्नवावह्निरसैश्च पच्यात् ॥
 तस्पर्धमागेन विपं विमिश्र्य चूर्णीकृतं बलमितं च लिह्यात् ।
 शीतारिनामा च रसोत्तमोयं शीतस्य वातस्य निवारणाय ॥
 ॥ २०४+२०५ ॥

શીતારિ રસ ૭૩

પારદ તોણ ૪ તથા ગંધક તોણ ૮ ની કન્જળી કરી પછી પકેમાં આકાશનાં પાનનો રસ, સાટેડીનો રસ ચિત્રક મૂળનો કારો, પ્રત્યેકમાં પચાળી કઢાપામાં નાખી ધીમે તાપે પ્રવાહી ભાગ બળી જતાં સુધી પકાવવું. એમ ત્રણેમાં પકાવી લીધા પછી તેનું જે વજન થાય તેથી અર્થે વજને ગૌમૂત્રમાં શે.ધેલે: ધે.લો વજનાગ મેગરી એક દિવસ ધુંટી કપડે ચાળી રાખવું. માત્રા ૧ થી ૨ રતિભાર મધમાં ચાટી ઉપર પાણી પીવું. તેનાથી કળતર, ત્રોડ કમ્બરનો દુખાવો, વાયુનાં દરદ વિગેરે મટે. (૨૦૪+૨૦૫)

કુમ્ભદેશ્વર રસ: ૭૪

मृतमस्य समहेममस्यकं मौक्तिकं च रसपादद्वह्णम् ।
 गन्धमंत्र कुरु सर्वतुल्यकं चूर्णितं तुपजलेन गोलकम् ॥
 छेपयेन्मृदु मृदा चिशोपितं पाचितं सिकतयन्त्रमभ्यतः ।
 यासरैकमथ शीतलीकृतचूर्णितो मरिचमाक्षिकैः प्लुतः ।
 भक्षितो हि कुमुदेश्वरो रसो राजयक्ष्मणदमूलनाशनः ॥
 ॥ २०६+२०८ ॥

કુમ્ભદેશ્વર રસ ૭૪

પારદમરમ તોણ ૪, સુવર્ણમરમ તોણ ૪, મોતીનીમરમ તોણ ૧, ટંકણ તોણ ૧ તથા

અંધક તોણા ૧૦, બધાને જરાબર મેળવી ધાન્યાશ્વમાં એક દિવસ ધુંટી ગેલો વાળી સુકાવી ઉપર અને આંગળ માટી ચોપડી સુકાવી વાલુકાપત્રમાં ૧૨ કલાક પકાતી હંદુ થયે ખરડા કરી ગળી મૂકું. માત્ર ૨ રતિભારમાં મધ તોણો ૦૫ તથા કાળાં મરીનો બીકા બેઆનીભાર મેળવી ચણાડી ઉપર દૂધ પાતું. તેનાથી ગમે તેવો સ્વપ્રોશ મટે. (૨૦૬+૨૦૮)

યશ્વદહર-રમ: ૭૫

શુદ્રમેત્તવિપર્ગવદાટકં સર્વમેવ સમભાગમાદરેત્ ।

મર્થ ચાર્દકરસેન ચિત્રકૈઃ પ્રતિપેચ મુદ્દે મૃમાજને ॥

તાત્રમાજનમયોપરિચ્ચિતં રોધયેત્પટ્ટમદા મિપગ્ગરઃ ।

યામમાત્રપુટ્ટેતં વાનૈઃશૈર્નિસિપેચ જલમૂર્ચ્વમાજને ।

તાત્રપાત્રકુદરે રસો મધેત્ રોગરાજકુલકુલનસમઃ ॥૨૦૯+૨૧૦॥

યશ્વદહર રસ ૭૫

પારદ, મધક, વજનામ, અને મુત્તર્ભારમ સમભાગે લઈ મેળવી આદુ, અને ચિત્રાના રસની ભારના દઈ સુકાવી એક લેટલા કાચામાં નાખી તેનાપર ત્રાંગાનો વાટકો ઉપો દાંડી સધા જાંદી લઈ સુકાવી કાચાને ચુલે ચણાવી, નીચે ધીમે તાપ કરવો. અને ત્રાંગાના વાટકાને તળાથે બીનાં પોતા મુકા કરવાં. તથા કલાક અમિ ચાલ્યા પછી હંદુ કરી ત્રાંગાના વાટકામાં ઉડીને ચે.ટો ૨૫ કાદી લેવો. માત્ર ૨ રતિભાર મધ તોણો ૦૫ તથા દાંડીપીપરનો બીકા એક આનીભાર મેળવી ચાટી ઉપર દૂધ પીતું. તેનાથી ગધી જાનના સ્વપ્રોશ મટે. (૨૦૯+૨૧૦)

પૂર્ણેન્દુ રસઃ (પૂર્ણચંદ્રઃ) ૭૬

સ્થર્ણ મૃત શુદ્રમેતદ્ દિગ્ધાણં યુક્તં નાગં ગંધકામયં સમાંગમ્ ।

વહ્નનેસ્તોયૈસ્તથ પેપ્યં પ્રયત્નાદ્ગોલં કૃત્વા વેષ્ટયેત્તં મૃદા ચ ॥

માણદં ચાર્ધ પૂર્વ સામુદ્રકેણ ગોલં થૃત્વા દ્વાદિતં ત્ર્યંગુલેન ।

લિપ્પેદ્ગાઢં ગોમયેનાથ સન્યક્ વહ્નિં કૃત્વા યામમેકં ટૃણેશ્ચ ॥

પૂર્ણેન્દુશ્ચેદ્ગણિતો યશ્વરોગં દન્વાત્તસ્યોપદ્રવાનેવ સયઃ ।

સર્વાન્વાતાન્ શ્રેષ્ઠપરોગાન્વયથાયં પૂર્ણશ્ચન્દ્રો નાથપત્સ્વન્વકારમ્ ॥

॥ ૨૧૧+૨૧૩ ॥

પૂર્ણેન્દુ રસ—પૂર્ણચંદ્ર રસ ૭૬

સોનાની ભરમ, પારદ, વજનામ અને મધક એ સમભાગે લઈ ચિત્રાના કાદામાં ધુંટી ગેલો વાળી સુકાવી તેના પર એટલામાં પાન વાંટી તેના પર અને આંગળ માટીનો ચર દઈ સુકાવી એક માટલામાં અર્ધ મીડું ઉપર અને અર્ધ નીચે ભરી, વચમાં ચાલો મરી માટલાપર દાઢું દાંડી જાંદી લઈ લુલે ચણાવી નીચે સાંકા અને ખાડો અમિ તથા કલાક જાળવો. હંદુ થયે માટી ખસેડી નાખી ૨૫ કાદી લઈ ધુંટી રાખવો. માત્ર ૨ રતિ, ૧૦ મરીના દાણા અને મધ સાથે ચણાવો તેથી સ્વપ્રોશ, તેના ઉપર, વાનાં અને કદનાં દરેક વિશેરે મટે. (૨૧૧+૨૧૩)

સ્વર્ણપત્ર રસ: ૭૭

નામં સૂતં મંથકં વત્સનામં મર્દ્યં તેયૈઃ કન્યકાયા દિનૈકમ્ ।
ગોલં કૃત્વા નિહિપેદ્ગાણ્ડમધ્યે સંછાદ્યં વૈ શ્રાવકેણાપિ સમ્પન્ન ॥
મુદ્રાં દત્વા ભૂતિસામુદ્રકેણ યામં ચોક્તં મન્દવદ્નૌ વિપાચ્ય ।
વલ્લં ચૈકં ભક્ષિતં ક્ષૌદ્રયુક્તં યક્ષ્માતંકં નાશયેદ્દિ પ્રસન્ન ॥

॥ ૨૧૪+૨૧૫ ॥

સ્વર્ણપત્ર રસ ૭૭

નામભસ્મ, પારદ, ગંધક અને વજનામ એ સમભાગે લઈ મેળવી કુંવારના રસમાં ધુંદી ગોળા વાળી સુકાવી તેનાપર માટી ચોપડી વાલુકાયંત્રમાં મુકી ઉપર કાઢીયું દાંડી રાખે અને ત્રીકાથી સાંધા હાંદી સુકાવી ધીમે તાપે તથા કલાક પકાવું. ઠંડુ થયે ધુંદી રાખવું. માત્રા ૩ રતિમાં મધ મેળવી ચટાકવાથી ક્ષયરોગ અવસ્ય મટે. (૨૧૪+૨૧૫)

સર્વસુન્દર રસ: ૭૮

સૂતગંધવિપમેવ કારયેદ્ગાણ્ડમધ્ય મર્દયેત્તતઃ ।
આર્દ્રવદ્નિજરસેન યત્નતઃ પાચિતો હિ લવ્ણાશ્ચયંત્રકે ॥
ભક્ષિતો હિ યદિ વલ્લમાત્રયા ક્ષૌદ્રકેણ સહ પિપ્પલીયુતઃ ।
પૂર્ણચન્દ્રવદયં હિ સેવિતો યક્ષ્મહા ભવતિ વાતરોગહા ॥

॥ ૨૧૬+૨૧૭ ॥

સર્વસુન્દર રસ ૭૮

પારદ તોલા ૪, ગંધક તોલા ૮, અને વજનામ તોલા ૧૨ લઈ બરાબર મેળવી આદુ, અને ચિત્રાના રસમાં ધુંદી લવણયંત્રમાં તથા કલાક પકાવી. ઠંડુ થયે ધુંદીને રાખવો. માત્રા ૩ રતિમાં મધ અને લોડીપીપરનો બૂકા મેળવી આટવું. તેથી ક્ષયરોગ અને વાનાં દરદ મટે છે. (૨૧૬+૨૧૭)

ત્રિદોષશમન રસ: ૭૯

સ્વર્ણં મૂતં તથા મંથં મર્દયેત્કન્યકાદ્રવૈઃ ।
પચ્ચાત્રોલં વિધાયાથ શ્રાવસંપુટે પચેત્ ॥
સ્વાંગ્મીતં સમુદ્ઘૃત્ય ચૂર્ણં કૃત્વા પ્રયત્નતઃ ।
મક્ષયેદ્વલ્લમાત્રેણ ત્રિદોષનશ્વજં જયેત્ ॥ ૨૧૮+૨૧૯ ॥

ત્રિદોષશમન રસ ૭૯

સ્વર્ણભસ્મ, પારદ અને ગંધક એ સમભાગે લઈ કુંવારના રસમાં ધુંદી ગોળા વાળી સુકાવી શરાવસપુટમાં મુકી કપડામાંથી દરી ચુલે ચપ્પરી ૩ કલાક પકાવું. ઠંડુ થયે કાઢી લઈ ધુંદી રાખવું. માત્રા ૩ રતિ ગોળા નાખી ઉપર દૂધ પીડું. વાયુ, અરમી, પિત્ત, કફ અને શરદીનાં પ્રત્યેક દરદ તથા સનિપાનબર મટે. (૨૧૮+૨૧૯)

પિત્તકૃન્તન રસઃ ૮૦

પારદં ચ મૃતતારમસ્યકં ગન્ધકેન સહિતં સમાંશકમ્ ।
 મર્દિતં હિ સ્વલુ શ્વેગચારિણા ચાર્ધયામપિ કુલકુટે પુટે ॥
 પાચિતં હિ સકલં વિચૂર્ણિતં છેદિતં હિ મધુશર્કરાયુતમ્ ।
 પિત્તદોષશ્મનો મયોદિતઃ પિત્તકૃન્તનરસઃ પ્રશસ્યતે ॥૨૨૦+૨૨૧॥

પિત્તકૃન્તન રસ ૮૦

પારદ, ગંધક, અને રાપ્તભરમ, સમભાગે લઈ ભાંગના રસમાં ધુંટી ગોળા વાળી સૂકાની શરાવસપુટમાં પેક કરી કુકુટનો અગ્નિ આપી કંકુ કરી ધુંટી રાખવું, ૩ રતિભાર મધ સાથે સાથે આટી ઉપર દૂધ પીવું. પિત્તદોષનું શ્મન થાય. (૨૨૦x૨૨૧)

શ્લેષ્મકુઠાર રસઃ ૮૧

પારદં ચ મૃતશુલ્બગન્ધકં નાગવલ્લિજરસેન પેપિતમ્ ।
 પાચિતં ચ મૃદુવહ્નિના ઘટીયુગ્મમેતદત્તિલં વિચૂર્ણિતમ્ ॥
 મક્ષિતં ચ શુદ્ધમિથ્રમાદ્રકૈઃ શ્લેષ્મદોષત્રિનિવૃત્તિદાયકમ્ ॥ ૨૨૨ ॥

શ્લેષ્મકુઠાર રસ ૮૧

પારદ, ગંધક, અને તામ્રભરમ, સમભાગે લઈ નાગરવેશના રસમાં ધુંટી શરાવસપુટમાં પેક કરી ચૂલે આપી ૧ કલાક ધીમે તાપે પકાવી બૂકા કરવો. માત્રા ૧ રતિભારમાં આદુનો રસ અને ગોળ મેળવી ખવરાવવાથી કફનાં અને શરદીનાં દરદ મટે (૨૨૨)

મેહનાશન રસઃ ૮૨

છોહમસમ રસમસમ તાપ્યકં ગન્ધકેન સહિતં સમાંશકમ્ ।
 વત્સવીજકરસેન ભાવિતં છેદિતં સકલમેહનાશનમ્ ॥ ૨૨૩ ॥

મેહનાશન રસ ૮૨

ભોહભરમ, પારદભરમ, માક્ષિકભરમ, ગંધક બધા સમભાગે લઈ ઉદગ્રવના કાદામાં ધુંટી સૂકાવવું. માત્રા ૩ રતિભાર મધ સાથે આટવાથી બધા પ્રમેહ મટે. (૨૨૩)

મેહાંકુશ રસ ૮૩

બંગમસા રસમસા ગન્ધકં ધાતકીખવરસેન મર્દિતમ્ ।
 છેદિતં મધુયુતં હિ મેહજિદ્ વહ્નિયુગ્મમતિસારનાશનમ્ ॥ ૨૨૪ ॥

મેહાંકુશ રસ ૮૩

બંગભરમ, પારદભરમ, ગંધક એ બધા સમભાગે લઈ ધાતકીના રસમાં ધુંટી સૂકાવવું મધ સાથે ૬ રતિભારની માત્રા આવાથી પ્રમેહ મટે તથા ગ્રાહના દરદમાં પણ ફાયદો થાય છે. (૨૨૪)

મૃત્યુજ્જય રસઃ ૮૪

વજ્રમસ્ય રસમસ્ય મૌક્તિકં મર્દિતં લઘુચત્વારિણા દૃઢમ્ ।

તત્ત્વં કુસ્કુટપુટેન પાચિતં ચૂર્ણયેન્મધુપુતં દ્વિગુણકમ્ ॥

વર્ચમાત્રમપિ સેવિતં જયેન્મૃત્યુમેવ સકલામરાપદમ્ ॥૨૨૫+૨૨૬॥

મૃત્યુજ્જય રસ ૮૪

હીરાની ભરમ, પારદભરમ, તથા મોતીની પિટ્ટી સમભાગે લઘુ લીંડુના રસમાં ધુટી ગોળા વાળી સૂકાવી સરાવસપુટમાં પેક કરી કુકુટ પુટથી પકાવી ખરસ કરી ગ્રાણવું. ૧ રતિભાર મધ સાથે ચાટી. ઉપર દૂધ પીવું. ૧ વર્ષ સેવવાથી વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી તથા હરકાષ પ્રકારનો શેમ મટે છે. (આ રસમાં હીરાની ભરમને બદલે વૈકાંતભરમ પણ નખાય) છે. (૨૨૫+૨૨૬)

કૃમિવિરેચની વટી ૮૫

પારદં ગંધકં વિશ્વા દંકણં વિપમુષ્ટિકમ્ ।

સ્વર્જિકા મરિચં કૃષ્ણા સમભાગાનિ કારયેત્ ॥

વિઢંગં ચામયાદંતી ત્રિઢન્નેપાલકં તથા ।

પૂર્વચૂર્ણસમાન્યેવ શૃંગદ્રાવેણ ભાવયેત્ ॥

શુક્કામમાણવટિકા મક્ષિતા શીતચારિણા ।

વિરેચયત્સવશ્યં હિ કૃમિરોગાન્ જ્વરાનપિ ।

ત્રિનાશયતિ ચ સમ્યક્ સત્યં મુલ્લવચો યથા ॥ ૨૨૭+૨૨૮ ॥

કૃમિવિરેચની વટી ૮૫

પારદ, ગંધક, સુંક, દંકણુ, મેરકાચકાં, સાણખાર, મરી, અને પીપર એ પ્રત્યેક અઢકે તોથો, વાતડીમ, હરડે, દંતીમળ, નમોત, તથા તેપાળાના મીઠા પાંચે મળી ૮ તોલા લઘુ બધાં ઝોસડીયાં સાથે મેળવી ભાંજરાનાં રસમાં ધુટી ચણાડી જેવડી ગોળી વાગવી ૨ થી ૩ ગોળી ઠંડાં પાણી સાથે આપવી. બુધ્ધાગ લગાડી પેટના જીવડાને કઠો નાખે છે તથા બધા તાવને અવસ્થ મટાડે ■. (૨૨૭+૨૨૮)

અમરકલાનિધિ રસઃ ૮૬

મુક્તાફલં વિદ્રુમકં રસેન્દ્રં ગંધં સમાંશાનિ તત્તો વિદધ્યાત્ ।

તદ્વીજપૂરસ્ય રસેન મર્દિતં ગોલં હિ કૃત્વા વસનેન વેષ્ટયેત્ ॥

મૃદા મુલ્લિષં પરિશોષયિત્વા તચ્છ્રાવકે સંપુટયેષ્વ ચઢ્ઢનૌ ।

ચૂર્ણીકૃત્ત વલ્લમિતં ચ મક્ષિતં સ્યાદ્રોગરાજસ્ય નિકૃન્તનં ત્વિહ ॥

॥ ૨૩૦+૨૩૧ ॥

અમરકલાનિધિ રસ ૮૬

સાચા મોતીની ભરમ, પ્રવાળ ભરમ, પારદ, અને ગંધક એ સમભાગે લઘુ બરાબર

भेगनी भीमेशानां रसभां धुंती गेजो वाणी सङ्घाती तेनापर ६५३ वींती तेना पर भाटी
 नोपटी सङ्घाती शरावसंपुटभां पेड डरी, ६६६ पुट्यो अग्नि आपवे ६६७ यथे धुंती रापकुं
 भाता ३ र्निभार भध साथे यत्राज्यायी क्षयरोज भे. (२३०×२३१)

भास्करोदय रसः ८७

तालं ताप्यं गन्धकं मृतकं च शैलाह्वं वै खेवरं स्यात्सर्मागम् ।

चूर्णं कृत्वा चादरूपेण मर्च्यमाद्र्द्रावैः सौरसापा रसेन ॥

मर्दितं तदनु ताग्रनिर्मिते धारयेच्च सकलं भुसंपुटे ।

मृत्स्नयो च परिवेष्ट्य संपुटे पाचयेद्दि सततं द्वाग्निना ॥

यामयुग्ममितमेव मात्रया चन्द्रकं हि कुरु शीतकं स्वयम् ।

जायतेऽतिरुचिरो महारसो पूर्ववद्भवति भास्करोदयः ।

चित्रकार्द्वकरसेन योजितो राजयक्ष्मकफवातनाशनः ॥२३२-२३४॥

भास्करोदय ८७

६२ताग, भास्किभरभ, भधक, पारद, शिवाङ्ग, अने पशुशु भधक अनित पारदभरभ
 समभागे लक्ष अरुसे, आहु, पुवसी, प्रत्येकना रसनी अडेक लावना ६६७ नांजानां अंपुटभां
 भुंती ते अंपुटने ६५३भाटी डरी वापुशायनभां ७ कलाक सभ्यन अग्नियी भधवकुं ६६७ यथे
 संपुट सहिना धुंती रापकुं. (आ औपधना सेवनयी हसदी थाप अने अराधभां नापवायी
 डाद वजे तो पारद भधकनी कल्लणी साथे वीशुना रसभां धुंती धुंती लही देवी) भाता २
 रनिभार, भध आहुस साथे याटी-हुपर-चित्रानो डादो पावे तेनायी क्षयरोज, ६६, वापु
 विगेरे ६२६ भे. (२३२+२३४)

कोमदेव रसः ८८

तारं वज्रं स्वर्णताम्रे रसेन्द्रं लोहं गंधं भागयुग्मं विदध्यान् ।

कन्याद्रावैर्मर्दयेदेकयामं चूर्णं कृत्वा काचकृष्णो निवेष्ट्य ॥

कृष्णं चापि पूरयेत्सिन्धुचूर्णमुद्रां दत्त्वा शोपयेत्तत्संपन्नान् ।

बह्निं कुर्यादासरकं प्रयत्नाञ्छीतं जातं खल्वमध्ये विचूर्ण्य ॥

अर्कशीरेणाथ भाव्यं हि सर्वं कासस्यैव पथक्कन्दस्य नीरैः ।

मौसल्या वा गोक्षुरस्य द्रवेण त्रिखिर्वेला भायनां च मध्यान् ॥

काकोल्यायो वाजिगन्धामताहवाहुःस्पृशाणां सै रसैर्मर्दयेच्च ।

चूर्णं कृत्वा मिश्रयेदधोपचूर्णं कर्पूरं वै कुङ्कुमैरान्ववेणम् ॥

कस्तूरीं वै पूर्वचूर्णात्पट्टना कार्या शुद्धा मर्करा सर्वतुल्या ।

मध्मेघेन निष्कपात्रं रसेन्द्रं गोक्षीरं वै चानुपानेय पेयम् ॥

पिष्टाहारं सेवयेच्चैव नाम्न्यमोजस्तेजो वर्धतेऽप्रेर्वलं च ।

સૌંદર્યં વૈ જાયતે સુન્દરીણાં દૃદ્ધિઃ કામે નૈવ હાનિશ્ચ વીર્યે ।
તસ્માત્સેવ્યઃ કામદેવો રસેન્દ્રો દૃષ્યેષૂક્તો યોગ એવો વરિષ્ઠઃ ॥
॥ ૨૩૫+૨૪૧ ॥

કામદેવ રસ ૮૮

ચાંદીની ભરમ, હીરાનીભરમ, સુવર્ણભરમ, તામ્રભરમ, પારદ લોહભરમ અને ગંધક પ્રત્યેક તેજા ૪, સાથે મેળવી કુંવારના રસમાં ત્રણ કલાક ધુટી સૂકાવી બૂકા કરી અગનશીથીમાં ભરી, શીથીનું મોં સિંધાલુણ અને કળાયુનથી બંધ કરી વાલુકાપંચમાં ૨૪ કલાક પકાવવું; હંડુ થયે કાઢી લઈ શીથીને ગળે તથા તળે જામેલો રસ ભરમ બધું કાઢી લઈ ખરલ કરવું પછી આંકડાનું દૂધ, કાંસડો, કમળકંદ, મુશળી, ગોખર, પ્રત્યેકની ત્રણ ત્રણ ભાવના દેવી તથા કાકાલી આસોધ, શતાવરી, ધમાસો પ્રત્યેકની અઠેકી ભાવના દઈ બૂકા કરવો, પછી તે રસનું જોટલું વજન થાય તેટલું સુંકે, પીપર, મરી, ભીમસેની કપૂર, કેસર, એલચી લવીંગ, એ સર્વેનું સમભાગે દરેકું ચૂર્ણ મેળવવું અને તે બધી દવાના વજનથી છઠ્ઠા ભાગની કરતૂરી મેળવવી પછી એ દિવસ ધુટી કપડે આળી રાખી મૂકવું. માત્રા એ આનીભરમાં પાવશીભાર સાકર મેળવી મોમાં નાખી ઉપર કંઠેલું ગાયનું દૂધ પીવું, મિષ્ટાન્ન ખેરાક લેવેલ. એથી કામી પ્રસૂતને કામ જાગત થાય વીર્ય અખંડિત રહે વૃધ્વ-પૌષ્ટિક ઔષધોમાં આ રસ પરમ ઉત્તમ છે. (૨૩૫+૨૪૧)

કન્દર્પસુન્દર રસ: ૮૯

સૂતં વજ્રં નાગમુક્તાફલે ચ તારં સ્વર્ણં ચામ્રકં તીક્ષ્ણવજ્રગૌ ।
પ્રત્યેકં વૈ કર્પયુગ્મપ્રમાણં મર્ચં સર્વં વાજિગન્ધારસેન ॥
ક્ષિપ્ત્વા શૃંગે હારિણેઽસ્થાનિતે તત્પક્ત્વા શૃંગં કોમલેનામિનેદમ્ ।
ભાવ્યં પશ્ચાત્તામ્રપુષ્પીરસેન દ્રાક્ષાવદયાયુષ્કાનાં કૃતૈશ્ચ ॥
મદ્રોદન્યાં વર્ષપુષ્પ્યા કસેરોર્ગાઙ્ગેરુક્મ્યા ભાવયેદ્વાપિ નીરૈઃ ।
સર્વાસાં વૈ ભાવયિત્વા રસૈશ્ચ ચૂર્ણં કૃત્વા શોપયિત્વા ચ સમ્યક્ ॥
પ્લાપત્રે ત્વગ્લવંગાશુરુણિ વંશ્યા મુસ્તા કેસરં ચોપકુલ્યા ।
કસ્તૂરી પદ્મલમાત્રં ધનાચ પૂર્વે ચૂર્ણે મિશ્રયેદદૃષ્માંશમ્ ॥
પૃથ્વ્યચૂર્ણં શાળમાત્રં મૃગશ્ચ રાત્રૌ સ્નાદેદક્ષયં વીર્યમિચ્છન્ ।
ધાત્ર્યાશ્ચૂર્ણં કારયેદ્વૈ વિદાર્યાશ્ચૂર્ણં કૃત્વા કર્પમાત્રં ચ સર્પિઃ ।
તુલ્યં મક્ષેજાનુપાનપ્રયોગે ક્ષીરં પેયં સાધિતં માહિપં ચ ॥

॥ ૨૪૨+૨૪૬ ॥

કંદર્પસુન્દર રસ ૮૯

રસશિદ્ધર, હીરાનીભરમ, નાગભરમ, મોતીનીભરમ, શૈષ્યભરમ, સુવર્ણભરમ, અમ્રાભરમ, લોહભરમ, ગંજભરમ પ્રત્યેક બધે તેજા લઈ આસોધરાના રસમાં ધુટી દરબુનાં શિંગડામાં ભરી રેક કરી થીમે તાપે પકાવવું. ૩ કલાક પકાવ્યા પછી હંડુ કરી ધુટી, વાલુકાથી પાડળ દ્રાક્ષ

ગોરોચન જોડીમધ, મહામયા, નાગમળા દસેલા અને ગણુમેરી, પ્રત્યેકના રસની અંકેષી ભાવના દ્ય
અકાતી બુધી કરી તે ઔષધનું જેટલું વજન થાય તેની અગત્યર એકલ્પી, તમાવ, તગ, લવીંગ,
અગર, વંગલોચન, મેથ, કેમર અને લોડીપીપર એ બધાંનું સમમાત્રે દરેકું ચૂર્ણ મેળવતું
અને કસ્ટૂરી રતી ૪૮ અને બધાં ઔષધથી અષ્ટમાંશ બીમસેની કપૂર મેળવી ઘુંટારી કપડે
ચળાવી રાખી મૂકવું. માત્રા બેઆનીભર સાકર સાથે મેળવી ખાતું. ઉપર આમગાનું અથવા
નિદારીકંદનું ચૂર્ણ તોલો એક લી સાથે અનુપાત્ર માટે ચાટવું, દરેકું દૂધ પીવું. આના સેવનથી
વીર્ય ભરપુર રહે, કામ જાગ્રત થાય, અને સરીર પુષ્ટ થાય. (૨૪૨×૨૪૬)

રાજમૃગાંક રસ: ૯૦

માગત્રયં પારદમેવ કુયાદ્રાગોય હેમ્નથ તથાન્નકસ્ય ।
મનઃશિલાગન્ધકતાલકાનાં માગદ્વયં સર્વમયો વિચૂર્ણ્ય ॥
સંપૂર્ણ તેનૈવ વરાટકાનિ મુદ્રાં ચ કુર્વાદય ટંકણેન ।
દુમ્બેનં વાજેન ચિમુદ્રિતાનિ મુદ્રાગ્દમધ્યેય ત્રિધારયેષ્ ॥
વારાહનામ્ના પુટકેન પક્ત્વા તત્સાંગગ્રીતં દિ વિચૂર્ણયેષ્ ।
મન્ત્રેત્રિગુઞ્જં સ્વલુ પિપ્પલીપિઃ ક્ષૌદ્રેણ સાર્યં સફલામયમ્ ॥
॥ ૨૪૭+૨૪૯ ॥

રાજમૃગાંક રસ ૯૦

પારદ તોલા ૬, સુવર્ણભરમ તોલા ૨, અન્નકસ્ય તોલા ૨, મનશિળ, ગંધક, દરતાળ
પ્રત્યેક તોલા ૪ એ બધાને વિધિ પ્રમાણે સાથે મેળવી પીળી કોડીયામાં એ ત્રિશળુ ભરી,
અકરીના દૂધમાં ઘુટેલ ટંકણથી કોડીયોનાં મો ઘડી લઈ એક મારલીમાં કે મોટામાં કોડીયું
ભરી તેનું મોં બંધ કરી વારાહપુટના અગ્રિમાં પકતી કંડુ યથે ઘુડી ચીસી ભરતી. ૩ રતિ એ
ઔષધમાં બેઆનીભર લોડીપીપરના બુકા અને મધ મેળવી ચાટવાથી ક્ષયરોગ તથા બધાં
દરોગો નાશ થાય છે. (૨૪૭+૨૪૯)

અમૃતમુંદર રસ: ૯૧

મનઃશિલામાસિકતાલગન્ધં મૃતં તથા સર્પરમેષ્ તુલ્યમ્ ।
સંપદિતં ચાર્દ્રસેન સમ્યગ્વાસારસૈર્વા મુરસારસેન ॥
આપૂરિતં તામ્રજપાત્રમધ્યે તત્સંપુટં વૈ ત્રિદિનં પચેદિ ।
તં સ્વાંગ્રીતં દિ સમુદ્ગરેદિ વલ્લોન્મિતં તં પરિચીલ્લયેચ્ ॥
વાતોદ્રવાન્દન્તિ વિકારજાતાંસ્તથા વચ્ચાસોદ્રવરોગસંપાન્ ॥
॥ ૨૫૦+૨૫૨ ॥

અમૃતમુંદર રસ ૯૧

શુદ્ધ મનશિળ, માણિક્યભરમ, દરતાળભરમ, ગંધક, પારદ શુદ્ધ તથા રાતું ખાખડિયું
શુદ્ધ એ બધાં સમમાત્રે લઈ વિધિ પ્રમાણે મેળવી આદુ. અગસ્ટી અને તુલસીના રસની

અકેદી ભાવના દષ્ટ સૂકાવી શુદ્ધ તામ્રના સંપુટમાં એ દબળાવી ભરી કપડામાંથી કરી વાલુકાયત્રની વચોવચ એ સંપુટ મૂકી ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત પકાવવું. હંકુ થયે કાઢી લઈ ધુટી રાખવું. (ઉલટી કરે કે કાટ વળે તો વધુ લઈયો. આપ્યા પછી વાપરવું) માત્ર ૨ થી ૩ રતિમાં મધ પીપર મેળવી ચટાડવાથી વાનાં બધાં દરદ તથા કફ સરદીનાં દરદ મટે. (૨૫૦+૨૫૨)

લેચરી ગુટિકા ૧૨

રસકં દરદં તાપ્યં ગુગનં કુનટી તથા ।

મૂતં સમાંશકં સર્વમમ્લવેતસજ્ઞે રસૈઃ ॥

મર્દયેદિનમેકં તુ સૂર્યધર્મે શિલાતલે ।

પચેત્તં વાલુકાયન્ત્રે દિનમેકં સ્વરાગ્નિના ॥

સ્વાંગશીતં સમુદ્ઘૃત્ય ચૂર્ણીકૃત્ય પ્રયત્નતઃ ।

નિમ્બૂરસેન ગુટિકા કર્તવ્યા રક્તિકોપમા ॥

સર્વજ્વરહરા પ્રોક્તા શુલ્મોદરવિનાશિની ।

ગુટિકા લેચરી નામ્ની દેહલોહવિધાયિની ॥૨૫૩+૨૫૬॥

ખેચરી ગુટિકા ૬૨

આપરીયું, દીંગળો, માણિકભસ્મ, અબ્જભસ્મ, મંત્રશીળ, અને પારદ એ બધાને સમભાગે લઈ અમલવેતના રસમાં એક દિવસ સૂકાવે તંદરે ધુટી સૂકાવી સરાવ સંપુટમાં પેક કરી વાલુકાયત્રમાં ૧૨ કલાક પકાવવું. હંકુ થયે ખરણ કરી લીંબુના રસથી અણોડી જેવડી ગેળાઓ કરવી. બધા તાવ, શુદ્ધ, પેટનાં દરદ વિગેરેને મટાકે છે. દેહને લોહ સમાન મળખત બનાવવાની સિદ્ધિ કરે છે. (૨૫૩+૨૫૬)

ભમરસુંદર રસ: ૧૩

મૂતમસમ દરદં વિશેધિતં તાલસત્ત્વમિતિ ચૈકભાગિકમ્ ।

ગંધકં ચ સમમત્ર મર્દિતં ભૃંગરાજજનિતેન સંયુતમ્ ॥

કાકમાચિજરસૈશ્વ મર્દિતં કુલકુટાલયપુટપચ્ચકૈઃ પચેત્ ।

સારથેન સિતથા સમં સદા સેવિતં સકલરોગઘાતકમ્ ॥૨૫૭-૨૫૮॥

અમરસુંદર રસ ૬૩

પારદભસ્મ, દીંગળો, દરતાળનું સત્ત્વ પ્રત્યેક તોલા ૪, અને ગંધક એ બધા બરાબર મેળવી બાંગરાના રસની તથા પીલુડીના રસની ભાવના દષ્ટ સૂકાવી ગેળો વાળી, કુકુટપુટનો અગ્નિ આપી ખરણ કરી રાખવું. મધ સાદર સાથે બને ગુનિ સેવવાથી બધા રોગ મટે. તેનાથી સરીર દીર્ઘાયુ થાય તથા દરસનું દરદ નષ્ટ થાય. (૨૫૭+૨૫૮)

તાલક્રાજ રસ: ૧૪

યંગં ચાષ્ટ્રં મારિતં શુદ્ધતાલં શુદ્ધં મૂતં વત્સનાભં તથૈવ ।

સૌકીરામ્યં ટંકણં ચૈવ શુદ્ધં યંગં કુર્યાન્નાગપુમ્મં વિશુદ્ધમ્ ॥

अत्रं कुर्यात् त्रीणि भागानि सम्यक् मृतं चैकं तालकं वै त्रिभागम् ।
 नागं चैकं टंकणं वेदभागं सौवीरादद्वौ कल्पनीयौ हि भागौ ॥
 खल्वे मर्त्यं सर्वमेकत्र वज्रीक्षीरे चार्के वासरैकं प्रयत्नात् ।
 पथात्क्षेप्यं कान्धक्यां समस्तं कृपीवक्त्रं ताम्रपत्रेण हन्यात् ॥
 मुद्रां कृत्वा पाच्य यामाष्टयुग्मं शीतं कृत्वा पूर्ववन्मर्दनीयम् ।
 एवं कुर्यात् त्रीणि वाराणि शुद्धः कल्को जातः पोड्याग्नेन ताम्रम् ॥
 शुभ्रं कुर्यात्सर्वरोगप्रणाशं सत्यं चेतद्भाषितं भैरवेण ।
 सेव्यं बल्लं वर्षमेतत्प्रयत्नाद् वृद्धत्वं नो जायते सर्वकालम् ॥
 ॥ २५९ + २६३ ॥

तालकशत २४ ६४

(वेधी शरभ) अशरभ तोडा २, अशरभ तोडा ३, पारक तोडा १, दरनाग तोडा ३, नागशरभ तोडा १, टंकण तोडा ४, सौवीराग्न तोडा २, अशे अधाने विधि प्रभावे मेलेनी अंशवीराना इधनी तथा अंशप्रना इधनी अक्षरी लावना छ मक्षरी अग्नशीरीमां क्षरी शीरीनुं मे त्रांयानां पत्रांथी अथ क्षरी छंदी छध वायुशरभमां ४८ क्वाक पक्षवतुं इंडु. यथे शीरीमांथी औषध क्षरी छध क्षरीवार अंशवीराना इधमां अने अंशप्रना इधमां धुंरी छपर प्रभावे पक्षवतुं अशे इध त्रय वषन वायुशरभमां पक्षवतुं अशे छतम ६६ वेधी क्षरक तैवार थाव त्रांयाने ओषाणी अंश तोडा १ आनीभार क्वाक नाभवाथी अंश क्षरे १ थी ३ २ती मध साथे आपवाथी अथा रेजोना नाश क्षरे. अंश वर्ष सेववाथी वृद्धावरथा आवे नदी. पूरु आयुष्य भोगवे. (२५६+२६३)

अशरीमिद रसः ९५

रससिन्दूरनामानं गन्धतैलेन मर्दितम् ।

भक्षितं बल्लमात्रं चेदशरीमेदनं परम् ॥

छोटाकमूलस्वरसं ससितं चानुपाययेत् ॥ २६४ ॥

अशरीमिद रसः ९५

रससिन्दूरे अशप्रना तेवनी लावना छध तैवार क्षरे १ थी ३ २ती मात्रा भोगमां नापी छपर भीमेराना अशने क्षरे साक्षर नापी प्रावे. तेथी पक्षरी पित्रा अथ निक्षरी ६५५. (२६४)

अशरीमेदकः रसः ९६

श्वेताम्बरी तथा श्वेता चाश्वगन्धा पुनर्नवा ।

तासां रसेन संमर्द्य पारदं दोषवर्जितम् ॥

गन्धकेन द्विभागेन कारयेद्रोन्मुनमम् ।

स्वेदयेद्यामर्ग्यं तु भक्षितं चाश्वरीमण्डम् ॥ २६५ + २६६ ॥

અરમરી લેદક રસ ૯૬

પારદ તોલા ૮, ગંધક તોલા ૧૬ ની કળ્પણી કરી ડાબો શ્વેતદુર્વા આસોંધ અને સાટોડી પ્રત્યેકના રસની ભાવના છ બોલો વાળી શરાવસપુટમાં પેક કરી ૮ જાણના અગ્નિથી પકાવવું. ૬ રતિભાર માત્રા મોમાં નાખી ઉપર બીજોરાના મૂળનો ઉકાળો પાવો. (૨૬૫+૨૬૬)

ત્રિપુરમૈત્રવ રસ: ૯૭

પારદં મરિચં શુળ્લી ટંકણં ચામૃતં તથા ।

ગંધકં ચૈકચ્ચારિવેદવહ્નિધરાધરાઃ ॥

ચૂર્ણિતો મધુના લીઢે વાતે ત્રિપુરમૈત્રવઃ ॥ ૨૬૭ ॥

ત્રિપુરમૈત્રવ રસ ૯૭

પારદ તોલો ૧, મરી તોલા ૪, શુઙ્ગ તોલા ૪, ટંકણ તોલા ૩, અને વજનાં તોલો ૧ એ બધાને બારીક ચણી જેવડી ગોળી આદુરસમાં વાળરી ૨ થી ૩ ગોળી માત્રા મધ સાથે આટવાથી કફનાં દરદને પેટનાં દરદ તાવ મટે. (૨૬૭)

ત્રિપુરમૈત્રવ રસ: ૯૮

વેદવેદરસાઃ પૃથ્વી શુળ્લીમરિચટંકણાઃ ।

ચતુર્યો વત્સનામશ્ચ વાતે ત્રિપુરમૈત્રવઃ ॥ ૨૬૮ ॥

ત્રિપુરમૈત્રવ રસ ૯૮

શુઙ્ગ તોલા ૪, મરી તોલા ૪, ટંકણ તોલા ૬, અને વજનાં તોલો ૧, એ બધાને સાથે મેળવી આદુ તુળસીના રસમાં ચણી જેવડી ગોળી વાળવી. ૧ થી ૩ ગોળી મધ સાથે આટવાથી કફનાં દરદ મટે. (૨૬૮)

અપરમારહરાંજન-નસ્ય-પ્રયોગ: ૯૯

યદિદિશુચ્ચાશિષ્ઠિત્રિરીપમ્મથુનામયૈઃ ।

સાજમૂઞ્ઞેપસ્મારે મોન્માદે નાચનાઝનમ્ ॥

અપરમારહરાંજન-નસ્ય-પ્રયોગ ૯૯

નેત્રીમધ, દીંગ, વજ, સરગનાં બી, સરસનાં બી, લસણ અને કુષ એ સમમાત્રે લઈ બકગનાં મૂત્રની ભાવના આપી તૈયાર કરવું. આ અગ્નિથી વાઇ અને ગાંડપણ મટે છે.

અપરમારહરાંજન ૧૦૦

મનેઃશ્ચ તાર્ક્યજં ચિત્તં શ્રુત્ત્વારાવતસ્ય ચ ।

અઝનં દન્યપદ્મારમુન્માદં ચ વિશેષતઃ ॥ ૨૬૯—૨૭૦ ॥

મનશીળ, મેરશુધુ, અને પારેવાની ચરક એ સમમાત્રે મેળવી અગ્નિથી અપરમારવાઇ ગાંડપણ મટે. (૨૬૯+૨૭૦)

જ્વરહરાજનમ્ ૧૦૧

ત્રાલકં નિમ્બતૈલેન મર્દિતં વટકીકૃતમ્ ।

ક્રિયમાણેજ્જને સત્રો જ્વરઃ શાંતિમુપૈતિ દિ ॥ ૨૭૧ ॥

જ્વરહરાજન રસ ૧૦૧

દરતાળે લીંઘાની લીંઘાળીના તેડમાં ધુટી વાટે કરી તેને ખણી સાથે ઘસીને આંગવાથી તરતજ તાવ ઉતરી જાય (૨૭૧)

કૃમ્યંકુશ રસઃ ૧૦૨

નિમ્બતૈલેન સંમિશ્રય પારદં ગંધકં તથા ।

ક્રિમિજિત્કાયસંયુક્તં કૃમિકોટિત્રિનાશનમ્ ॥ ૨૭૨ ॥

કૃમ્યંકુશ રસ ૧૦૨

પારદ, અને ગંધક, એ સમભાગે લઈ દરતાળી કરી લીંઘાળીના તેડમાં ધુટી તેવાર કરું. ૨ વાત્ર માત્રા તેમાં નાખી ઉપર વાવડીજનો ઉકાળો પાવે. અથવા ખાખરાનાં બીનો ઉકાળો પાવે. તેનાથી અસંખ્ય જીવડા-કરમીયાં મરી જાય (ઉપર આદેશ જુલાય દેવો) (૨૭૨)

હયચોલી ગુટી ૧૦૩

(અથચોલી-અશ્વકંતુકી)

રસં વિપં ગંધકત્રાલકે ચ વટુચિકં વૈ ત્રિફલાસમેતમ્ ।

સટ્ક્રૂણં વૈ જયપાલવીજં સંમર્દિતં ધૂંગરસેન સમ્પત્ત્વ્ ॥

મૃદ્ગમમાણા ગુટિકા વિથ્રેયાનુપાનયોગૈઃ પરિશીલનીયા ।

સર્વાં રુજો વૈ વિનિહન્તિ શીઘ્રં ગુટી મકર્પાદયવોલિસંત્રા

॥ ૨૭૩ + ૨૭૪ ॥

દધ્યંધાળી ૧૦૩

(ધાણધાળી અથધાળી અથકંતુકીનીધાળી)

પારદ, વજનાઝ, ગંધક, દરતાળ, મુંડ, પીપર, મરી, દરડે, ભેરાં, આમળાં, દંકણ, અને નેપાળાનાં બી એ બધાને સમભાગે લઈ ભાંગરના રસની ભાવના દધ મગ જેવડી ગોળી કરવી. મુખ્યત્વે કરી પેટમાં દરદ, ચોળ અને તાવમાં અપાય છે. તથા અનુપાત્ર બેઠથી ગંધા રોગમાં વપરાય. માત્રા ૨ થી ૬ ગોળી આખા દિવસમાં ઉના ખણીથી લેવી (૨૭૩+૨૭૪)

અધ્યાયોપસંહારઃ—

મકાશામૃતકે ગ્રન્થે પ્રોક્તાથૈતે મહારમાઃ ।

શતસંખ્યામિતાઃ શ્રેષ્ઠાઃ સર્વે રોગગણાપહાઃ ॥

इति कथितरसानां संग्रहं संत्ययुक्तं ।

कतिचिदखिलशास्त्रे दृष्टमेवानुभूतम् ।

पठति परमबुद्ध्या वैद्यविद्याविधिज्ञः ।

स भवति रसवेत्ता भूपगेहेऽतिमान्यः ॥ २७५+२७६ ॥

લુદા લુદા રોગો ઉપર આપવાના ઉપર જણાવેલા શાસ્ત્રોક્ત ૧૦૦ રસો પ્રકાશામૃત નામના ગ્રંથમાં કહેલા અહીં વર્ણવ્યા છે. તે તત્કાળ શુભ કરનારા છે, એ સહ્ય માનવું. નેમાંના કેટલાએક પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યા છે. વિશ્વાસશુદ્ધિ રાખી જે એ રસોને રમરલુમાં રાખે છે અને ઉપયોગ કરે છે તે વૈદ્ય રાજ્યમાં અને લોકોમાં માને પામે છે. (૨૭૫+૨૭૬)

इतिश्री पद्मनाभसूनुना श्री यशोधरेण जूनागढवास्तव्येन

विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ અધ્યાય ૯ મો ॥

૬૪ દિવ્યૌપધ્યઃ (રસવન્ધકર્યઃ)

દિવ્યૌપધીનાં નામ્નાનિ કથ્યન્તેઽ મયાધુના ।

ચતુઃષ્ટિમિતાઃ સમ્યગ્રસવન્ધકરાઃ શુભાઃ ।

સોમવહ્ની તથા સોમવૃક્ષં સોમકલા લતા ॥ ૧ ॥

ભૂપશ્વિની ગોનસા ચેદુચ્ચટ્ટા ચેશ્વરી લતા ॥

ભૂતકેશી કૃષ્ણલતા લગુની ચ રુદ્રન્તિકા ।

વારાહી સપ્તપદા ચ નાગિની સર્પિણી તથા ॥

છત્રિણી ચૈવ ગોશૃંગી જ્યોત્તિર્નામ્ની ચ રક્તિકા ।

પ્રત્નવહ્ની કાકિની ચ ચાણ્ડાલી તામ્રવલ્લિકા ॥

પીત્તવહ્ની ચ ત્રિજયા મહૌપધ્યમરી લતા ।

નવનીતા રુદ્રવલ્લી લલ્વિની ભૂમિતુલ્લિકા ॥

ગાન્ધર્વી જ્યાઘ્રપાદી ચ ગોમારી ચ ત્રિશૂલિની

ત્રિદંડી કરસી મુંગવલ્લી ચમરિકા તથા ॥

કરવલ્લી લતા ચૈવ વજ્રાંગી ચિરવલ્લયપિ ।

રોહિણી વિલ્વિની ભૃતશોચની ચૈવ કથ્યતે ॥

માર્કણ્ડી ચ કરીરી ચ હાસરા કુટજા તથા ।

મૂલકન્દામ્બુવલ્લી ચ શુનિવહ્ની ચ કીર્તિતા ॥

ઘૃતગન્ધા નિમ્બુવલ્લી તિલકન્દાતમીતલા ।

વોધવલ્લી સત્વગન્ધા કૂર્મવલ્લી ચ માધવી ॥

વિશાલા ચ મહાનાગી મળ્હકી હીરગન્ધિકા ।

ચતુઃષ્ટિરિતિ પ્રોક્તા દિવ્યૌપધ્યૌ મહાવલાઃ ॥

૬૫ કૈકયા રસેનાપિ સૂતો વન્ધત્વમાપ્નુયાત્ ।

અનપા સાધિતઃ સૂતો જરાદારિઘ્નાશનઃ ॥

તાસ્તુ લક્ષણસંયુક્તાઃ સોમદેવેન ભાષિતાઃ ।

ગ્રન્થવિસ્તરભીત્યાઽ નામેમાત્રેણ કીર્તિતાઃ ॥ ૧ ૧૧ ॥

આ અધ્યાયમાં વર્ણવેલી ઔષધીઓનાં ઘણાં નામો વિચિત્ર અજ્ઞાત અને સમજમાં ન ઉતરે એવાં છે અને કેટલીક ઔષધીઓ એકથી વધુ અર્થમાં વપરાય છે તેમાં છઠ્ઠા ઔષધી ક્યાં લેશે તે અશક્ય અને અતુલ્ય છે એ લાગે નહીં થાય તેમ છે. આ ગ્રન્થકર્તાએ લખેલી ઔષધીઓની ઔષધીમાત્ર કે પર્વાય અજ્ઞાત આપ્યા નથી સોમદેવના પુત્રનામાં એક લેવાનું કહે છે તે સોમદેવનું વનરૂપી શસ્ત્રનું પુત્રક અજ્ઞાત છે એટલે અમારી સમજ પ્રમાણે દરેક ઔષધીના અર્થ આપ્યા છે.

૫૪ નિમ્બુવદલી—	૬૦ માધવી—ચમેલી
૫૫ તિલકંઠા—	૬૧ ત્રિશાલા—મોટાં ઈંદ્રામણાં
૫૬ અતસીસતા—અગસી	૬૨ મહાનાગી—
૫૭ બોધવદલી—	૬૩ મંડૂરી—કંદરૂની
૫૮ સત્તવગંધા—	૬૪ ક્ષીરગંધિકા—ક્ષીર કાકોલી
૫૯ દૂર્ભવદલી—	

એ એસકં મહા બળવાન પ્રભાવશાળી દિવ્ય ઔષધીઓ છે કાઠપણુ એક એક ઔષધીના રસથી પારદ બધાય છે કાઠપણુ એક ઔષધીથી બાંધી સિદ્ધ કરેલા પારદ વૃદ્ધાવરથાને અટકાવી જીવાની ટકાવી રાખે છે અને સુવર્ણ સિદ્ધિ આપી દરિદ્રતાનો નાશ કરે છે. સોમદેવ નામના પંડિતે પોતે કરેલા પુસ્તકમાં પ્રત્યેક ઔષધીઓનાં ચિન્હ ઓળખાણુ વગેરે કહેલ છે અન્યનો વિસ્તાર થઇ જવાના બધથી અહીં દરેક ઔષધીનાં નામજ માત્ર કહેવાં છે.

૬૮ રસૌષધ્યઃ (મૃતમારણજારણનિયામનકરાઃ)

અતઃ પરં રસૌષધ્યઃ પ્રોચ્યંતે શાસ્ત્રવર્તમાના ।
 જલોત્પલા ચિંચિકા ચ જલાપામાર્ગમાંસિકે ॥
 જલકુમ્ભી મેઘનાદા ઈશ્વરી ચાપરાજિતા ।
 માલાર્જુની વેણુકા ચ શિશિપાદા ચ તિક્તિકા ॥
 કાઠમર્યતિવિપા પ્રોક્તા સમંગા જાલિની તથા ।
 તુપમ્બુકા ચ દુર્ગન્ધા પાપાણી થુકનાસિકા ॥
 વનમાલી ચ વારાહી ગોજિહ્વા મુસલી તથા ।
 પટોલી શટિકા મૂર્ચા પાટલા જલમૂલકા ॥ -
 રસાજમારી કચિતા શિશિકા સિત્તગન્ધિકા ।
 પોતકી ચ વિપઘ્ની ચ વૃદ્ધતી ગન્ડી તથા ॥
 તુલસી ચ વિદારી ચ મઙ્ગિષ્ઠા ચિત્રપાલિકા ।
 જલપિપ્પલિકા ભાંગી મળ્ટકી ચોત્તમા તથા ॥
 ચન્દ્રોદકા સારિવા ચ હરિણી કુલકુટાપિ ચ ।
 સર્પાંશી હંસપાદી ચ વનકુપ્પાળ્લવલિકા ॥
 મર્કસ્ફાટી ઘન્વયાસઃ પાગવઃ સ્થલસારિણી ।
 અર્ધચન્દ્રા હેમપુષ્પી મોહિની વજ્રકન્દિકા ॥
 અલમ્બુપા ચ હલ્લિની રસચિત્રા ચ નન્દિની ।
 રૂથિકાલી મુટ્તી ચ વામા મૃંગી ચ કષ્યતે ॥
 અષ્ટપદ્ધિરિતિ પ્રોક્તા રસૌષધ્યો મદાવળાઃ ।
 મૃતસ્ય મારણે પ્રોક્તા જારણે ચ નિયામને ॥ ૧૨+૨૧ ॥

૬૪ દિવ્યોપદ્યા: ૬૪ દિવ્ય ઔપધીયો

હવે પછી સારી રીતે રસ પારદને બાંધનારી ૬૪ ઔપધીઓનાં નામો કહું છું.

૧ સોમવદલી—સોમવદલી, બાહી, વેવડી,
સુદર્શના બાબતી,

૨ સોમવૃક્ષ—કાયકળ અથવા સફેદ ખેર.

૩ સોમકળા—બાબતી

૪ ભૂપદિની—રથળ કમલિની

૫ ગોનસા—સુશ્રુત—દ્વિપાણિની મૂલમવા
મહુણાં કુળમંડલાં ॥ દ્વચરત્તિમાર્ગ
જાનીયાદ્ ગોનસાં ગોનસાકૃતિ ॥ સા
ત્તુ અમુદા સમેદેશે ઘટુલં જાયતે

૬ ઉચ્ચટા—સફેદ અણેડી

૭ ધંધરીલતા—શિવલિંગી

૮ ભૂતકેશી—પુત્રજવક, જટામંત્રી, સફેદ
તુલસી.

૯ કૃષ્ણલતા—કાળી ઉપલસરી, કાળી તુલસી

૧૦ લક્ષુની—લક્ષુના જેવા ગંધની વેલ

૧૧ રુદ્રતિકા—ખાટા છુલો—

૧૨ વારાહી—વારાહીકંદ

૧૩ સત્તપત્રા—સાતરીજી

૧૪ નાગિની—નાગદમજી

૧૫ સર્પિણી—સર્પવેલ

૧૬ છત્રિણી—મીઠડીની બળાં ચોમાસામાં
ઉતરડામાં ઉગે છે સફેદ છત્રી જેવી ઉગે છે

૧૭ ગોત્રુંગી—આવળ

૧૮ બયોતિમતી—માલકાંડણી

૧૯ રક્તિકા—કાલ અણેડી

૨૦ પત્રવદલી—ભારંગી, રીસામણી, ફાંગ,

૨૧ કાકિની—ફીર કાકાલી, કળાપૂલની પીણી

૨૨ ચાંડલી—શિવલિંગી

૨૩ તામ્રવલિકા—મટકાં, ચિત્રકૂટમાં તામ્ર
વદલી નામે એક વેલ થાય છે તે

૨૪ પીનવદલી—આકાશવેલ—અમરવેલ

૨૫ વિવર્યા—ભાંગ, સફેદ વજ, હરડે

૨૬ મહોરપી—રીસામણી, સફેદ બોરીમણી,

બાહી, ગરણી, મુરજમુખી, ઘોળા સેદરી

૨૭ અમરીલતા—મોરવેલ, અમરવેલ, કુંવાર
વીંછીડા, કાળી ધ્રો

૨૮ નવનીતા—

૨૯ રૂદ્રવદલી—જટામંત્રી,

૩૦ લાંબની—કડવી તુલસી

૩૧ ભૂમિતુલ્પિકા—ખાતાળતુલ્પી (ઉપર શાહી
જેવી કાળી હોય તોડતાં અંદર કુધ જેવી
સફેદ નીકળે ખોર કે સોપારી જેવડી
નાંતી મોટી હોય છે)

૩૨ બ્યાધપાદી—ગાંજો, ધમસો, વિકળો

૩૩ ગાંધર્વી—વિકળો (વિકંત)

૩૪ ગોમારી—

૩૫ ત્રિશૂલિની—ગોખર

૩૬ ત્રિદંડી—

૩૭ કરસી—

૩૮ ભૂંગવદલી—અમરવેલ

૩૯ અમારિકા—કાંચનાર અમાર કુધલી

૪૦ કરવદલીલતા—કારેલાંની વેલ

૪૧ વજ્રાંગી—

૪૨ ચિરવદલી—

૪૩ રોહિણી—કાંટાળો સરસોડો, મજકાં, કંક,
કાયકળ, હરડે, ચંબારી.

૪૪ ખિલિવની—ખીલી

૪૫ ભૂતચોચની—વાંઝકંટોલી

૪૬ માદેડી—મીઠીઆવળ

૪૭ કરીરી—કેરડાંનું ઝાંડ થાય

૪૮ અક્ષરા—અણેડો, કાંટાવીનાની અણેડી

૪૯ કુટળ—ઉદ્બળનું ઝાંડ

૫૦ શૂલકંઠા—

૫૧ અમ્બુવદલી—રતવેલીયો, કારેલી.

૫૨ મુનિવદલી—

૫૩ ધૂતગંધા—

૫૪ નિમ્બુવદ્દી—	૬૦ માધવી—ચમેલી
૫૫ તિલકંઠા—	૬૧ વિશાલા—મોટાં દંદામણાં
૫૬ અતસીલતા—અજસી	૬૨ મહાનાગી—
૫૭ બોધવદ્દી—	૬૩ મંદૂરી—કંદરૂની
૫૮ સત્તવગંધા—	૬૪ શીરગધિકા—શીર કંકાલી
૫૯ દૂર્ભવદ્દી—	

એ એસકં મહા બળવાન પ્રસાવશાળી દિવ્ય ઔષધીઓ છે કાષ્ઠપણુ એક એક ઔષધીના રસથી પારક બધાય છે કાષ્ઠપણુ એક ઔષધીથી બાંધી સિદ્ધ કરશે. પારક જુદાવરધાને અટકાવી છુવાની ટકાવી રાખે છે અને મુવર્ણુ સિદ્ધિ આપી દરિદ્રતાનો નાશ કરે છે. સોમદેવ નામના પદિતે પોતે કરેલા પુસ્તકમાં પ્રત્યેક ઔષધીઓનાં ચિન્હ ઓળખાણુ વગેરે દહેશ છે અન્યનો વિસ્તાર થઇ જવાના બધથી અહીં દરેક ઔષધીનાં નામજ માત્ર દહેશમાં છે.

૬૮ રસૌપધ્યઃ (સૂતંમારણજારણનિયામનકરાઃ)

અતઃ પરં રસૌપધ્યઃ મોચ્યંતે શાસ્ત્રવર્ત્મના ।
 જલોત્પલા ચિંચિકા ચ જલાપામાર્ગમાંસિકે ॥
 જલકુમ્ભી મેઘનાદા ઈશ્વરી ચાપરાજિતા ।
 માલાર્જુની વેણુકા ચ શિશિપાદા ચ તિક્તિકા ॥
 કાઝ્મર્યતિવિપા પ્રોક્તા સમંગા જાલિની તથા ।
 તુપમ્યુકા ચ દુર્ગન્ધા પાપાણી થુકનાસિકા ॥
 વનમાલી ચ ચારાદી ગોજિહ્વા મુસલી તથા ।
 પટાલી શકિકા મૂર્ધા પાટલા જલમૂલકા ॥ -
 રસાજમારી કચિતા શિશિકા સિતગન્ધિકા ।
 પોતકી ચ વિપઘ્ની ચ વૃદ્ધતી ગરુડી તથા ॥
 તુલસી ચ વિદારી ચ મઝિષ્ઠા ચિત્રપાલિકા ।
 જલપિપ્પલિકા ધાંગી મળ્હકી ચાત્તમા તથા ॥
 ચન્દ્રોદકા સારિચા ચ દરિણી કુલકુટાપિ ચ ।
 સર્પાંશ્લી હંસપાર્દા ચ વનકુમ્પાળ્ડવલિકા ॥
 મર્કસ્ફોટી ધન્વયાસઃ પાગવઃ સ્થલસારિણી ।
 અર્ધચન્દ્રા હેમપુષ્પી મોહિની વન્નકન્દિકા -॥
 અલમ્બુપા ચ હલિની રસચિચા ચ નન્દિની ।
 વૃથિકાલી ગુટ્તી ચ વાસા ઝૂંગી ચ કધ્યતે ॥
 અષ્ટપદ્ધિરિતિ પ્રોક્તા રસૌપધ્યો મદાવળાઃ ।
 સૂતસ્ય મારણે પ્રોક્તા જારણે ચ નિયામને ॥ ૧૨+૨૧ ॥

રસોપધ્ય: રસ ઔપધીયું

ગુરુએ બતાવ્યા પ્રમાણે હવે પછી રસ-ઔપધીઓ કદં હું. જે પારદર્શન મારણુ નરણુ અને નિયામન કરે છે આ ઔપધીઓ ૬૮ છે અને મહાપ્રભાવશાળી છે.

૧ જલોપસા—	૩૪ પોતકી—પોથીની ભાણ (ઉપોદ્ધિકા)
૨ ચિત્રિકા—ચણ્ડી	૩૫ વિષ્ણુની—હિત્તભોચિકા, રાસના, ઇદ્રામણાં
૩ જલાપામાર્ગ—	બોં આબલી લાલસાટોડી, વીંછીડા, કુકરવેલ
૪ માંસિકા—જટમાંસી	૩૬ બુદ્ધતી—ઉભી ભોરીંગણી
૫ જલકુંભી—જળજળાંબવો	૩૭ ગરુડી—વેચડી
૬ મેઘનાદા—નાગરભોય	૩૮ તુલસી—તુલસી
૭ ઇન્દ્રી—વાંઝ ટેલી, શિવસિંઘી, નાગદમણુ	૩૯ વિદારી—વિદારીકંદ
૮ અપરાજિતા—ગરણી	૪૦ મંજિષ્ઠા—મજાં
૯ માલાળુની—	૪૧ ચિત્રપાલિકા—મોટાં ઇદ્રામણાં (ચિત્રપલિકા)
૧૦ વેણુકા—વંશપત્રી	૪૨ જલપિંપલી— રતવેલીયો
૧૧ શિખિપાદા—મેરશિખા, હંસરાજ	૪૩ ભાંગી—ભારંગી
૧૨ તિક્તિકા—કડવી તુંબડી, પીલુડી, કડબું પરવળ	૪૪ મંડુકી—ઉદરકની
૧૩ કારમરી—મંભારી, પુષ્કરમળ	૪૫ ઉત્તમા—કુધેલી, બોંઆબલી, મોય
૧૪ અતિવિષા—અતિવિષ	૪૬ ચંદ્રોદયા—
૧૫ સમંગા—રીસામણી	૪૭ સારિયા—કપલસરી
૧૬ નલિની—કુકરવેલ, કડવંધાલાં	૪૮ હરિણી—મજાં, પીળાં જુલ, ભાંગ
૧૭ તુષામ્બુકા—ખાટો જુલો, રંદતી	૪૯ કુકુટા—પોતકિટો મેડી ભોરીંગણી
૧૮ દુર્ગંધા—બાબમી	૫૦ સર્પાંક્ષી—મંડાલી, ઘોળીગરણી નોળવેલ
૧૯ પાપાણી—પાપાણુમેદ	અથવા જોઈ શંખાવલી
૨૦ શુકનાસિકા—ચોણાકટક, અરડસો	૫૧ હંસપાદી—કળો હંસરાજ
૨૧ વનમાલી—વારાલીકંદ, ગરણી	૫૨ વનકુમાંડવદલી—મોંકેળું
૨૨ વારાહી—વારાલીકંદ	૫૩ મર્કટદારા—
૨૩ ગાંજીહવા—ભોંપાયરી મળજળી	૫૪ ધન્યયાસ:—ધમાસો
૨૪ મુસલી—મુશળી	૫૫ પાગવ—
૨૫ પટાલી—પરવળ	૫૬ રચલસારિણી—રચળ કમળ
૨૬ શક્ટિકા—કચુરો	૫૭ અર્ધચંદ્રા—નસોતર કાળી, કચુરેકોટિકતા
૨૭ મૂર્વા—ગોરવેલ	૫૮ હેમપુષ્પી—પીળાંજુલ, મજાં, કોકાલી
૨૮ પારલા—પાડળ	ધમાસો, પીળાં ખરખોડી, ઇદ્રામણી,
૨૯ જલમૂલકા—	૫૯ મોહિની—ત્રિપુરમહિકા, શતમહિકા
૩૦ રસા—રાસના	કાપડળ વડના લેવા પાનના પાપાણુ મેદ
૩૧ અજમારી—	પોથી
૩૨ શિશિકા—સીસમ (સેદ ફૂલનો)	૬૦ વજ્રકટિકા—રતાળું વનસરણુ
૩૩ સિતગંધિકા—	૬૧ અલમ્બુષા—રીસામણી

६२ छविनी—शङ्खडीयो धोत्रो वज्रनाग	६५ वृश्चिदादी—वीर्यदा
६३ रसचित्रा—	६६ शुद्धी—गजा
६४ नदिनी—जटाभस्मी, रेखुडा, प्रियञ्ज	६७ पासा—अरुञ्जनी
नदीरस अशोणीयो	६८ शृंगी—अङ्गुलीभी

६८ महौपध्यः—(सूतवंधमांरणादिकराः)

अष्टपट्टिर्महौपध्यः प्रोच्यन्ते रसशास्त्रतः ।
 ऋद्धिः शोभिष्यद्योगुप्ता थावणी सारिवा तथा ॥
 ज्योतिष्मती तेजवती रास्ना वाकुची विम्बिका ।
 विषाणिका चाश्वगन्धा वर्षाभूः शरपुष्पिका ॥
 बला चातिबला नागबला दन्ती महाबला ।
 द्रवन्ती नीलिनी चैत्र शतपुष्पा प्रसारणी ॥
 वरा शतावरी चैला हपुषा सातला त्रिवृत् ।
 स्वर्णक्षीरी तुगा पृथ्वी विशाला नलिकामली ॥
 इन्द्रवारुणिकाकाह्वे सिन्दुवारोऽजमेदिका ।
 त्रायमाणाऽऽमुरी शंखपुष्पी च गिरिकर्णिका ॥
 घातकी कदली दूर्वा अम्लिका कासमर्दिका ।
 जन्तुपादी च निगुण्डी द्राक्षा नीलोत्पलं शमी ॥
 नालिकेरी च खर्जूरी फल्गुः शिङ्गी च मल्लिका ।
 वार्षिकी शालमली जाती ग्रीष्मवर्षा तु यूषिका ॥
 केकिचूडाजगन्धा च लक्ष्मणा तरुणीति च ।
 अष्टपट्टिरिति प्रोक्ता महौपध्ये महाबलाः ॥ २२+२९ ॥

महौपध्यः

१ ऋद्धिः—अष्टपट्टिः अष्ट	१० विशिष्टा—इन्दी दीशरी
२ शोभिणी—अङ्गुली	११ विषाणिका—अरुञ्जनी
३ अश्वगन्धा—उषाधुली	१२ वर्षाभू—आसेधि
४ थावणी—गोदधुली, ऋद्धि	१३ वर्षाभू—अरोही
५ सारिवा—उषधसरी अर्जुनभू	१४ शरपुष्पिका—शरपुष्पी
६ ज्योतिष्मती—भास्वदाधुली	१५ बला—गजदाधुली
७ तेजवती—तेजवती	१६ अतिबला—गजुगेरी
८ रास्ना—रास्ना	१७ नागबला—अपाट
९ वाकुची—वाकुची	१८ दन्ती—दन्तीभू

१९ महाभसा—महाभसाणी ओक भत	४३ गिरिद्विष्टिका—भरणी
२० द्रवती—द्रवती	४४ घातकी—घातकी
२१ नीलिनी—गणी	४५ कदली—कणकद
२२ शतपुष्पा—वरीपाणी, सुवा	४६ हृवा—घो
२३ प्रसारणी—प्रसारिणी	४७ अभिलिका—भाडीकुणी
२४ वरी—काणीपाड, घाणी गरणी, अमरवेध, आमरी, निङ्गा, रेङ्गिका	४८ हरभट्टिका—हरभट्टी
२५ शतावरी—शतावरी	४९ वस्तुपाटी—अणतो जन्तुका लता
२६ ओसा—ओसावी	५० निरुंटी—नगोड
२७ हृपुष्पा—पणोसवी	५१ द्राक्ष—धराप
२८ सातसा—अभंका, पीतदुग्धसेहं साधर	५२ नीलोत्पल—काणुं कमण
२९ त्रिवृत्—नसोतर	५३ शमी—भीनडी
३० रेवट्टक्षीरी—दाक्षी	५४ नालिकेरी—नाणावेर
३१ तुगा—वशोसायन	५५ अश्रुंरी—अलुरी
३२ पृथ्वी—कसोछ	५६ इंदु—मेडीडंभरी—काकोदुंबरिका
३३ विशाखा—छंद्राभणी	५७ शिशी—सीसभ
३४ नलिका—नणा	५८ भट्टिका—वक्षभ्याकदं, लुध
३५ आमडी—आमणां	५९ वापिकी—भट्टिका भोगरी
३६ छंद्रावरी—छंद्राभणी	६० शाहभली—शोभो
३७ काकांदा—काकांदाणीपा काकांश	६१ नाती—लुध घाणी
३८ सिंदुवार—नगोड	६२ ओभयधरी—इंदी
३९ अमभोटिक—अमभोट	६३ धृष्टिका—लुध पीणी
४० नायभाजा—नायभाजु	६४ केकिनुल—भोरसिपा
४१ आशुनी—भरसव, राव	६५ अमभघा—अमभ मरारिगी
४२ शंभपुष्पी—शंभावणी	६६ लक्ष्मणी—हनमानवेशो, घाणी कुधनी भोरीगणु
	६७ तरुणी—भोटुं काणुं छई तरुणी पुष्प

सिद्धौषध्यः—(देहलोहसिद्धिप्रयः)

अवेदानो प्रवक्ष्यामि सिद्धौषध्या रसाधिकाः ।

देवीयता काळवर्णी विजयामुरी सिद्धिका ॥

पात्राग्नितिका क्षेत्रो संगीत ताम्रवट्टिका ।

नार्दी कन्या तथा भोगराजिका च दुदुम्भटी ॥

कुंभरात्री गृध्रनखी पर्पटी छिद्रलज्जिका ।

शुन्कारी दुग्धिका भुंगी मंगेटी गरपुद्रिका ॥

अष्टावटी राजगमी पनमी च जयन्तिका ।

विषवर्षिकावन्ती काकाण्डोयाम्युमूलिका ॥

सिद्धेश्वरी हंसपादी खोष्टका शृंगरीटिका ।
 अन्नःपुष्पी मधुराख्या शृङ्खला वृजनीति च ॥
 जारावली महाराष्ट्री सहदेवेश्वरी तथा ।
 काष्ठगोचामती देवगान्धारी रजनीङ्गुदी ॥
 पलाशिनी नाकुली च काम्बोजिकाश्विनी तथा ।
 चक्रवल्ली सर्पदंष्टा शल्लकी रोहिता तथा ॥
 तौहरी वंगजा राजपद्मा जम्बीरवटिका ।
 गजपिप्पलिका मृगवल्ली चैवार्कवटिका ॥
 जन्तुकारी शिष्टवल्ली करवीरा गिवाटिका ।
 नाराची काश्वनी चाजगन्धा सूतेन्द्रसिद्धिदाः ॥
 अष्टपट्टिरिति प्रोक्ता सिद्धौपध्वो रसाधिकाः ।
 सर्वकार्यकरा देहलोहसिद्धिमदायकाः ॥ ३० + ३९ ॥

६८ सिद्धौपधीषो

भारत पर अधिकार अज्ञाननारी भारतने अधन निमम अहीभारथु नरथु अने करवाम
 विषयेगी अथी सिद्धौपधीषो नीचे प्रभाषे छे.

१ इवीसता—घोणा सेरडी, शिवसिंही, वांन डंठोसो, भोरवेस	१७ धर्पडी—पापडी
२ हासकूर्छि—	१८ छिद्रसजिका—
३ विजया—भांग	१९ सुन्कारी—नाक जीडणी
४ आसुरी—सरसन, सुरके।	२० दुम्बिका—दुधेवी
५ सिद्धिका—	२१ लुंगी—भांग
६ पासाशा—आभरी	२२ गंभीरी—गजुगेरी
७ तिसक—	२३ शरपुष्पिका—सरपणे
८ क्षेत्री—	२४ अमृताक्षरी—
९ सन्धीरा—	२५ शङ्खशमी—भोटो पनीरडे।
१० ताग्रवसिका—मल्लक, शिवदृष्टमां यती जेक क्षेत्र	२६ धनसी—इलुस
११ नाह्नी—कसपी नक्ष इक्षरी	२७ नयन्तिका—अरणी
१२ कन्या—कुंवार	२८ विषभर्षिका—विषभापरी
१३ सोमराज—आभरी	२९ अयन्ती—जेठ प्रकाशने सुरके।
१४ हृष्टाक्षरी—	३० हाकडोसा—हाकडोसा
१५ कुम्भेश्वरी—कांठ	३१ अमृतभूसिका—
१६ श्रमनपी—बीछी	३२ सिद्धेश्वरी—सथेत्तडे।
	३३ मधुराभ्या—जेठमध, मधुम, वरीपाणी
	३४ शम्भल—शम्भल

॥ અધ્યાય: ૧૦ દશમો ॥

યંત્ર

અથ યન્ત્રાણિ વક્ષ્યન્તે પારદો યેન યન્ન્યતે ।

તસ્માદ્યન્ત્રસ્ય રૂપાણિ દર્શનીયાનિ શાસ્ત્રતઃ ॥ ૧ ॥

હવે યંત્રો દેહેવામાં આવશે. ૩ જેમાં પારદ ઉડે નહિ તેને લુટી લુટી બનાવવાનો કારવામાં આવે છે. માટે તેના આકાર શાસ્ત્રધારે બનાવવા જોઈએ. (૧)

દોહા પલમલીયન્ત્રમૂર્ધ્વપાતનકં ચ યન્ ।

અથ:પાતનકં ચાપિ તિર્ધકપાતનકં તથા ॥

યટીયન્ત્રં ગર્ભયન્ત્રમિષ્ટિકા-જલયન્ત્રકમ્ ।

સ્તલ્લં ડમરુકારણ્યં ચ ચિપિટારણ્યં તુલામિથમ્ ॥

લવણં કૌષ્ઠિકાસંત્રમન્તરાલિકસંત્રિતમ્ ।

ધૂપયન્ત્રં નામિયન્ત્રં શસ્ત્રયન્ત્રં તૃપ્યં ચ ॥

વિદ્યાધરં કુન્દકં ચ દેવીસંત્રમુદાહતમ્ ।

સોમાનલં ચ નિગદં કિન્નરં ભૈરાવમિથમ્ ॥

વાલુકાનામકં ચાપિ પાતાલં ભૂધરામિથમ્ ।

સારણાયન્ત્રકં શુભં મન્યપિટ્ટંકયન્ત્રકમ્ ॥

કૂપીયન્ત્રં પાલિકારણ્યં દીપિકાયન્ત્રકં તથા ।

સ્વાલીયન્ત્રં ભસ્મયંત્રં દેગયન્ત્રમુદીરિતમ્ ॥

ઘાણિકાયન્ત્રમુદિટ્ટં હંસપાકામિથં તથા ।

ઝનવત્વારિન્નદ્રય યન્ત્રાણ્યુક્તાનિ નામતઃ ॥ ૨+૮ ॥

૧	દોહા	યંત્ર	૨૧	દેવી	યંત્ર
૨	પલમલી	"	૨૨	સોમાનલ	"
૩	દીર્ઘપાતન	"	૨૩	નિગદ	"
૪	અધ:પાતન	"	૨૪	કિન્નર	"
૫	તિર્ધકપાતન	"	૨૫	ભૈરાવ	"
૬	યટી-યંત્ર	"	૨૬	વાલુકા	"
૭	ગર્ભ	"	૨૭	પાતાલ	"
૮	દટ્ટિકા	"	૨૮	કૂપર	"
	ખટ્વ	"	૨૯	સારણ	"
		"	૩૦	શુભ	"
		"	૩૧	અધપિટ્ટ	"

३५ शृंगनी—गात्र, गान्ध	५१ रोहिता—रगतरोहिता
३६ शरावक्षी—मगध	५२ तौवरी—तुवेरदण्ठो छाऽ
३७ भद्राश्री—भरेडी	५३ पंगज—
३८ सुद्धेया—सेरडी घोगा	५४ राजपक्षा—
३९ छंदरी—शिवलीगी	५५ जंभीद्वंद्वी—
४० हाष्टगोधाभती—	५६ गजपिपक्षी—गजपीपर
४१ देवगांधारी—	५७ लंगवद्वी—लंगवेक्ष
४२ रत्ननी—दण्ड	५८ अर्धवद्वी—सुरजमुष्ठी कीमाारी वावरी
४३ छंगुदी—दण्डिथो	५९ जंघुकारा—जंतुका लता, नाडीद्वि
४४ पक्षाशिनी—आजरा घोगा	६० शिप्रवद्वी—
४५ नाटुक्षी—नेत्रवेक्ष	६१ छंदरी—छेद
४६ हांभोष्ट—घोगा अष्टोडी, आजभी, मापपक्षी	६२ शरिका—साठोडी—पुनर्नवा, (द्विपत्री मेडी छंदरी)
४७ अर्धनी—अधगंधा, आसेंध	६३ नाराथी—सरपंभो
४८ अद्रवद्वी—आजभी	६४ हांथनी—हांथनार
४९ सर्पदंष्ट्रा—सीछी	६५ अजगंधा—अजमा, अजभोऽ
५० शदसदी—सासेकु	

इति श्री पद्मनाभमनुना श्रीयशोधरेण जूनागढ वास्त-

व्येन विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ अध्यायः १० दशमो ॥

यंत्र

अथ यन्त्राणि वक्ष्यन्ते पारदो येन यन्त्र्यते ।

तत्साधनत्रस्य रूपाणि दर्शनीयानि शास्त्रतः ॥ १ ॥

हवे यत्रो द्रुहेवाभां आनरो डे न्नेभां पारद उडे नदि तेवो लुदी लुदी अनावत्तावे।
 इरवाभां आवे छे भाटे तेना आशारे शास्त्रधारे अनाववा न्नेहजे. (१)

दोला पलमलीयन्त्रमूर्ध्वपातनकं च यन् ।

अधःपातनकं चापि तिर्यक्पातनकं तथा ॥

घटीयन्त्रं गर्भयन्त्रमिष्टिका-जलयन्त्रकम् ।

खल्वं दमरुकाख्यं च चिपिटारख्यं तुलामिधम् ॥

लवणं कोष्ठिकासंज्ञमन्तरालिकसंज्ञितम् ।

धूपयन्त्रं नाभियन्त्रं ग्रस्तयन्त्रं तथैव च ॥

विद्याधरं कुम्भकं च देवीसंज्ञमुदाहृतम् ।

सोमानलं च निगडं किन्नरं भैरवामिधम् ॥

वालुकानामकं चापि पातालं भूषरामिधम् ।

सारणायन्त्रकं गुणं गन्धपिष्टकयन्त्रकम् ॥

रूपीयन्त्रं पालिकाख्यं दीपिकायन्त्रकं तथा ।

स्यालीयन्त्रं भस्मयन्त्रं देगयन्त्रमुदीरितम् ॥

घाणिकायन्त्रमुद्दिष्टं हंसपाकामिधं तथा ।

ऊनचत्वारिंशद्व यन्त्राण्युक्तानि नामतः ॥ २+८ ॥

१	दोला	यंत्र	२१	देवी	यंत्र
२	पलमली	"	२२	सोमानल	"
३	मूर्ध्वपातन	"	२३	निगड	"
४	अधःपातन	"	२४	किन्नर	"
५	तिर्यक्पातन	"	२५	भैरव	"
६	घटी-यंत्र	"	२६	वालुका	"
७	कुम्भ	"	२७	पाताल	"
८	हट्टिका	"	२८	भूषर	"
९	अक्ष	"	२९	सारणा	"
१०	रूपी	"	३०	गुण	"
११	चिपिट	"	३१	गन्धपिष्ट	"

વાટી તેનો લેપ કરવો પછી એક ખાડામાં કમોદના ફેતરમાં ભરી વચમાં એ મુસ મુકી ફેતરમાં સળગાવવાં ૧ થી ૩ દિવસ સુધી અગ્નિ અપાય છે. પારદની લસમ કરવામાં આનો ઉપયોગ થાય છે.

૮ **દિપ્તિકાયંત્ર—ગંધકજારણયંત્ર**—અમીનમાં જોળ ખાડો કરવો તેમાં એક સકોટ મુકવું વચમાં ખાડાવાળી એક છટ તેના પર મુકવી છટના ખાડા ઉપર આંગળ આંગળની ચીકણી માટીની પાળ કરવી પછી છટના ખાડામાં પારદ મુકવો પછી એ ઉપર કપડું મલમલનું ઢાંકવું તે કપડાં પર આમળસારો શુદ્ધ ગંધક નાખવો પછી કપડાના છેડા દબાવ તે રીતે ઉપર ચકોટું ઉધું ઢાંકવું પાળ અને સકોટના ઢાંકને માટીથી ઝાંઘી સાંધા બંધ કરવા પછી તે ચકોટા ઉપર કપોત પુટ જેટલાં આડાં ઝાંઘાં મુકી સળગાવવાં વધુ અગ્નિ આપવો નહીં એ રીતે ગંધકનું જ્વરણ થાય છે.

૯ **જલયંત્ર—કચ્છયંત્ર**—આ ત્રયમાં અધ્યાય ૧ માં પાને ૧૫ મેં આ યંત્ર બનાવવાની વિધી આપી છે તે પ્રમાણે કરાય છે.

૧૦ **સલ્વયંત્ર—ખરક**—આ ત્રયમાં ૧ લા અધ્યાયમાં ૫ મેં પાને લખ્યું છે તે પ્રમાણે કરવું.

૧૧ **હમરયંત્ર**...એક ઢાંઘા પર બીજું ઢાંકવું ઉધુ વાળી પારદને પકાવવામાં આવે તે હમરયંત્ર કહેવાય.

૧૨ **વિપિટયંત્ર**—કોષપથ અગ્નિપર પાકતી વસ્તુને લેવા મુકવા સગી કરવા માટે ત્રીપીથો કે સીધા મોઢાની કે વાંકા મોઢાની સાલુસી તે વિપિટયંત્ર કહેવાય છે (રસોદ્ધારતંત્ર).

૧૩ **સુલાયંત્ર**—રીંગણીના આકારની બે મુસ કરવી તેમાં એકના ગળાની નીચે પ્રાદેશમાત્ર (આશરે ૬ ઇંચ) ભુગળી રાખવી અને માટીથી સધી બંધ કરવી તેમાં એક મુસમાં પારદ નાખવો બીજામાં ગંધકનો ભુકો નાખવો બન્નેનાં મુખને કપડાં માટી કરી વાલુકા યંત્રમાં તે મુસને મુકાને નીચે અગ્નિ આપવો મતશિળ ગંધક હરતાળ અને બીજા બનિજ પદાર્થનું પારદમાં જ્વરણ કરવા માટે આ યંત્ર ઉપયોગી છે.

૧૪ **લવણયંત્ર**—કેપર પ્રમાણે વાલુકા યંત્રમાં રેતી જરાય છે અને રેતીને ઢેકાળે મીઠું ભરી પકાવવામાં આવે તે લવણયંત્ર કહેવાય છે.

૧૫ **કૌટિકાયંત્ર**—આ ત્રયના ૧૦ માં અધ્યાયના શ્લોક ૩૦ થી ૪૦ સુધીમાં વર્ણન છે તે પ્રમાણે ભુદાં ભુદાં આ જાતનાં યંત્ર બનાવાય છે.

૧૬ **ચંતરાલિક**—મોઢાની કાંતચોઢની કે સાદા લોખંડની રીંગણના આકારની એક વેંત લાંબી મુસ કરાવવી તે મુસને ત્રણેથી બે ઈંચ નીચે અંદરના ભાગમાં ટાંબી જેવી કુંડસી કરાવવી ઈંચના આડામાં કે છડા ભાગ જેટલું પેશું અને જોળાકાર કરાવવું કે જેથી કુંડસીને આધારે ઢાંકવું રહી શકે ઢાંકવું મુચની અંદર ગરે એમ કરવું સાંધા ફીટ થઈ જાય વાગય પણ ન રહે તેમ ફીટ કરવું પછી તેમાં જ્વરણ કરવાની વસ્તુ નાખી ઢાંકવું ઢાંકી કાપઃમાટી કરવી પછી એક ઢાંકાને તળે કાણું પાટી તે ઢાંકાનાં જો ઉધું—નીચે રાખી તેના મોઢાપર તાવડી જેવી વસ્તુ મુકી મંધી બંધ કરી તેનાપર મુસ મુકી ઢાંકવાના કાંઠાની નીચે અગ્નિ આપવો આ યંત્રથી ગંધક દુતિ કે અર્ધદુતિનું જ્વરણ થાય છે.

૧૨ તુલા	"	૩૨ કૃષી	"
૧૩ લવણ	"	૩૩ પાલિકા	"
૧૪ ક્રાષ્ટિકા	"	૩૪ દીપિકા	"
૧૫ અંતરાલિક	"	૩૫ સ્થાલી	"
૧૬ ધૂપ	"	૩૬ ભસ્મ	"
૧૭ નાસિ	"	૩૭ દેગ	"
૧૮ મરત	"	૩૮ ઘાણી	"
૧૯ વિશાધર	"	૩૯ હંસપાક	"
૨૦ કુંડલ	"		

આ રસપ્રકાશ સુધાકરના કર્તા યશોધર પંડિતે યત્રોનાં નામજ માત્ર આપ્યાં છે પણ તે યત્રોની બનાવટ કે વિધિ લખેલ નથી પણ અમે ભાષાંતર કર કરેકે યંત્રોની બનાવટ બીજા રસાયન શાસ્ત્રના ગ્રંથમાં કહેલ છે તે પ્રમાણે અહીં ગુજરાતીમાં આપીએ છીએ.

૧ દોલાયંત્ર—સ્વેદનયંત્ર—ઔષધની સાથે પારદને ભોજપત્ર તથા ત્રેવડાં કપડામાં બાંધીને પોટલી કરી તેને એક લાકડાની ડાંડી સાથે બાંધી એક ડાંડીમાં પ્રવાહી ભરી તેમાં વચમાં તે પોટલી ટીંગાળ પાણીમાં છુટે નહીં તે રીતે ડાંડલાના કાંકા ઉપર આડી બાંધેલી સુકા લાકડાની અગ્રુકા જેવી બાંધી સોડી સાથે વાળવા પડે. તે ડાંડલાના મોઢાપર ઢાંકણી ઉધી વાળી સાંધા આડના લોટથી છાંદી દેવા પડે તે ડાંડલાને સુલે અડાવી નીચે અગ્નિ કરવો એટલે ડાંડલામાં ભરેલું પ્રવાહી ઉકળશે અને પોટલીને તેની વરાળ લાગી બાફ મળશે આ દોલા-યંત્ર કે સ્વેદનયંત્ર કહેવાય છે.

૨ પલમલીયંત્ર—ઉત્થાપનયંત્ર—લોહાના પાત્રમાં પડખામાં બે કાંબી જેવી રીંગ કરવી તેમાં એક નાનું લોહાનું પાત્ર ટીંગાડવું તેમાં પારદ નાખવો નીચેના મોટા પાત્રમાં સુરકા વગેરે પદાર્થ ભરવા નીચે અગ્નિ કરવો કે કલાક સુધી પકાવવું એટલે પારદને બાફ મળે. બાફ આપત્રાં પેત્રાં ઉપર એક વાટકા ઢાંચી સાંધા છાંદી દેવા એટલે બધી બાફ પારદને મળે બાફ-વરાળ બહાર જાય નહીં પારદનો ઉત્થાપન સંસ્કાર કરવા માટે આ યંત્ર છે.

૩ ઉર્ધ્વપાતન યંત્ર ૪ અધઃ પાતન ૫ તિર્વકપાતન

આ ત્રણે જાતના યંત્રોની બનાવટ આ પુસ્તકના અધ્યાય ૧ માં પાને ૭ માં છાપેલાં છે તે પ્રમાણે બનાવી શકાય છે.

૬ ઘટીયંત્ર ઘટયંત્ર—આપ્યાયન યંત્ર—૭ થી ૮ શેર પાણી સમાય તેવડો ઘડો લેવો જેનું મોઢું ૪ ચાર ઈંચ પહોળું હોય તે ઘડો એજ ઘટી કે ઘડીયંત્ર કે ઘટયંત્ર કહેવાય છે તેને આપ્યાયન યંત્ર પણ કહે છે તેમાં પારદના સંસ્કાર થઈ શકે છે.

૭ ગર્ભયંત્ર—આ યંત્ર પારદ અને કોઈપણ ધાતુના ચોમવાળી પિટ્ટીને અગ્નિ સ્થાપી કરવાના કામમાં ઉપયોગી છે. ૪ ઈંચ લાંબી ૩ ઈંચ ઘેરાવાળી મુસ કરાવવી તેનું મોઢું ગોળા કાર કરવું તેમાં સંસ્કાર કરવાનો પારદ મોઢાનો ભુજા ૨૦ લાજ અને ગ્રમળ એક ભાગે બનેલે બાગીક પાણીથી ઘાટી મુઠી મુસને ભેપ કરવો પછી મીઠું મારી અને પાણીને સાથે બારીક

વાટી તેના લેપ કરવો પછી એક ખાડામાં કમોદના ફોતરાં ભરી વચમાં એ મુસ મુકી ફોતરાં સળગાવનાં ૧ થી ૩ દિવસ મુધી અગ્નિ અપામ છે. પારદની ભસ્મ કરવામાં આનો ઉપયોગ માય છે.

૮ ક્ષિપિકાર્યવં—ગંધકમારણવં—ગળીનામાં ગોળ ખાડો કરવો તેમાં એક સફોર મુકવું વચમાં ખાડાવાળી એક છટ તેના પર મુકી છટના ખાડા ઉપર આંગળ આંગળની ચીકણી માટીની પાળ કરવી પછી છટના ખાડામાં પારદ મુકવો પછી એ ઉપર કપડું મક્ક-મક્કનું લોંટું તે કપડાં પર આમળસારે શુદ્ધ ગંધક નાખવો પછી કપડાના છેડા દબાવ તે રીતે ઉપર ચોકડું ઉધું લોંટું પાળ અને ચોકરાના કાંઠે માટીથી લાંબી સાંધા બંધ કરવા પછી તે ચોકરા ઉપર કપોત પુટ જેટલાં અડાયાં લાંબાં મુકી સળગાવનાં વધુ અગ્નિ આપવો નહીં એ રીતે ગંધકનું ભરણ થાય છે.

૯ જલયંત્ર—કચ્છપયંત્ર—આ ગ્રન્થમાં અધ્યાય ૧ મા પાને ૧૫ મે આ યંત્ર બનાવવાની વિધી આપી છે તે પ્રમાણે કરાય છે.

૧૦ સ્વચ્ચયંત્ર—ખરસ—આ ગ્રન્થમાં ૧ સા અધ્યાયમાં ૫ મે પાને લખ્યું છે તે પ્રમાણે કરવું.

૧૧ હમચયંત્ર...એક હાંસા પર ખીન્નું લોંટું ઉધુ વાળી પારદને પકાવવામાં આવે તે હમચયંત્ર કહેવાય.

૧૨ ચિપિટયંત્ર—કોષ્ઠપથુ અગ્નિપર પાકતી વસ્તુને લેવા મુકવા સમી કરવા માટે ચીપીથો કે સીધા મોઢાની કે વાંકા મોઢાની સાથુસમી તે ચિપિટયંત્ર કહેવાય છે (રસોદ્ધારતંત્ર)

૧૩ તુલાયંત્ર—રીંગણીના આકારની બે મુસ કરવી તેમાં એકના ગળાની નીચે પ્રદિસમાત્ર (આશરે ૬ ઇંચ) ભુગળી રાખવી અને માટીથી સધી બંધ કરવી તેમાં એક મુસમાં પારદ નાખવો બીજામાં ગંધકને ભુકો નાખવો બન્નેનાં મુખને કપડ માટી કરી વાલુકા યંત્રમાં તે મુસને મુકીને નીચે અગ્નિ આપવો મનશિળ ગંધક હરતાળ અને ખીન્ન ખનિજ પદાર્થનું પારદમાં ભરણ કરવા માટે આ યંત્ર ઉપયોગી છે.

૧૪ લયંત્ર—ઉપર પ્રમાણે વાલુકા યંત્રમાં રેતી ભરામ છે અને રેતીને ઠેકણે મીઠું ભરી પકાવવામાં આવે તે લયંત્ર કહેવાય છે.

૧૫ કૌષ્ઠિકાર્યવં—આ ગ્રન્થના ૧૦ મા અધ્યાયના મ્લોક ૩૦ થી ૪૦ સુધીમાં વર્ણન છે તે પ્રમાણે ભુદાં ભુદાં આ બતનાં યંત્ર બનાવાય છે.

૧૬ ઇંતરારાલિક—મોઢાની કાંતલોહની કે સાદા લોખંડની રીંગણના આકારની એક વેંત લાંબી મુસ કરાવવી તે મુસને ગળેથી બે ઈંચ નીચે અંદરના લાગમાં ઢાંબી જેવી કુંડલી કરાવવી ઈંચના આડમાં કે છડા ભાગ જેટલું પે.ળું અને ગોળાકાર કરાવવું કે જેથી કુંડલીને આધારે લોંટું રહી શકે લોંટું મુસની અંદર ગરે એમ કરવું સાંધા ફીટ થઈ જાય વાતક પથુ ન રહે તેમ ફીટ કરવું પછી તેમાં ભરણ કરવાની વસ્તુ નાખી લોંટું લોંકી કામખાટી કરવી પછી એક હાંસાને તળે કાણું પાડી તે હાંસાનું મો ઉધું નીચે રાખી તેના મોઢાપર તાવડી જેવી વસ્તુ મુકી મંદી બંધ કરી તેનાપર મુસ મુકી હાંસાના કાંઠાની નીચે અગ્નિ આપવો આ યંત્રથી ગંધક દ્રુતિ કે ગર્ભદ્રુતિનું ભરણ થાય છે.

૧૭ ધૂપચંદ્ર—સ્વર્ણજારણચંદ્ર—લોહાનું એક કામ આઠ ઇંચ પોણું અને આઠ ઇંચ ઊંચું કરાવવું તેના કાંઠાથી ૨ ઇંચ નીચે જળ રહી શકે તેવી ગોડવણુ કરવી પછી તેના ઉપર લોહાની પાતળી સળાચો આડી મુકવી તે સળાચો ઉપર સોનાનાં પાતળાં પત્રાં મુકવાં તે કામ નીચે નીચેની ચીજોનેા હુંવાડો કરવો તે પહેલાં તે કામને બીજા કામથી દાંકવું અને સંધી લેપ કરવો પછી નીચે અગ્નિ દેવો એટલે તે સોનાનાં પત્રાં કાળા થઇ ભરમ રૂપ થઇ જશે તે પત્રામાં પારદ એકદમ પેસી જશે અને પારદમાં તે પત્રાં એકદમ ગળી જઈ દ્રવિત થઇ જશે.

ગંધક હરતાળ મનશીળ એમાંની કાંઈ કળજલી વડે અથવા નાગભરમ વડે સોનાનાં પત્રાને હુંવાડી આપવી. આંદિની ક્રિયા માટે આંદીનાં પત્રાને બંગભરમથી હુંવાડી દેવી તેમ જુદી જુદી ક્રિયા માટે રસો અને ઉપરસોની હુંવાડી અપાય છે જ્વરણુ કરવાનાં પદાર્થોનું જ્વરણુ કર્મ કરવા માટે આ ધૂપચંદ્રનો ઉપયોગ થાય છે.

૧૮ નાભિચંદ્ર—એક કુડામાં વચમાં ખાડો કરાવવો તે ખાડામાં પારદ ગંધક નાખવા તે ખાડાને ફરતી બન્ને ઇંચ ઊંચી પાળ કરવી તેનાપર ગાયના આંચળના આકારની મુસ દાંકવી પછી તેને જળમુદ્રાથી સંધિ લેપ કરી મુકવી પછી પડખે જળ ભરવું અને નીચે અગ્નિ સળગાવવો આ નાભિચંદ્રથી પારદમાં ગંધકનું જ્વરણુ થાય છે અને પારદ નિર્ધૂમ થાય છે.

જળમુદ્રા—જળમુદ્રા—જળમુદ્રા—આરળના ઉકાળાને ઘાટો રાખ ચાટણુ જેવો કરવો પછી તેમાં જુનો લોહાનો કાટાણો ભૂકા અને થોડો જોળ નાખી એક દિવસ સુધી ઘુંટયા કરવું એ જળમુદ્રા છે તે ગમે તેટલો વખત પાણીમાં જુદી રહે અને ઔષધ પકાવવામાં આવે પણ પીગળતી નથી ખસતી નથી વજ્ર જેવી ચોટી જાય છે.

અગ્નિમુદ્રા—વહ્નિમુદ્રા—પોણી ખડી સિંધુલુણુ અને જુના લોહાનો કાટાણો બેસના કુધમાં બે દિવસ સુધી ઘુંટાથી અગ્નિમુદ્રા કે વહ્નિમુદ્રા થાય તેનાથી સંધિ લેપ કરીને પારદને પદાર્થો હોય તો કયાંય ઉડી જઇ શકતો નથી.

આ જળમુદ્રા અને અગ્નિમુદ્રાને નંદી નાગાજીન બ્રહ્મ જ્યોતિ મુનીશ્વર અને સોમદેવ એટલાજ આ પૃથ્વીમાં જશે છે બીજો કાંઈ જાણતો નથી.

૧૯ પ્રસ્તવંદ્ર—એક મોટી મુસમાં નાની મુસ મુકવામાં આવે તળેથી ઉપર સુધી સરખી જોળાઈમાં હોય તળે આપટ એસી જાય તેવી હોય પછી બે મુસ વચ્ચેના પોલાણુ બાગમાં રેતી મીડું કે બીજી વસ્તુ મુકી નીચે અગ્નિ આપી પકાવવામાં આવે તે પ્રસ્તવંદ્ર.

૨૦ વિદ્યાધરવંદ્ર—એક માટલી ચુકાપર મુકવી તેના મોઢામાં બીજી માટલીનું મોટું ગરી જાય તે રીતે ઉંચી દાંકવી પછી નીચેની માટલીને તળે અગ્નિ દેવો અને ઉપલી માટલીને તળે પાણીનાં પોતાં મુકવાં કે પાણી રહી શકે તેવી પાળ કરી તેમાં પાણી ભરવું અને પારદ પકાવવા તે વિદ્યાધર વંદ્ર પાગમાંથી દિગ્ગથો કાઢવા વગેરે કામમાં આવે છે.

૨૧ વૃંદવંદ્ર—સ્ફેદનવંદ્ર—એક મોટા કુડામાં પાણી કે બીજી તેવી વસ્તુ ભરવી તેને મોટા કપડું બાંધવું તે કપડાપર બાફુ જેને આપવી છે તેવી વસ્તુ મુકવી અને તેનાપર બીજું કુડું ઉપ દાંકવું. નીચે અગ્નિ સળગાવવો અથવા એક કામમાં પાણી ભરી તેમાં ખડ ભરવું

તેના પર બાકીવાની વસ્તુ મુકી માથે લઈલું હાંટી નીચે અગ્નિ કરવામાં આવે તે કુંડલ્યન કે સ્વેદન યંત્ર કહેવાય (જેવી રીતે દોષગ્રાની માલો નાખી બાકી આપી પકાવાય છે)

૨૨ દેફીયંચ—એક ઘડાના ગંગાના ભાગમાં એક બાલુ કાણું કરી તેમાં વાંસનું નાળું નાખવું પછી એક કાંસાના સંપુટને બાલુમાં કાણું પાડી તેમાં નાખવાનો છેડા પરાંતી પેક કરી સધી બધા કરી તે કાંસાનો સંપુટ પાણીમાં છુટ્યો રહે તેમ કરવું પછી ધ્યામાં જે પ્રવાહી પદાર્થ ભર્યો હોય તે અગ્નિથી તપીને નાળવા વાટે કાંસાના સંપુટમાં મૂકે છે બીજા આખું પાત્ર તપી બધા સારે પારડોના કે બીજા પકાવવાના પદાર્થનો પરિપાક થઈ ગયો સમજવો

૨૩ સોમાનલયંચ—ગગનયંચ—ઉપરના ભાગમાં અગ્નિ અપાય અને નીચે પાણી હોય વચમાં પકાવવાની વસ્તુ હોય કે પારદ રાખ્યો હોય તે સોમાનલય કે ગગનયંચ કહેવાય છે જેમકે ધૂપેક તેજ કાઢે છે

૨૪ કિન્નરયંચ—એક ધ્યામાં વચમાં તલે વનસ્પતિ ચોપડની તેનાપર નવસાર સાથે છુટ્ટો પારદ મુકવો તેનાપર એક સડોઈ લઈવું સધી લેપ કરવો પછી સડોઈ હાંપ બધા તેરફ મીઠું ભરવું પછી ધ્યાને મોટે કાડીનું મુકી મો ઝાંઘી લેવું પછી મુલે ઘડાની દીવાનો અગ્નિ એક પહેર આપવો પછી સ્વાંગદીન થયે મુક્તિ પારદ કાઢી લેવો

૨૫ વાલુકાયંચ—એક વેંત ઉંડા કુંડા જેવા કામમાં રેતી કે ટુણી વેળુ ભરવી વચમાં પારદ કે બીજી પકાવવાની ચીજવાળી શીશી મુકવી શીશીના ચળા મુકી વેળુ આવરી એકએ પછી નીચે અગ્નિ આપી શીશીમાં રહેલું ઔષધ પકાવવામાં આવે તે વાલુકાયંચ

૨૬ પાતાલયંચ—એક હાંપ ઉડા અને પોહોળો ખાડો કરવો તેમાં એક તપેલા જેવું કામ મુકવું પછી બીજું સાંકડામોનું ધડા જેવું કામ લઈ તેમાં પકાવવાની ઓસડીયાં તેજ વગેરે મીઠો નાખી તેને મોટે ચરાવણું મુકી તે ચરાવણામાં ૧૦-૨૦ ટુણા કાણું પાડી ખાડામાં રહેલા કામમાં ઉઘો તે ધડા મુકવો સધી લેપ કરી તે ખાડા ઉપર ધુસાળી દઈ પછી તેના પર અગ્નિ દેવો પછી તે ગોળામાં ઉઘો વાળેલો ઘડા બળવીને કાઢી લેવો તેમાં રહેલું તેજ ટોપમાં પડ્યું હોય છે તે લઈ લેવું આ યંત્ર પંચુ ધૂપેક તેજ કાઢવાના યંત્ર જેવું છે

૨૭ મૂઘરયંચ—એક કુંડા રેતીથી ભરવું તેમાં પારદવાળી સુસ છુડાડી દેવી પછી જાણી ઉપર સગળાવવાં તે ભૂપરયંચ

૨૮ સારણાયંચ—આ પુસ્તકમાં ૧ લા અખાયમાં પાને ૧૭ મે આપેલ છે તે પ્રમાણે કરવું

૨૯ દીપિકાયંચ—કંઞબ યંત્રમાં મુકેલા માટીના પીક પર મુકેલી દીતીમાં રહેલો પારદ જેમાં વડે છે તે દીપિકા યંત્ર

૩૦ સ્વાલીયંચ—એક ચાળીમાં તામ્ર વગેરે વસ્તુ મુકી તેના પર સડોઈ હાંટી સધી લેપ કરી ચાળીમાં રહેલી ચીજ પકાવવામાં આવે તે સ્વાલીયંચ ચાળીને કેકાણે માટીનું કુંડા પથ્થુ ભેરાય છે

૩૧ મસ્મયંચ—માટીના એક ઘડા એક વેંત ઉડા લેવો અરથો રાખથી ભરીને રાખ દાખીને ભરવી પછી વચમાં હરતાળ વગેરે પકાવવાની ચીજનો ગોળો કે શીશી મુકી

બાકીનો ઘડો રાખ દાખી ભરી દેવો. પછી ઘડા પર કાઠીયું લાંકી મેં જાંદી સંધિ લેપ કરી નીચે અગ્નિ દેવો.

૩૨ હંસપાક—એક કુંડું લઈ વેળુથી ભરવું તે વેળુ ઉપર બીજું કુંડું નાંતુ મુકી પછી મંદામિથી પકાવવું

મૂપા—મુસ

અથ મૂપાશ્ચ કથ્યન્તે મૃત્તિકામેદતઃ ક્રમાત્ ।

મૂપા કુમુદિકા પ્રોક્તા કૌવિકા કરહાટિકા ।

પાતિની કથ્યતે સૈવ વહ્નિમિત્રા પ્રકીર્તિતા ॥ ૧ ॥

જુદા જુદા પ્રકારની માટીની બનાવટને કીધે મૂપા (મૂપ) નાં જુદાં જુદાં નામ પડેલાં હોય છે. મૂપાનાં બીજાં પર્વાયનામે કુમુદિકા, કૌવિકા, કરહાટિકા, પાતિની, વહ્નિમિત્રા-વિગેરે છે. (૬)

યોગમૂપા—તુપમસ્મયુતા મૃત્સ્ના ચાલ્મિકી વિદસંયુતા ।

તયા યા રચિતા મૂપા યોગમૂપેતિ કથ્યતે ॥

ગારમૂપા—ગારભૂનાગસત્વાભ્યાં શૈર્દેઘ્નતુપૈસ્તયા ।

મર્દિતા મહિપીક્ષીરે મૃત્તિકા પક્ષમાગ્રકમ્ ।

તન્મૃદા રચિતા મૂપા ગારમૂપેતિ કથ્યતે ॥

વરમૂપા—વસ્ત્રાંગારતુપાસ્તુલ્યાસ્ત્વતુર્ણમૃત્તિકા ।

ભૂનાગમૃત્તિકા તુલ્યા સર્વૈરેભિર્વિમર્દિતા ।

કથિતા વરમૂપા સા યામં વહ્નિં સહેત વૈ ॥

વર્ણમૂપા—પૂર્વોક્તા મૃત્તિકા યા તુ રક્તવર્ગીયુભાવિતા ।

રક્તવર્ગયુતા મૃત્સ્નાકારિતા મૂપિકા શુભા ॥

તુરીયુષ્પક્ષીસાભ્યાં લેપિતા સા ચ મૂપિકા ।

વર્ણોત્કર્ષે પ્રયોક્તવ્યા વર્ણમૂપેતિ કથ્યતે ॥

રૂપ્યમૂપા—ધેતવર્ગેણ વૈ લિપ્તા રૂપ્યમૂપા પ્રકીર્તિતા ॥

વિદમૂપા—વિદેન રચિતા યા તુ વિદેનૈવ પ્રલેપિતા ।

દેહલોહાર્થસિદ્ધયર્થં વિદમૂપેત્યુદાહતા ॥

વત્તમૂપા—ગારભૂનાગસત્વાભ્યાં તુપમિત્રા શૈને ચ ।

મૃત્સમા મહિપીક્ષીરૈર્દિવસત્રયમર્દિતા ॥

સંસ્થિતા પક્ષમાગ્રં હિ પથ્થાન્મૂપા કૃતા તયા ।

લેપિતા મત્કૃણમ્યાય શોણિતેન ચલારસૈઃ ॥

ચતુર્થામ ધ્યાપિતા હિ દ્રવતે નૈવ વહ્નિના ।

વજ્રમૂપેતિ કથિતા વજ્રદાવણહેતવે ॥

દૃન્તાકમૂપા—દૃન્તાકાકારમૂપાયાં નાલં કૃત્વા દશાંગુલમ્ ।

ધતૂરણ્યવદીર્ઘં મુદ્દં ચૈવ કારયેત્ ॥

અષ્ટાંગુલં ચ સચ્ચિદ્રં ભવેદ્ દૃન્તાકમૂપિકા ।

અનયા સ્વર્પરાદીનાં મૃદ્નાં સત્વમાહરેત્ ॥

ગોસ્તનીમૂપા—ગોસ્તનાકારમૂપા યા મુલોપરિ વિમુદ્રિતા ।

સત્વાનાં દાવણે શુદ્ધૌ મૂપા સા ગોસ્તની ભવેત્ ॥

મહામૂપા—નિર્દિષ્ટા મલ્લમૂપા યા મલ્લદ્વિતયસંપુટાત્ ।

રસપર્પટિકાદીનાં સ્વેદનાય પ્રકીર્તિતા ॥

પદ્મમૂપા—કુલ્લાલમાળ્ડરૂપા યા દ્વદા ચ પરિપાચિતા ।

પદ્મમૂપેતિ સા પ્રોક્તા સત્વરદ્રવ્યશોધિની ॥

મહામૂપા—અતિસ્પૂલાતિદીર્ઘા ચ મુલે કિચ્ચિદ્ વિસ્તૃતા ।

મહામૂપેતિ સા પ્રોક્તા સત્વરદ્રવ્યશોધિની ॥

મઝ્જૂપમૂપા—પડંગુલોન્નતા દીર્ઘા ચતુરસા ચ નિમ્નકા ।

મઝ્જૂપાકારમૂપા સા કથિતા રસમારણે ॥

ગર્ભમૂપા—મૂમૌ નિલમ્બમાનાં હિ મૂપામાચ્છાદ્ય વાહુકૈઃ ।

ગર્ભમૂપા તુ સા જ્ઞેયા પારદસ્ય નિવન્ધિની ॥

મુસલમૂપા—મૂપા યા ચિપિટામૂલે વર્તુલાષ્ટાંગુલોન્નપા ।

મૂપા સા મુસલાલ્પા સ્યાધક્રીવદ્ધરસે હિતા

॥ ૧૦ + ૨૮ ॥

૧ યોગ-મૂપા-મૂલ

૨ ગાર- " - "

૩ વર- " - "

૪ વર્ણ- " - "

૫ રૂપ- " - "

૬ ગિર- " - "

૭ વજ્ર- " - "

૮ દૃન્તાક- " - "

૯ ગોસ્તની-મૂપા-મૂલ

૧૦ મહા- " - "

૧૧ પદ્મ- " - "

૧૨ મહા- " - "

૧૩ મઝ્જૂપ- " - "

૧૪ ગર્ભ- " - "

૧૫ મુસલ- " - "

એ શિવાય પણ ખીલ જાતની—મૂપાનાં વર્ણન રસાયનશાસ્ત્રમાં છે. અન્નપ્રકરે દરેકની બનાવટ ટુંકામાં લખી છે. પણ એવી રીતે મ્લેકાના સખ્તાર્ય કરી બનાવી મૂલ બનાવવાની સમગ્ર પહે એમ નથી, હાલમાં બાબરમાં જે જે જાતની મૂપા મળે છે. તેથી બનાવટ

આપણી શાસ્ત્રની બનાવટો સાથે મળે છે. સારે તેની બનાવટ બધી શાસ્ત્રની સાથે મેળવી વિરહત વર્ણન સાથે લખવામાં આવે અથવા કંસારા સોની કુવાર વગેરે કારીગરો પોતાના કામ માટે હાથે મુસ બનાવતા તેઓની જુની નોંધો અને વૃદ્ધ કારીગરોના અનુભવની વાત બધા પાછી આ મુસ અને કોડીયુન વર્ણન અપાય તો વધુ ઉપયોગી થઈ શકે આટલો તેના સમાન્ય અર્થ આપ્યા છે.

ચોગમૂષા—કોઠાદનાં ફાતરાંની રાખ રાફડાની માટી બિડલવણ એનાથી બનાવેલી મુસ ચોગમૂષા કહેવાય.

ગારમૂષા—રાફડાની માટી અથવા નદીનો ગારો કાંપ અણુસીવાનું સત્ત્વ કાચળાની તથા ફાતરાંની રાખ એ બધાને બેસના દૂધમાં કાલવી ખુબ ૧૫ દિવસ સુધી મસળી તૈયાર કરવી એ માટીથી બનાવેલી મુસ ગારમૂષા કહેવાય છે.

વરમૂષા—કપડું અને ફાતરાંની રાખ સરખે ભાગે લેવા એનાથી ચારગણી રાફડાની માટી અને માટી જેટલું અણુસીવાનું સત્ત્વ એ બધાની મુસ કરવી તે વરમૂષા કહેવાય છે આ મુસ ૩ કલાક સુધી અમિ ખમી શકે છે.

વર્ણમૂષા—વરમૂષા પ્રમાણે મુસની માટી તૈયાર કરી તેમાં રક્તવર્ણનાં એસડીયાં નાખવાં અને રક્તવર્ણનાં એસડીયાંના ઉકાળાથી મસળવી પછી મુસ બનાવી મુકાણા પછી તેને ફટકડી અને ધોળી હીરાંકસી સરખે ભાગે મેળવી રક્તવર્ણના ઉકાળામાં કાલવી મુસમાં ચોપડતું આ મુસમાં સોનાંને ઓગાળવાથી તેનો વાન-વર્ણ વધે છે હલકું એના વહું સોનું ઉઘા. વહું સોનું થાય છે.

રૂપ્યમૂષા—વર્ણ મુષા પ્રમાણે આ મુસ બનાવાય છે આ મુસ બનોવવા માટે શ્વેત વર્ણનાં એસડીયાં નાખવાં અને શ્વેત વર્ણના ઉકાળાથી મસળવી અને મુસ બનાવવી તે આંદીના કામમાં વપરાય છે.

ચિદ્ધમૂષા—મિડથી બનાવેલી મુસને બિડનો અંદર લેપ કરી તૈયાર કરવામાં આવે છે તે મુસ હેઠ લોહ સિદ્ધિ માટે ઉપયોગી છે રસાયન ઔષધો પ્રકાશવામાં કામમાં આવે છે રસ-રત્નસમુચ્ચ અણુસે પ્રકાશ વગેરે અંત્રોમાં મિડ બનાવવાની ક્રિયાઓ લખી છે.

ઘઝમૂષા—કાંપનો ગારો અણુસીવાનું સત્ત્વ ફાતરાંની અને રાણુની રાખ બધાં સરખે ભાગે, બધાંની બરાબર રાફડાની માટી બધાને બેસના દૂધમાં ૩ દિવસ સુધી પીડા વાળી ૧૫ દિવસ રાખી મુકા પછી મુસ બનાવવી તેને પ્રથમ અદર બહાર માંકડના લોહીનો લેપ કરવો તે સુકાય બધ એટલે બજારોવાના પંચાંગના રસનો લેપ કરવો સુકાઈ ગય એટલે કામમાં લેવી આ મુસ ૧૨ કલાક અમિ ખમી શકે છે બાર કલાકની સખત અમિથી પાછું આ મુસ પીગળતી નથી કે ટુટતી નથી હીરાંનું કાવણ કરવામાં આ મુસ કામ આવે છે.

વૃન્તારમૂષા—ચીંગણના ઘાટની મુસ કરવી તેનું નાળતું દસ ઇંચનું અથવા આઠ ઇંચનું ધતુરાના કુકા જેટલું લાંબું અને મગજુન કરતું કાણાવાળું નાળતું કરતું તે વૃન્તારક મુસ કહેવાય.

ચોસ્તનીમૂષા—જાપના આંચળના ઘાટની અને મોઢા ઉપર લીંચુવાળી આ મુસ હોય છે સત્ત્વનો રસ કરવા અને શોષવામાં ઉપયોગી છે.

મહામૂષા—એ શકારા ઘાટનાં માટીનાં પાંત્રને સંપુટ આકારે ઉપયોગમાં લેવાય તે મહામુસ કહેવાય છે કાષ્ઠપાળુ પર્વતીને પાવવા માટે આ મુસ ઉપયોગી છે.

પક્ષમૂળા—સાધારણ લોકોમાં ઘણી વગેરે ચીજો ભરમ વગેરે પકારવા માટે સાધારણ માદીથી પકારી તૈયાર કરાય છે તે પક્ષ મૂલ્ય કહેવાય છે.

મદ્યમૂળા—ધણી મોટી ઘણી લાંબી એક મોઢાના ભાગમાં ઢાંકક પહેાળી એવી આ મૂલ્ય થાય છે. ધાતુઓને સોંધવાના કામમાં આવે છે.

મજ્જૂપમૂળા—૭ આંગળા ઉંચી ૭ આંગળા લાંબી ચોરસ પેટીના ઘાટની મૂલ્ય પારદની ભરમ કરવામાં ઉપયોગી છે આ મૂલ્યને જમીનમાં દાટીને પકારાય છે.

ગર્ભમૂળા—જમીનમાં ખાડો કરી તેમાં મૂલ્ય મુકી તેના પર વેગુ ઢાંછી પારદને આંધવા માટે પકારવામાં આવે તે ગર્ભ મૂલ્ય કહેવાય છે.

મુસલમૂળા—આ મૂલ્ય મૂળના ભાગમાં નીચે સાંકડી ચપટી અને ઉપરના ભાગમાં ગોળાકારે પહેાળી નીચે કરનાં ઉપરનો ભાગ બે આંગળા પહેોળો હોય આઠ આંગળા લાંબી હોય તે મુસલમૂલ્ય કહેવાય આ મૂલ્ય ચક્રીગદરસ કરવામાં ઉપયોગી છે.

કોઠી—કોઠી

સત્ત્વપાતનકાર્યે તુ કોઠિકા યુજ્યતે શુષ્કઃ ।

તાતાં તુ વિવિધાકારાન્ કલ્યામિ યથાતથમ્ ॥ ૨૧ ॥

કોઠી કહેા બાજે ભુલું ભુલું ખનિત પકાર્યોનાં સત્ત્વ પાડવા માટે ઉપયોગી છે. તથા ધાતુઓ ગાળવામાં પણ કામ લાગે છે તે મૂલ્ય આકારની થાય છે તેની બનાવટ નીચે પ્રમાણે છે.

અંગારકોઠી—અંગારકોઠિકા નામ રાગહસ્તમ્પાણકા ।

દ્વાદશાંગુલવિસ્તારા ચતુરસ્રા મકીર્તિતા ॥

વેદિતા મૃષ્મયેનાડય એકમિતૌ ચ ગર્તકમ્ ।

વિતસ્તિમાત્રં, દ્વારં ચ સાર્ધવૈત્તસ્તિકં દ્વદમ્ ॥

અત્રોભાગે વિધાતવ્યા દેહલી ધમનાય વૈ ।

પ્રાદેશમાત્રા મિત્તિઃ સ્પાદુત્તરંગસ્ય ચોર્ધ્વતઃ ॥

પ્રાદેશમાત્રં કર્તવ્યં દ્વારં તસ્યોપરિ ધ્રુવમ્ ।

દ્વારં ચેષ્ટિકયા રુદ્ધ્વા સંચિરોષં ચ કારપેદ્ ॥

પૂરયેત્કોકિલૈસ્તાં તુ મસિકાં પ્રથમેત્તલ્લ ॥

કોકિલાયમનદ્રવ્યમૃર્ધ્વદ્વારે વિનિસિપેદ્ ॥

પપા ચાંગારકોઠી ચ સ્વરાણાં સત્ત્વપાતની ॥

પાતાલકોઠી—ગર્તં ચનેદ્ દ્વદં મૂમૌ દ્વાદશાંગુલમાત્રકમ્ ।

તન્યધ્યે વર્તુલં ગર્તં ચતુરંગુલકં દ્વદમ્ ॥

સ્વર્પરં સ્થાપયેત્તત્ર મધ્યમર્તોપરિ દ્વદમ્ ।

આપૂર્વ કોકિલૈર્ગત મધમેદેકમસયા ।

પાતાલકોષ્ટિકા સા તુ મૃદુસત્ત્વસ્ય પાતની ॥

ગારગોષ્ઠી—વિતસ્તિપ્રમિતા નિમ્ના પ્રાદેશપ્રમિતા તથા ।

ઉપરિષ્ઠાત્ પિધાનં તુ મૃરિચ્છિદ્રસમન્વિતમ્ ॥

ગર્તમાપૂર્વ ચાંગારૈઃ મધમેદ્વંકનાલતઃ ।

ગારગોષ્ઠો સમુદ્દિષ્ટો સત્ત્વપાતનહેતવે ॥

તિર્યક્પ્રથમન્કોષ્ઠી—વિતસ્તિપ્રમિતોત્સેધા સા બુઝ્ને ચતુરંગુલઃ ।

તિર્યક્પ્રથમનારુયા ચ મૃદુસત્ત્વસ્ય પાતની ॥૩૦+૪૦॥

અંગારકોડી, પાનાળકોડી, ગારકોડી, તિર્યક્પ્રથમના કોડી વિગેરે કોડીયો અરૂ પોચાં વિગેરે અનિજ પદાર્થોમાંથી સત્ત્વ દાદવાના, ઉપયોગમાં આવે છે. રસ પ્રયોગોમાં ધાતુવાદ મટે તથા રસાયન શાસ્ત્રમાં બહુ ઉંડા ઉત્તરનારાઓ માટે ઉપયોગી છે.

અંગારકોષ્ઠી—અંગારકોષ્ઠો ૨૪ ઈંચ લાંબી ઉંચી બારે આંગળ પહોળી ચોખંડી ચોરસ માટીથી ચોપડેલી એક ભીનમાં એકથી દોઢ વેંતનું બારણું રાખવું. ધમણુથી ધમવા માટે નીચેના ભાગમાં (કાણું) રાખવું પ્રાદેશ જેવડી ભીંત ઉતરેલી ઉપરના ભાગમાં રાખવી તેની ઉપર પ્રાદેશ માપનું દાર કરવું તે દારને છટ્ટી રાજી સાંધા જાંદી લઈ પછી કોપણ અને જે વસ્તુમાંથી સત્ત્વ દાદવું હોય તે પદાર્થ ઉપરના દારમાં નાખવાં પછી ધમણુથી ધમવું. બરૂ પદાર્થોમાંથી સત્ત્વ દાદવા માટે આ કોડી ઉપયોગી છે.

પાતાલકોષ્ઠી—બાર ઈંચનો ખાડો જમીનમાં ખોદવો, તે ખાડાની વચમાં ચાર છયેનો ગોળ ખાડો કરવો એક કોડીયું અંદરના બીજા નાના ખાડા ઉપર મૂકવું તેમાં કાણું પાડવું પછી તેમાં કોપણ તથા સત્ત્વ દાદવાના પદાર્થ જરી ધમણુથી ધમવું. આ કોડી પોચાં અનિજ પદાર્થોમાંથી સત્ત્વ દાદવામાં ઉપયોગી છે.

ગારકોષ્ઠી—એક વેંત ઉંડા અને પ્રાદેશ માત્ર ચોરસ ચોરસ ખાડો કરવો તેની ઉપર કાણુંવાળું ટાંકણું ખાડામાં કોપણ અને પદાર્થ જરી વાંકા નાજવાથી ધમવું. સત્ત્વ પાડવા માટે આ કોડી ઉપયોગી છે.

તિર્યક્પ્રથમન્કોષ્ઠી—એક વેંત ઉંચી અને ત્રણ-નીચેના ભાગમાં ચાર આંગળ સમચોરસ જેવી કોડી છટ્ટીથી ચણી તેમાં કોપણ અને પદાર્થ જરી ત્રાંસા નાજવાથી ધમવું. ૫૮.૪૦ અનિજ પદાર્થોમાંથી સત્ત્વ દાદવામાં ઉપયોગી છે. (૩૦x૪૦)

પુટાઃ—બહુ।

મહાપુટમ્— મૃમ્યાં ચે સ્વપેદ્રતં દિદ્ધસં ચતુરમ્કમ્ ।

છગણાનાં સદ્ભેજ પૂરયેનમનન્તરમ્ ॥

ઔષધં પારયેન્મધ્યે તમાઞ્ઞાય ચનોન્પત્તિઃ ।

सहस्रार्धैश्च वै सम्यग्बह्वर्नि प्रज्वालयेत्ततः ।

महापुटमिदं प्रोक्तं ग्रन्थकारेण निर्मितम् ॥

गजपुटम्— राजहस्तप्रमाणं हि चतुरस्रं हि गर्तकम् ।
वनोत्पलसहस्रेण गर्तमध्ये च पूरितम् ॥
मृषिकां चौपधेनाय पूरितां तां तु मुद्रयेत् ।
गर्तमध्ये निधाय गिरिण्डानि च निक्षिपेत् ।
अत्रोष्णिं ज्वालयेत्सम्यक् एवं गजपुटो भवेत् ॥

वाराहपुटम्— अरत्निमात्रे कुण्डे च वाराहपुटमुच्यते ।

कुक्कुटपुटम्— वितस्तिद्वयमानेन गर्तं चेच्चतुरस्रकम् ।
कुक्कुटाख्यं पुटं विद्यादौपधानां च साधनम् ॥

कपोतपुटम्— छगणैरष्टभिः सम्यक् कपोतपुटमुच्यते ॥

गोवरपुटम्— तुषैर्वा गोमयैर्वापि रसभस्मसाधनम् ।
माणिकाद्वयमानेन गोवरं पुटमुच्यते ॥

मृद्गाण्डपुटम्— मृदा भाण्डं प्रपूर्यैव मध्ये द्रव्यं तु विन्यसेत् ।
अधस्ताज्ज्वालयेदग्निं मृद्गाण्डपुटमुच्यते ॥

बालुकापुटम्— गर्ते तु बालुकापूर्णं मध्ये द्रव्यं तु विन्यसेत् ।
उपरिष्ठादधस्ताच्च बह्वर्नि कुर्यात्प्रपन्नतः ।
तद्बालुकापुटं सम्यगुच्यते शास्त्रकोविदैः ॥

भूषणपुटम्— मृषिकां भूमिमध्ये तु स्थापितां द्वयंगुलादधः ।
उपरिष्ठात्पुटं दद्यात्तत्पुटं भूषणहवयम् ॥

लावकपुटम्— गोवरैर्वा तुषैर्वापि कर्ममात्रमितैः पुटम् ।
यत्र तल्लावकाख्यं स्यान्मृदुद्रव्यस्य साधने ॥

छगणगर्वायः— उत्पलं पिष्टकं छाणमुपलं च गरिण्डकम् ।

छगणोपलसारी च नवारि छगणाभिधाः ॥४१+५४॥

महापुटं— अत्र द्वाय उडि उडि पडिणि अने गोभण्डे पाडि गोभण्डे गोडवे तेषां
अेक हजर भाण्डां नीजे नाणी वयसां ओसडने संपुट मद्रा उपर पीन ५०० भाण्डां ठारी
अग्नि देवाभां आवे ते महापुटं समजवे। सुभज्जु— यैवनी रससाधनामां यंत्रकोडी पुट—लेडी
विशेरे मटे लुहा लुहा दिवाये राभरा नोड्ये, तेषां पुट—लेडी विवाय उडि उपरावणि
नोड्ये लेडीये मटे अेक—सीधे ओटे करववे नोड्ये अेटवे पडेतां गोभण्डे तलेयी पाडि

ખોદી ભટ્ટીઓ પાકી ઇંટોથી ચણી તેની ચાલુ બાલુ ખૂરણી ભરી ઓઠા બાંધી દેવા. તેમાં મહાપુટ—કરવો હોય તો તે જમીન કંછ નીચે પોદાણુ વિનાની તપાસવી. તે જમીનમાં એક ફુટ ઉંડા પાયો ખોદવો તેનું ગોળાકાર ચક્કર ત્રણ ફુટ અને ચાર આંગળના વચલા માળાનું રહેવું નોંધએ પછી પાકી ઇંટોથી પાયા ચણાવતું જતું ઇંટોના થર કમન આડા લેવા પણ વચલું ગોળાકાર ચક્કર ત્રણ ફુટ અને ચાર આંગળનું રહે છે તે કડીયાના ઓળખાથી તપાસતું જતું, એ પ્રમાણે જમીનથી ત્રણ ફુટ ચાર આંગળની ઉંચાઈ થાય એટલે ઉપરનો ભાગ સાંકડો કરતાં કરતાં ડોઢ ફુટનો રહે સાંસુધી સાંકડો ચણવો. હવે આપણે ત્રણ ફુટ અને ચાર આંગળ પહોળાઈનો કોઠો ચણ્યો છે. તેમાં મોટા આંગળના ભાગમાં એક ફુટ સમ-ચોરસ બારણું જમીનથીજ કરવા માંડવું ચણતરની સાથેજ બારણું પડતું જતું નોંધએ કે જેમાંથી ભટ્ટી ઈંડી થતાં રાખ કાઢી શકાય, તે બારણા આડું લોઢાના પતરાંનું બારણું કરાવવું કે ભટ્ટી સળમાવીને પવન નહી આવવા માટે આડું ઈંડ શકાય. તેમ ભટ્ટી ચણતાં ડોઢ ફુટ અને બે આંગળ ઉંચી થાય એટલે અંકેક ઇંટોના ત્રણ બાલુથી અંદરના ભાગમાં ઠોઢાં નીકળતા રહે તેમ કરવાં એટલે ભટ્ટી આપતી વખતે અર્ધો ભટ્ટી છાણાંથી ભરાણી તે ખબર પડે એટલે અર્ધો ભટ્ટી છાણાંથી ભરાય સારે વચમાં દવાનું શરાવ સંયુત કે હાંડલી મુકી ઉપર ખીખ આડામાં ભરી ભટ્ટી આપી શકાય. એ પ્રમાણે ભટ્ટી ચણાઈ જાય એટલે એ તરફથી ગારા વડે લીંપાવી નાખવી અને બંને ફુટ ઉંચાઈ સુધી ધુન્ની ભરતી કરવી ચણતર ગારાથી કરવું ચુનાથી નહી. તેની બાલુમાં જળપુટ વારાહપુટ એમ એક પછી એક કરી સરખો ઓઠો બંધાય તેમ ભરતી કરવી. ભટ્ટી બનાવવાની આ સમજણનો દરેક ભટ્ટીમાં ઉપયોગ કરવો માત્ર ભટ્ટીના પ્રમાણમાં મોટાઈ ઉંચાઈ બતાવ્યા પ્રમાણે કરવી. દરેક ભટ્ટીનો ખાડો ચોખડો કરવાનું લખ્યું છે તથા જમીનમાં ખોદીને કરવાનું જણાવેલ છે પણ ચોખડો ખાડો કરવાથી ઇંટો પડી જાય છે અને ઓછો મજબુત બને છે છતાં ચોખડો કે ગોળ ગમે તેવો કરવો પણ માપ લખ્યા પ્રમાણે રાખવું તેમ જમીનમાં ખાડોજ માત્ર ખોદવાથી ચાલુબાલુથી ધુન્ન પડી જાય અગ્નિ ઓછો લાગે છે અને રાખ કાઢવાની મુશ્કેલી પડે છે. ભટ્ટીને સળગાવ્યા પછી ઉપર કઈ રાંધણું દાંડવું.

ગજપુટ—આ ભટ્ટી બે ફુટ ઉંડીને બે ફુટ પહોળી (વચસો માળો બે ફુટનો) રહે તે પ્રમાણેની કરવી અંચકાર ચોખડો ખાડો કરવાનું લખે છે છતાં ખાડો ગોળ પણ કરી શકાય ખોડો ઈંટ વડે ચણવો. અને રાખ કાઢવાનું બારણું ૮ આંગળનું રાખવું ઇંટોનું ગારાથી ચણતર કરવું.

વારાહપુટ—ફુટના ૧૮ આંગળ સમચોરસ અને જાંડી ભટ્ટી ચણવામાં આવે તે વારાહપુટ, અને રાખ કાઢવાનું બારણું ૭ આંગળનું રાખવું.

કુકુટપુટ—ફુટના ૧૬ આંગળ સમચોરસ અને ઉંડી ભટ્ટી ચણવામાં આવે તે કુકુટપુટ કહેવાય છે રાખ કાઢવાનું બારણું ૭ આંગળનું રાખવું.

કપાતપુટ—ફુટના ૯ આંગળ સમચોરસ અને જાંડી ભટ્ટી ચણવામાં આવે તે કપાતપુટ કહેવાય છે અને રાખ કાઢવાનું બારણું ૪ આંગળનું રાખવું.

ગોવરપુટ—જળપુટની ભટ્ટીમાં બે મણ ફાતર્યા અથવા અડધાં છાણાંનો ખૂંકો-ગોર નાખીને અથવા ખડરાની લીંદીયું ભરીને ભટ્ટી દેવામાં આવે તે ગોવરપુટ કહેવાય છે.

મૃદુભાંડપુટ—એક નાંદ વાલુકાપુટ ઉપર ચડાવી નાંદમાં કાળી માટી ચાળણીએ ચાળેલી અર્ધી ભરી વચમાં શરાવસંપુટ મુકી ઉપર બીજી માટી ભરી ચુલે ચડાવી નીચે અગ્નિ સળગાવવામાં આવે તે મૃદુભાંડપુટ કહેવાય છે.

વાલુકાપુટ—ગજપુટની ભટ્ટી અર્ધાંથી થોડી ઊંચાંથી ભરતી. તેનાપર રેતીથી ભરેલા ધડામાં દવાનો સંપુટ વચમાં મુકી ધડાનું મોં ઊંદી એ ઘડો ભટ્ટીમાં મુકી તેના ઉપર બીજાં અડાયાં ઝાંણાં ખડકી સળગાવતાં તે વાલુકાપુટ છે આ ભટ્ટી બીજી રીતે પણ થાય છે. તેની રીત એકવિંશ આંગળના અંદરના ગાળાની ભટ્ટી ચણવા માંડતી તેને ૧૧ આંગળનું બારણું રાખતું. (તેમાં લાકડાં નાખી નીચેથી અગ્નિ અપાય) દોઢ ફુટની ઉંચાઇ થાય એટલે નાંદ રઢી શકે તેવાં ત્રણ પગાં ઈંટનાં અથવા લોહનાં અંદરના ભાગમાં કરાવતાં પછી ચણવા માંડતી કુદ ડાહ્યા ફુટ ઉંચાઇની ભટ્ટી ચણાઇ જાય એટલે ચોતરફ લીધી લેતી. પછી એક ફુટની નાંદ અંદરનાં પગાં ઉપર ખેસતી થાય તેવી-ભટ્ટીની અંદરની ગોળાઇમાં શીટ ચઇ જાય તેવી કરાવતી તે નાંદમાં અર્ધ નીચે અર્ધ ઉપર રેતી ભરી વચમાં દવાનો સંપુટ મુકી એ નાંદ ઉપર ૧૧ ફુટના ભટ્ટીના પોતાણમાં ઝાણાં ખડકી સળગાવતાં અને ઉપરના ઝાણાં સળગી ફરી જાય ત્યાંમુધી ભટ્ટીના બારણામાં પણ લાકડાં ઝાણાં નાખી તાપ કર્યા કરવો તે વાલુકાપુટ કહેવાય છે.

ભૂધરપુટ—જમીનની અંદર ખોડો ખોદવો. અંદરના ભાગમાં જે આંગળ નીચે મુક કે સંપુટ રહે તેમ. ગોઠવી ઉપર અગ્નિ દેવો. તે ભૂધરપુટ કહેવાય છે સમજાણુ—આ પુટ ઘણી રીતે થાય છે જુદી જુદી દવા પકાવવા માટે જુદી જુદી જાતના ભૂધરપુટ કરવામાં આવે છે આ મંથમાં કહેલો ભૂધરપુટ નીચે પ્રમાણે કરવો. જમીનમાં સવા ફુટ ચોરસ ઉંડો ખોડો ખોદવો પછી આઠ આંગળ ઉંડો તથા ૭ આંગળ સમચોરસનો વચ્ચેથી ગાળો રાખી તલે તથા આજુ બાજુ ઈંટો ચણાવતી-ચણતરમાં ગારો વાપરવો આ ભટ્ટીમાં ૭ આંગળ યેરાવાની મુસ કે સંપુટમાં દવા પેક કરી મુકી શકાય છે. અને ઉપરના ભાગમાં અડાયાં ઝાણાં ૨ થી ૪ ચોર ખડકી ભટ્ટી અપાય.

લાવકપુટ—એક તોલો ફોનરાં કે ઝાણાંનો ગોર સમાય તેવડા ખાડામાં પકાવવામાં આવે તે લાવકપુટ. આમાં ચોખા પદાર્થ પકાવવામાં આવે છે. સમજાણુ—આ પુટ માટે જુદી જુદી રીત છે. મુખ્યત્વે કરી એક રસોઇ કરવાની ૭ આંગળની ગોળાઇની સપાટીમાં ૭ આંગળ ઉંડાણે સાકડાં કાણાવાળી જાળી નાખવી પછી સપાટીમાં કેલકાને બદલે ફોનરાં કે ઝાણાંનો ગોર ભરી વચમાં દવા મુકી સળગાવવું આ લાવકપુટ કહેવાય છે.

અડાયાં ઝાણાંનાં નામે—સરેકૃતમાં ઉપચ, પિટક, ઝણ, ઉત્પચ, મરિકક, ઝગણ, ઉપચસારિ નવારિ વગેરે નામ છે. એ ચિવાય ચાપેલાં ઝાણાંને પણ ઘણે દેહણે એ નામથીજ ઓળખાય છે.

સૂચના:-૧—દરેક ભટ્ટીમાં અડાયા ઝાણાં ન મળે તો ચાપેલાં ઝાણાં પણ વાપરી શકાય.

" ૨—દરેક ભટ્ટી કાંડા મુધી ભરી પૂમાડો નિઠળનો જંબ થાય ત્યારે ઉપર માટીનું લાંકણું લાંકણું નદીનર પૂમાડો દવામાં ભરાઈ જઈ દવાને કાળી કરી નાખશે.

" ૩—ભટ્ટી સળગાવ્યા પછેમાં રાખ કાટનાજ બારણું આડી ઈંટો અથવા લોહનાં શીટ થાય તેવું પાંદે લાંબી રેવું.

- ૪—જેમાં વેળુ રેતી પડતી હોય તે રેતી નદીની લેવી અને સમુદ્રની રેતી લેવી પડે તો મીઠા પાણીથી ઘોઘ નાખવી તેમજ રેતીને ચાળીને વાપરવી.
- ૫—દરેક ભટ્ટી અર્ધો છાણાથી ભર્પા પછી પકાવવાનું સંપુટ વચમાં મુકી છાણાથી પૂરી ભરવી.
- ૬—ભટ્ટીને વખતો વખત (આઠ વખત ભટ્ટી અપાઇ જાય) એટલે અંદર બહાર ગારથી લીંપાવવી.
- ૭—યંત્ર, મૂષા, પુટ, ભટ્ટી વિગેરેનું કામ મુરકેલ છે તે નજરે જોયા વિના શીખી શકાતું નથી. બરાબર શીખ્યા વિના કરવાથી યશ મળતો નથી. માટે સારા કાર્યાલયોમાં તેવી ભટ્ટી કેવે 'ઘોરણે કેવી દુશીઆરીથી કરવામાં આવે છે તે જાણ્યા પછી આ કામમાં ઉતરવું. (૪૧+૫૪)

इति श्री पद्मनाभसूनुना श्री यशोवरेण जूनागढवास्तव्येन
विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ અધ્યાય: ૧૧ મો ॥

નીચેના પ્રયોગો સોનું અને રૂપું બનાવવાના છે આ પ્રયોગોનો અનુભવ અમે લીધેલ નથી પણ પ્રયોગોમાં આવતી વસ્તુઓ વગેરે દ્રવ્યો ધણાં અજ્ઞાત અને અપરિચિત છે તેનાં ને નામ આપ્યા છે તે કેટલાંક વસ્તુઓ શાસ્ત્રમાં નથી આપ્યાં એવાં છે એટલે આમાંના પ્રયોગ કરનારો પ્રત્યેક પ્રયોગમાં આવતી વસ્તુઓ માટે ચોક્કસ નિર્ણય કરીને પછી પ્રયોગ કરે અમને ને વસ્તુ માટે ખાતરી છે તેને માટે તેજ વસ્તુ લખી છે પણ ને માટે શંકા છે ત્યાં તે બાબત સ્પષ્ટ બહુથી છે સોનું ચાંદી બનાવવાનાં પ્રયોગો રસાયન શાસ્ત્રના અનેક ગ્રન્થોમાં વર્ણવ્યા છે અને તે સાચાજ હોય છે પણ એછી સમજથી, દિયાની અપૂર્ણતા ઘટક દ્રવ્યનું અજ્ઞાન, ગુરૂ પરપરાનો અભાવ અને સેંદેરો વર્ષથી ચાલ્યા આવના પાકમાં થયેલો લેખનદોષ વગેરે કારણે પ્રયોગોમાં સફળતા ન મળતી હોય એ બનવા ભ્રમ છે પણ તેની પાછળ શ્રમ લેનારા અને તે બાબતની શોધખોળ કરનારા અવશ્ય સફળતા મેળવે છે. ધાતુવાદના શોધીને ઉત્સાહી શોધકોના દિતને માટે આ પ્રયોગનું શુભરાતી લાભાંતર આપ્યું છે તેને આધારે જેઓ શોધક પ્રયોગો કરે અને ને પ્રયોગમાં સફળતા મેળવે તેની હકીકત રસશાળા ઔષધશાસ્ત્રમાં ચોક્કસ કોઈઆવાડ એ ચિરનામે લખી મોકલશે તો આમાં કરેલો પ્રયાસ સફળ થયેલો હું માનીશ.

અયાતઃ સંપ્રવક્ત્યામિ ધાતૂનાં કૌતુકં પરં ।

સ્વાદુભૂતં મયા કિંચિત્ શ્રુતં વા શાસ્ત્રતઃ સ્વલ્પ ।

તદહં સંપ્રવક્ત્યામિ યત્કૃત્વા ના મુશ્લી ભવેત્ ॥ ૧ ॥

અંધકાર લગે છે કે હવે પછી ધાતુ કોનક કહેવા હનું હું તેમાં કેટલુંક મેં અનુભવેલ છે. કેટલુંક સિદ્ધો પાસેથી સાંભળેલું છે અને શાસ્ત્રમાંથી તાગેલું છે. ને બહુવાંચી માન્ય સુખી થાય છે. (૧)

હેમકરણમવિધિ:—૧

રસકં દરદં તાપ્યં ગનનં કુનટી સમમ્ ।

રક્તસ્નૂદીપયોમિથ મર્દયેદિનસપ્તકમ્ ॥

જલયંત્રણ વૈ પાચ્યં ચતુર્વિંશતિયામકમ્ ।

તેન વેધ્યં દ્રુતં તાત્રં તારં વા નાગમેવ વા ।

સદસવેધી તત્કલ્લો જાયતે નાત્ર સંગ્રયઃ ॥ ૨+૪ ॥

સોનાનો પ્ર—૧—રસક (ખાપડીયું અથવા જસત) દોઝનો ચૌખમાયિક અમક પીળો, એકદમ લાલ મનશીળ બધાં અમલાને લઈ લાલ દુધના ચોરના દુધમાં સાત દિવસ પુટનું પછી જળયંત્રથી ૨૪ પહેર (૭૨ કલાક) પકાવનું આ રસ સવસ્ત્રવેધી થાય છે અનાપી તાંબુ ચાંદી અને સોનું રંગાય છે સોનું બને છે એ ધનુએને પીગળી આ રસ નાખવો. (૨+૪)

સોનાનો પ્ર—૪—૩મી હાંગિયાને દોઢાવનમાં મૈમૂતથી ૧૨ કલાક આપવી શુદ્ધ યાત્ર. પછી ચાલેક જેવી એકદમ લાલ મનુશીયાને અમરીયાના કુલના રસમાં દોઢાવનથી ૧૫ કલાક આપવી શુદ્ધ યાત્ર. પછી અર્ધ કામમાં વાપરવી નવસાર અને પારદ પછી શોધેલા અને અમિસડન કરે તેવાં લેવાં ત્યારે પાનાં સરખે ભાગે લગ્ન થીજીના રસમાં, ખીજેરાના રસમાં અને કુંવારના રસમાં ઘુટના સુરતને તડકે ઘુટી પછી જળધનમાં ૩ દિવસ સખત અથિયી પછી સ્વાંગનીત થયે ઘાટું પાછીની અંધ અંદર ન જાય તેમ પેક કરવું. આ દેવકે થયો તે આંદીને સોમે ભાગે લેવે અને સોનું યાત્ર એટલે ૧૦૦ તોલા ચાંદીમાં ૧ તોલો આ દેવકે નાખવાથી સોનું યાત્ર એમાં મંદ્રાપ નથી. (૬+૧૪)

દેમકરગમ્ વિધિ:-૫

શિલયા મારિતં નામં કુમાર્યાઃ સ્વરસેન ચ ।
પુટદ્વાદશયોગેન નાગમસ્ય મજાયતે ॥
શતસંહ્યાનિ ચૈ કુર્યાત્પુટાન્યેવં શરાવકે ।
કુમાર્યાઃ સ્વરસેનૈવ ભાવયેદિનસપ્તકમ્ ॥
પૂર્વવત્પુટનં કાર્યં શતસંહ્યામિતં તથા ।
સૂતમસ્ય શિલા તાલસમં ચેન્નાગમસ્પકમ્ ॥
ત્રિશઢનોપલૈર્દયાત્પુટં વારાહસંવિતમ્ ।
અનેન વિધિના સમ્યક્ શતસંહ્યાનિ દાપયેવ્ ॥
પુટાન્યેવં કૃતે ગ્રીણિ સુતાનિ દ્વાદશાધિકમ્ ।
પથાદ્ દદે કાચમયે રૂપે દ્વાત્રિન્નાયામકમ્ ॥
ચાલુકાર્મિ મદયાચ સ્વાંગનીતં સમુદરેવ્ ।
તલમસ્ય મૃદીતલ્પં લેધયેન્નુલ્લવારકે ॥
શુદ્ધદેમ ભવેત્તેન નાત્ર કાર્યા વિચારણા ।
દૃષ્ટત્વયયોગોયં કથિતો નાત્ર સંગયઃ ॥ ૧૫+૨૧ ॥

સોનાનો પ્ર—૫—મનુશીયથી ખારેલા સીસા ને કુંવારના રસની ૧૨ મળપુટની બીઓ આપી તેપર કરવું. પછી કુંવારના રસમાં ઘુટી ઘુટી ૧૦૦ પુટ (બી) આપવી. પછી કુંવારના રસમાં ૭ સાન દિવસ ઘુટવા કરવું પછી ફરી ઉપર પ્રમાણે કુંવારની ૧૦૦ સો બી આપવી. પછી પારદ ભરમ મનુશીય હરનાળ અને ઉપર પ્રમાણેની નાચભરમ બધાને સાથે મેળવી કુંવારના રસમાં ઘુટી ૨૦ અડધાં ઇંચુનો વાપરડપુટ આપવો. એ રીતે ફરી ૧૦૦ બી આપવી કુલ ૩૧૨ રજુઓ બાર પુટ (બી) થઇ પછી મનુશીય અરન ચીઝીમાં નાખી ૨૨ પદેર વાતુધાવનમાં પકવવું સ્વાંગનીત થયે કાઢી લેવું તથાભરમ થયો એ ભરમ મનુશીય અને આંદીને રજી છે આ પ્રયોગ આગળના નગરે જોયેલો છે. (૧૫+૨૧)

हेमकरणम् विधिः—६

गोमूत्रे काञ्जिके चाथ कुलत्ये वासरत्रयम् ।

ताप्यकं स्वेदयेत्पश्चादुहपात्रे प्रमर्दयेत् ॥

तप्तखल्वेन संमर्द्य सेचयेन्निबुजद्रवैः ।

संधवं दापयेत्पश्चाच्चतुर्थांशं विशेषतः ॥

भागैकं ताप्यकं सूताद्भागांस्त्रीनेव कारयेत् ।

मर्दयेन्निबुनीरेण शुद्धवस्त्रेण मालयेत् ॥

वस्त्रे लग्ना तु या पिष्टी ग्राहयेत्तां भिषग्वरः ।

एवं कृते द्वित्रिवारं ताप्यसत्त्वं ग्रसेद्रसः ॥

पिष्ट्या गोलस्तु कर्तव्यो मूपायां ध्यापयेत्सुधीः ।

इन्द्रगोपनिभं ग्राह्यं ताप्यसत्त्वं सुशोभनम् ॥

हीनवर्णसुवर्णेपि गद्याणे बल्लमात्रकम् ।

तुत्यकं बल्लमात्रं च दत्त्वा हेम प्रगालयेत् ॥

तत्सुवर्णस्य पत्राणि कार्याण्येवं प्रलेपयेत् ।

तुत्यकं बीजपूरस्य रसेनापि प्रमर्दयेत् ॥

गैरिकेण समं कृत्वा हेमपत्राणि छेपयेत् ।

मन्दवह्नौ च प्रपुटेत् द्वित्रिवारं प्रयत्नतः ॥

कुह्कुमारं सुवर्णं हि जायते नात्र संशयः ।

वार्तिकेन्द्राः कुरुष्व हि सत्यं गुरुवचो यथा ।

द्वौ वर्णा वर्धते सम्यक् नात्र कार्या विचारणा ॥ २२+३१ ॥

सोतानां ३—६—प्रथमं गोमूत्रं पञ्च सुराभां पञ्च क्षयिनीनां उकाशाभां ज्येष्ठ
 अक्षरं अक्षरं दिवसं सुवर्णं मसिने जाही पञ्च लोहानी तप्त भरसभां नाप्पी पुटुं अने
 तेभां लीलुने दस नाभनुं ननुं अने पुटुं ३२ पुं पञ्च मोषा बाभनुं सीधालुनु नाप्पी पुटुं
 पञ्च १ बाभ ज्येष्ठ सुवर्णं मसिने ४ बाभ पारी नाप्पी लीलुना रसभां पुटी मोषा घाणा
 उपराती बाभनुं ३३ भाभां ज्येष्ठ पिटी रती नय ते लघु लेरी ज्येष्ठ २-३ वभत करवापी सुवर्णं
 मसिनेना सत्यने पारद मणी नय छे पञ्च ज्येष्ठ पिटीना मोषा करी भुसभां पभनुं ते उदगोप
 ज्येष्ठना ज्येष्ठ लघु रजनुं सत्य नीकजरी पञ्च दय्य सोनुं १ तेसी २ वास ज्येष्ठ सुवर्णं
 मसिनेनुं सत्य २ वय मोषयुधु बाभने भुसभां नाप्पी बाभनां दायीयो पारी पञ्च ज्येष्ठ सोतानां
 पत्रां ३२ पञ्च मोषयुधु अने ज्येष्ठ जीनेगना रभभां पुटी ज्येष्ठ सोतानां पत्रां ५२ मोषयुधु
 पञ्च मंदमिषी पञ्चनुं २-३ वभत पञ्चवपी ज्येष्ठ ज्येष्ठ रजनुं सोतयनुं यथ छे
 ते विनिवर्धते आ प्रयेज ३३ रजनुं वभत छे आ प्रयेजती ज्येष्ठ वसी ३३ सोतानां पत्रे छे
 मोषयुधु देव लो रजनुं ६४ नय छे (२२+३१)

હેમકરણમ્ વિધિ:—૭

શુદ્ધં તામ્રં તાપ્યચૂર્ણેન તુલ્યં દ્રાવ્યં પથાદ્ ઢાલયેલ્લાકુવે હિ ।
ગન્ધાચૂર્ણં તાપ્યતામ્રાવશેષં કૃત્વા દધાદ્દલ્લક- દીનવયે ॥૩૨॥
વર્ણોત્કર્યો જાયતે તેન સમ્યક્ સત્યં પ્રોક્તં નન્દિના કૌતુકાય ॥

સોનાનો વાન વધારવાનો પ્ર—૭—નાંખામાં સરખે બીજે મુઠ્ઠામાં મિશ્રિતો બૂધો નાખી ગાળવું પછી ગોદડીમાં લીધુના રસમાં લાગવું એ તાપ્યનામ્ર દહેવાય છે પછી ગંધક અને હિપર પ્રમાણે પકાવેલું તાપ્ય તામ્ર બેઠ એક એક વાસ હલકા સોનાને ગાળી નાખવું તે વાન વધે છે નંદી નામના સિદ્ધ પુરુષે કૌતુક માટે આ સાચો પ્રયોગ બતાવ્યો છે. (૩૨)

હેમકરણમ્ વિધિ: ૮

તાપ્યં નાગં ગન્ધકં મૂતરાજો દિગૂલં ચૈ હેમ શુદ્ધં શિલાં ચ ।
ચૂર્ણં કૃત્વા નિસિપેત્કાચકૃપ્યામાપૂર્યાન્તે સ્વૈ રસૈઃ શાકજૈવા ॥
અગ્નિ દધાલ્લાવકાર્યે પુટે ચ શુદ્ધઃ કલ્કો જાયતે પટ્ટિસંવ્યઃ ।
શુદ્ધં તારં વેધિતં વલ્લકેન ગદ્યાણં વૈ જાયતે શુદ્ધહેમ ॥૩૩-૩૪॥

સોનાનો પ્ર—૮—સુવર્ણમાશિક સીમું ગંધક પાશે દિગૂલો ચોખું મોઢયનું સોનું મનશિય બધાનો બૂધો કરી અગ્નિ શીશીમાં નાખવું પછી તે બધું શુદ્ધ એટલે સાગનો રસ શીશીમાં રહેવો અને લાવક નામના નાના પુટની બધી આપરી એ રીતે ૬૦ સાંઠ બધી આપવાથી ૬૬૬ (કલક) થાય ચોખી ચાંદી ૧ મદીપાણીમાં ૧ આ કલક ૧ વાસ નાખવાથી ચોખું સોનું થાય છે. (૩૩×૩૪)

હેમકરણમ્ વિધિ: ૯

અદિરિપૂમદિતુલ્યં સારિતં મૂતરાજે
વલિવસગિરિચૂર્ણઃ કાન્તપાત્રે મુદગમ્ ॥
મુવિદિત્વફણિભાગૈર્દેમગર્મેણ વદો
મુનગજિતરસેન્દ્રો વેધયેલ્લક્ષવેધી ॥ ૩૫ ॥

સોનાનો પ્ર—૯—અદિરિપુ ગંધિકો એર-દિરિમેદ અથવા મનશિય અથવા હાંદુદર અને સીમું પાદમાં મેળવું પછી તેમાં ગંધકનો બૂધો અને સોનાએર મેળવી કાંતપાત્રના પાત્રમાં નાખી પકાવવું એમ સીસાની અને સોનાના ચોદથી બધિકો અને મીયાથી શુભાગેશ પાદ લક્ષ વેધી થાય છે (આ પ્રયોગ અરપટ છે અદિરિપુ રુદ્ધનો ખીન્ને કોઈ બાળ આદી છે કે કેમ તે વિચારવા જેવું છે તેમ ખીજ કિયા મોલાગતાર્યો છે.) (૩૫)

હેમકરણમ્ વિધિ: ૧૦

દ્વૌ ભાગૌ શુદ્ધતામ્રસ્ય દ્વૌ ભાગૌ શુદ્ધદેમર્ત્તૌ ।
ચતુર एव भागांश्च शुद्धताम्रस्य कार्गम् ॥

અઘૌ ભાગાઃ પ્રકર્તવ્યા રસકસ્ય પ્રયત્નતઃ ।

અન્યમૂપાગતં ધ્યાતં દ્રાવિતં હેમ જાયતે ॥ ૩૬+૩૭ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૮—ચોખ્ખું તાંબુ ૨ ભાગ, ચોખ્ખું સોનું ૨ ભાગ, ચોખ્ખી ચાંદી ૪ ભાગ, રસક (ખાપરીયું કે જસત) ૮ ભાગ બધાને અધ મુસમાં ધમારી ગાળવું તો એ બધું સોનું થઇ જાય છે.

હેમકરણમ્ વિધિ:—૧૧

વિદિતાગમદ્દૈર્ઘ્યે પુટે પકં કનીયસિ ।

ત્રિગુણં ચૂર્ણનિર્વેદં તારમાયાતિ કાશ્ચનમ્ ॥ ૩૮ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૧—સાબરોથે નાના પુટમાં પકવેલું અને ત્રણ ગણે વજને સુનાથી બાંધેલું ૩૫ સોનું બની જાય છે. (આનો કાંઈ અર્થ મળતો નથી આવતો) (૩૮)

હેમકરણમ્ વિધિ:—૧૨

પારદં પલમેકં તુ પ્રસ્યાર્થં શુદ્ધગન્ધકમ્ ।

કિંશુપત્રરસેનૈવ રસૈર્વા પુષ્પસંભવૈઃ ॥

સૂર્યાતપે મર્દયેદ્દિ પળ્માસાવધિમાત્રકમ્ ।

પોદંશાંશેન રજતં વિધ્યતે નાત્ર સંશયઃ ।

સપ્તવર્ણં ભવેદ્દેમ દટ્વવિક્રયયોગ્યકમ્ ॥ ૩૯+૪૧ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૨—પારદ તોલા ૪, શુદ્ધ ગંધક તોલા ૩૨ આ બેક ને સાથે ધુંદી ખાખરાના પાનના રસમાં અથવા કેસુડાનાં રસમાં સુરજને તડકે ૭ મહિના સુધી ધુંદ્યા કરવું એટલે આ દ્રવ્યક તૈયાર થાય છે આ દ્રવ્યક સોનગણી ચાંદીને રંગે છે. ૪ તોલા ચાંદીને ગાળી તેમાં ૧ તોલા આ દ્રવ્યક નાખરાથી સાતવડું સોનું થાય છે. (૩૯+૪૧)

હેમકરણમ્ વિધિ:—૧૩

પારદં ગંધકં શુલ્બં માક્ષિકં તુત્થકં તથા ।

રસકં દરદં સ્વર્ણગૈરિકં નવસાદરમ્ ॥

સૂરક્ષારં શિલાં ચૈવ સમભાગાનિ મર્દયેત્ ।

તદર્થં રસકં મુચ્છ્વા વજ્રમૂપે નિરંધયેત્ ॥

યથાગ્રમો ન નિર્મચ્છેત્તથા મુદ્રાં પ્રદાપયેત્ ।

તોલમેકં મુવર્ણં દિ જાયતે નાત્ર સંશયઃ ।

પટિયાતુર્વમાત્રં દિ ધ્યાપયેત્સતતં મિષક્ ॥ ૪૨+૪૫ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૩—પારદ ગંધક તાંબુ સુરજમાક્ષિક એરેયુસુ રસક ખાપરીયું અથવા જલ્દત દિગતો સોનાએક નવસાર સુરખાર મનસીજ બધાં સરખે બાને લઇ ધુંદી વગર મુસમાં બધાં નાખી બધાંથી અરધુ રસક મુસને ઓરે લાંબી પછી ધુંદ્યાએ બહાર ન જાય તેમ મુસને

કપડ માટી કરી પેઠ કરતી પછી તે મુઝને ૪ થડી ધમણથી ધમીને અગ્નિ આપવો તો એક સોયો સોનું તૈયાર થાય. (૪૨x૪૫)

હેમકરણમ્ વિધિ:—૧૪ વર્ણ વિવર્ધન

સ્વલ્પવર્ણમિવર્ણસ્ય મધ્યાણેકસ્ય મુદ્રિકા ।
માસિકં રસકં કૃત્યં ગૈરિકં નવસાદરમ્ ॥
મૂરસારં સદરદં ટંકણેન સમન્વિતમ્ ।
મતિવલ્લદ્વયં કુર્યાન્ કાસમર્દમમૂનકૈઃ ॥
સ્રીદુગ્ધેન ચ સંમર્ચ્ય લેપયેત્તેન મુદ્રિકામ્ ।
સોરસારં સદરદં ટંકણેન સમન્વિતમ્ ॥
સંયવસ્ય ચ યાગૈકમિષ્ટિકાયાગમુગ્ધકમ્ ।
સ્થાલિકાપન્થમધ્યસ્થં મધ્યે સંસ્થાપ્ય મુદ્રિકામ્ ॥
યામન્વિતયપર્ચન્તં વહ્નિં કુર્યાત્મયત્તતઃ ।
સ્વાંગશીતં તતઃ કૃત્વા મુદ્રિકાં તાં સમુદરેત્ ।
વેદવર્ણાંસુ સંયપોઢ્યતે નાત્ર સંયયઃ ॥ ૪૬+૫૦ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૪—૬ થકા દસ કે બાર વથા સોનાની એક અદિવાણી બીડી કરવી પછી મુઝનું માસિક રસક મેરયુધ નવસાર સોનાને મુરોખાર દિગળો ટંકણ દરેક બને વાસ કાસમર્દ—કસિંદ્રીના ડુલના રસમાં અને કોના ધાવણમાં ધુઈ બીડી પર સોપડું પછી મુરોખાર દિગળો ટંકણ સિંધુલુ પ્રલેક એક એક બાગ અને દિટનો બૂકા ૨ બાગ અથવા સિંધાલુલુ એકલાનો ૧ બાગ અને દિટના બૂકાના ૨ બાગ સાથે મેળવી સ્થાસિકા યંનમાં પાથરી તેના પર ઉપલી બીડી મુઝી ૬ કલાકને અગ્નિ આપે તો વાન વધે એટલે દસ વથાની બીડી હોય તો બાર વથાની થઈ જાય. (૪૬x૫૦)

હેમકરણમ્ વિધિ:—૧૫

ઘોષાકૃષ્ટં તુ યત્તાગ્રં રજતેન સમન્વિતમ્ ।
તીક્ષ્ણચૂર્ણં સદરદં ઘૃષ્ટં કન્યારસેન વૈ ॥
પશ્ચાદ્વિઘેયા ગુટિકાઃ મૂઢમાથૈવાઢકીસમાઃ ।
નાપિતા દ્રાવિતે દ્રવ્યે સર્વં તાગ્રં તુ સંસિપેત્ ॥
રુપ્યમાનં સમુત્તાર્ય સમહેમ્ના ચ ગોલયેત્ ।
જાયતે દગ્ધવર્ણં તુ સત્યમેતદ્દુર્દારિતમ્ ॥ ૫૧+૫૩ ॥

સોનાનો પ્ર—૧૫—પીનગળાથી દારેનું ગાંધુ, ચંદી રજ્જવેળો બૂકા દિગળો બધને કંપારના રસમાં ધુઈ એઝી એઝી બેરડી કરતી પછી મારેલી ધાતુ.....માં તે રેન્ડ એક પછી એક નાખતું જતું બધું ગાંધુ બળી જતા અને ચંદી બાકી રહે તારે ઉતારતું

તેને ૩૦ અડધાં ડાહ્યાંની બીમાં પકાવવી એ રીતે ૨૦ પુટ બી આપતી પછી ૪ તોલા ચાંદીને ગળી તેમાં આ ભટક ૦૧ તોલો નાખવાથી તેને વેંથી સાતરજુ મોનું બનાવે છે. (૫૮×૬૦-)

હેમકરણમ્ વિધિ.-૨૦

મૂતકો ટિપલઃ કાર્યઃ મુખ્વિલચ ચતુષ્પલઃ ।
 ચતુષ્કમિત્તા કાર્યા સ્ફટિકી મિર્મલા શુષા ॥
 દૃશિકાઝીરસે છુટ્ટા દિનમેકં તુ વાર્તિકૈઃ ।
 પથ્થાશ્ચ શોપયેત્સર્વં યન્ત્રે ડયરુકે ન્યસેત્ ॥
 ગૈરિકં સ્થાપયેત્પૂર્વં સ્વટિકાં ચ તયોપરિ ।
 તન્મધ્યે ગર્તકં કૃત્વા ગર્તકે નવસાદરમ્ ॥
 ટંકમાનં પ્રકર્તવ્યં તત્ત્યોપરિ ચ મૂતકમ્
 મૂતકોપરિ સારં દિ પૂર્વોક્તં ટંકમાનકમ્ ॥
 મુદ્રાં કૃત્વા શોપયિત્વા પથ્થાશ્ચુલ્યાં નિવેશયેત્ ।
 અગ્નિં કુર્યાત્પ્રયત્નેન ચામપોદ્ગમાવકં ॥
 સ્વાંગશીતં સમુત્તાર્ય ઝર્ઘ્યન્ત્રે તુ ગ્રાહયેત્ ।
 પથ્થાસ્ત્વલ્લે નિધાયાથ દૃશિકાલ્યા પ્રમર્દયેત્ ॥
 કાચકૃપ્યાં સિપેત્સર્વં કૃપાં વાલુકાયન્નકે ।
 વહ્નિં દ્વાદશભિયાંમૈઃ કુર્યાંઞ્છીતં સપાદરેત્ ॥
 વલ્લમાત્રં તતો દશાત્સાર્ધટંકે મુતાવ્રકે ।
 દૃપમલ્ચયયોગોયં નાપમુંદરભાપિતઃ ॥ ૬૧+૬૮ ॥

સોનાનો ૫-૨૦-પારદ તોલા ૮, ચોમવ તોલા ૧૬, ફટકડી તોલો ૧ એ બધાને વીંછીડાના રસમાં એક દિવસ ધુટી ગોલો વાળી સુકાવવો એકે ૩મરૂ વગેરની હાંલીમાં તેને સોનાગરૂ પાથરવો તેના પર ધોળી ખરી માટી પાથરવી પછી તેમાં ખાડો કરી તે ખાડામાં ૦૧ તોલો નવસાર નાખવો તેના પર ઉપરનો પારાવાળો ગોલો મુકવો ગોળા ઉપર ફરી ૦૧ તોલો નવસાર નાખવો પછી મુદ્રા ૬૪ તેના પર બીજી હાંલી ઉપર વાળી ૩મરૂવગે કરી ૬૫ માટીથી સંધા છંદી લઈ મુલે ચડાવી ૪૮ કલાક અખંડ અગ્નિ આપવો. સ્વાંગથીન થયે ઉનારી ઉપલી માટલીમાં ઉટીને ચોટ્ટેલી ભટક લઈ લેરી પછી તેને ખરલમાં નાખી ફરી વીંછીડાના રસમાં ધુટી કલ્પની શીશીમાં નાખી વાવુકા વગેરમાં ૩૬ કલાક પકાવવું સ્વાંગથીન થયે ઉનારજું. ૭ આની બાર શોષણ ગ્રાંગાને ગાળી એમાં ૧ વાવ આ કવંક નાખવો તો સુરખ થાય. આ પ્રયોગ નવરે જોઈ ખાતરી કરવો છે રસસિદ્ધ મુંદરનાથનો કરવો છે. (૬૧+૬૮)

રોપ્યકરણમ્ વિધિ:—૧

લોહચૂર્ણં પલમિતં મુપલક્ષારમધ્રકમ્ ।

ટંકણં શાળમાનં હિ તૈલેનૈરણ્ડજેન વૈ ॥

પર્પયેદટિકાયુગ્મં ગોલં કૃત્વા ધમેત્તતઃ ।

મસ્ટયા ધ્યાપયેત્સમ્યક્ લોહં રસનિર્મં ભવેત્ ॥

તલ્લોહં ત્રિગુણં ચૈવ રસકં કારયેત્સુધીઃ ।

લોહં ચ રસકં પશ્ચાદ્દાલિતં વજ્રમૂયયા ॥

લોહશેષં સમુત્તાર્ય તાન્ને દયાચ્ચ વલ્લકમ્ ।

ગદ્યાણકે ભવેત્તારં તત્તારં શુદ્ધતારકે ।

અર્ધમાગે ભવેચ્છુદ્ધં તારં દોષવિવર્જિતમ્ ॥ ૬૯+૭૩ ॥

૩પાનો પ્ર—૧—ગજવેશ્યનો બૂકો તોલા ૪, સોમલ ધોળો અબ્રક ધોળો અને ટંકણુ-
ખાર દરેક ૧ તોલો લઈ એરડીયા તેલમાં ૨ ઘડી ધુટી મોળો વાળી ધમણુથી ધમણું ગજ-
વેશ્યનો રસ થાય એટલે ઢાળીયો પાવો પછી એ લોહાથી ત્રણ ગણું રસક (જસત) લઈ
બનેને ગાળવું જસત બળી જાય અને ગજવેશ બાકી રહે એટલે ઢાળીયો પાડી નાખવો પછી
ચોખ્ખું ત્રણ તોલો ૧ અને ઉપલી ગજવેશ ૨ વાલ લઈ બનેને સાથે ગાળવું તો ૩૫ થાય
તેમાં અરધો તોલો ચોખ્ખી ચાંદી મેગથી માળવાથી બધી ચોખ્ખી ચાંદી થાય છે. (આ પ્રયો-
ગમાં સુમલક્ષારમાદ્રકં આવે પછી પાક છે તે સ્વીકારીયે તો સોમલ તથા અબ્રકને બદલે
આમલસારો ગંધક એવો અર્ધ થાય ૩પાના પ્રયોગમાં થયે ભાગે ધોળો અબ્રક વપરાય છે
તેથી અને સુમલક્ષારમધ્રકં આવે પાક સ્વીકાર્યો છે) (૬૯x૭૩)

રોપ્યકરણમ્ વિધિ:—૨

સ્વર્ણં કર્પમમાર્ણં હિ મુપલક્ષારકસ્ય હિ ।

વેદિતં નરકેશેન દ્રુતે નાગે નિમગ્નિતમ્ ॥

નિર્વાપિતં નિમ્બુજલે ચૈકર્ચિશતિવારકમ્ ।

દ્રુતે શુલ્કસ્ય ગદ્યાણે રત્તિકોપશ્ચમાત્રકમ્ ॥

કલ્કં દયાત્પયત્નેન તારવર્ણં પ્રજાયતે ।

ગદ્યાણે ચતુરો વલ્લ્યાન્ રૂપ્યં દત્વા પ્રગાલયેત્ ।

જાયતે મંચિરં તારં મલ્યમેતદુદીરિતમ્ ॥ ૭૪+૭૬ ॥

૩પાનો પ્ર—૨—એક નેલા વજ્યનો ધોળો અંખિયા સોમલનો એક દરેક લઈ
તેની ચારે દાર પુદાના વાગ ચીડી મોળેલા સીસમાં જુદાંજુદું પછી તુરતજ ખતાર દારી
લીંટુના રસમાં જુદાંજુદું, ફરીવાર મોલાયા ચીડી મીસામાં જુદાંજુદું લીંટુ રસમાં જુદાંજુદું એમ
૨૧ વખત દરેક દરેક વખતે મેવળા નવા નવા લેરા અને સીસું પછી નવું નવું સેતું પાડી
૧ ગદીવાળા અંખિયો ગળી નેલાં ૫ રતી એ કલક નાખવું તો ૩પાના જેવાં રસનું થાય
પાડી તેમાં ૪ વાલ ૩૫ નાખી ગજવાથી ઉત્તમ ૩૫ થાય. (૭૪x૭૬)

रौन्यज्जणम् विधि — ३

शुक्लं मुवन्नामानं पलं न्यष्टौ प्रमन्ययेत् ।
 गोजिह्वारससंमिश्रं दिनमेकं प्रमर्दयेत् ॥
 निम्बूरमेन पुतेन सास्माचीरमेन वै ।
 शृजनस्य रमेनैव दिनमेकं प्रमर्दयेत् ॥
 पर्शुदुग्मेन वै भाज्यं नैलेनैरुडजेन च ।
 यवमात्रां गुटीं कृत्वा विगोप्य चातपे त्वरे ॥
 साचहृष्यां विनिक्षिप्य मुटयेत्पिसामुखं ।
 संस्थाप्य बालुमायन्त्रे पचेत्पोडनयामसम् ॥
 न्वांगशीतं समुत्तार्य ग्राह्यं सत्त्वं तद्दर्शगम् ।
 सत्त्वं गन्धाणमेकं तु तन्मात्रं तारसंपुटम् ॥
 सूतं गन्धाणकं स्रञ्ज टक्कणं बल्लपञ्चकम् ।
 सूतमात्रं क्षारसत्त्वं सर्वं चैस्त्र मर्दितम् ॥
 स्वरमेन तु केतव्या गोलं कृत्वा विगोपितम् ।
 तारसंपुटमध्ये तु धारितं च गोष्कम् ॥
 पश्चात्ताम्रकृता मृषामष्टबल्लमितां शुभाम् ।
 श्रावसंपुटम्यान्तर्गारयेत्तदनन्तरम् ॥
 धान्याभ्रं तुल्यं पकेन कृत्वा श्राव तु पूरयेत् ।
 बाराहारपुटकेन जायते रज्ज् उत्तमः ॥
 ताम्रं डादशवट्टं हि रूप्यं बल्लद्वयं तथा ।
 वगं बल्लमितं शृद्धं सर्वमेव गान्धयेत् ॥
 चतुर्गुण्यप्रमाणं हि दापयेन्मतिमान् भिषक् ।
 जायते मकरं तारं सत्यमेतदुदीरितम् ॥ ७७+८७ ॥

इषानो ३—३—अभिषेकः सोमस्य तोत्रा २० सेना भेषयक्षीना २३भा, लीशुना ।
 गन्धा, धनुर्गन्धा २३भा पीपुलीना २३भा ओ० ओ० विषयं पुत्रा पञ्जी ओ० विषयं आ
 ० ना दुधमा अने ओ० विषयं देवी ओ० गीरा देवमा धुगी लव ओ० गी ने गीरो हरी
 आ० दे तदके सु० सी अजल शीशीमा नाभी शीशीनु मे अषे २२ पु पञ्जी वातुमपत्रम १६
 पतेर पभतवु स्वाग्धीन भये तेमथी सव वध सेतु

अ० गीनी अजली १ गीरीशु नी गी ते ३ अलीमा उपतु सत १ गीगते, ३६
 पारो १ गीरीशु क्षार सव १ गीरीशु (आ १० अ० नाभरी ३६ वन्तु अ. म-५० ३
 ३६ १० गीने अनाववानु आ पुन० भा वपु नथी ओ० अ. क्षारसव ओ० अ. सु० भा ०

કાલમ કરેલો લેલો એક સમજાય છે) અને ટંકણ ૫ વાલ બધાને કેતકીના રસમાં છુટી ગાળી વાળી ચાંદીની ડાબલીમાં નાખી પછી ૮ વાલ ત્રાંગાની મુસ કરી તેમાં એ રાખલી નાખી પછી ગારો અને ધાન્યાન્ન સરખે ભાગે લઈ તેનો ગોળો કરી તેમાં એ ત્રાંગાની મુસ વાળો ગોળો વચમાં મુકી તે ગોળાને શરાવસંપુટમાં મુકી કપડામાંથી કરી વાશાદ પુટની બી આપવી તો ઉત્તમ કલક (કલક) થાય છે. પછી ૧૨ વાલ ત્રાંશુ, ૨ વાલ રૂપું, ૧ વાલ કલક ત્રણેને સાથે ગાળી તેમાં ૪ ચણેડી આર ઉપલો કલક નાખવાથી ઉત્તમ ચાંદી થાય છે આ પ્રયોગ સાચો છે (૭૭x૮૭)

રોપ્યકરણમ્ વિધિ:—૪

અસ્થિમક્ષમલચંગમારિતં તાલકાન્નઃવપમૂતટંકણમ્ ।

વજ્રિમાનુપવસા મુભાવિતં સ્યાન્નરેન્દ્ર શુભતારપર્વતમ્ ॥

રૂપાનો ૩૫—૪—ગરબનાં લીંડાથી મારેલી કલક, હરતાળ, અન્નક, વિષ (વજનામ કે સોમક) પારો ટંકણ બધાને ડાંડીયા ચોરનાં દુધની અને આકડાનાં દુધની ભાવના લઈ ઉપયોગ કરવાથી રૂપાન ફુગર કરી શકાય છે (આ પ્રયોગ ઉત્તમ છે પણ સંશ્લેષવાળો છે એ ભાવના હોયેલી વસ્તુ કલકમાં નાખવી કે ત્રાંગામાં કે બીજા ધાતુમાં કેટલા પ્રમાણમાં નાખવી વગેરે વાતનો ખુલાસો નથી પણ અનુભવ લેવાથી કંઈ રસ્તો નીકળે ખરો). (૮૮)

રોપ્યકરણમ્ વિધિ:—૫

વંગં તાલકમન્નકં શશિરસં તીક્ષ્ણં વિપં ટંકણં ।

ત્રૈવારેણ ચ મૂકમૂષધમિતં વિન્દન્તિ ચન્દ્રમથમ્ ॥

આરં દ્વાદશભાગમપ્પરવિણો વીજં ચતુર્થાશકમ્ ।

ભૂગઢાદિસમસ્તદોપરહિતં શ્રીપૂજ્યપાદોદિતમ્ ॥ ૮૯+૯૦ ॥

રૂપાનો ૩૫—૫—કલક, હરતાળ, અન્નક, રૂપું, પારો, ગળવેદ્ય, વિષ-સોમક કે વજનામ, ટંકણ એ બધાને અંધમુંસમાં ૩ વખત પકાવવાથી ચંદ્રની કાંતિ જોવી ધાતુ થાય પછી પીનગ ૧૨ ભાગ, ત્રાંશુ ૮ ભાગ અને બીજા-કેપર કરેલી ધાતુ બનેલી ચતુર્થાશ લઈ સાથે ગાળવાથી બધા દોષ વિનાનું ચોખું રૂપું થાય એમ પૂજ્યપાદે ગુરૂએ કહેલું છે. (૮૯+૯૦)

રોપ્યકરણમ્ વિધિ:—૬

પારદસ્ય ત્રયો ભાગા ભાગૈકં રજતસ્ય દ્વિ ।

નિમ્બરસેન સંમર્થ પિષ્ટીં કૃત્વા પ્રયત્નતઃ ॥

કાંજિકેન તુ તાં પિષ્ટીં સ્તમ્ભયેદાસરત્રયમ્ ।

સારપેદ્યંગમધ્યે તુ મૂતકં તદનંતરમ્ ॥

સારિતં મૂતકં તેન તાલસત્ત્વેન સાધયેત્ ।

તેન વેધ્યં દ્રુતં તાન્ન પોદશાંશેન યત્નતઃ ।

જાયતે મ્વરં તારં ચંદ્રનક્ષત્રસન્નિભમ્ ॥ ૯૧+૯૨

૩પાનેા ૩—૬—પારો ૩ ભાગ, ચાંદી ૧ ભાગ લીંબુના રસમાં ઘુંટી પિટી ૨ની
એ પિટીને મુરકામાં ૩ દિવસ પકાવી ચંબાવવી પછી દ્રવ્યમાં પારાને પાવો પછી એ પારાને
દરતાગના સન્ધી સિદ્ધ કરશે તેનાથી સોગમણું ત્રાંશુ વેધવું ચંદ્ર અને નક્ષત્ર જેવું ચળકવું
૩૫ થાય. આ પ્રયોગની દિવામાં ગોરાગો છે. (૯૧+૯૪)

રોગ્યકરણમ્ ત્રિવિઃ—૭

મૃતકસ્ય ત્રયો ભાગા ચંગં ભાગદ્વયં તથા ।
મર્દયેદિનમેકં તુ કાંજિકેન સમન્વિતમ્ ॥
સર્વેભ્યસ્તિગુણેનાય મૃમ્બલેન મર્દયેત્ ।
સ્તુર્ધર્કદુગ્ધેન સમં ભાવયેદાસરત્રયમ્ ॥
યવમમાર્ણાં મૃદિકાં રવિતાપેન શોષિતામ્ ।
ફાચકૂપ્યાં નિધાપાય વહ્નિં કુપ્યાંત્પયત્રતઃ ॥
ચામપોદ્ગપયંતં ચાલુકાયંત્રકે પચેત્ ।
સ્વાંગશીતં સમુદૃત્ય ચોર્ધ્વગં સત્ત્વમાદરેત્ ॥
પોદ્ગાંગેન શુલ્કં દિ કુન્તવેધેન વેધયેત્ ।
જાયતે મવરં તારં દૃઢવિક્રયયોગ્યકમ્ ॥ ૯૫+૯૬ ॥

૩પાનેા ૩—૭—પારો ૩ ભાગ, દ્રવ્ય ૨ ભાગ, મુરકામાં ૧ દિવસ ઘુંટી પછી તેમાં
૧૫ ભાગ ચંબાવો સોમક નાખી ઝાંડીયો ચોરના અને આકાશના દુધમાં ૩ દિવસ સુધી ઘુંટવું
પછી ૧૪ જેવડી ગોળાયો કરી મુરકાને તડકે સુકાવવી અગ્નિ ચીથીમાં તે ગોળાયો નાખી
વાહુકાયંત્રમાં સુધી ૧૬ પહોર અગ્નિ દેવો. સ્વાંગશીત અથે કાદી ઉપર ચોટવું સત્ત્વ લઈ લેવું
૧૬ તોણ ત્રાંખાને ગાળી તેમાં ૧ તોણ આ સત્ત્વ ઘુંટ વેધથી વેધવું અગ્નિમાં વેધવા જેવું
ઉત્તમ ૩૫ થાય (૯૫+૯૬)

રોગ્યકરણમ્ ત્રિવિઃ—૮

પલાષ્ટમાત્રં તાલં તુ ઢિકર્યમમિતં રસમ્ ।
નિન્દૂરસેન સંમર્ચ વાસરેકં પ્રયત્નતઃ ॥
પશ્ચાત્તં મર્દયેદ્દીમાન્ તૈલેનૈરણ્ડજેન વે ।
ચાલુકાયન્ત્રમધ્યસ્થં પચેદામાંસ્તુ પોદ્ગ ॥
પશ્ચાત્તસર્ચ સમુદૃત્ય મર્દયેદેકવાસરમ્ ।
અવસીતિત્તૈલન કાચકૂપ્યાં નિધાપયેત્ ॥
પૂર્વવત્પાચયેત્ વહ્નૌ સ્વાંગશીતં સમુદરેત્ ।
અનેનૈવ પ્રકારેણ પુનરેવં તુ કારયેત્ ॥
કૂપીતલસ્થિતં સર્ચં ગ્રાયં ચેત્પવરં સદા ।
પોદ્ગાંગેન શુલ્કસ્ય વેધં કુપ્યાન્ન સંગ્રયઃ ॥ ૧૦૦+૧૦૪ ॥

इपानो अ—८—हरताण तोळा ३२, पारो तोळा २, ओक दिवस लांशुना रसमां धुंटी सुकावी पछी देशी ओरडीयां तेवमां धुंटी अगन शीशीमां नाप्पी वालुका यंत्रमां १६ पोर पकाववुं स्वांगशीत थये सत्व कडी लक्ष अणशीना तेवमां ओक दिवस धुंटी पछी अगन शीशीमां नाप्पी १६ पोर पकाववुं इरीने अणशीना तेवमां धुंटी पकाववुं शीशीने गणे न उडतां तणे रहे लांसुधी पकाववुं ओ उतम सत्व थयुं. १६ तोळा त्रांयाने १ तोळा आ सत्व वेधे छे इपुं उरे छे (१००×१०४)

रोप्यकरणम् विधिः—९

पारदं टंकमानं तु लवणं द्विगुणं तथा ।

खल्वे विमर्दयेत्तावद्यावन्नष्टो रसो भवेत् ॥

ताम्रं गद्याणकं शुद्धं वंगं बल्लमितं कुरु ।

द्रुते ताम्रेथ लवणं सूतकेन समन्वितम् ॥

मापमात्रं प्रदातव्यं चतुर्यांशेन रूप्यकम् ।

तद्रूप्ये मर्दितं सूतं क्षेप्तव्यं जलयन्त्रके ।

तत्त्रयोदशकं रूप्यं जायते नात्र संशयः ॥ १०५—१०८ ॥

इपानो अ—९—पारो तोळा ०१, लवणु भीडुं तोळा ०१ पारो अदश्य थतां सुधी धुंटी. पछी त्रांशु १ गद्याणकं, कसछ १ वाल मुझी माणवुं गणी जलय ओटले तेमां उपर प्रभावे भीडुं तथा पारानु मिश्रण १ भासो नांभवुं अने ओथा जाणवुं इपुं नांभवुं साधे पाराम्बर गाणवाधी इपुं थाय ते इपाने भीमाणी धुंटीले पारो जणयंत्र द्वार नांभवे तो तेर-वधुं इपुं थाय. (१०५×१०८) (आ प्रयोग भेण आय तेवे नथी.)

रोप्यकरणम् विधिः—१०

तालेन निहतं वंगं तद्वंगेन तु रूप्यकम् ।

पचेद्यामाष्टकं सम्यक् कल्क एवं प्रजायते ।

बल्लं गद्याणके दद्याद्वंगं स्तम्भयते ध्रुवम् ॥ १०९ ॥

इपानो अ—१०—हरताणथी भारेली कसछ ते कसछ वडे इपाने ८ पडोर पकाववाधी साशे कसछ थाय ते १ गद्याणका कसछमां देवाधी कसछनुं पाणी रोपे (१०९)

रोप्यकरणम् विधिः—११

दरदं खण्डशः कृत्वा टंकत्रयमितं पृथक् ।

वज्रीक्षीरेण तत्स्वेद्यं दोलायंत्रेण वार्तिकैः ॥

तारचूर्णं समं लेप्यं लुंगतोयसमं तथा ।

गोवरैः पाचयेत्स्वल्पमेवं द्वादशयामकम् ॥

पिष्टिस्तम्भो भवेत्तेन पश्चात्ताररजः पृथक् ।

शुक्रादरदखण्डेन समं सीतं च दापयेत् ॥

ગાલયેન્મૂષિકામધ્યે શીતં કૃત્વા તુ સોટ્કમ્ ।

મસ મૂષોપરિ ન્યસ્ય ધ્માપયેચ શનૈઃ શનૈઃ ।

શુદ્ધશંસ્વનિર્મં રૂપ્યં નિષ્કમાત્રં હિ નિઃસરેત્ ॥ ૧૧૦+૧૧૪ ॥

રૂપાનો ૩—૧૧—પોણો તોલો હીંગળાના નાના કટકા કરતા પછી ઝાંડીયા થોરના કુખમાં દોલાયત્રથી પકાવવું. પછી રૂપાનો ભુકા સરખે લાગે લઇ બીજોરના રસમાં ઘુટી ચોપડી ૧૨ પહોર સુધી બાડાયાથી પકાવવું તો પિણિ સ્તંભ થાય. પછી રૂપાનો ભુકા ભુદો કરી હીંગળાના કટકા સાથે સીમું દઇ મુસમાં નાખી ગાળવું દાળીયો કરવો પછી બરમની મુસમાં નાખી ધીમે ધીમે ધમાવવું તો ચંખના જેવા રંગનું ઉત્તમ રૂપું થાય. (આ પ્રયોગ કોઇ મેળ વિનાનો નો પાકમાં કોઇ ફેરફાર થયો હોય એમ લાગે છે હિંગળાને દોલાયત્રમાં કેટલો વખત પકાવવું રૂપાના ભુકા બરોચર શું લેવું પછી રૂપાનો ભુકા શેનાથી ભુદો કાઢી લેવો પછી હીંગળાના કટકા અને સીમું શેમાં નાખવું સીમું કેટલું લેવું વગેરે હકીકત ગોટાળા વાળી છે.) (૧૧૦+૧૧૪)

રોપ્યકરણમ્ વિધિઃ—૧૨

દ્વિપલં શુદ્ધસૂતં ચ દ્વિપલં રસકસ્ય ચ ।

તાલકં ચ પલદ્વંદ્વં મુર્મિલં યુગ્મમાત્રકમ્ ॥

કૂપ્પામારોપયેત્સર્વં મુત્તં તામ્રેણ રંધયેત્ ।

વાલુકાયન્ત્રકે સમ્પક્ પષેદ્ દ્વાદશયામકમ્ ॥

કૂપીમુલે તુ યદ્દ્યં સત્ત્વં ગ્રાહ્યં પ્રયત્નતઃ ।

શુલ્કે પોદશવેદ્રેણ કારયેદ્રજતં વરમ્ ॥ ૧૧૫+૧૧૭ ॥

રૂપાનો ૩—૧૨—પારો જસન હરતાળ અને ચંખિયો સોમલ દરેક ૮ આઠ તોલા લાઇ કુંવારના રસમાં સાથે ઘુટવાં પછી એરંડીયા તેકમાં ૧ પહોર ઘુટવું પછી અગત શીશીમાં નાખી ત્રાંખાનાં પત્રાંથી શીશીનું મોટું બધે કરી વાલુકા યંત્રમાં ૧૨ પહોર પકાવવું સ્વાંગશીન થયે શીશીને મોટો લાગેલું સત્ત્વ કાઢી લેવું ૧૬ તોલા ત્રાંખાને ગાળી તેમાં ૧ તોલો આ સત્ત્વ નાખવાથી ઉત્તમ રૂપું થાય. (૧૧૫+૧૧૭)

રોપ્યકરણમ્ વિધિઃ—૧૩

સૂતકં પલમેકં તુ શંસ્વામં મુર્મિલં પલમ્ ।

પરણ્ડતૈલે ઘૃતં તદ્દારિતં સર્પરે વરે ॥

અન્વિતં તામ્રપાત્રેણ મુદ્રિતં મુદ્દં કૃતમ્ ।

પથાન્ચૂલ્યાં સમારોપ્ય વહ્નિં કુર્યાન્ચ્છનૈઃ શનૈઃ ॥

સાર્થં યામં તતઃ પાચ્યં સ્વાંગગ્રીતં સમુદ્રેન્ ॥

તામ્રપાત્રે તુ યદ્દ્યં સર્વં સત્ત્વં સમાદરેત્ ॥

ધૃતાક્તં ટંકળોપેતં ગાલિતં મૂષિકા મુલે ।

દેવં તદ્દલમાત્રં હિ દ્રુતે તાથે તુ સત્ત્વકમ્ ।

શંભામં જાયતે તારં નાત્ર કાર્યા વિચારણા ॥ ૧૧૮+૧૨૨ ॥

રૂપાનો પ્ર—૧૩—પારો તોલા ૪, ચંખિયો સોમત્ર તોલા ૪ એરડીયાં તેલમાં ધુંટી એક કુંડામાં નાખી તેના પર ત્રાંખાનો વાટકા દાંડી સાંધા મગજુન છાંદી લઇ પછી ચુલે ચડાવી ધીમે ધીમે તાપ કરવો જા કલાક પકાવવું સ્વાંગશીત થયે ત્રાંખાના વાટકામાં ચોટિલું સત્ત્વ કાઢી લેવું પછી ત્રાંખાને ગાળી તેમાં એક વાલ ઉપલું સત્ત્વ ટંકણું અને ધીમાં કાલવી નાખવું તો ઉત્તમ રૂપું થાય એમાં શંકા નથી (આમાં મુસમાં ધી અને ટંકણું સાથે ઉપકા સત્ત્વને ગાળવાનું લખે છે તો એ ગાળવા પછી તે સત્ત્વ વાલ ૧ ગાળેલા ત્રાંખામાં દેવું એવો શ્લોકનો અર્થ થાય છે પણ તે જરાગંજ લાગતું નથી તેમ કેટલા વગવના ત્રાંખામાં ૧ વાલ એ સત્ત્વ આપવું તે પણ લખ્યું નથી) (૧૧૮+૧૨૨)

રોગ્યકરણમ્ વિધિ:—૧૪

તાલં તાત્રં રીતિર્થોપં સમાંશં કુર્યાદેવં ગાલિતં દાલિતં હિ ।

અમ્લે વર્ગે સપ્તવારં પ્રદાલ્ય પશ્ચાદ્યોજ્યં તુલ્યભાગે ચ રૂપ્યે ।

શુદ્ધં રૂપ્યં પોદશાલ્યં હિ સમ્યક્ જાતં દૃપં નાનૃતં સત્યમેતત્ ॥ ૧૨૩ ॥

રૂપાનો પ્ર—૧૪—ચાંદી ત્રાંશુ પીતળ કાંસુ બધાં સરખે લાગે લઇ ગાળી ખટાઇમાં ઢાળવું ૭ વખત ઢાળવા પછી ચોખી ચાંદી સરખે લાગે નાખી ગાળવાથી ઉત્તમ સોળવલું રૂપું થાય છે આ પ્રયોગ કરવો છે જોયો છે ખોટો નથી. (૧૨૩)

રોગ્યકરણમ્ વિધિ:—૧૫

શ્વેતં સૌવીરકં શુદ્ધં પાચિતં વિપ્લુષ્ટિના ।

સ્વન્હે સૂતવરે વહ્નં નિસિંતં રૂપ્યકૃદ્રવેત્ ॥ ૧૨૪ ॥

રૂપાનો પ્ર—૧૫—ધોળા સુરમાને એરકેચલામાં પકાવવું પછી શુદ્ધ પારામાં ૧ વાલ નાખવાથી રૂપું થાય. (૧૨૪)

રોગ્યકરણમ્ વિધિ:—૧૬

શુદ્ધસ્ફટિકસંકાશં મુર્મિલં દૃશ્યતે કચિત્ ।

મૃત્વર્પરે પાચિતં હિ નિમ્બૂકદ્રવસંયુતમ્ ॥

ઘટિકાદ્યમાનેન શુદ્ધકલ્પઃ પ્રજાયતે ।

ચતુઃપદ્મચંશમાનેન વેધયેન્નુલ્લકં શુભમ્ ।

જાયતે મવરં તારં સર્વદોષવિવર્જિતમ્ ॥ ૧૨૫+૧૨૭ ॥

રૂપાનો પ્ર—૧૬—ચંખિયા સોમત્રને ધુંટી એક કુંડામાં નાખી તેમાં લીંબુનો રસ નાખી બે ઘડી પકાવવાથી ઉત્તમ કલ્પ થાય આ ત્રાંખાને ૬૪ મે ગાળે વેધે ઉત્તમ રૂપું થાય. (૧૨૫+૧૨૭)

રીવ્યકરણમ્ વિધિઃ—૨૭

સમઘાતુમયી મૂપા ક્ષારમસ્મપૂરિતા ।
કદલ્યાઃ ક્ષારકેષૈવ તથાપામાર્ગસંપન્નૈઃ ॥
મધ્યે પારદકં મુક્ત્વા પુનરેવં પ્રપૂરયેત્ ।
અનેન વિધિના પૂર્વા દ્વિતીયા મૂપિકા શુભા ॥
મુદ્રિતવ્યા મયત્તેન ગોવરે પુટકે ન્યસેત્ ।
મૂતકં વન્વમાયાતિ વહ્ન્યામં તુ પ્રજાયતે ।
દુત્તદ્રાવં ઘાતસહં દૃષ્ટમેવં મયા સ્વહ ॥ ૧૨૮+૧૩૦ ॥

રૂપાનો પ્ર—૧૯—સાત ઘાતુની મુક્ત કરાવવી પછી તેમાં નીચે ખારની રાખ નાખી તેના પર કેળનો ક્ષાર મુકી તેના પર ખારની રાખ મુકી તેના પર બીજી મુક્ત ઢાંધી સધી લેપ કરી ગોવર પુટનો અગ્નિ દેવો પારો વધાઈ ક્ષત્ર જેવો થાય છે હથોડાનો ધા ખમી શકે છે પણ જલદી પીગળે છે આ પ્રયોગ મેં જોયો છે. આ પ્રયોગમાં ક્ષાર ભરમ એટલે શું નાખવું તેનો પ્રશ્ન નથી (૧૨૮+૧૩૦)

કૃત્રિમમૌક્તિકકરણમ્—

નેત્રાણ્યાદૃત્ય મત્સ્યાનાં પક્ત્વા દુગ્ધેન ચામકમ્ ।
પથાદાકૃષ્ણકણકાનાકૃષ્ય કિલ કણ્ઠયેત્ ॥
તાનિ શાલિસમેતાનિ તાવન્નુશ્રાણિ કારયેત્ ।
પથાદિષ્ટિકર્ણેન હસ્તે કૃત્વા પ્રમર્દયેત્ ।
મૌક્તિકાનિ હિ જાયન્તે કૃતાન્યેવં મયા સ્વહ ॥ ૧૩૨+૧૩૩ ॥

ખનાવટી ભાંતી કરવા—માછલાની આખો મગારી દુધમાં ૧ પહોર પકાવવી પછી કાળા ધાન સાથે ખાંડવા પછી કાઢી કમેદ સાથે ખાંડવાં ચોખા નીચળે લાસુધી ખાંડવા. પછી પુટના શુકા સાથે હાડેણીમાં ઘસવાં તો ઉત્તમ ભોતી થાય છે. આવાં ભોતી મેં કરેલાં છે. (આ પ્રયોગમાં પ્રથમ આકૃષ્ણ નામના ધાન સાથે ખાંડવાં લખ્યું તે સમગ્રજીવનથી અમે એ શબ્દનો અર્થ આદર કર્યો છે પણ તેમાં શંકા છે) (૧૩૨+૧૩૩)

સુદૃમમૌક્તિકેભ્યઃ વૃદ્ધમૌક્તિકકરણમ્—

મૂપિકાં કારયેન્નુદ્ધાં સ્ફાટિકીં દહનોપલામ્ ।
મૌક્તિકાનિ તુ મૂક્ષમાણિ નિમ્નદ્રાવે નિષાપયેત્ ॥
અહેરાત્રેણ સર્વાણિ જવનીતસમાનિ ચ ।
તસ્ય પંક્તસ્ય ગુટિકાં મસૃણાં તુ પ્રકારયેત્ ॥
પથાત્તાં મૂપિકામધ્યે ચિત્રાધર્મે દિવામકમ્ ।
ચત્વારિ કાંસ્યભાણ્ડાનિ ચતુર્દિશુગતાનિ ચ ॥

અર્ધકાઃ પાતયેત્સર્વાઃ મધ્યમાજનકોપરિ ।

વધ્યતે મૌક્તિકં શ્રેષ્ઠતરં સર્વગુણૈર્ધુતમ્ ॥ ૧૩૪+૧૩૭ ॥

જીભાંભોતીમાંથી મોટાં મોતી બનાવવાં—સ્ફાટિક મણિની કે ચક્રમકના પથરની કે સૂર્યકાંત પથરની મુસ કરાવવી પછી જીભાં મોતી તેમાં નાખી લીંબુનો રસ નાખવો ૨૪ કલાકમાં તે માખણ જેવાં થઇ જશે પછી તેની ગોળાથો બોધ્યે તેવડી કરવી પછી તે ગોળીયુંને મુસમાં મુકી ચિત્ર નેસવતે તડકે ૨ પહેર રાખવી આર દિશાયે ૪ કાંસાનાં વાટકા ઊકરાં પાસે ઝલાવવા પછી તે કાંસાનાં વાટકા માથે પડેલો સુરજનો પ્રકાશ મોતીની ગોળી પર પડે તેમ ઝલાવવાં બધાં સુર લસણ ચિન્ડવાળાં મોતી બંધાય છે. (૧૩૪+૧૩૭)

કૃત્રિમપ્રવાલકરણમ્—

શુદ્ધશંત્રસ્ય ચૂર્ણં હિ સૂક્ષ્મં કૃત્વા મયજતઃ ।

અર્ધમાર્ગં ચ દરદં ચૂર્ણયેન્મતિમાંસ્તતઃ ॥

સઘઃ સૂતાવિકસીરં તેન દુગ્ધેન મર્દયેત્ ।

વર્તિં વિધાય મતિમાન્ કાર્પાસાસ્થિપુ સ્વેદયેત્ ।

સ્વાંગશીતં સમુત્તાર્ય મવાલં રુચિરં ભવેત્ ॥ ૧૩૮+૧૪૦ ॥

કૃત્રિમ બનાવટી પરવાળાં—ચોખા શંખનું ચૂર્ણ આંખમાં આજવા જેવું જીભ કરવું તેમાં શંખ ચૂર્ણને અરધે વજને દીંગણા નાખી બન્ને સાથે ઘુટવું પછી દુરતની વીયાણેલી ઘેટીના કુધમાં સારી રીતે ઘુટી વાટયું કરી કપાશીયામાં પકાવવી સ્વાંગશીત થયે ઉત્તમ પરવાળાં થાય. (કપાશીયામાં કઈ રીતથી પકાવવું તે લખ્યું નથી કેટલા કપાશીયા લેવા તેને દાંડલીમાં ભરી વચમાં વાટયું મુકી પકાવવું કે બીજી રીતે ? અગ્નિ કેટલો આપવો વગેરે શંકાઓ થાય છે.) (૧૩૮+૧૪૦)

इतेश्चो दधनामसूनुना श्री यशोषरेण जूनागदवात्सव्येन

विरचिते रसप्रकाशमुष्कारं एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ અધ્યાય: ૧૨ મો ॥

વાનરી વટી—(વાજીફરી)

આત્મગુણાફલં શુષ્કં નિસ્તુપં ચાષ્ટપાલિકમ્ ।

માપસ્યાષ્ટપલં તદ્વજ્રછેન પરિપેષિતમ્ ॥

આર્દ્ર કૃત્વોભયં સમ્યક્ શિલાપટ્ટેન પેપયેત્ ।

કુંકુમં કેસરં ચૈવ જાતીપત્રં શતાવરી ॥

ગોધુરેશુરવીજાનિ લવંગં મરિચં કળા ।

શૃગાટકં કર્પમિતં કુર્યાદેવં પૃથક્ પૃથક્ ॥

સૂક્ષ્મચૂર્ણં ત્રિચાયાય પૂર્વપિષ્ટે નિષ્ણપયેત્ ।

વટકાન્કારયેત્પશ્ચાત્કર્પમાત્રાન્વિપાચયેત્ ॥

ઘૃતમસ્થત્રયેણેવ મૃતલઘ્વ નિમજ્જયેત્ ।

માસિકે ઘૃતમાને ચૈ મુશ્વં હંધ્યાદિનત્રયમ્ ॥

મધ્વાજ્યમિશ્રિતં શુંઝ્યાદેકૈકં વટકં પ્રમે ।

સપ્તકાનિ ચ પઠ્ઠચૈવમાહારં મધુરં ભજેત્ ॥

દુગ્ધોદનં તથા રાત્રૌ ભારમમ્લં ચ વર્જયેત્ ।

રેતઃક્ષયી તથા ક્લીબો ગચ્છેચ્ચ પ્રમદાશતમ્ ॥

અપુત્રઃ પુત્રમાપ્નોતિ પળ્દોપિ પુરુષાયતે ।

દૃષ્ટ્વત્યયયોગોયં સત્યમેતદુદીરિતમ્ ॥ ૧+૮ ॥

વાનરી વટી—(વાજીફરી વટી) કૌશાંના ખી ફેાનગં ઉતારેશાં તોશા ૩૨, તથા અક્કની છડીશાળ તોશા ૩૨, લેવી પછી અંબેને પાણીમાં મેંદા બેવા વાટમાં પછી તેમાં કેસર, નાગકેસર, જાત્રાત્રી, શતાવરી, ગોખરુ, એખરો, લીંચ, મરી, લીંડી રીપર, શીંગોડા, પ્રત્યેકનો છુકો તોશો ૧ મેળવી એકે તોવાબારના ગોળા વાળી ૬૪ તોવા ધીમાં તળવાં પછી એક બરણીમાં નાખી તે ગોળા છુડી જાય તેટલું મધ નાખતું અને બરણીનું ઢાંકણ ઢાકી માટીથી ઝાંઢી લઇ ત્રણ દિવસ રહેવા દેવું. પછી હમેશાં સવારે એક એક વટક મધ ધીમાં કાપવી આવે. ૩૫ દિવસ ખાવાથી અને મધુર પાનથી દૂધ ભાતનો ખોરાક રાખવાથી નપુંસક માણુસ સારો થાય ફીણુ થયેલું વીર્ય વધે અને પ્રમદાશતગ્રામી થાય. પુત્ર વિનાનાને સંતાન થાય પંદ મનુષ્ય મદદ અને આ પ્રયોગ નજરે નેએવો અનુભવેલો છે. આ દવા ચાલતી હોય સારે પથમાં ખાત્રા સ્વાર પદાર્થ કે ખટાણ વર્જવી. (૧+૮)

શતાવરીાદિ ડાઝીકેગુલહેદ—૧

શતાવરીં ક્ષીરવિદારિકાં ચ પ્રસ્થાર્ધમાનાં પૃથગેવ કુર્યાદ્ ।

રસં તથા શાલ્મલિમધ્યમૂલાત્પસ્થં સિતાર્ધાદિકમત્ર દેયમ્ ॥

સુપાચિતં વૈ મૃદુવહ્નિના તથા દર્વીમલેષોપિ હિ જાયતે યથા ।
ત્વક્પત્રકૈલાઃ સહ કેસરેણ પલમમાણા હિ તતો વિદધ્યાત્ ।
લેહે સુશીતે મધુ ચિલ્વમાત્રં માતઃ પ્રમક્ષેદિદ્ધ કર્પમાત્રમ્ ॥૧-૧૧॥

શતાવર્ષાદિ વાણકર અવલેહ—૧—શતાવરી તથા વિદારીકંદ પ્રત્યેકનો જુકો તોલા ૩૨, લેવા. પછી સાકર ૩૧ રતલમાં શેમળાના ખુળનો રસ તોલા ૬૪ નાખી બધાને સાથે પકાવવાં, ચાટવા જેવું થાય એટલે તેમાં મધ તોલા ૩૨, તજ તમાલ એકઝી, કેસર, પ્રત્યેક તોલા ૪, મેળવી હમેશાં સવારે એક તોલાની માત્રામાં એક એ તોલા મધ નાખી ખાવું ખોરાક પચ્ચ શુભ ઉપર પ્રભાતે. (૯+૧૧)

શૃંગાટકાદિ વાજીકરોલેહઃ—૨

શૃંગાટકસ્યાપિ પલં વિધેયં વારાહિકંદશ પલમમાણઃ ।
ચૂર્ણીકૃતં ગાલિતમેવ વસ્ત્રાદ્ મૃદ્ધં તથાજ્યેન સિતાસમેતમ્ ॥
લવંગકૃષ્ણાગરુકેસરાણાં પલં પ્રદદ્યાદશભાગદુગ્ધમ્ ।
લેહં સુજાતં સ્વલુ મક્ષયેત્તત્ કર્પમમાણં નિતરાં પ્રમાતે ।
કામસ્ય વૉષં કુરુતે હિ શીઘ્રં નારીં રમેદૈ ચટકાંયતેસૌ ॥૧૨-૧૩॥

શૃંગાટકાદિ વાણકર અવલેહ—૨—શીંગાડાં અને વારાહીકંદ એ પ્રત્યેકનું ૪ ચાર તોલા ૬૫૩ આળેનું ચૂર્ણ લઈ તેમાં થી તોલા ૨૦ નાખી ધીમે તાપે સેકવું, પછી સાકર તોલા ૪૦ માં દૂધ તોલા ૪૦ નાખી પકાવવું, પછી તેમાં ઉપલું લીંમા સેકલું મિશ્રણ તથા લવીંગ, લીંડીપીપર, અગર અને કેસર એ પ્રત્યેક તોલા ૪ ચારનો જુકો મેળવી ચાટણુ જેવું થતાં સુધી પકાવી તૈયાર કરવું હમેશાં સવારે ૧ તોલા ચાટણુ ખાઈ ઉપર કંટેલું દૂધ પીવું. કામ જાગ્રત થાય અને બહુ ઓગામી થઈ શકે. (૧૨+૧૩)

કામદોષ્ટિકર વાજીકરોલેહઃ—૩

શતાવરીમોક્ષુરદર્ભમૂલં શૃંગાટકં નાગવલાત્મયુક્તે ।
સંચૂર્ણ્યં સર્વં પૃથગેવ પાલિકં ક્ષીરેણ પાચ્યં દશભાગકેન ॥
સિતા પ્રદેયા દશપાલિકાત્ર પાકં વિદધ્યાદપિ ચાન્નિયોગાત્ ।
મધુષ્ટુતં મસિતમર્ધયામાત્ કામપ્રદીપ્તિ કુરુતે સદૈવ ।
વીર્યસ્ય વૃદ્ધિ જઠરાગ્નિવૃદ્ધિ કામાગ્નિવૃદ્ધિ સદસા કરોતિ ॥૧૪-૧૬॥

શૃંગાટકાદિ વાણકર અવલેહ—૩—શતાવરી, મોખર, દર્ભમૂળ, શીંગાડાં, ગજરી અને કીચાં એ પ્રત્યેક તોલા ૪ નો જુકો કરી ૬૫૩ આળેનો, પછી ૪૦ તોલા સાકરમાં ૪૦ તોલા દૂધ નાખી પકાવવું. પાકું થાય એટલે ઉપલું ચૂર્ણ મેળવી ચાટણુ જેવું કરવું અને કંડુ થયે મધ તોલા ૨૦ મેળવવું. હમેશાં ૨ તોલા ચાટણુ ઓ પાસે જ્યાં પડેમાં ૧૧૧ ક્ષણિકે ચાટવું કામ જાગ્રત થાય, જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય અને વીર્ય બળ કામશક્તિ વધે. (૧૪+૧૬)

માપાદિ વાજીક્રોધલેહ:-૪

માપાણામાત્મગુપ્તાયા વીજાનામાઠકં નવમ્ ।
 જીવકર્પબકૌ જીવાં મેદાં વૃદ્ધિ શતાવરીમ્ ॥ ૧૭ ॥
 મધુકં ચામ્બગન્ધાં ચ સાધયેત્પ્રસૂતોન્મિતામ્ ।
 રસે તસ્મિન્ઘૃતપ્રસ્થં ગવ્યં દશગુણં પયઃ ॥ ૧૮ ॥
 વિદારીસ્વરંસપ્રસ્થં પ્રસ્થમિધુરસસ્ય ચ ।
 દત્વા મૃદગ્નિના સાધ્યં સિદ્ધસર્પિર્નિશાપયેત્ ॥ ૧૯ ॥
 શર્કરાયાસ્તુગાક્ષીર્યાઃ સૌદ્રસ્ય ચ પૃથક્ પૃથક્ ।
 ભાગાંશ્ચતુષ્પલાંસ્તત્ર પિપ્પલ્યાશ્ચાવપેત્પલમ્ ॥ ૨૦ ॥
 પલં પૂર્વમિતો લિઘ્વા તતોન્નમ્નુપયોજયેત્ ।
 યદીચ્છેદક્ષયં શુક્રં શેફસશ્ચોત્તમં વલમ્ ॥ ૨૧ ॥

માપાદિ વાજીક્રોધલેહ-૪-નવા આઠની ૭ડી દાળ તોલા ૨૫૬, કૌચાના નવા બી તોલા ૨૫૬, જીવકર્પબક બરખેડી મેદા વૃદ્ધિ શતાવરી જેઠીમધ આસોંધ પ્રત્યેક તોલા ૮, આઠ તોલા લાઇ એ બધાને સાથે ખાંડી જીણા બૂકે કરી ધી તોલા ૬૪ માં ધીમે તાપે સેકવું પછી તેમાં બધા વસાણાથી દસગણ ગાયતું કે મેંસતું દૂધ વિદારીકંદનો રસ તોલા ૬૪, શેરડીનો રસ તોલા ૬૪, એ બધાને સાથે પકાવવા. ખાટું માવા જેવું થાય એટલે સાકર વંશનોચન મધ તથા લીડીપીપરનો શુક્ર પ્રત્યેક તોલા ૧૬, જેળરી હમેશાં ૪ તોલા ખાઇ ઉપર કહેલું દૂધ પીવું બુખ લાગે ત્યારે જમવું અખુટ વીર્ય અને જનનેદ્રિયમાં સ્તેના જનક બળ આવે છે. (૧૪૨૦) (આ ઔષધની ક્રિયામાં વસાણાના વજનમાં અને પાકમાં કાંઈ ખામી રહી લાગે છે. ૧૮ માં શ્લોકમાં રસે તસ્મિન્ છે તે રસમાં એ કાના રસમાં ? બધાં વસાણાનું વજન આશરે ૧૭ રતલ છે તે હીસાને દુધ ૧૭૦ રતલ થાય તે પાકતાં તેના માવાનું મોટું વજન થાય એ બધામાં સાકર માત્રા ૧૬ તોલા અને મધ ૧૬ તોલા લખ્યું છે અવલેહમાં ગળપણ વધુ પ્રમાણમાં નોંધએ આ વજને ગળપણ કાંઈ પણ ન ગણાય. ૧૮ માં શ્લોકમાં લખે છે કે સિદ્ધસર્પિ પકાવેતુ કશું ધી નાખવું. જે દુધ વિદારીકંદનો રસ અને શેરડીનો રસ એમાં પ્રથમ કહેલું ધી પકાવવું તે ધી લેવું એવો અર્થ કરીએ તો ૪૧ સવાચાર મળુ દુધ અને રસોમાં ૬૪ તોલા ધીનું વજન એટલું જોણું છે કે પકાવી શકાય નહીં માટે આમાં દુધ અને સાકરનાં વજન ખોટાં લખ્યાં લાગે છે. (૧૮૪૨૧)

इति श्री पद्मनाभसुनुना श्रौयशोषेण जूनागढ वास्तव्येन
 विरचिते रसप्रकाशमुष्कारे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ અધ્યાય: ૧૩ મો ॥

વીર્યસ્તંભકરી વટી-૧

શ્રીવાસમસ્તકીનાગકેસરં ચ લવંગકમ્ ।

કંકોલં તુલસીવીજં સુરાસાન્પહીફેનકમ્ ॥

જાત્રિકાઘ્વિશોષં ચ કરમાણુલુંકુમમ્ ।

કંકોલકતુગાસીરીજાતીફલસમાંશકાન્ ॥

સર્વાણ્યેવં વિચૂર્ણાય નાલિકેરોદરે સિપેત્ ।

દુગ્ધમધ્યે વિપાચ્યૈનં દિનાન્યેવં હિ પચ્ચ ચ ॥

નાલિકેરફલાદગ્રાહ્યં મર્દયેન્મધુના સહ ।

ગુદિકા કોલમાત્રા હિ મક્ષણીયા નિશામુલે ।

વીર્યસ્તંભં કરોત્યુગ્રં ચતુર્યામાવર્ધિ તથા ॥ ૧+૫ ॥

વીર્યસ્તંભકરી વટી-૧-સુખડ, રૂમીમસ્તંકી, નામકેસર, લવીંગ, તુલસીનાં ખા, ખર-
સાણીઅન્નમોદ, શોષિતું અશીષુ, જાવંતી, સંમદરોષનાં ખી, અકલકરો, અગર, કેસર, વંશલોચન
અને જાવફળ એ પ્રત્યેક તોલો ૧ અને અશુક્રનામ તોલો ૨ સાથે ખાંડવા. પછી એક પાણીયું
નાળાએર લઇ તેના પરથી ફેળાં એટલી કાઢી નાખી એખો ગોળો કાઢવો. (કાચલી કાઢવી
નહી-ભાંગવું નહી) પછી તેની આંખ દોષ લાથી કાણું પાડવું અને મેઝાં ઉપરું બધું ચૂર્ણ
કરી દઇ તે આંખ આડું છુચ અથવા શીટ થાય તેવો લાકડાનો ડાટો દઇ દેવો. પછી તે
નાળાએરને સવારથી સાંજ સુધી ઉકાળના દુધમાં પકાવવું નાળાએર છુડે તેટલું દુધ નાખવું.
અન દુધ બગતું જાય તેમ નવું નાખવું જવું. સાંજે નાળાએર કાઢી લેવું અને એ દુધનો
માવો કરી નાખવો. એવી રીતે પાંચ દિવસ સુધી દુધમાં નાળાએરને પકાવવું અને પાંચે દિવ-
સનો માવો લેજો. દરેક દોષ તેમાં બમણી સાકર નાખી પેઢા વાળવા. દરેકમાં ૧૦-૨૦ રૂપી-
આભાર પેઢા ખાવા. પછી નાળાએરને ફાટી ગોટો કાઢવો, અંદર ટોપરા સીમે મસાલાને
મુકાની ખાંડી બાદીક છુકો કરવો. પછી મધમાં અર્ધો તોલાભારના ગોળાં વાળવા. દરેકમાં
રેતો પાસે જતા પદેસાં ૧-૧૧ કલાકે ખાવો. ઉપર કરેલું દુધ પીવું. ૧૨ કલાક સુધી
વીર્યસ્તંભ-ટંકાવ થાય.

નુકરત્તમકરી વટી-૨

લવંગ શુદ્ધકર્પૂરં જાતીપત્રં ફલં તથા ।

કુંકમં સ્વર્ણવીજં ચ ધૂતપર્ણ મમૂનકમ્ ॥

મૂલં ત્વચ્ચ ચાન્ધિગોપમ્પ સર્વાણ્યેકપ્ર મર્દયેત્ ।

ગોદૃગ્ધ્રે ગોપનીયં ચ ભાગમેકં પ્રકલ્પયેત્ ॥

મુંગીપત્રમવં પૂર્ણ ભાગેકં સ્વર્ણગૈરિપ્તમ્ ।

मानवानां पोस्ततोयेन एकविंशतिसंख्यया ।

कारयेन्मातिमान्वैद्यः शुक्रस्तंभकरीं वटीम् ॥ ६+९ ॥

शुक्रस्तंभकरी वटी—२—सर्वांग, शेषेषु कपूर, ज्वरत्रो, ज्वरशुभ्र, केशर, कन्दलीपत्र, कन्दलीपत्र, (अथ प्रत्येक शेषेषां लेपां) समस्तशेषानां भूषण, अने ज्वर दुधमां शेषेषी लांग तथा सोनागेश, प्रत्येक तोत्रा ४ वट, पेरुना उपायना उपायना २१ आनना ६४ ये आनी लारनी गोणी करी भय साथे गने भावी. (६+८)

रतः स्तंभकरी वटी—३

जातीफलार्ककरहाटलवंगशुंटीकंकालकेसरकणाहरिचंदनानि ।

एतैः सप्तानमहिफेनमनेन चास्रं श्वेतं निधाय मधुना वट्कार्कान्विदध्यात् ॥

मापद्रयोन्मितमधुं निशि भक्षयित्वा मृष्टं पयस्तदनु माह्विमाशु पीत्वा ।

कुर्वन्तु कामुकजनाः प्रतिरुद्रपाताश्रितांसि तानि चकितानि कलावतीनाम् ॥ १०-११ ॥

रतः स्तंभकरी वटी—३—ज्वरशुभ्र, आश्रितानां रवाश्रितानां दुध, आश्रितानां सर्वांग, अंश, अश्रुशुभ्र, केशर, लोदीपीपत्र शुभ्र प्रत्येक तोत्रा १, दुधमां शेषेषु अश्रुशु तोत्रा ६ साथे वाटी तेषां ६ तोत्रां श्वेताश्रित ज्वरशुभां नाली भयमां अथ आनीलारनी गोणी वाणवी, अथ गोणी रते आश्रित कपूर ६४ दुध पीतुं. कलावती क्षमिनीश्वेता श्वितने अक्षित करवा मारे क्षमी पुत्रोत्ते मारे आ औषध परम क्षेपुं करवां छे. (१०+११)

वीर्यस्तंभकरी लेप वटी—४

स्कंधदेशाच्च संज्ञातं वीर्यं दर्दुरसंभवम् ।

घनसारेण संयुक्तं करहाटस्य चूर्णकम् ॥

समर्थं कारयेच्चूर्णी वटीं मुद्रममाणकाम् ।

सघर्षं मुखतोयेन लिङ्गलेपं प्रकाशयेत् ।

यामार्घ्यं धारयेद्विन्दुं सत्यं गुरुवचो यथा ॥ १२+१४ ॥

वीर्यस्तंभकरी लेपवटी—४—शेषेषु अश्रुशु शुक्र, शुक्र हर्मिना, कपूर अश्रुशुभ्र, अथ भयानि समस्तशेष ६४ पाशुमां वाटी भय ज्वरशु गोणीश्वेता वाणवी. शुभ्री वाटी सिंगलेप करवा १॥ कलाक वीर्यस्तंभ कलावता भाव. (१२+१४)

शुक्रस्तंभकचूर्णम्—५

पोस्तकं पलमेकं वै शुंटीकपः सिता पलैका च ।

कर्पमिता त्वक्षयसा पीतं रेतो ह्रुवं धत्ते ॥ १५ ॥

शुक्रस्तंभक चूर्णम्—५—अश्रुशुभ्र उपाय तोत्रा ४, अंश तोत्रा १, आश्रित तोत्रा ४, तज तोत्रा १, साथे आश्रितानां नाली ०॥ तोत्रा चूर्ण दुध साथे भावाधी वीर्यस्तंभक भाव. (१५)

ગ્રન્થતુલ્યેશાદિ:—

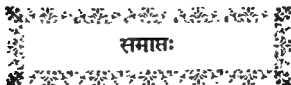
શ્રીગંગાધરભક્તિસત્કમનસો વિદ્યાવિનોદામ્બુધે:
 શ્રીગોડાન્વયપદ્મનાભસુધિયસ્તંસ્યાત્મજેનાપ્યયમ્ ॥
 સદ્વિદ્યેન યશોધરેણ કવિના વિદ્વજ્જનાનંદકૃદ્
 ગ્રન્થોપગ્રથિતઃ કરોતુ-સતતં સૌખ્યં-સતોં માનસે ॥
 દેશાનાં મુરરામ્મુત્તમતમં તત્રાપિ જીર્ણામિથઃ ।
 પ્રાકારોંસ્તિ-સ વેદશાસ્ત્રનિરતૈર્વિમૈશ્વ સંશોભિતઃ ॥
 તસ્મિન્ શંકુપદારવિન્દરતિકૃચ્છ્રીપદ્મનાભઃ સ્વયમ્ ।
 તત્પુત્રેણ યશોધરેણ કવિના ગ્રંથઃ સ્વયં નિર્મિતઃ ॥
 સંબોધાય સતોં મુસ્ત્રાયં સર્જ્યાં શિષ્યાર્યસંસિદ્ધયે, ।
 વૈદ્યાનામુપજીવનાય વિદુપામુદ્દેગનાશાય, વૈ ॥
 શ્રીમદ્દુર્ગપુરાતનેતિનિપુણઃ શ્રીપદ્મનાભાત્મજઃ ।
 શ્રીમદ્ભટ્ટયશોધરઃ કવિવરો ગ્રન્થઃ સ્વયં નિર્મમે ॥ ૧૬+૨૦ ॥

મહાદેવની ભક્તિમાં પ્રીતિવાળા, વિદ્યાના વિનોદના સમુદ્ભૂતરૂપા, શ્રીગોડાતિમાં
 જન્મેલા, શુદ્ધિમાન શ્રીપદ્મનાભ નામના વિદ્વાનના પુત્ર વૈદ્ય યશોધર બદ્ધ કવિએ આ ગ્રંથ
 સ્તુતિના મુખ માટે ઉત્સાહી પ્રયોગે તત્કાળે બોધ થતા માટે, શેષપીડિતોને આરામ
 આપવા માટે, શિષ્યોને સિદ્ધ કરવા માટે વૈદ્યોની આશુવિકા ચલાવવા માટે વિદ્વાનોને લક્ષ્મીર્ણ
 કદ મદાડવા માટે આ ગ્રંથ રચ્યો છે. આ પદ્મનાભ બદ્ધ અને તેમના પુત્ર યશોધરજી બદ્ધની
 જન્મમૂર્તી સૌરાષ્ટ્ર કાઠિઆવાડમાં જુનાગઢ શહેર છે, કે જ્યાં વેદશાસ્ત્રોમાં પ્રીતિવાળા અનેક
 શ્રદ્ધાળુઓ વસે છે. ત્યાં વસતા શ્રી પદ્મનાભના પુત્ર કવિવરજીશ્રી યશોધર બદ્ધે આ ગ્રંથ
 રચ્યો છે. (૧૬+૨૦)

इति श्री पद्मनाभमूलना श्रीयशोधर भट्टेन जुनागढवास्तव्येन
 विरचिते रसप्रकाशसुधाकरे त्रयोदशोपमायः . ॥ १३ ॥

समाप्तः

રસશાલા ઔષધાશ્રમ

ગોંડલ કાઠીઆવાડ

નાં
પુસ્તકો

રસ પ્રકાશ સુધાકર

ત્રીજી આવૃત્તિ પાકું પુઠું કિંમત પોરબં સાથે રૂ. ૩ ત્રણ.

મરીધર નામના લુનાગઢમાં થઇ ગયેલા રસાયન શાસ્ત્રીએ બનાવેલો આ રસ ગ્રન્થ ભરમ, રસ, રસાયન વગેરે બનાવવા માટે અને પારદના મંદકાર માટે ધણો ઉપયોગી છે. સોનું રૂપું બનાવવાના ધાતુવાદના પ્રયોગો પણ આપેલ છે મૂળ સંસ્કૃત શ્લોક સાથે રાજવૈદ્ય જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીનું કરેલું સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર હાથે છે આમા વર્ણવેલાં રસ રસાયનો અને ઔષધો તાત્કાલિક ગ્રુણ આપનારાં ચમત્કારિક છે. આ ગ્રન્થમાં ૧૩ અધ્યાય છે, પારદના ૧૮ મંદકાર, ધાતુ ઉપધાતુ રસ ઉપરસ રત્ન ઉપરત્ન વગેરેનાં શૈધન મારણ ભરમ કરવાની રીતોઆ રોગો ઉપર વપરાતાં રસ રસાયન ગોળાઓ તથા વાજકર કાષોત્તેજક ઔષધો સોનું ચાંદી બનાવવાના કિંમીયાના પ્રયોગો વગેરે અનેક બાબતો આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. મોનું બનાવવાના ૨૦ પ્રયોગો અને રૂપું બનાવવાના ૧૭ પ્રયોગો આમાં આપ્યા છે. આગલી આવૃત્તિઓમાં તેનાં ભાષાંતર આપ્યા ન હોતાં પણ આ આવૃત્તિમાં તે સોના રૂપાના પ્રયોગોનાં સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર આપેલ છે આ ગ્રન્થમાં ૧૩ અધ્યાય રાખ્ય ૮ પેઠ ૨૦૦ પાનાં છે પાકું પુઠું છે.

શ્રી ભગવદ્ ગીતા-કિંમત રૂ. ૧૦ દસ

ઉચ્ચેશ ઇન્દ્રોયુક્તશન પાનાં ૨૮, ઉચ્ચેશ સિદ્ધિદાત્રી ટિપ્પણી પાનાં ૧૫૩, ૧૮ અધ્યાય સંસ્કૃત શ્લોક પાનાં ૭૭, મૂળ શ્લોક સાથે ચંદ્રચંદા સંસ્કૃત દીકા અને તેનું ઉચ્ચેશ ભાષાંતર ૩ અધ્યાય પાનાં ૧૧૩, તથા પરચુરણ મળી ૪૦૦ પાનાનું પાકું સોનેરી પ્રકાશનું પુસ્તક છે.

શ્રી ભગવદ્ ગીતાની એકલા શ્લોકવાળી પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રત રસશાળા મથબદારમાં સંવત ૧૨૨૬ ની સાવની મહેલી તેને દાહલી ગીતા સાથે સરખાવતાં ૨૫૦ ટંકાણે પાકેબેડો અને ૨૩ શ્લોક વધારે છે. પ. ગજવૈદ્ય જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીએ તે પાકેબેડો ઉપર સંસ્કૃતમાં સિદ્ધિદાત્રી સંસ્કૃત ટિપ્પણી અને ચંદ્રચંદા નામની સંસ્કૃત દીકા લખેલી તે સંસ્કૃત ટિપ્પણીનું આ ઉચ્ચેશ ભાષાંતર છે સાથે સંસ્કૃત દીકા અને તેનું ઉચ્ચેશ ભાષાંતર ૧૧૩ પાનામાં હાપેલા પ્રારંભના ૩ અધ્યાય પણ સાથે જોડેલા છે. આ ગીતા પ્રસિદ્ધ થયાથી જગતના વિદ્વાનોમાં અને ગીતાશાસ્ત્રમાં રસ લેનારાઓમાં ગ્રેટો ખળભળાટ મચી ગયો છે કોઇપણ મતમતાંતરમાં તણાયા નિરા લખેલી ટિપ્પણી તથા ૩ અધ્યાયની સંસ્કૃત દીકા અને તેનું ઉચ્ચેશ ભાષાંતર વાંચીને વિદ્વાનો આશ્ચર્યચકિત થયા છે.

વ્યાધિનિગ્રહ અને પ્રશસ્તૌપયસંગ્રહ

આજ સુધી નહીં છાપાયેલા આ બન્ને ગ્રંથોનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો મેળવી છપાયા છે આ બન્ને વૈદ્યક ગ્રંથ મૂળ શ્લોકમાં ૩૩. આ ગ્રંથ સારવાર ઉપચાર માટે ઘણા ઉત્તમ છે. કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

રસોદ્ધારતંત્ર (૧૬ મી આવૃત્તિ) કિંમત રૂ. ૩ તથા (છપાય છે.)

આ ગ્રંથ મૂળ સંસ્કૃત શ્લોક ૫૬ રાજવૈદ્ય પં. જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીએ રચ્યો છે, તેના ૫ ભાગ છે તેમાં રોગના નિદાન અને દરદોની સારવારને લગતા આ પહેલા ભાગની ૧૬ મી ગુજરાતી આવૃત્તિ છે આ પુસ્તકમાં. ૩૦૦ દરદોનાં નિદાન ૨૦૦૦. સામાન્ય ધરગથુ ઔષધો અને ૧૫૦૦ દોઢ હજાર બનનાં શાસ્ત્રીય ઔષધો બતાવવાની કૃતિઓ આપી છે. આ એક ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવાથી દરેક માણસ વિદ્યાન વૈદ્ય જેવું કામ કરી શકે છે વૈદ્ય બની જાય છે, આ ગ્રંથ હાલ છપાય છે. સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૦ માં બહાર પડશે.

શ્રી સૂક્ત. બીજી આવૃત્તિ પોસ્ટેજ સાથે ૦.૮૦ છ આના.

લક્ષ્મી, ધન, આયુષ્ય, આરોગ્ય તથા આલોક તથા પરલોકનું કલ્યાણ ઇચ્છનારાઓ માટે ઉપયોગી છે આમાં શ્રી લક્ષ્મીનું વેદોક્ત સ્તવન છે. રાજવૈદ્ય પં. જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીજીએ સંસ્કૃત કરેલી દીકા અને ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

ઋદ્ધિલંઢ—વાદીલંઢ (સંસ્કૃત શ્લોકમાં) ઉપદેશ ૨૦, શ્લોક ૨૨૧૨

નિશનાય સિદ્ધ રચેલા રસરનાકરના પાંચ ભાગમાંના ધાતુવાદનો કિમિયાને લગતો આ એક ભાગ છે, આ ગ્રંથમાં ધાતુવાદના આશર્પ કારક સેંકડો પ્રયોગો મૂળ શ્લોકમાં આપ્યા છે. પાંકુ સોનેરી બાઇડીંગ છે.

સેંકડો કિમિયાગરો જે ગ્રંથ મેળવવા પૈસે ટકે પાંચમાસ થઈ ગયા છે તે ગ્રંથની પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતો હાથે રૂપીયાને ખરચે મેળવી અમારે છાપી પ્રસિદ્ધ કરી છે. કિંમત રૂ. ૧૫ પંકર.

અતિપુરાતની હસ્તલિખિત પુસ્તકોને આધારે છપાય છે.

॥ શ્રી દુર્ગા સપ્તશતી ॥

(ચંડીપાઠ)

રાજવૈદ્ય જીવરામ કાલિદાસ શાસ્ત્રીયે કરેલ સંશોધન

સપ્તશતી (ચંડીપાઠ) ની ઉત્તમતા સર્વ બાપકના અને મોક્ષતા માટે કાંઈ કહેવાપણું રોપજ નથી. મંત્રશાસ્ત્રો આ અદ્ભુત ગ્રંથ છે, નાસ્તિક કે આસ્તિક દિદુ કે હનર વર્ણ સર્વમાં ચંડીપાઠ માટે પૂજ્ય શુદ્ધિ અને આરથા છે, સર્વ ધર્મના અને સર્વ વર્ણના મનુષ્યો.

પોતાનાં મનોવાહિત કૃપ પ્રાપ્તિ માટે તથા મનઃકામના સિદ્ધિ માટે ચંદીપાઠનો આશ્રય લઈ નવ ચંદી ચનચંદી કે તેના વિવિધ પ્રયોગો કરે છે કરાવે છે. અને તેમાં સફળતા મેળવી ચંદીપાઠના અમરકારિકપણા માટે આશ્ચર્યચકિત થાય છે. આજસુધીમાં આ અન્યની લાખો પ્રતો છપાઈ ગઈ છે. આજસુધી વંચાતી પ્રતોમાં ઘણે દેકાણે એવા પાઠ છે કે જે સમજમાં નહીં આવના છતાં જેમના તેમ વંચાય છે. અમારી પાસે ૧૫ હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયા છે. તેમાંની એક પ્રતિ બે હજાર વર્ષ પહેલાની પ્રતિને આધારે લખાયેલી ભક્તચારી શ્રીરાવબાવા હાલ મુકામ નેમાવર એમની પાસેથી મળેલી તેને આધારે અમે આ અન્ય છપાવીએ છીએ આ અન્ય સાથે જુદી જુદી કામના ઈચ્છા કૃપ પ્રાપ્તિ માટે જુદા જુદા પ્રયોગો બતાવેલા છે ચંદીપાઠના મંત્રોના સંપુટ તથા શ્રીસૂક્ત વગેરે મંત્રોના સંપુટ સાથે પાઠ કરવાના પ્રયોગો નવાજું મંત્રના પ્રયોગો નવચંદી શતચંદી સહસ્રચંદી વગેરેની વિધિ ઉપાસના ક્રમ પૂજા પદ્ધતિ દીપદાન અને વિવિધ કામ્ય પ્રયોગોની સિદ્ધિના શુરથે દેખાડેલા રહસ્ય અને ગુરુકીર્તિઓ બતાવેલાં છે આ એક અન્ય પાસે રાખવાથી આખા મંત્ર શાસ્ત્રનો લાભ મેળવી શકાશે. આજસુધીમાં જે જે ચંદીપાઠ છપાયા છે તેમાં હવાચ અર્ધા મંત્રો વગેરે મળી ૭૦૦ સાતસો મંત્રો મળુવામાં આવ્યાં છે સારે અમારી પાસેના પ્રાચીન પાઠમાં મુરપુગ ૭૦૦ મંત્રો છે અને આજસુધી ૫૬૩, ૬૨૩૦ વગેરે અંગો સાથે છપાયેલ છે સારે આ પાઠમાં પોશ્ચાંગ ૧૬ સોળ અંગ છે. આ પુસ્તકની અદ્ભુતતા અને અપૂર્વતા વાંચ્યાથીજ જાણી શકાશે આ પુસ્તક તેના અધિકારીઓને અને દેવી લકતોનેજ ખાત્રી થયે મોકલશું. બીજાઓએ મંગાવવું નહીં. દિમત રૂ. ૧૬ સોળ.

રસશાલા ઔષધાશ્રમ

ગોંડલ કાઠીઆવાડ

૩૨ વર્ષનું જુનું વિશ્વ વિખ્યાત દેશી આયુર્વેદિક

હવા બનાવનાર કારખાનું.

ગોંડલ રસશાળા એકે ખરચે શુદ્ધ શાસ્ત્રીય ઔષધો તૈયાર કરી તેનો લાભ હિંદુસ્થાનને અને બીજા દેશોને આપે છે. આ કારખાનું રવેદેશી છે, હિંદુસ્થાનમાં હવા બનાવનારા કારખાનાઓ તથા ફાર્મસીઓમાં ગોંડલ રસશાળાની એ વિશેષતા અને પ્રાચીનતા છે કે હિંદના પ્રાચીન વિકાજન અધિયુનિએએ બનાવેલ આયુર્વેદિક અને યુનાની શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૨૦૦૦ હજાર બે હજાર બતાનાં ઔષધો હાથથી બનાવે છે. દેશી લક્ષ્ય અને બીજાં ઔષધો અશીનરીયા-સંચાથી બનાવતાં શાસ્ત્રીય પ્રદ્ધતિ સચવાતી નથી. ગુણ નાશ પામે છે. ક્રિયા સ્વાદ યુક્ત કરી જાય છે જેથી ગોંડલ રસશાળાએ હાથે બનાવવાની પુરાણી પ્રથા આજ રાખીને શાસ્ત્રકારોએ દુરમાવેલી અર્પાદાને જાળવી રાખી છે. તેથી અનેક મનુષ્યોનાં વધુ પોષણ થાય પણ છે. રસશાળાની આ શાસ્ત્રપદ્ધતિ જગત્સિદ્ધ હોવાથી અર્ધોનાં ઔષધો વિગેષ

શુભકારી નિવડ્યાં છે. તેનો લાભ હિંદી પ્રત્યેક જાતી અને વર્ગના લોકો દેશ પરદેશોનાં લઈ રહ્યાં છે. પ્રજા, રાજકુટુંબીઓ, જમીનદારો, જગીરદારો, શ્રીમંત ગૃહસ્થો અને વિદ્વાનો વખતો વખત જાહેર કરતા રહ્યા છે કે “ગોંડલ રસસાળાની દવાઓ શાસ્ત્ર પ્રમાણે બનેલી છે. મૂલ્યમાં સસ્તી છે. શુભમાં ચડીયાતી છે અને વિલાયતી દવાઓ સામે ટકી શકે છે.”

મસ્મો તથા કૂપીપક્વ રસાયનો

અન્નક મસ્મ ૧૦૦૦ (સહસ્ર પુટી) કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીસ, આ અન્ન પધી જાતની ઉધરસ, ક્ષય, સંગ્રહણી, કંસર શ્વાસ, મહાકુષ વગેરે મહારોગોને મટાડનારી યોગવાદી રસાયન છે, ધણી શક્તિ આપે છે વાજકર તથા પૌષ્ટિક છે. માત્રા—સવાર સાંજ એક રતી મધ માખણ કે ઘી સાકર સાથે લેવી.

અન્નક મસ્મ ૫૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દસ. માત્રા—૧ થી ૨ રતી સવાર સાંજ મધ ઘી માખણ, સાકર કુષ કે મલાઈ સાથે લેવી. છાતીની બળતરા, દાંઢ, મગજના ફેર, ચક્રર, નબળાઈ ધાતુભાવ તથા વીર્યહીન મટે.

અન્નક મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ પોણાબે. માત્રા—૧ થી ૩ રતી મધ માખણ કે ઘી સાથે બે વખત લેવી આ કફ શક્તિપ્રદ પૌષ્ટિક છે.

કાંતલોહ મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૪ ચાર. વીર્ય, આયુષ્ય, આરોગ્ય બળ વધારે, પાંડુ આમંદોષ, વધેલી ચરબી, લીવર, આમવાત, હરસ, કમળો વગેરે રોગોને મટાડે. ઉત્તમ પૌષ્ટિક છે.

તાન્ન મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ અડી. માત્રા—૧ રતી સવાર અને ૧ રતી સાંજે મધ પીપર સાથે કે મલાઈ સાથે આપવી. આનાથી ઉધરસ કે છાતીનો દુખાવો સોજા શ્વ પેટનાં દરદ મટે છે.

પ્રવાલ મસ્મ ચંદ્રપુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૦૧૧ બાર આના. માત્રા—૨ થી ૪ રતી મધ, ઘી, મલાઈ કે કુષ સાથે લેવાથી કફ પિત્તનું શમન કરે, પડતું લોહી સુકી ઉધરસ છાતીનો દુખાવો, દાઢ મટાડે વિષવિકાર અને જૂતપ્રેતની બાધા તથા મંમગ્રમહત્તી નાશ કરે.

વંગમસ્મ ગોરક્ષનાયી પોલી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. માત્રા—સવાર સાંજ બે રતી મધ માખણ કે મલાઈ સાથે બળ વધે. જોરક પચે, જૂખ લાગે, છુદ્ધિ સૌંદર્ય, આરોગ્ય અને ધાતુવીર્ય વધે, મધુમેહ અને વીર્યના તેમજ ઋતુના રોગ મટે.

મંદૂરમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૦૧ આઠ આના, માત્રા—૧ થી ૨ વર્ષ સુધીના બાળકને ટકે ૧ થી ૨ રતી મોટા માણસને ૨ થી ૪ રતી મધ, માખણ કે કુષ સાથે આપાવ શીતવીર્ય છે. દુબળાપણું પેટનાં દરદ, લીવર જરસ વધી હોય લોહીની શીકારા પેટનાં દરદ, કમળો કમળો કમળો, હરસ, નબળાઈ વગેરે બાળકોનાં અને મોટા માણસનાં દરદ મટે છે.

મંદૂરમસ્મ ગોરક્ષનાયી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨ બે. માત્રા—શુભ મંદૂર-અન્ન લાગ પ્રમાણે. મધ કે કુષ સાથે વિશેષમાં પૌષ્ટિક આયુષ્ય બળ શક્તિ વધે છે.

મુક્તાપિટ્ટી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૧ (આ પિટ્ટી ઉંચી જાતના મોતીની બને છે.)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સે. માત્રા-૧ રતી સવારે મધ, ઘી, માખણ મલાઈ કે ગાયના દુધ સાથે અપાય છે. ગરમ ખાટી ચીજો બોલી ખાવી. આ મોતીની પિટ્ટીનું હમેશાં મેવન કરે તો તે માણસને વૃદ્ધાવસ્થા આવે નહીં. આંખ કાન મગજ વગેરે ઉદ્વિગ્ધ છેવટ સુધી બળવાન રહે, શરીર નિરોગી રહે આયુષ્ય, ક્રાંતિ પ્રતિષ્ઠા, શુદ્ધિ, સ્મરણશક્તિ હૃદયબળ અને પરાક્રમ વધે, શરીરમાં લોહી ભરાય, દરેક જાનની નબળાઈ મટે; ક્ષય, ઉધરસ, દમ, મંદાગ્નિ, પિત્ત, દાહ, કફ, ગાંડપણ, મગજનો દુખાવો, સ્ત્રીઓના ગર્ભાશયનો રતવા આંખની ગમ્મી દરસ, પડતું લોહી, વાહ, છર્ણુબર ખોટી ગરમી વગેરે મટે, સ્ફૂર્તિ અને હિંસાદો વધે, મન હમેશાં આનંદમાં રહે, સંતાન ઉત્પન્ન થાય.

મુક્તાપિટ્ટી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીસ, માત્રા ચુચુ ઉપર પ્રમાણે.

લોહમસ્મ ૧૦૦ પુટ્ટો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ પોલાએ. માત્રા-સવાર સાંજ બંને રતી. શક્તિ, બળ, વીર્ય, ક્રાંતિ બુદ્ધિ, વધે, ખોરાક પચે, મોળ, ઉત્તેજ, અટકાઈ, અન્નપિત્ત, બરફ, લીવર, વધેલી ચરબી, લોહીમગાડ, દરસ, પેટનાં જંતુ, આમના, શળ, નબળાઈ વગેરે મટે, શક્તિ આવે.

સિદ્ધહરતાલ મસ્મ ૪૪૨ પુટ્ટો કિંમત—૧ તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. માત્રા ૦૧ થી ૧ રતી ઘી કે મધ સાથે ચાટવી. ૨૧ થી ૪૦ દિવસ સેવવાથી ૧૮ જાનના કોઠ, લોહીમગાડનાં દરો, ભગ્નર નાસુ, પન બળતકોઠ, સફેદકોઠ, સનિપાન, અપરમાર, ઉપદંશ ફિરંગરોગ, હાથીપગ મચી, સોળ, સુવાવડીનાં બધાં દરો, પચ્ચાત, ૮૦ જાનના વાના રોગ, શ્વાસ, ક્ષય, બધી જાનના દરસ સંગ્રહણી મધુમેઢ, વધેલી ચરબી, આંતરડાંનું વધતું, એપેન્ડી-સાઇટીસ, કંઠમાળ અને આમવાન એ રોગો મટે છે.

સુવર્ણમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૬૦ સાઠ માત્રા-સવાર સાંજ અંકે રતી મધ, માખણ કે મલાઈ સાથે. શીતવીર્ય, કામોત્તેજક, પોષિક, બળવર્ધક છે. વૃદ્ધા વચ્ચા આવવા દેતી નથી વૃદ્ધાવસ્થામાં છુવાની લાવે છે, આંખને કિનકરક મેખા, છે. અગ્નિ-શક્તિ શુદ્ધિ, આયુષ્ય અને આરોગ્ય વધારે છે. ક્ષય, મધુમેઢ, ગાંડપણ, મનનો ભ્રમ, બચ્ચના, ઉદ્વેગ, ઉનાવળાપણ, ચંચળપણ, તામ્રી સ્વભાવ કેન્સર મટાડે છે કોષપણ દરદની નબળાઈમાં અપાય છે. આ ક્ષયરોગનું ખાસ ઔષધ ગણાય છે

સિદ્ધમકરધ્વજની પોઢશગુણગંધકજારિત ચંદ્રોદયની અનુપાનમિથ્ર નોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. કામોત્તેજક પોષિક તેમજ બળ-વીર્યવર્ધક છે

સિદ્ધમકરધ્વજ પદ્મગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયની અનુપાનમિથ્ર નોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૫ ૫૮૭, બળ, શક્તિ, ક્રાંતિ વર્ધક.

સિદ્ધમકરધ્વજ દ્વિગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયની અનુપાનમિથ્ર નોઝી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૭ સાત. પોષિક શક્તિવર્ધ.

સિદ્ધમકરધ્વજની દ્વિગુણનો નોઝી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫ અઢી દરેક રોગની નબળાઈ મટાડે તથા પોષિક.

ઉપર લખેલી દરેક જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળાની માત્રા-૨ થી ૪ ગોળા દુધ સાથે આપાય છે. કોષપણ જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળાના સેવનથી મગજ, હૃદય, ફેફસાં, શ્વાસનળી, આંતરડાં લીવર, મૂત્રાશય, મૂત્રપિંડ, યાનતંતુ, વીર્યાશય વગેરે બળવાન થઈ શરીર કાંતિવાળું થાય છે. નપુંસકપણું, મધુમેહ, ધાતુક્ષીણતા વગેરે મહારોગ મટે છે.

પર્વટી

પંચામૃતપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દસ. દમેશાં સવારે (૧ થી ૮ રતી સુધી) કમે કમે ચડતી મધમાં ચાટવી દિવસમાં એક વખત લેવી. ઝાઝા, મરડા, તાવ, ઉશ્કેડી, છાતીનાં દરદ, કોષપણ ઉકાળેથી પડતું લોહી, ક્ષય, શૂળ, છાતીનો દુખાવો છાતીનો થડકો, પાંડુરોગ, પેટનાં દરદ, કફ, વાથુ, મંદાગ્નિ, લોહીજગાડ, કુષ્ઠ, કોઠ એટલાં દરદને મટાડે છે. બળહીન, કૃશ થઈ ગયેલાં માણસોની શક્તિ અને બળ વધારે છે શરીરને પુષ્ટ કરે છે, પરેશ ખાસ નકી પણ મર્યાં અચાણાં આંગલી બગ્ગરની મીઠાઈ બારે ચીકણા પદાર્થ ખાવા નહી.

પંચામૃત પર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ નો રૂ. ૧૧ ડોઢ. માત્રા—ચુણુ ઉપર પ્રમાણે છે.

મૈરઘનાથી પંચામૃત પર્વટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. દસ. માત્રા—૧ થી ૮ રતી પર્વટીમાં ૩ રતી ત્રિકટુ ચુણુ અને ઘી મધ મેળવી ચટાણું તથા જુદા જુદા અનુપાનથી આપવી. ક્ષય, શ્વાસ, ઉધરસ, હૃદયરોગ, ઝાઝા, મરડાં, આંતરડાંના રોગ, કબજાપાત, સંગ્રહણી, ઉશ્કેડી, શ્વાસ-દમ, હેડકો હરસ વગેરે રોગ મટે.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. માત્રા—સવારે ૨ થી ૮ રતી સુધી કમે કમે વધારી મધ સાથે આપાય. આનાથી ગમે તેવી ભયંકર સંગ્રહણીનો રોગ મટે છે, શરીર પુષ્ટ અને બળવાન થાય છે. દહીં, દૂધ, ચુસેળીનો રસ એ ખોરાક દેવો.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨ બાર. માત્રા—ચુણુ ઉપર પ્રમાણે

રસાશાઢાનાં પેટંટ ઔષધો.

અરોગ (આ અરોગનું પ્રવાહી સત્વ છે.) કિંમત—નાની બાટલીના ગાઢ દસ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. બે. આના સેવનથી ઓઝોના ઋતુના અટકાવને લગતાં દર કોષ પ્રકારનાં દરદ મટી જાય છે. લોહીનો સાવ, સફેદ સાવ અટકાવનું બહુ આવવું કે એકદમ અટકી જવું વગેરે દરદો મટે.

કામસંજીવની યાતુન્તી પિત્ત કિંમત—થીચી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. આ ગોળાના સેવનથી શક્તિ બળ અને વીર્ય વધે છે. વીર્યસંભન થાય છે. કામ શક્તિ જન્યૂત થાય છે. સંતાન ઉત્પન્ન થવા લાયક શક્તિ આવે છે. ધણી ઓઝો પણ નપુંસક જેવી રિયતિમાં હોય છે અર્ધાન તેની શમવાસના નાશ પામેલી હોય છે તેવી સ્ત્રીઓને પોતાનું જીવન ગ્રેર જેવું લાગે છે તેમને પણ આ ઔષધી નવું જીવન આપે છે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળા દુધ સાથે લેવી

કામોચ્ચરો ચાટણ (ઉત્તમ સ્વાદિષ્ટ મુગધી લીજતદાર અને પૌષ્ટિક ચાટણ)—અર્ધા રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ અડી, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ સાડાચાર. મગ-જામરીનું કામ કરનારાઓ માટે આ ચાટણ આશીર્વાદ સમાન છે. તેમ આના સેવનથી કામશક્તિ પુરુષાતન વધે છે. શુદ્ધિ મેધા, અને સ્મરણ શક્તિ ખીલે છે અને આના કામવાસનાની બંધનતામાં લાજ કરે છે.

ગર્ભવેગ ગોઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ આ ગોળી સ્ત્રી બહાર બેઠા પછી નહાયા પછીથી ૪ થે દિવસેથી ચર કરી. માત્રા-હમેશાં સવારે ૪ ગોળી વાસી પાણી સાથે લેવી. હમેશાં ૧ વખત લેવી એ પ્રમાણે ૪ દિવસેથી ચર કરી અંધવાદીયું સુધી આણુ રાખ, આના સેવનથી સ્ત્રીને સંતાન થતાં અટકે છે.

ગર્ભલામ ગોઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ ગર્ભાશયના બગાડથી મુક્તિ મુખ અવળું થવાથી, કાઠામાં રતવા હોવાથી, ચરખી ચડી જવાથી, બાકી જવાથી, જાનુના અટકાવના દરથી ગમે તે કારણે ગર્ભ ન રહેતા હોય તો આ ગોળીના સેવનથી મનાન થાય છે. માત્રા-૪ ગોળી ગાયના દુધ સાથે ૪ થે દિવસે નાહાયા પછી ૨ અંધવાદીયાં લેવી.

ગોનોરિયા પિલ્સ કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૨ બે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી પાણી સાથે લેવાથી ચરખી ચરદી કે વાયુના ગમે તે જનના પરમીયાને, પ્રમેહને મધુમેહ (ડાયાબીટીસ) ને તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રદ, વાંધાં, રક્તસ્રાવ, સફેદ પાણી પામવાં વગેરે દરદને મટાડે છે.

વિષ્વધૂપ કિંમત—૧૦ તોલાના કપાના ૧૦૦ ૭ આના ૧ રતલી કપાનો રૂ. ૧૦ સ્વત્તા. આ ધૂપ હમેશાં સવાર સાંજ ઘરમાં તથા મકાનની આલુખાલુમાં બગીચામાં કરવાથી દવા શુદ્ધ થાય છે, બધી ઉત્તમ ખુશખો ફેલાય છે, મન પ્રસન્ન રહે છે અવારનું મકાનમાં કે ઉજડ મકાનમાં કે નવા મકાનમાં પ્રથમ રહેલું હોય સારે હમેશાં આ ધૂપ કરવાનું ચાલુ રાખવાથી બાળકો જૂત-ત્રેત પિયાય કે બહારાશ્વર્મ કે તેવાં સર્વેના વાસો થયો હોય તો તે ભાગી જાય છે નાનાં બાળકોને બધી વાર નજરચોટ લાગે છે અને તેથી પીડાઈ બધીવાર મરણ પામે છે તથા ખીમાર માણસને આ ધૂપ કરવાથી આરોગ્ય જલ્દી મળે છે. દેવ પૂજામાં પણ આ ધૂપ કરવાથી દેવતા પ્રસન્ન થાય છે.

વાલપુષ્પાટણ કિંમત—૦૧ રતલી શીથીના ૦૧ આડ આના, એક રતલી બરણીના રૂ. દોઢ. રસશાળાની આ નવી શોધ છે ખાસ કરી ટુરતનાં જન્મેલાં કે ધાવણાં બાળકો માટે આ ઉત્તમ પૌષ્ટિક સ્વાદિષ્ટ ખોરાક છે. આમાં તમામ જીવનતત્વો-વીટામીન-સ લગપુર પ્રમાણમાં રહેલાં છે આ વસ્તુ ચાટણ જેવી નરમ છે ખાસ કરીને બાળક જન્મે કે ટુરત તેજ દિવસેથી માંડી ૭ દિવસ સુધી પ્રવાહી કરી થોડું ઘી ઉમેરી નવરોડું કરી અપાય છે. તેમજ ધાવણાં બાળકો માટે પણ આ એક અમૂત સરખી અમૂલ્ય વસ્તુ છે.

મુંગરાજ તેલ (વાળમાં નોખવાનું ઉત્તમ સુગંધી દંડું તેલ) કિંમત—નાની શીથીનાં ૦૧૦ બાર આના, એક રતલી બાટલીના રૂ. ૨૦ અડી. આ તેલમાં મુંગરાજ મોટા પ્રમાણમાં પડે છે. તેવનાં તેલમાં વનસ્પતિના સંયોગથી આ તેલ જનાવાય છે આ તેલમાં મગજને ઠંડા રાખવાનો, પુષ્ટિ આપવાનો, વાળનાં મૂળ મજબૂત કરવાનો વાળને

લેહો સ્નો કિંમત—૧ શીશીના ૦૧ આઠ આના, મોટા પોટના રૂ. ૬ છ. આ સ્નો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે મેં ઉપરના ખીલ ગાંધ, કાળા ગાંધ, ફેક્ટીઓ, અળાધઓ, શીયાળાને લઈ તથા ખોટી ગરમીથી મેં કે શરીરનું લુપ્ત ખરસ્ટ થઈ જવું તરડી જવું એ અને બીજા કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સૌંદર્યને બળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો ક્રોમ—નાની શીશીના રૂ. ૧ મોટા પોટના રૂ. ૧૨. ગુણ લેડી સ્નો પ્રમાણે.

વધી ઋતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીચેની શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, બુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે એવી દરદારી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અબ્રક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો. આ અબ્રક ભરમ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય ફેફસાં લીવર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે. વાછકર છે વૃદ્ધાવરથા ક્ષય, સંપ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાસ, સારણગાંક વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૦૧ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં ઘીમાં કે મલાઈમાં ચાટવી કે મેમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જીવી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫૦ અડીસો. માત્રા—સવાર સાંજ એકેક રતી મધ માખણ ઘી કે મલાઈ સાથે ગુણ-સ્પર્શ, દરસ, સંપ્રહણી, અપરમાર મૂંઝાઈ, અપતંત્રક, ગાંડપણ, વાઈ, ચાનતતુની નબળાઈ, પ્રમેહ, કૂબળાપણું, કૃશતા કંઠમાળ, પિત્ત, કંક, વિપત્તિકાર, પ્રદર, નબળાઈ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપાસો, ખોટી ગરમી, છાતીની બળગત દાઢ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં બીજાં ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ ભરમ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલદી મટી જાય છે. શીતવીર્ય છે. સુવર્ણ-ભરમનું સેવન કરવાથી મદ, ભૂત પ્રેત, પિશાચ વગેરેની બાધા નક્કર મટે છે. બુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે. મન આનંદમાં રહે છે. વૃદ્ધાવરથા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દૂર થઈ જુવાની ટકી રહે છે. પરચ-તેમ મર્યા ખટાઈ બળરતી મીને અથાણા તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દૂધ કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર ખરલનો બગાડો અશ્વપિત્ત આમ જળ લખંદર કમળો પાંડુ દરસ સોજા શુદ્ધ વધેલી ગરમી પેટનાં જંતુ વગેરે દરદને મટાડે બળ શક્તિ લોહી વીર્ય વધારે.

સુંવાળા તથા કાળા કરવાનો, ખરી જતા વાળ અટકાવવાનો અને વાળનાં ખોડા, ટાલ, બુંધું લીધું, વગેરેને નાશુદ્ધ કરવાનો અદ્વિત ગુણ રહેલો છે.

મધુમેહારિ પિલ્લ કિંમત—ગાળી નં. ૧, શીશી ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો ગાળી નં. ૨ શીશી ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. અમારી ઘણાં પરિશ્રમને અતિ કરેલી આ નવી શોધ છે. સેકેડે ૮૦ ટકા મધુમેહ-મીઠા પરમાણુ (ડાયાબીટીસના) દરદીઓ આનાથી સારા થાય છે. મધુમેહ-ડાયાબીટીસના દરદીને અમારી દવા આલતી હોય તે દરમ્યાન માત્ર ખાંડ સાકર સિવાય બધી જનનો ખોરાક ખાવાની છૂટ આપીએ છીએ કોઈપણ જાતની પરજ કે ખાવા પીવામાં અટકાવત નથી.

મધુમેહારિ મલમ કિંમત—૧ રતલી બરછીના રૂ. ૫ પાંચ; ૨૦ તોલાની બંદ-છીના રૂ. ૨૧૧૧ પોણાત્રણ. મધુમેહ ડાયાબીટીસવાળાને ચાંદાં, ધારાં, ભાકાં પડ્યાં હોય તો તે મોટે આ મલમ વાપરવો.

મસ્તક શાંતિ કિંમત—નાની શીશીના ૦૧. આઠ આના એક રતલી બાટલાનો રૂ. ૧૧૧. આ પ્રવાહી સુધવાથી શરદીથી, વાયુથી, સળખમથી માથામાં જીવડાંની ઉપાધિથી, તાવથી દસ્તની કબજાતથી બીજા ગમે તે કારણે થતી માથાની લપકર પીડા તેજ ક્ષણે શાંત થઈ દરદીને અપૂર્વ શાંતિ મળે છે. સુધવાની રીત—આ મોટી શીશીમાંથી એક નાની ૦૧ કે ૦૧ ઓંસની શીશીમાં પ્રવાહી બુંદ કાઢી પછી તે શીશીમાંથી સુધ્યા કરવું.

મેલેરિયા પિલ્લ કિંમત—શીશી ૧ ના ૦૧ આઠ આના, મોટા પેઈંગના રૂ. ૨૧૧ આંદો. ટાંઢીયા એકાંતરીયાં, તરીયા, મેલેરીયાના તાવ, ભાદરવા મહીનાના તાવ, ધ-ફુએન્ઝા, મેનીન્જાઈસ બ્લેકવોટરશીવર વગેરે તાવ ઉતરે છે તથા અટકે છે.

મેલેરિયા ઓઈલ ANTI MALARIA OIL કિંમત—૪ ઓંસની શીશીના ૦૧ આઠ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. ૧૧૧૧ પોણાએ. આ તેલ મેલેરીયાની સીઝનમાં તથા ગમે તે જાતનો તાવ કે ગમે તે ચેપીરોગની દવા આલતી હોય ભારે કે નીરોગી માથુસ સવારમાં ન્હાવા પહેલાં આ તેલનું માલીસ કરે તો તે રોગથી મુક્ત થાય છે. અને કોઈપણ જાતનો તાવ કે બીજા ચેપી દરદીથી અસિદ્ધ રહી પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરી શકે છે.

રક્તરાજ કિંમત—૧ ઓંસની શીશીના રૂ. ૧૧૧ દોઢ, ૪ ઓંસની શીશીના રૂ. ૫ પાંચ, માત્ર ૧ થી ૫ ટીપાં પાણી કે દૂધ સાથે કે પનાસમાં નાખી ખાવા અપાય છે. મુખ્યત્વે કરી કોઈપણ જાતના દુખાવામાં અકસીર છે. શરદી, સળખમ, બધા તાવ, ફેલેરા, દમ, પેટનો દુખાવો, ઝાડા, મરડા, મૂળ, છાતીનો દુખાવો, આફરો, ફેફસાનો મોળો અજીર્ણ સંધીવા, સંધીનો દુખાવો, ખંસી ઉધરસ, અપચો ખોરાક પરનો અભાવો, ઉલટી, બાળકોની ઉધરસ, બનાણી, સસણી, એટલાં દરદીમાં અંદર પાવામાં વાપરવું. માથાનો દુખાવો કે આધા-શીશીના સખત દુખાવામાં દોઢપણુ મેળગ્યા વિના ચોર્સ ટીપાં ચોપડાં, સાંધાનાં દરદમાં રસરોગનાં ચોર્સ ટીપાં ૧-૨ મગમી તરવું કે મદખારણુ તેજ મેળવી મેળવાથી તુરત આરામ થાય છે. દાઢનાં કે દાંતનાં દુખાવામાં ૩ ના પુંઝામાં ૪-૬ ટીપાં નાખી દાઢ કે દાંતપર પુંઝા મૂકવું લાગ પડ્યા તેથી એથી તરત દુખાવો મટે છે.

લેહો સ્તો કિંમત—૧ શીશીના ૦૮ આઠ આના, મોટા પોટના રૂ. ૬ ૭. આ સ્તો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ ■ મો ઉપરના ખીલ જાંઘ, કાળા કાન, ફેડકીઓ, અળાધઓ, શીયાળાને લાઇ તથા ખોટી ગરમીથી મોં કે શરીરનું ભુખાર ખરસટ થઇ જવું તરતી જવું એ અને ખીજા કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સંદર્શને જળવાી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો કોમ—નાની શીશીના રૂ. ૧ મોટા પોટના રૂ. ૧૨. ગુણ લેડી સ્તો પ્રમાણે.

વધી ક્રતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીચેગી શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, બુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે ચેપી દરદારી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અન્નક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો. આ અન્નક કસ્મ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દૃઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય ફેરફાર લીવર સ્નાયુ સંધિ તથા માંસને પુષ્ટ કરે વાજકર છે વૃદ્ધાવસ્થા ક્ષય, સંગ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાશ, સારણુગાંઠ વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૦૮ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં લીમાં કે મવાઇમાં ચાટવી કે મોમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જવી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫૦ અઢીમે. માત્રા—સવાર સાજા અંકક ગતી મધ માખણ લી કે મલાઈ સાથે ગુણ-સ્પરોગ, હરસ, સંગ્રહણી, અપરમાર મૂર્છા, અપતંત્રક, ગાડપણ, વાઇ, યાનતંત્રની નમળાઇ, પ્રમેહ, ફૂળજાપણ, ફૂલતા કંકભાજ, પિત્ત, કફ, વિષવિકાર, પ્રદર, નમળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, જાતીની બળતરા દાહ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં ખીજા ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ કસ્મ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલ્દી મટી જાય છે. સીનવીર્ય છે, સુવર્ણ-ભરમનું સેવન કરવાથી ગ્રહ, જૂત ગ્રેત, પિચાલ્ય વગેરેની બાધા નાશત મટે છે. બુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે મન આનંદમાં ગહે છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દુર થઇ જુવાની ટકા રહે છે ધર્ય-તેવ મગ્યાં ખટાઇ બળતરતી ચીજો અથાણા તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દૂધ કે લી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર બરબનો જમાડો અગ્નિપિત્ત આમ રજા લગ્નદર કમળો પાડે હરસ રોગ ગુરમ વધેલી ચરખી પેટનાં જંતુ વગેરે છદ્મે મટાડે બળ શક્તિ લેલો વીર વધારે.

પૂર્ણચંદ્રોદય શત (૧૦૦) સો ગુણની અનુપાનમિથ ગોઠી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સો ગ્રુણ-પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, આયુષ્ય વધે છે.
માત્રા-૨ થી ૪ ગોળી દૂધ સાથે લેવાય.

હીરાની મસ્મ નં. ૨ ની અનુપાનમિથ ગોઠી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦૦ બસો એક તોલામાં ૨૦૦ ગોળી આવે છે હમેશાં ૨ થી ૪ ગોળી દૂધ સાથે લેવાય છે.

અધા રોગમાં જુદા જુદા અનુપાનથી અપાય છે, જાતી ફેફસાં આંતરડાં હીવર મગજ વગેરે અવયવનાં દરેક લ્પ કેન્સર શ્વાસ શ્વર્ણનર મધુમેહ નમળાઇ મટે છે. ધાતુ વીર્ય વધે છે, શરીર નીરવળી રહે કોષપણ રોગ ઉપર જુદા જુદા અનુપાનથી અથવા એકલા મધથી પણ અપાય છે. આહાર વિહારમાં નિયમિત રહી આનું સેવન કરનારા મનુષ્ય ધણું લાંબું આયુષ્ય મેળવે છે આનું સેવન કરનારા પુરુષથી ઉર્ધ્વ થનારાં સંતાનો મહાપરાક્રમી બળવાન શુદ્ધિશાળી થાય છે. દરેક ઈન્દ્રિય હેવટ સુધી બળવાન રહે છે.

હીરાની મસ્મ નં. ૩ ની અનુપાનમિથ ગોઠી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ એકસો. ૧ તોલામાં ૧૦૦ ગોળી આવે છે. હમેશાં ૨ થી ૪ ગોળી દૂધ સાથે લેવાય છે, બળ, શુદ્ધિ, કાંતિ, શક્તિ, આયુષ્ય જોગ્યસ અને તેજ વધે, મગજ લ્પ ફેફસાં હીવર આંતરડાં બળવાન થાય, જળી ગમેનાં દરેક મટે છે

કસ્તૂરીજીવન કિંમત—ના રતલી આટલીના રૂ. ૨૦૦ પોણા ત્રણ, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૫ પાંચ મગજ, લ્પ, ફેફસાં આંતરડાં અને બીજાં અવયવ બળવાન થાય છે શક્તિ બળ કાંતિ વધે છે ધાતુપ્રિય મટે સર્વોત્તમ છે શિયાળામાં બળતો સંગ્રહ કરવા માટે ખાસ પૌષ્ટિક ખોરાક તરીકે વ્હો, યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓ ઓળો સૌ કોષ આનું સેવન કરે છે પરેજ કાઇ નથી.

મુફર (યુનાની ચાટણ) કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૧૦ દસ, તોલા ૪૦ ના રૂ. ૩૮ આઝીસ. આ ચાટણ પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, વીર્યસ્તબ્ધ સિધ્ધિવતા નાશક, આયુષ્ય વર્ધક, શક્તિપ્રદ, અને વાજકર છે રાગઓ શ્રીમતો અને સુખી માણસો માટે ઉપયોગી છે, સવાર સાંજ અંદેક ચમચો ખાઇ ઉપર કદેલુ કુધ પીવું તથા જીખ લાગે ત્યારે જમવું.

જ્યવનપ્રાશ અયલેહ સ્પેશ્યલ કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૨૦૦ પોણાત્રણ, ૪૦ તોલાના રૂ. ૧૦ દસ. આ ચાટણ ચ્યવનપ્રાશ પ્રમાણે જ બને છે પણ આમાં વિશેષ દરી મુવર્જીભરમ અલ્બર્જ, સોનાનાં પાનાં. સાચાં ગોલીની પિટ્ટી રીપ ચાટીની ભરમ પ્રવાહ વગેરે ઉચા પૌષ્ટિક વસ્તુનાં મેળવવામાં આવે છે. સત્તારમાં ૧ થી ૨ ચમચા ખાઇ ઉપર પાણી પીવું અગર જીખ હોય તો કુધ પીવું જીખ લાગે ત્યારે જમવું આ અવશેષ એક બળતો ઉત્તમ મગજને લ્પને આંતરડાંને શક્તિ આપનારો પિત્તશામક ખોરાક છે. આના

રસશાળા ઔષધાશ્રમ ગોંડલ-કાઠીઆવાડ

પોતાનાં મનોવાંછિત ફળ પ્રાપ્તિ માટે તથા મનઃકામના સિદ્ધિ માટે ચંડીપાઠનો આશ્રય લઈ નવ ચંડી શનચંડી કે તેના વિવિધ પ્રયોગો કરે છે કરાવે છે. અને તેમાં સફળતા મેળવી ચંડીપાઠના અમલકારિકપણા માટે આશ્ચર્યચકિત થાય છે. આજ્ઞસુધીમાં આ ગ્રન્થની લાખો પ્રતો છપાઈ ગઈ છે. આજ્ઞસુધી વંચાતી પ્રતોમાં ઘણે દેકાણે એવા પાઠ ૩ કે ૪ જે સમજમાં નહીં આવના છતાં જેમના તેમ વચ્ચાય છે. અમારી પાસે ૧૫ હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયા છે. તેમાંની એક પ્રતિ બે હજાર વર્ષ પહેલાની પ્રતિને આધારે લખાયેલી બહાર્યારી શ્રીકાલ્યાવા દાસ મુકામ નેમાવર એમની પાસેથી મળેલી તેને આધારે અમે આ ગ્રન્થ છપાવીએ છીએ આ ગ્રન્થ સાથે જુદી જુદી કામના ઇચ્છા ફળ પ્રાપ્તિ માટે જુદા જુદા પ્રયોગો બતાવેલા છે ચંડીપાઠના મંત્રોના સંપુટ તથા શ્રીમુક્તા વગેરે મંત્રોના સંપુટ સાથે પાઠ કરવાના પ્રયોગો નવાઈ મંત્રના પ્રયોગો નવચંડી શતચંડી સહસ્રચંડી વગેરેની વિધિ ઉપાસના ક્રમ પૂર્ણ પદ્ધતિ દીપદાન અને વિવિધ કામ્ય પ્રયોગોની સિદ્ધિના શુર્યે દેખાડેલા રહસ્ય અને ગુરુકાલીઓ બતાવેલાં છે આ એક ગ્રન્થ પાસે રાખવાથી આખા મંત્ર શાસ્ત્રનો લાભ મેળવી શકાશે. આજ્ઞસુધીમાં જે જે ચંડીપાઠ છપાયા છે તેમાં હજારો અર્ધાં મંત્રો વગેરે મળી ૭૦૦ સાતસો મંત્રો મળવામાં આવ્યા છે સારે અમારી પાસેના પ્રાચીન પાઠમાં પુરેપુરાં ૭૦૦ મંત્રો છે અને આજ્ઞસુધી પદ્ય, કશાંગ વગેરે અંગો સાથે છપાયેલ છે સારે આ પાઠમાં પોદશાંગ ૧૬ સોળ અંગ છે. આ પુસ્તકની અદ્ભુતતા અને અપૂર્વતા વાંચ્યાથીજ નજી શકાશે આ પુસ્તક તેના અધિકારીઓને અને દેવી ભક્તોનેજ ખાતી થયે મોકલશું. બીજાઓએ મંજાવવું નહીં. દિંમત રૂ. ૧૬ સોળ.

રસશાલા ઔષધાશ્રમ

ગોંડલ કાઠીઆવાડ

૩૨ વર્ષનું જુનું વિશ્વ વિખ્યાત દેશી આયુર્વેદિક

દવા બનાવનાર કારખાનું.

ગોંડલ રસશાળા એક ખરેચે શુદ્ધ શાસ્ત્રીય ઔષધો તૈયાર કરી તેનો લાભ હિંદુસ્થાનને અને બીજા દેશોને આપે છે. આ કારખાનું સ્વેદેશી છે, હિંદુસ્થાનમાં દવા બનાવનારા કારખાનાઓ તથા ફાર્મસીઓમાં ગોંડલ રસશાળાની એ વિશેષતા અને પ્રાચીનતા છે કે હિંદના પ્રાચીન ત્રિકાળત્ર સપ્તિમુનિઓએ બનાવેલ આયુર્વેદિક અને યુનાની શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૨૦૦૦ હજાર બે હજાર જાતનાં ઔષધો હાથથી બનાવે છે. દેશી લક્ષ્ય અને બીજાં ઔષધો અશીનરીયા-સંચાથી બનાવતાં શાસ્ત્રીય પ્રદતિ સચવાતી નથી. ગુણ નાશ પામે છે. ક્રિયા સ્વાદ ગુણ ફરી જન્ય છે જેથી ગોંડલ રસશાળાએ હાથે બનાવવાની પુરાણી પ્રથા આજ રાખીને શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવેલી મર્યાદાને જાળવી રાખી છે. તેથી અનેક મનુષ્યોનાં વધુ પોષણ થાય પણ છે. રસશાળાની આ શાસ્ત્રપદ્ધતિ જગતસિદ્ધ હોવાથી અહીંનાં ઔષધો વિશેષ

શુભકારી નિવડ્યાં છે. તેનો લાભ હિંદની પ્રત્યેક જાતી અને વર્ગના લોકો દેશ પરદેશોનાં લઈ રહ્યાં છે. પ્રજા, રાજકુટુંબીઓ, જમીનદારો, જાગીરદારો, શ્રીમંત ગૃહસ્થો અને વિદ્વાનો વખતો વખત જાહેર કરતા રહ્યા છે કે “ગોંડલ રસશાળાની દવાઓ શાસ્ત્ર પ્રમાણે બનેલી છે મૂલ્યમાં સસ્તી છે શુભમાં ચડીયાતી છે અને વિલાસતી દવાઓ સામે ટકી શકે છે.”

મસ્મો તથા કૂપીપક્વ રસાયનો

અન્નક મસ્મ ૧૦૦૦ (સહસ્ર પુટી) કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીથ, આ ભરમ બધી જાતની ઉધરસ, ક્ષય, સંગ્રહણી, કંસર, શ્વાસ, મહાકુષ વગેરે મહારોગોને મટાડનારી યોગવાદી રસાયન છે, ધણી શક્તિ આપે છે વાજકર તથા પૌષ્ટિક છે. માત્રા-સવાર સાંજ એક રતી મધ માખણ કે ઘી સાકર સાથે લેવી.

અન્નક મસ્મ ૫૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દસ. માત્રા-૧ થી ૨ રતી સવાર સાંજ મધ ઘી માખણ, સાકર કુષ કે મલાઈ સાથે લેવી. છાતીની બળતરા, ઠાંં, મગજના ફેર, ચક્રર, નબળાઈ ધાતુસાવ તથા વીર્યહીન મટે.

અન્નક મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૧૧૧ પોણાબે. માત્રા-૧ થી ૩ રતી મધ માખણ કે ઘી સાથે બે વખત લેવી આ કફ શક્તિપ્રદ પૌષ્ટિક છે.

કાંતલોહ મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૪ ચાર. વીર્ય, આયુષ્ય, આરોગ્ય બળ વધારે, પાંડુ આમદોષ, વધેલી ચરબી, લીવર, આમવાત, હરસ, કમળો વગેરે રોગોને મટાડે. ઉત્તમ પૌષ્ટિક છે.

તાન્ન મસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૧ અઢી. માત્રા-૧ રતી સવાર અને ૧ રતી સાંજે મધ પીપર સાથે કે મલાઈ સાથે આપવી. આનાથી ઉધરસ કે છાતીનો દુખાવો સોજા શ્વ પેટનાં દરદ મટે છે.

પ્રવાલ મસ્મ ચંદ્રપુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૦૧૧ ચાર આના. માત્રા-૨ થી ૪ રતી મધ, ઘી, મલાઈ કે કુષ સાથે લેવાથી કફ પિત્તનું શમન કરે, પડતું લોહી સુકી ઉધરસ છાતીનો દુખાવો, દાઢ મટાડે વિષવિકાર અને જૂતપ્રેતની બાધા તથા મંથનમહત્તી નાશ કરે.

વંગમસ્મ ગોરક્ષનાયી પોલી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. માત્રા-સવાર સાંજ બે રતી મધ માખણ કે મલાઈ સાથે બળ વધે. જોરાક પચે, જૂખ લાગે, છુદ્ધિ સૌંદર્ય, આરોગ્ય અને ધાતુવીર્ય વધે, મધુમેહ અને વીર્યના તેમજ ઋતુના રોગ મટે.

મંદુરમસ્મ લાલ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૦૧ આઠ આના, માત્રા-૧ થી ૨ વર્ષ સુધીના બાળકને ટકે ૧ થી ૨ રતી મોટા માણસને ૨ થી ૪ રતી મધ, માખણ કે કુષ સાથે આપા ધીરવીર્ય છે. દુબળાપણું પેટનાં દરદ, લીવર બરસ વધી હોય લોહીની શીકારા પેટનાં દરદ, કમળો કમળો કમળો, હરસ, નબળાઈ વગેરે બાળકોનાં અને મોટા માણસનાં દરદ મટે છે.

મંદુરમસ્મ ગોરક્ષનાયી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨ બે. માત્રા-શુભ મંદુર-ભરમ લાગ પ્રમાણે. મધ કે કુષ સાથે વિશેષમાં પૌષ્ટિક આયુષ્ય બળ શક્તિ વર્ધક છે.

મુક્તાપિષ્ઠી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૧ (આ પિષ્ઠી ઈંચી જાતના માતીની બને છે.)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સે. માત્રા-૧ રતી સવારે મધ, ઘી, માખણ મલાઈ કે ગાયના દુધ સાથે અપાય છે. ગરમ ખાટી ચીજો ઝોછી ખાવી. આ માતીની પિષ્ઠીનું હમેશાં એવન કરે તો તે માણસને વૃદ્ધાવસ્થા આવે નહી. આંખ કાન મગજ વગેરે ઈંદ્રિયો છેવટ સુધી બળવાન રહે, શરીર નિરોગી રહે આયુષ્ય, ક્રાંતિ પ્રતિભા, ભુદ્ધિ, સ્મરણશક્તિ હૃદયબળ અને પરાક્ષમ વધે, શરીરમાં લોહી ભરાય, દરેક જાનની નબળાઈ મટે; ક્ષય, ઉધરસ, દમ, મંદાગ્નિ, પિત્ત, દાહ, કફ, ગાંડપણ, મગજનો દુખાવો, સ્ત્રીઓના ગર્ભાગ્નિનો રતવા આંખની ગરમી હરસ, પાતું લોહી, વાઇ, જીર્ણીવર ખોટી ગરમી વગેરે મટે, સ્ફૂર્તિ અને ઉત્સાહ વધે; મન હમેશાં આનંદમાં રહે, સંતાન ઉત્પન્ન થાય.

મુક્તાપિષ્ઠી તથા મુક્તામસ્મ નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦ વીસ, માત્રા ગુણ ઉપર પ્રમાણે.

લોહમસ્મ ૧૦૦ પુટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૧૫ પોણામે. માત્રા-સવાર સાંજ બન્ને રતી. શક્તિ, બળ, વીર્ય, ક્રાંતિ બુધ્ધિ, વધે, ખોરાક પચે, મોળ, ઉબકા, અટક્યું, અભ્યપિત્ત, બરફ, લીવર, વધેલી ચરબી, લોહીગ્રાહ, હરસ, પેટનાં જંતુ, આમના, શળ, નબળાઈ વગેરે મટે, શક્તિ આવે.

સિદ્ધહરતાલ મસ્મ ૪૪૧ પુટી કિંમત—૧ તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. માત્રા ૦૧ થી ૧ રતી ઘી કે મધ સાથે ચાટવી. ૨૧ થી ૪૦ દિવસ સેવવાથી ૧૮ જાનના કોહ, લોહીગ્રાહનાં દરદો, ભગદર નાસુર, પત્ત મળતકોહ, સફેદકોહ, સન્નિપાત, અપરમાર, ઉપદંશ ફિરંગરોગ, હાથીપગ મચી, સોજા, સુવાવડીનાં બધાં દરદો, પચ્ચાત, ૮૦ જાનના વાના રોગ, શ્વાસ, ક્ષય, બધી જાનના હરસ સંગ્રહણી મધુમેહ, વધેલી ચરબી, આંતરડાંનું વધતું, એપેન્ડી-સાઇટીસ, કંકમાળ અને આમવાન એ રોગો મટે છે.

સુવર્ણમસ્મ છાલ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૬૦ સાડ માત્રા-સવાર સાંજ અંકેક રતી મધ, માખણ કે મલાઈ સાથે. શીતરીષ, કામોત્તેજક, પોષિક, બળવર્ધક છે. વૃદ્ધા વચ્ચા આવવા દેતી નથી વૃદ્ધાવસ્થામાં જીવાની લાવે છે, આંખને દિનઅરક મેંધા, છે. અગણ્ય-શક્તિ ભુદ્ધિ, આયુષ્ય અને આરોગ્ય વધારે છે. ક્ષય, મધુમેહ, ગાંડપણ, મનનો ભ્રમ, બ્યમના, ઉદ્વેગ, ઉનાવળાપણ, ચર્મરોગ, તામની સ્વભાવ કેન્સર મટાડે છે કોષપણ દરદની નબળાઈમાં અપાય છે. આ ક્ષયરોગનું ખાસ ઔષધ ગણાય છે

સિદ્ધમકરધ્વજની પોઢશગુણગંધકજારિત ચંદ્રોદયની અનુપાનમિથ્ર મોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ. કામોત્તેજક પોષિક તેમજ બળ-વીર્યવર્ધક છે

સિદ્ધમકરધ્વજ પદ્મગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયની અનુપાનમિથ્ર મોઝી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૫ ૫૯, બળ, શક્તિ, ક્રાંતિ વર્ધક.

સિદ્ધમકરધ્વજ દ્વિગુણ ગં. જા. ચંદ્રોદયની અનુપાનમિથ્ર મોઝી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૭ સાત. પોષિક શક્તિપ્રદ.

સિદ્ધમકરધ્વજની દ્વિગુણની મોઝી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫ અઢી દરેક રોગની નબળાઈ મટાડે તથા પોષિક.

ઉપર લખેલી દરેક જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીની માત્રા-૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે અપાય છે. કોષપણુ જાતની પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીના સેવનથી મગજ, હૃદય, ફેફસાં, શ્વાસનળી, આંતરડાં લીવર, મૂત્રાશય, મૂત્રપિંડ, શાન્તંતુ, વીર્યાશય વગેરે બળવાન થઇ શરીર કાંતિવાળું થાય છે. નપુંસકપણુ, મધુમેહ, ધાતુદીક્ષુતા વગેરે મહારોગ મટે છે.

પર્વટી

પંચામૃતપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦ દસ. હમેશાં સવારે (૧ થી ૮ રતી સુધી) ક્રમે ક્રમે ચડતી મધમાં ચાટતી દિવસમાં એક વખત લેવી. ગ્રામ, મરડા, તાવ, ઉશ્મટી, છાતીનાં દરદ, કોષપણુ ઠેકાણેથી પડતું લોહી, ક્ષય, શૂન્ય, છાતીનો દુખાવો છાતીનો થડકો, પાંડુરોગ, પેટનાં દરદ, કફ, વાત, મંદાગ્નિ, લોહીઅગ્રાસ, કુષ્ઠ, કોઠ એટલાં દરદને મટાડે છે. બળહીન, કૃશ થઇ ગયેલાં માણસોની શક્તિ અને બળ વધારે છે શરીરને પુષ્ટ કરે છે, પરેજી ખાસ નકી પણુ મર્યા અથાણું આંગળી બગ્ગરની મીઠાઇ બારે ચીકણા પદાર્થ ખાવા નહીં.

પંચામૃત પર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ નો રૂ. ૧૧ ડોલ. માત્રા-શુણુ ઉપર પ્રમાણે છે.

મૈરવનાથી પંચામૃત પર્વટી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. દસ. માત્રા-૧ થી ૮ રતી પર્વટીમાં ૩ રતી ત્રિકટુ શુણુ અને ઘી મધ મેળવી ચટાડવું તથા છુદા છુદા અનુપાનથી આપવી. ક્ષય, શ્વાસ, ઉધરસ, હૃદયરોગ, ગ્રામ, મરડાં, આંતરડાંના રોગ, કબજાપાત, સંગ્રહણી, ઉશ્મટી, શ્વાસ-દમ, હેડકી દરસ વગેરે રોગ મટે.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૧ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. માત્રા-સવારે ૨ થી ૮ રતી સુધી ક્રમે ક્રમે વધારી મધ સાથે અપાય. આનાથી મમે તેવી બપોર સંગ્રહણીનો રોગ મટે છે, શરીર પુષ્ટ અને બળવાન થાય છે. દર્દી, કૃશ, મુસંખીનો રસ એ ખોરાક દેવા.

સુવર્ણપર્વટી નં. ૨ કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨ બાર. માત્રા-શુણુ ઉપર પ્રમાણે

રસાશાઢાનાં પેટંટ ઓષધો.

અરોગ (આ અરોગતું પ્રવાહી સત્વ છે.) કિંમત—નાની બાટલીના ગામ દસ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. બે. આના સેવનથી સ્ત્રીઓના ઝડતુના અટકાવને લગતાં દર કોષ પ્રકારનાં દરદ મટી જાય છે. લોહીનો સાવ, સફેદ સાવ અટકાવનું બહુ આવવું કે એકદમ અટકી જવું વગેરે દરદો મટે છે.

કામસંજીવની યાજુતી પિત્ત કિંમત—શીયી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ. આ ગોળીના સેવનથી શક્તિ બળ અને વીર્ય વધે છે. વીર્યસંબન થાય છે. કામ શક્તિ જન્યૂત થાય છે. સંતાન ઉત્પન્ન થવા લાયક શક્તિ આવે છે. પછી સ્ત્રીઓ પણુ નપુંસક જેવી રિયતિમાં હોય તે અર્થાન તેની કામવાસના નાશ પામેલી દોષ છે તેવી સ્ત્રીઓને પોતાનું જીવન ઝેર નેતું લાગે તેમને પણુ આ ઔષ્ણી નવું જીવન આપે છે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી દુધ સાથે લેવી

કામેશ્વરો ચાટણ (ઉત્તમ સ્વાદિત મુગધી લીજતદાર અને પૌષ્ટિક ચાટણ કિંમત—અર્ધા રતલી બરણીના રૂ. ૨૦ અડી, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૩૦ સાચાચાર. મગ-જામીનું કામ કરનારાઓ માટે આ ચાટણ આશીર્વાદ સમાન છે. તેમ આના સેવનથી કામશક્તિ પ્રસ્પાતન વધે છે. શુદ્ધિ મેધા, અને સ્મરણ શક્તિ ખીલે છે સ્ત્રીઓને કામવાસનાની નિયંત્રિતિમાં લાભ કરે છે.

ગર્ભવેગ ગોઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ આ ગોળી સ્ત્રી બહાર બેડા પછી નહાયા પછીથી ૪ થે દિવસેથી ચક્ર કરી. માત્રા-હમેશાં સવારે ૪ ગોળી વાસી પાણી સાથે લેવી. હમેશાં ૧ વખત લેવી એ પ્રમાણે ૪ દિવસેથી ચક્ર કરી અંકવાડીયું સુધી આણુ રાખ, આના સેવનથી સ્ત્રીને સંતાન થતાં અટકે છે.

ગર્ભલામ ગોઠી કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૫ પાંચ ગર્ભાશયના બગાડથી મુક્તિ મુખ અવળું થવાથી, કાકામાં રતના હોવાથી, ચરખી ચડી જવાથી, બાકી જવાથી, જાનુના અટકાવના દરથી ગમે તે કારણે ગર્ભ ન રહેતા હોય તો આ ગોળીના સેવનથી મનાન થાય છે. માત્રા-૪ ગોળી ગાયના દુધ સાથે ૪ થે દિવસે નાહાયા પછી ૨ અંકવાડીયાં લેવી.

ગોનારિયા પિલ્સ કિંમત—શીથી ૧ ના રૂ. ૨ બે. સવાર સાંજ બન્ને ગોળી પાણી સાથે લેવાથી ચરખી ચરદી કે વાયુના ગમે તે જાનના પરમીયાને, પ્રમેહને મધુમેહ (ડાયાબીટીસ) ને તથા સ્ત્રીઓનાં પ્રદ, વાંધાં, રક્તસ્રાવ, સફેદ પાણી પામવા વગેરે દરદને મટાડે છે.

વિષ્ણુધૂપ કિંમત—૧૦ તોલાના કાપાના ૦૫ ૭ આના ૧ રતલી કાપાનો રૂ. ૧૦ સ્વત્તા. આ ધૂપ હમેશાં સવાર સાંજ ધરમાં તથા મકાનની આલુથાલુમાં બગીચામાં કરવાથી દેવા શુદ્ધ થાય છે, ઘણી ઉત્તમ ખુશખો દેશાય છે, મન પ્રસન્ન રહે છે અવારનું મકાનમાં કે ઉજડ મકાનમાં કે નવા મકાનમાં પ્રથમ રહેવું હોય સારે હમેશાં આ ધૂપ કરવાનું ચાલુ રાખવાથી બાળકો જૂત-ત્રેત પિયાય કે બહારાશ્વર્મ કે તેવાં સર્વોત્તમ વાસો થયો હોય તો તે ભાગી જાય છે નાનાં બાળકોને ઘણી વાર નજરચોટ લાગે છે અને તેથી પીડાઈ ઘણીવાર મરણ પામે છે તથા ખીમાર માણસને આ ધૂપ કરવાથી આરોગ્ય જાગ્રદી મળે છે. દેવ પૂજામાં પણ આ ધૂપ કરવાથી દેવતા પ્રસન્ન થાય છે.

વાલપુષ્પિચાટણ કિંમત—૦૧ રતલી શીથીના ૦૦ આક આના, એક રતલી બરણીના રૂ. દોઢ. રસશાળાની આ નવી શોધ છે ખાસ કરી ટુરતનાં જન્મેલાં કે ધાવણાં બાળકો માટે આ ઉત્તમ પૌષ્ટિક સ્વાદિત ખોરાક છે. આમાં તમામ જીવનતત્વો-વીટામીન-સ લરપુર પ્રમાણમાં રહેલાં છે આ વસ્તુ ચાટણ જેવી નરમ છે ખાસ કરીને બાળક જન્મે કે ટુરત તેજ દિવસેથી માંડી ૭ દિવસ સુધી પ્રવાહી કરી થોડું થી ઉમેરી નવરોકું કરી અપાય છે. તેમજ ધાવણાં બાળકો માટે પણ આ એક અમૂત સરખી અમૂલ્ય વસ્તુ છે.

મુંગરાજ સેલ (વાળમાં નાખવાનું ઉત્તમ મુગધી ઠંડું તેવ) કિંમત—નાની શીથીનાં ૦૦૦ બાર આના, એક રતલી બાટલીના રૂ. ૨૦ અડી. આ તેવમાં મુંગરાજ મોટા પ્રમાણમાં પડે છે. તેવનાં તેવમાં વનસ્પતિના ગ્રંથોગથી આ તેવ જનાવાય છે આ તેવમાં મગજને ઠંડા રાખવાનો, પુષ્ટિ આપવાનો, વાળનાં મૂળ મજબૂત કરવાનો વાળને

લેહો સ્નો કિંમત—૧ શીશીના ૧૧ આઠ આના, મોટા પોટના રૂ. ૬ છ. આ સ્નો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે મોં ઉપરના ખીલ ઝાંધ, કાળા ગ્રંથ, ફેફસીઓ, અળાધઓ, શીયાળાને લઇ તથા ખોટી ગરમીથી મોં કે શરીરનું લુપ્ત ખરસ્ટ થઇ જવું તરડી જવું એ અને બીજા કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સૌંદર્યને બળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાશ થાય છે.

લેહો ક્રોમ—નાની શીશીના રૂ. ૧ મોટા પોટના રૂ. ૧૨. ગુણ લેડી સ્નો પ્રમાણે.

વધી ઋતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔષધો.

નીચેના ઔષધો શરીરને નીચેની શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, બુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે એવી દરદાથી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અમ્બક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો. આ અમ્બક ભરમ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય ફેફસાં લીવર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે. વાછકર છે વૃદ્ધાવરથા ક્ષય, સંપ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાસ, સારણુમાંક વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૧૧ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં ઘીમાં કે મલાઈમાં ચાટવી કે મોમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જવી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫૦ અડીસો. માત્રા—સવાર સાંજ અંકેક રતી મધ માખણ ઘી કે મલાઈ સાથે ગુણ-ક્ષયરોગ, દરસ, સંપ્રહણી, અપરમાર મૂંઝાં, અપતંત્રક, ગાંડપણ, વાઇ, ચાનતતુની નબળાઇ, પ્રમેહ, કૂચળાપણું, કૃશતા કંઠમાળ, પિત્ત, કંક, વિષનિકાર, પ્રદર, નબળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, છાતીની બળતરા દાહ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં બીજાં ઔષધો સાથે આ સુવર્ણ ભરમ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલદી મટી જાય છે. શીતવીર્ય છે. સુવર્ણ-ભરમનું સેવન કરવાથી મદ, ભૂત પ્રેત, પિશાચ વગેરેની બાધા નક્કર મટે છે. બુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે. મન આનંદમાં રહે છે. વૃદ્ધાવરથા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દૂર થઇ જુવાની ટકી રહે છે. પરચ-તેમ મર્યા ખટાઇ બળરતી મીને અથાણા તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દૂધ કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર ખરલનો બગાડો અમ્બપિત્ત આમ ક્ષય લગાંદર કમળો પાંડુ દરસ સોન શુભ વધેલી ગરમી પેટનાં જંતુ વગેરે દરદને મટાડે બળ શક્તિ લોહી વીર્ય વધારે.

સુવાળા તથા કાળા કરવાનો, ખરી જતા વાળ અટકાવવાનો અને વાળનાં ખોડા, દાઢ, બુંધું લીધું, વગેરેને નાશુદ્ધ કરવાનો અદ્ભુત ગુણ રહેલો છે.

મધુમેહારિ પિલ્લ કિંમત—ગાળી નં. ૧ શીશી ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો ગાળી નં. ૨ શીશી ૧ ના રૂ. ૨૫ પચીસ. અમારી ઘણાં પરિશ્રમને અતિ કરેલી આ નવી શોધ છે. સેકેડે ૮૦ ટકા મધુમેહ—મીઠા પરમાના (ડાયાબીટીસના) દરદીઓ આનાથી સારા થાય છે. મધુમેહ—ડાયાબીટીસના દરદીને અમારી દવા ચાલતી હોય તે દરમ્યાન માત્ર ખાંડ સાફર સિવાય બધી જનનો ખોરાક ખાવાની છૂટ આપીએ છીએ કોઈપણ જાતની પરેશ કે ખાવા પીવામાં અટકાયત નથી.

મધુમેહારિ મલમ કિંમત—૧ રતલી બરછીના રૂ. ૫ પાંચ; ૨૦ તોલાની બરછીના રૂ. ૨૦૦ પોણાગણુ. મધુમેહ ડાયાબીટીસવાળાને ચાંદ, ધારા, બાફા પક્યાં હોય તો તે મટે આ મલમ વાપરવો.

મસ્તક શાંતિ કિંમત—નાની શીશીના ૦૧ આઠ આના એક રતલી બાટલીનો રૂ. ૧૦૦. આ પ્રવાહી સુધવાથી શરદીથી, વાયુથી, સળખમથી માથામાં જીવડાંની ઉપાધિથી, તાવથી દરતની કબજાતથી બીજા ગમે તે કારણે થતી માથાની ભયંકર પીડા તેજ ક્ષણે શાંત થઈ દરદીને અપૂર્વ શાંતિ મળે છે. સુધવાની રીત—આ મોટી શીશીમાંથી એક નાની ૦૧ કે ૦૧ ઓંસની શીશીમાં પ્રવાહી બુદ્ધ કાઢી પછી તે શીશીમાંથી સુધ્યા કરવું.

મેલેરિયા પિલ્લ કિંમત—શીશી ૧ ના ૦૧ આઠ આના, મોટા પેકીંગના રૂ. ૨૦૦ અંદો. ટાંઢીયા એકાંતરીયા, તરીયા, મેલેરીયાના તાવ, બાદરવા મહીનાના તાવ, ધન્ડુએન્ડા, મેનીન્જાઈસ બ્લેકવોટરરીવર વગેરે તાવ ઉતરે છે તથા અટકે છે.

મેલેરિયા ઓઈલ ANTI MALARIA OIL કિંમત—૪ ઓંસની શીશીના ૦૧ આઠ આના, ૧ રતલી બાટલીના રૂ. ૧૦૦૦ પોણાએ. આ તેજ મેલેરીયાની સીઝનમાં તથા ગમે તે જાતનો તાવ કે ગમે તે ચેપીરોગની દવા ચાલતી હોય સારે કે નીરોગી માણસ સવારમાં ન્હાવા પહેલાં આ તેજનું માઠીસ કરે તો તે રોગથી મુક્ત થાય છે. અને કોઈપણ જાતનો તાવ કે બીજા ચેપી દરદીથી અલિપ્ત રહી પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરી શકે છે.

રસરાજ કિંમત—૧ ઓંસની શીશીના રૂ. ૧૦૦ દોઢ, ૪ ઓંસની શીશીના રૂ. ૫ પાંચ. માત્ર ૧ થી ૫ ટીપાં પાણી કે દૂધ સાથે કે પનાસામાં નાખી ખાવા અપાય છે. અખત્તે કરી કોઈપણ જાતના દુખાવામાં અકસીર છે. શરદી, સળખમ, બધા તાવ, ફેલેરા, દમ, પેટનો દુખાવો, ઝાડા, મરડા, મૂળ, જાતીનો દુખાવો, આફરો, ફેફસાનો મોળો અજીર્ણ સંધીવા, સંધીનો દુખાવો, ખંસી ઉધરસ, અપચો ખોરાક પરનો અમાવો, ઉલટી, બાળકોની ઉધરસ, બગાણી, સસણી, એટલાં દરદીમાં અંદર પાવમાં વાપરવું. માથાનો દુખાવો કે આધા-શીશીના સખત દુખાવામાં દાંઢપણ મેળગ્યા વિના થોડાં ટીપાં ચોખવાં, સાંધાનાં દરદમાં રસરાજનાં થોડાં ટીપાં ૧-૨ સમગી તરવું કે મહાનારાય તેજ મેળવી ચોળવાથી તુરત આરામ થાય છે. દાઢનાં કે દાંનનાં દુખાવામાં ૩ ના પુંડામાં ૪-૬ ટીપાં નાખી દાઢ કે દાંનપર પુંડા મૂકવું લાગ પડ્યા દેવી એથી તરત દુખાવો મટે છે.

લેહો સ્નો કિંમત—૧ શીશીના ૧૦ આઠ આના, મોટા પોટના રૂ. ૬ ૭. આ સ્નો મુખની સુંદરતા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે એ ઉપરના ખીલ ઝાંઘ, કાળા કાન, ફેાડીઓ, અળાછઓ, શીયાળાને લાઇ તથા ખોટી ગરમીથી મોં કે શરીરનું શુષ્ક પરસટ થઇ જવું તરડી જવું એ અને ખીલ કારણને લીધે મુખની સુંદરતામાં ખામી આવી હોય તેમાં તથા મુખના સૌન્દર્યને બળવી રાખવા હમેશાં આની વપરાય થાય છે.

લેહો ક્રોમ—નાની શીશીના રૂ. ૧ મોટા પોટના રૂ. ૧૨. ગુણ લેડી સ્નો પ્રમાણે.

વધી ક્રતુમાં સેવન કરવાના યોગ્ય ઔપધો.

નીચેના ઔપધો શરીરને નીચેગી શક્તિવાળાં બનાવે છે વીર્ય, શુદ્ધિ, મેધા, ક્રાંતિ વધારે છે ચેપી દરદોથી રક્ષણ કરે છે. અને સો વર્ષથી વધુ લાંબું આયુષ્ય આપે છે.

અન્નક મસ્મ ગોરક્ષનાથી ૧૫૦૦ પુટી (સ્વર્ણયુક્ત)

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૨૫ સવાસો. આ અન્નક હસ્મ હમેશાં સેવવાથી બધા રોગનું શમન થાય, શરીર દૃઢ થાય, વીર્ય ક્રાંતિ બળ, સ્મરણશક્તિ, મેધા, આયુષ્ય વધે, નેત્રને ગુણ કરે હૃદય ફેફસાં લીવર સ્નાયુ સાંધા તથા માંસને પુષ્ટ કરે વાહુકર છે વૃદ્ધાવસ્થા ક્ષય, સંગ્રહણી કેન્સર, મધુમેહ, શ્વાસ કાશ, સારણુગાંઠ વગેરે રોગનું શમન કરે છે. માત્રા ૧૦ થી ૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધમાં થીમાં કે મધ્યાહ્નમાં ચાટવી કે મોમાં નાખી દૂધ કે પાણી સાથે ઉતારી જવી

સુવર્ણમસ્મ ગોરક્ષનાથી કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૫૦ અડીમો. માત્રા—સવાર સાંજ અંકે ૩ તી મધ માખણ થી કે મલાઈ સાથે ગુણુ-ક્ષયરોગ, હરસ, સંગ્રહણી, અપરમાર મૂત્રજી, અપતંત્રક, ગાડપણ, વાઇ, શાનતંત્રુની નયળાઇ, પ્રમેહ, ફળળાપણ, ફેણતા કંઈમાળ, પિત્ત, કફ, વિષવિકાર, પ્રદર, નયળાઇ, આંખોની મગજની ગરમી, મગજનો તપારો, ખોટી ગરમી, જાતીની બળતરા દાહ ધાતુક્ષીણતા વગેરે મટે છે, નમામ રોગમાં ખીલ ઔપધો સાથે આ સુવર્ણ હસ્મ મેળવી આપવાથી તે તે રોગ જલ્દી મટી જાય છે. શીનવીર્ય છે. સુવર્ણ-હસ્મનું સેવન કરવાથી ગ્રહ, જુત ત્રેત, પિશાચ વગેરેની બાધા નાશતર મટે છે. શુદ્ધિ, બળ ક્રાંતિ, પુષ્ટિ કામશક્તિ તથા ઉત્સાહ વધે છે મન આનંદમાં રહે છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતી નથી આવી હોય તો આના સેવનથી દુર થઇ જુવાની ટકા રહે છે ધન્ય-તેજ મગ્યાં ખટાઇ બળતરની ચીલે અથાણુ તથા ગરમ વસ્તુ વગેરે બંધ કરવા

કાંતલોહ મસ્મ ગોરક્ષનાથો કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૫૦ પચાસ માત્રા-૧ રતી સવારે તથા સાંજે મધ માખણ દૂધ કે ઘી સાથે. શરીરની ક્રાંતિ વીર્ય શક્તિ તથા આયુષ્ય બળ વધે લીવર બરતનો બગાડો અન્નપિત્ત આમ રણ ભગંદર કમળો પાડુ હરસ સોળા ગુદમ વધેલી ચરખી પેટનાં જંતુ વગેરે દરદને મટાડે બળ શક્તિ લેહી વીર્ય વધારે.

પૂર્ણચંદ્રોદય શત (૧૦૦) સો ગુણની અનુપાનમિથ્ર ગોલી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ સો ગુણુ-પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, આયુષ્ય વધે છે.
માત્રા-૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે લેવાય.

હીરાની ભસ્મ નં. ૨ ની અનુપાનમિથ્ર ગોલી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૨૦૦ બસો એક તોલામાં ૨૦૦ ગોળી આવે છે હમેશાં ૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે લેવાય છે.

અધા રોગમાં જુદા જુદા અનુપાનથી અપાય છે, છાતી ફેફસાં આંતરડાં લીવર મગજ વગેરે અવયવનાં દરેક ક્ષય કેન્સર શ્વાસ જીર્ણવર-મધુમેહ નનગાઇ મટે છે. ધાતુ વીર્ય વધે છે, શરીર તીરેતી રહે કોષપણુ રોગ ઉપર જુદા જુદા અનુપાનથી અથવા એકલા મધથી પણ અપાય છે. આહાર વિહારમાં નિયમિત રહી આતું સેવન કરનારા મનુષ્ય ધણું લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે આતું સેવન કરનારા પુરુષથી ઉત્પન્ન થનારાં સંતાનો મહાપરાક્રમી બળવાન શુદ્ધિશાળી થાય છે. દરેક ઈન્દ્રિય છેવટ સુધી બળવાન રહે છે.

હીરાની ભસ્મ નં. ૩ ની અનુપાનમિથ્ર ગોલી

કિંમત—તોલા ૧ ના રૂ. ૧૦૦ એકસો. ૧ તોલામાં ૧૦૦ ગોળી આવે છે. હમેશાં ૨ થી ૪ ગોળી દુધ સાથે લેવાય છે, બળ, શુદ્ધિ, ક્રાંતિ, શક્તિ, આયુષ્ય બોજસ અને તેજ વધે, મગજ હૃદય ફેફસાં લીવર આંતરડાં બળવાન થાય, જાળી ગમેવાં દરેક મટે છે.

કસ્તૂરીજીવન કિંમત—ના રતલી આટલીના રૂ. ૨૫૫ પોણા ત્રણ, ૧ રતલી બરણીના રૂ. ૫ પાંચ મગજ, હૃદય, ફેફસાં આંતરડાં અને બીજાં અવયવ બળવાન થાય છે શક્તિ બળ ક્રાંતિ વધે છે ધાતુપ્રિય મટે સર્વોત્તમ છે શિયાળામાં બળતો સંગ્રહ કરવા માટે ખાસ પૌષ્ટિક ખોરાક તરીકે વૃદ્ધો, યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓ સ્ત્રીઓ સૌ કોઈ આતું સેવન કરે છે પરંતુ કાંઈ નથી.

મુફર (યુનાની ચાટણ) કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૧૦ દસ, તોલા ૪૦ ના રૂ. ૩૮ આઠત્રીસ. આ ચાટણુ પૌષ્ટિક, કામોત્તેજક, વીર્યસ્તંભક સિધ્ધિવતા નાશક, આયુષ્ય વર્ધક, શક્તિપ્રદ, અને વાજકર છે રાજાઓ શ્રીમતો અને સુખી માણસો માટે ઉપયોગી છે, સવાગ સાંગ અઢેક અમરો ખાઈ ઉપર કંદેલુ દુધ પીવું તથા જીખ લાગે ત્યારે જમવું.

વ્યવનપ્રાશ ક્યલેહ સ્પેદયલ કિંમત—તોલા ૧૦ ના રૂ. ૨૫૫ પોણા ત્રણ, ૪૦ તોલાના રૂ. ૧૦ દસ. આ ચાટણુ વ્યવનપ્રાશ પ્રમાણે જ બને છે પણ આમાં વિશેષ દરી સુવર્ણભસ્મ અલ્પર્મ, સોનાનાં પાનાં. સાચાં મોતીની પિંછી રીંધ ચાટણી ભસ્મ પ્રવાહ વગેરે ઉચા પૌષ્ટિક વસાણાં મેળવવામાં આવે છે. સત્તારમાં ૧ થી ૨ ચમચા ખાઈ ઉપર પાણી પીવું અગર જીખ દોષ તો દુધ પીવું જીખ લાગે ત્યારે જમવું આ અવલેહ એક જાતનો ઉત્તમ મગજને હૃદયને આંતરડાંને શક્તિ આપનારા પિત્તશામક ખોરાક છે. આના

રસશાળા ઔષધાશ્રમ ગોંડલ-કાઠીઆવાડ